Bilim ve Utopya

Mayıs 2005 Sayı:131 Aylık yaygın, bilim, kültür ve politika dergisi 3.500.000 TL/3.50 YTL (KDV DAHİL)

Atatürk'ün el yazılarıyla Timur Rönesansı

Ölümünün 600. yılında Timurlenk

Kemalist Devrimin Timur'a bakışı

Avrupamerkezci tarihe karşı Milli Tarih

Timur sadece bir asker miydi?

Timurlu Rönesansında bilim ve kültür yaşamı

M. Esat Bozkurt: Timur da, Atatürk de yoktan devlet kuran Türk çocuklarıdır

- Doç. Dr. Hüseyin G. Topdemir: Bilimde bir öncü İbn el-Heysem
- Prof. Dr. Esin Kahya: Hindistanda bir gözlemevi: Jantar Mantar
- Doç. Dr. Sümer Atasoy: Müzecilik Haftası ve Türk Müzeciliği

SANSÜR SÜRÜYOR!

RECEP TAYYİP ERDOĞAN'DAN, YALÇIN KÜÇÜK VE İTHAKİ YAYINLARI ALEYHİNE TAZMİNAT DAVASI

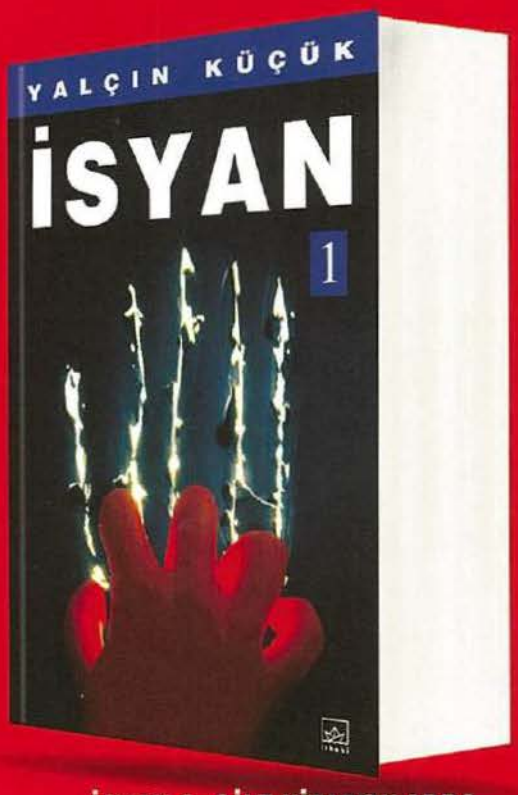
AKP Genel Başkanı Ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Mart ayında yayınladığımız, Yalçın Küçük'ün "İsyan" isimli kitabıyla ilgili olarak, Yalçın Küçük'e ve yayınevimize karşı 40.000 YTL tutarında tazminat davası açmıştır. Üstelik dava, "ihtiyati tedbir kararı" talebiyle açılıyor, yani kitabın toplatılması ve yayımının durdurulması da isteniyor.

Demokrasi, insan hakları, özgürlükler, AB süreci derken mizahçılara açılan tazminat davalarıyla başlayan ve şiddetlenen ve yeni basın kanunuyla daha da şiddetleneceği apaçık olan düşünce ve ifade özgürlüğüne ilişkin ihlallerin önümüzdeki dönemde –bugüne dek olduğundan çok daha şiddetle– yayıncılığı da tehdit edeceğinin ilk işaretidir bu durum.

Öteden beri demokrasinin muhalefetsiz olamayacağı ve bu olgunun demokrasinin kurucu öğesi olduğu ve Sayın Başbakanımızın bu gerçeği hep gözardı ettiği söylenegelmektedir. Yazık ki uygulamaların da bu iddiaları destekler nitelikte olması –ki son günlerde yaşanan "tazminat" vakaları da bu üzücü olguyu desteklemektedir– geleceğe yönelik endişeler duymamıza neden olmaktadır. Eleştiriye –tabii ki eleştiriye, küfre değil– tahammül, demokrasinin faziletidir, hoşgörü ve karşılıklı anlayış gibi...

Yayınevimiz, küfürle eleştiri arasındaki ayrımları kusursuz bir biçimde gözetmektedir, kişilere yönelik eleştiri ve iddiaların sınırları kesinlikle eleştiri boyutunu aşmayan niteliktedir. Hal böyleyken ve de yayınladığımız kitapta yer alan söyleşilerin tamamı çok daha önce, dergi ve gazetelerde yayımlanmışken davanın yayınevimize açılmış olması –son günlerde yaşanan "tazminat" davaları da göz önüne alındığında– bu durumun bizde, hedefin yayın dünyamız olduğu dolayısıyla aydınlarımızı ve yazın dünyamızı sindirmeyi amaçladığı hissini uyandırmaktadır.

Üstelik bir tazminat davasında "yayını durdurma" talebinin yer alması da demokrasiden çok, sansürcü bir zihniyetin varlığını çağrıştırır niteliktedir, üzüntüyle karşılıyoruz.

İSYAN 2. CİLT KİTAPÇILARDA

ithaki

www.ithaki.com.tr

Bilim ve Ütopya
Mayıs 2005 Sayı: 131

S. S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına Sahibi ve Sorumlu Yazışleri Müdürü
Semih Koray

Genel Yayın Yönetmeni: Özcan Buze
Yazışleri Müdürü: Murat Akkün
Yazışleri: Begüm Dandik

Yazı Kurulu: Prof. Dr. Semih Koray, Prof. Dr. Uçkun Geray, Prof. Dr. Kadri Yamaç, Prof. Dr. Ercan Enç, Prof. Dr. Çağatay Güler, Prof. Dr. Zafer Kars, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu, Prof. Dr. Atilla Altunel, Doç. Dr. Osman Gürel, Doç. Dr. Çağatay Keskinok, Dr. Necmi Dayday, Dr. M. Kürşat Bozkurt, Dr. Cüneyt Akalın, Dr. Hakan Seçkin, Arda Odabaşı, Feyziye Özberk, Bora Ataman, Cemal Dindar, Zühtü Bayar, Erkan Ildız

İdari İşler: Tuğba Gülırmak

Montaj: Mutlu Selçuk

Sayfa Tasarımı: Melih Yıldırım - Mutlu İnan

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi
İstiklâl Cad. Deva Çıkmazı No: 7 / 5
80070 Beyoğlu/İST
Tel-Faks: (0212) 2442361-2442372

e-posta: bilimutopya@atlas.net.tr
Internet adresi: www.bilimutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi: Feyziye Özberk
Ankara Büro
Toros Sok. No: 9 Kat: 1 Sıhhiye/Ankara
Tel: (0312) 232 04 79
e-posta: fozberk@ttnet.net.tr

İzmir Temsilcisi: Meftun Bulunmaz
İzmir Büro
Cumhuriyet Bulvarı B. Kardiçalı İşhanı No: 54
Kat: 1 Daire No: 146 Gümrük/ İZMİR
Tel: (0232) 445 68 70

Almanya Temsilcisi: Eylem Demirel Boral
eylem_demirel@hotmail.com
Frankenalle 39, 60327/ Frankfurt
Tel: +4969-73918773
Faks: +4969-75009310

Belçika Temsilcisi: Sabri Bal
Tel: +32 22154964

Çin Halk Cumhuriyeti Temsilcisi: Nuri Türkeeş
Tel: +86 1067637296
Cep tel: +86 13693351715
nuriturkees@yahoo.com

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza Taşdelen
Tel: +33 675451587
alirizatasdelen@yahoo.fr

Hollanda Temsilcisi: Muhsin Ozan Uyar
Tel: +316 45556546 uyarm_nl@yahoo.com

İngiltere Temsilcisi: Murat Metin
Tel: +44 7939051882

İsviçre Temsilcisi: M. Akit Genç
Tel: +4113030715

ABONE KOŞULLARI
6 Aylık: 21.000.000 TL Yıllık: 38.500.000 TL
Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 50 Euro
Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 $

Abone bedelleri için, Tuğba Gülırmak
İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 1011 1544292
Yurtdışı için hesap no:
(Euro) 1011 3255489
(USD) 1011 3255475

YURTDIŞI SATIŞ FİYATI
Avrupa: 4.5 Euro

Organizatör
Ulusal Haber Hiz. Prod. Org. San. Tic. A.Ş.
Basıldığı Yer: Serler Matbaası
Dağıtım: Merkez Dağıtım AŞ
ISSN 1301-6717

KAPAK

Atatürk'ün el yazılarıyla Timur Rönesansı

Atatürk'ün el yazılarıyla Timur 10

Şule Perinçek
Avrupamerkezci tarihe karşı Milli Tarih 17

Doç. Dr. Yavuz Unat
Timurlular Devri ve Uluğ Bey'in bilimsel çabaları 21

Prof. Dr. Mustafa Keskin
Tüzükât-ı Timur'a göre Emir Timur 26

Yrd. Doç. Dr. Yavuz Daloğlu
Timur'un sarayındaki müzik 29

Prof. Dr. İsmail Aka
Timur sadece bir asker miydi? 34

Dr. Veysel Yıldız
Bir büyük tarihsel devrimci: Timur 41

Dr. Doğu Perinçek
Türklerin uygarlık mayası 45

Hüseyin Haydar
Uygarlığın ortası 48

Prof. Dr. Esin Kahya
Hindistan'da bir gözlemevi: Jantar Mantar 54

İz Bırakanlar / Feyziye Özberk
Örnek insan: Dr. Adnan Adıvar 59

Doç. Dr. Hüseyin Gazi Topdemir
Modern bilimde bir öncü: İbn el-Heysem 66

Lale Akalın
İngiltere örneğinde ulusal kimliğin oluşumu 71

Arkeo / Doç. Dr. Y. Sümer Atasoy ile söyleşi / **Erkan Ildız**
"Müzecilerin görevi halkı eğitmektir." 77

Bilimge Ansiklopedisi - Addenda **/ Zühtü Bayar** 81
Matematiğin B&Ü'sü / **Mustafa Saka** 85
Kitap Kurdu / **Ayşegül Yılmazer** 88
Sahaf / **Yılmaz Gruda** 92
Satranç Dünyası / **Dr. Murat Akdağ** 93
Briç / **Enver Köksoy** 95
Ödüllü Sözcük Bulmacası **/ Semra Larçın** 96

Yoktan devlet kuran iki Türk çocuğu

İçinde bulunduğumuz yıl büyük Türk hükümdarı Emir Timur'un ölümünün 600. yılı. Bilim ve Ütopya, Türk tarihinde çok önemli yeri olan bu istisnaî şahsiyeti, özel bir kapak dosyasıyla anıyor. Kapak dosyamızın en ağırlıklı bölümünü, Türk tarihinde yine çok büyük bir rol oynamış olan Mustafa Kemal Atatürk'ün kendi el yazısıyla Timur hakkında kaleme aldığı değerlendirmeler oluşturuyor.

Ölümünden bu yana geçen altı asır boyunca Batılılar Timurlenk'i, büyük bir asker, büyük bir komutan olarak kabul etmekle birlikte, zalim ve yıkıcı olarak nitelemiştir. Bu değerlendirmeler bugünü de ilgilendirdiği için önemlidir. Batı'nın insanlığın geri kalanı üzerindeki hakimiyetinin ideolojik alt yapısı olarak Avrupamerkezcilik, böylesi değerlendirmelerle örülmektedir. Avrupamerkezcilik, toplumların özü itibarıyla birbirinden farklı çıkış noktaları olduğunu, o nedenle ayrı gelişme çizgileri izlediklerini varsayar. Buna göre, Batı, tarihinden gelen bir farklılık nedeniyle bugünkü yerine ulaşmıştır. O farklılık sayesindedir ki, Batı dinamiktir, ilerlemeye, gelişmeye açıktır; devlete değil, bireye önem verir, demokrasi, insan hakları o yüzden burada gelişmiştir, vb. Oysa Doğu toplumları daha başlangıçta durağandı, gelişmeye kapalıydı; Doğu'da hep topluluk ve devlet önemli olmuş, bireysel özgürlükler ve demokrasi buralarda yeşermemiş, ceberut idareler kurulmuş, böyle olunca Doğu ancak gaddar, kıyıcı, kan dökücü askeri önderler yetiştirebilmiştir, vb., vb. Batılı olmayan toplumlar, gelişme yoluna girmek istiyorlarsa Batı'nın gittiği çizgiye girmeli, onu taklit etmeli, onun rehberliğini kabul etmeli. Tabiî, kendi tarihlerine ve bu arada önemli tarihsel şahsiyetlere de Batılılar gibi bakmalı.

Batının dayattığı bu tarih görüşüne, emperyalist Batı'ya karşı ilk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın önderi Mustafa Kemal köklü bir itiraz yöneltti. Çünkü çökmüş bir imparatorluğun yıkıntılarından yeni bir ulusal devlet kuruyordu. Kendine güvenen bir ulus, köklerine başkalarının gözüyle bakamazdı. Kendi tarihinden güç almak için, Avrupamerkezci çarpıtmalardan kurtulması gerekiyordu. Sağlam bir gelecek, ayaklarını geçmişe güvenle basarak yaratılabilirdi. Bunun için Türk tarihi titiz bir gözle, milli bir bakışla irdelenmeliydi. Atatürk bunu yaparken Timur'a özel bir dikkatle yaklaştı. Bütün bunları Atütürk'ün kendi el yazısıyla yazdığı ve söyleyerek Afet İnan'a yazırdığı yazılarda görmek mümkün. Kapak dosyasının editörlüğünü yapan, Atatürk'ün Bütün Eserleri Genel Yayın Yönetmeni Şule Perinçek "Kemalist Devrimin Timur'a Bakışı: Avrupamerkezci tarihe karşı Milli Tarih" başlıklı yazısında, Atatürk'ün Timur'a yaklaşımını, Kemalist devlet modeli oluşturulurken girişilen inşa faaliyeti bağlamında ele alıyor. Kapak dosyamıza katkıda bulunan bütün değerli yazarlarımız, Timur'un tarihteki yerini doğru değerlendirebilmemize yardımcı oluyor.

Timur'un tarihteki yerini doğru değerlendirebilmek bakımından can alıcı soruyu Prof. Dr. İsmail Aka soruyor: "Timur sadece bir asker miydi?" Tıpkı Atatürk gibi Emir Timur da sadece bir asker, bir komutan değil, büyük bir devlet adamı, kurucu bir önderdi. Türk tarihindeki önemli bir sıçramanın başını çeken bilge bir öncüydü. "Bilge" sözcüğünü özellikle kullanıyoruz, çünkü onun açtığı mecrada gelişen bilim ve sanat yaşamı, mirasçıları döneminde, Batılılarca bile "Timurlu Rönesansı" olarak adlandırılan bir olgunluk düzeyine erişmiştir.

Kemalist Devrimin ideologlarından Mahmut Esat Bozkurt "Aksak Demir'in Devlet Politikası" adlı kitabında Atatürk ve Timur için "yoktan devlet kuran Türk çocukları" diyor. Kuşkusuz Timur'un da, Atatürk'ün de arkalarında bir tarihsel birikim vardı. Bozkurt, Timur'un ve Atatürk'ün tarihsel rollerini ne kadar güç koşullarda oynadıklarını ve kurucu birer önder olarak aralarındaki benzerlikleri vurgulamak için bu sözleri kullanıyor. Bu bakımdan Bozkurt haklıdır; her ikisinin de Türk tarihinde eşsiz birer yeri vardır.

***

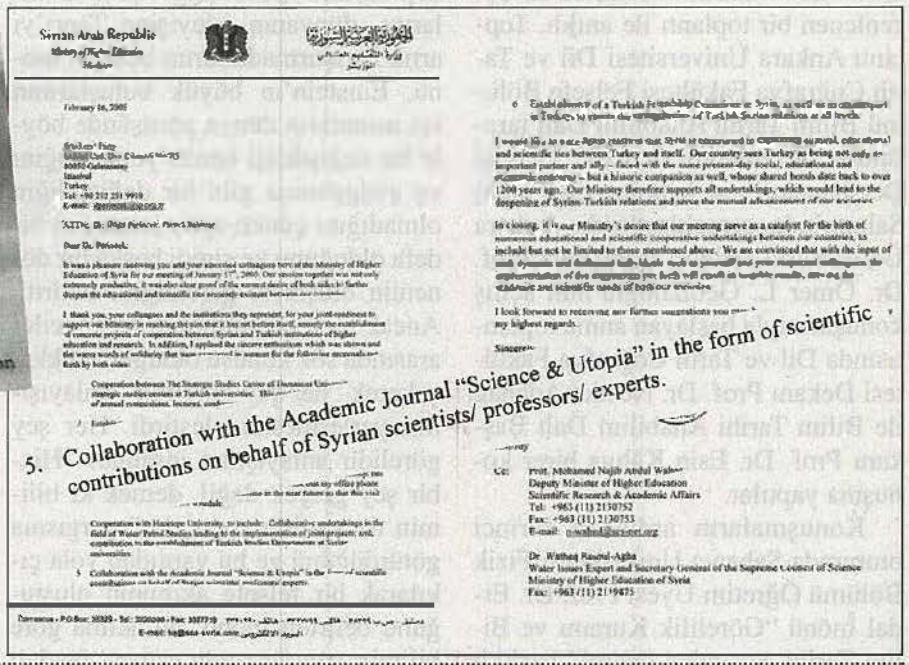
Bilim ve Ütopya'nın geçen ay yayınladığımız "100. Yılında Einstein Devrimi" başlıklı kapak dosyası, özellikle akademik camiada övgü ve beğeniyle karşılandı. Fizik alanındaki önde gelen isimlerden biri olan Prof. Dr.Erdal İnönü, Ankara'da düzenlenen "100. Yılında Görelilik" konulu toplantıda Bilim ve Ütopya Ankara temsilcisi Feyziye Özberk aracılığıyla bütün Bilim ve Ütopya ailesini onurlandıran değerlendirmelerini iletti. Dosyanın hazırlanmasında emeği geçen herkes adına, nazik ilgileri için Sayın İnönü'ye teşekkür ederiz. Değerli şair ve yazar Sunay Akın da Bilim ve Ütopya'nın sürekli okuru olduklarını ve beğeniyle izlediklerini söyleyerek bizlere kıvanç verdiler. Bu ilginin sorumluluklarımızı da arttırdığın bilincinde olarak, bizlere gayret katan takdirleri için teşekkür ederiz.

Suriyeli bilim adamlarıyla Bilim ve Ütopya arasında işbirliği

Ocak ayında İşçi Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek başkanlığındaki Avrasya Türk Heyeti'nin Suriye ziyareti sırasında, Şam Üniversitesi'ne bağlı Stratejik Araştırmalar Merkezi ile Bilim ve Ütopya Kooperatifi arasında bir işbirliği protokolü imzalanmıştı. Suriye Yüksek Eğitim Bakanı Prof. Dr. Hani Mourtada da ziyaret edilmiş ve varılan anlaşmada diğer maddelerin yanı sıra, Bilim ve Ütopya dergisine Suriyeli bilim adamlarının da katkıda bulunması konusu yer alınıştı. Bu anlaşma, Bakan Murtada tarafından gönderilen resmi bir mektupla da teyit edildi.

Murtada'nın mektubunda teyit edilen altı maddelik işbirliği planının 5. maddesinde şu öngörülüyor: "Bilim ve Ütopya" bilimsel dergisi ile, Suriyeli bilim adamlarının, profesörlerin ve uzmanların bilimsel katkılar yapmaları biçiminde işbirliği." Şam Üniversitesi'ne bağlı Stratejik Araştırmalar Merkezi ile BİLKOOP arasında imzalanan anlaşma ve Suriye Yüksek Eğitim Bakanlığı ile varılan anlaşmanın ürünleri önümüzdeki dönemde Bilim ve Ütopya sayfalarında yer alacak.

Syrian Arab Republic
Ministry of Higher Education

5. Collaboration with the Academic Journal "Science & Utopia" in the form of scientific contributions on behalf of Syrian scientists/ professors/ experts.

"Altın Orda"cılar İstanbul'da

Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı'nın 22-24 Nisan tarihleri arasında İstanbul'da düzenlediği "Altın Orda ve Varisleri" İkinci Uluslararası Konferansı birkaç bakımdan ilginçti. Konferans bilimsel bir toplantıydı, ama aslında, adından da anlaşılacağı gibi, bir arayıştı. Altın Orda'nın çocukları torunları, gerçekten de varislerini arıyorlardı, İstanbul'un göbeğinde.

Omuz silkenler çıkabilir, ama olayın içyüzünü bilenin bu tartışmaya kayıtsız kalması düşünülemez. Altınorda devletinin, kimi tarihçilerin iddialarına bakılırsa, Cengiz Han tarafından kurulmuş bir "Türk-Moğol devleti" olması yeterince dikkat çekici bir olaydır. Ancak daha önemlisi, günümüzde Rusya ile Türkiye Cumhuriyetleri arasında kalan bu dev coğrafyanın stratejik öneminin, hepimizin gözüne soktuğu kimlik arayışıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte ortaya çıkan belirsizlik ve şekilsizlik henüz netleşmedi.

Bunu çözmenin doğru yolu, düzeyli bilimsel çalışmalara başlamaktan, bunları geliştirmekten geçiyor kuşkusuz.

"Altın Orda ve Varisleri" Konferansı'nı düzenleyenler, Batı'dan ve Doğu'dan çok sayıda bilim insanını bir araya getirmeyi başarmışlar . Tatarlar, Kazaklar, Başkırtlar, Moğollar, Kırım Tatarları, ABD'den, Fransa'dan uzmanlar, olayları ele alarak tartıştılar. Altın Orda'da Uygur izlerini izleyenler mi istersiniz, Timur'un izlerini sürenler mi?

Konferans programı son derece ilginç kimi tartışmaları da gündeme getiriyor. Rus milli kimliğinin yaratılmasında Altın Orda'nın yerini tartışanlardan, Avrasya bağlamında Altın Orda dillerini tartışanlara kadar birçok değişik eğilim, düşünce...

Tabii Kırımlılar, tabii adını bizlere Ortaokul sıralarında ezberletmiş oldukları Giray Han; onunla ilgili, tartışmalar. Bu genel çerçevede teknik sayılabilecek birçok konu var: Prof. Nadir Devlet Uzakdoğu'daki Tatar-Başkırtların Japonya'daki uzantılarını arıyor; kimi Türk yazarlar ise Japon resmi belgelerinde Ayaz İshaki'yi Japonya'da arıyorlar. Kendi bölgesininin bir parçası ile ilgili görüşler dikkati çekiyor.

Arada karşımıza bizim (Türk) dünyamızın doğal mensuplarından farklı kişiler de çıkıyor. Japon Asyacılık Cereyanı'nın tartışma konuları...

Sempozyumun bir başka ilginç yanı, Rusça'nın önemi. Oturum başkanı konuşmacıları önce Türkçe sonra Rusça takdim ediyor. Belli ki bu aydınların büyük bölümü Sovyet döneminde eğitilmiş.

Tatar, Kazak ve Özbek konuşmacıların konuşmaları kolaylıkla anlaşılıyor. İşin sırrı biraz dikkat...

Bir de Macarlar var. Türkoloji geleneğinde özel bir yer kaplayan Macarlar.

"Altın Orda" nın "Varislerinin Arandığı" İstanbul toplantısı başarılı geçiyor.

Bize de "nice toplantılara" demek kalıyor.

Dr. Cüneyt Akalın

Ölümünün 50. ve Görelilik Kuramı'nın 100. yıldönümünde Albert Einstein toplantısı

Ölümünün 50. ve Görelilik Kuramı'nın 100. yıldönümünde ünlü fizikçi Albert Einstein (1879-1955) 18 Nisan 2005 tarihinde Ankara'da düzenlenen bir toplantı ile anıldı. Toplantı Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Bilim Tarihi Anabilim Dalı tarafından düzenlendi ve ABC Dergisi Dershaneleri'nin katkılarıyla Farabi Salonu'nda gerçekleştirildi. Ankara Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Ömer L. Gebizlioğlu'nun açılış konuşmasıyla başlayan anma toplantısında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Necdet Adabağ ile Bilim Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Esin Kâhya birer konuşma yaptılar.

Konuşmaların ardından birinci oturumda Sabancı Üniversitesi Fizik Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Erdal İnönü "Görelilik Kuramı ve Bilim Tarihi açısından önemi" başlıklı konuşmasına bir anıyla başladı. İnönü, tam 50 yıl önce, Einstein'ın vefatından 1-2 hafta sonra Nusret Hızır tarafından bu salonda bir toplantı düzenlendiğini ve kendisinin bu toplantıda Einstein'ın fiziğe katkıları konusunda bir konuşma yaptığını söyledi. O gün salonda bulunanların sayısına oranla bugünkü toplantıya dinleyici olarak katılanların daha fazla olduğunu belirten Prof. İnönü, o gün Einstein'ın fiziğe olan katkısını yalnız kendisinin anlatmaya çalıştığını, oysa bugün onun fiziğe katkısını anlatacak birkaç kuşak Türk fizikçisi olduğunu ve bu toplantıya katılanların da Einstein'ın başlattığı teorilere araştırmalarıyla katkılar sağlamış kişiler olduklarını ifade ederek aradan geçen 50 yıldaki gelişmeye dikkat çekti. Konuşmasına Einstein'ın 1905 yılında yayımladığı üç makale ve bunların içerikleri hakkında bilgiler vererek devam eden İnönü, Einstein'ın kuramının yanlış anlaşılmasına da değindi. Galilei ve Newton'un buluşlarının felsefeye ve dünya görüşüne büyük katkısının olduğunu, onların fizikteki buluşlarından sonra Aydınlanma döneminin yaşandığını ve insanların Tanrı'yla ilişkilerini kişisel ilişki olarak aldıklarını, dünyanın işleyişine Tanrı'yı artık karıştırmadıklarını belirtti. İnönü, Einstein'ın büyük buluşlarının ise insanların dünya görüşünde böyle bir değişikliği henüz yapmadığını ve aydınlanma gibi bir değişikliğin olmadığını çünkü aydınlanmanın bir defa olduğunu ve şimdi başka bir dönemin oluşması gerektiğini belirtti. Ancak tersi bir durumun felsefeciler arasında söz konusu olduğuna dikkat çekerek "her şey görelidir" anlayışının yerleşmesini eleştirdi. Her şey görelidir anlayışının insanları "Hiçbir şey gerçek değil, demek ki bilimin de vardığı sonuç bu" yargısına götürdüğünü ve bu yargıdan yola çıkılarak bir felsefe akımının oluştuğunu belirten İnönü, bu akıma göre bilimin yaptığı şeyin sadece faydalı reçeteler bulmakla sınırlandırıldığını söyledi. Bu akımın gerçeği bulmaya imkan olmadığını savunduğunu dile getirerek, Görelilik Kuramı'nı yanlış yorumladığım ifade etti. İnönü sözlerine son verirken, Einstein kuramlarını doğru yorumlayarak insanların dünyaya bakışını değiştirecek bir felsefi yaklaşımın henüz çıkmadığım belirtti ve felsefecilerin bu alanda da çalışmasını istedi.

İnönü'den sonra Boğaziçi Üniversitesi Matematik Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Rahmi Güven "Einstein ve Fizik" başlıklı konuşmasında Einstein üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verdikten sonra, Özel ve Genel Görelilik kuramlarıyla birlikte Einstein'ın bilime yaptığı katkılara değindi.

İkinci oturumda ilk konuşmayı Ankara Üniversitesi Fizik Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ali Ulvi Yılmazer yaptı. Prof. Yılmazer "Özel Görelilik Teorisi: Önemi ve günümüzdeki yeri nedir?" başlıklı konuşmasında fiziğin, gerek soyut gerek somut pek çok kavram geliştiren bir bilim dalı olduğunu belirtti. Bu kavramların bazılarının gelişimine dikkat çekerek Görelilik Kuramı'na nasıl gelindiğini anlattı.

Bilkent Üniversitesi Matematik Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Metin Gürses'in "Einstein Genel Görelilik Kuramı'nın Dünü, Bugünü ve Yarını" başlıklı konuşmasından sonra ise İstanbul Üniversitesi, Bilim Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi Meltem Akbaş "Einstein'ın Görelilik Kuramı'nın Türkiye'ye Girişi"nde Kuram'ın Türkiye'de Kerim Erim ve Mehmet Refik Fenmen'in çalışmalarıyla tanındığını, bu konudaki ilk adımın 1920'de Kerim Erim tarafından Yüksek Öğretmen Okulu'nda Görelilik Kuramı üzerine verdiği konferansla atıldığını, ayrıca Erim'in Fen Alemi dergisinde kurama yönelik seri yazılarının da olduğunu, hatta onun Einstein'la 1930 yılında görüştüğünü ve bu görüşme ile ilgili izlenimlerini de Mühendis Mektebi Mecmuası'nda yayımladığını belirtti. Sözlerine Mehmet Refik Fenmen'in Görelilik Kuramı'nın Türkiye'de tanınmasını sağlayan ve ilk baskısı 1922'de yapılan "Ayştayn Nazariyesi" adlı kitabına yönelik açıklamalarla devam

Bilim ve Ütopya Kooperatifi Kursları

Prof . Dr. Atilla Altunel yönetiminde sürdürülen EEG (Elektroensefalografi) kurslarının 3. yıl 5. dönem hızlandırılmış kurları başlıyor

18 Haziran / 25 Haziran 2005 tarihlerinde
Saat: 13:00-18:00 arası

Bilgi için: Tuğba Gülırmak
Tel-Faks: (0212) 244 23 61 / 244 23 72
GSM: 0532 405 06 82
Adres: Bilim ve Ütopya Dergisi Toplantı Salonu
İstiklal Cad. Deva Çıkmazı No:7/2
Beyoğlu / İSTANBUL

eden Akbaş, bu dönemde Einstein'ın çalışmalarının nasıl değerlendirildiğini de Hüsnü Hamid, Mehmet Ali Ayni gibi dönemin bilim ve düşün adamlarından yaptığı alıntılarla ele aldı.

Üçüncü oturum ise ODTÜ Fizik Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Bayram Tekin'in "Einstein'ın İzafiyet Teorisi'nin Kozmolojiye Etkisi" başlıklı konuşmasıyla başladı. Tekin, Einstein'ı "büyük" yapanın onun denklemlerinin evrene uygulanabilir olmasında yattığını söyledi ve Özel ve Genel Görelilik, kozmoloji, Büyük Patlama, Genişleme Teorisi ve sonuçları üzerinde durdu. Einstein'in müthiş düşünce gücü ve yoğun çalışmasının 14 milyar yıl öncesi ile ilgili test edilebilir önermeleri yapmamızı sağladığını da belirtti. Sabancı Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Cihan Saçlıoğlu'nun "Einstein ve Kuantum Teorisi" başlıklı konuşmasıyla, Kuantum Kuramı ile Einstein'ın çalışmalarına değindi.

Bunun ardından Bilkent Üniversitesi Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi ve BİLKOOP Başkanı Prof. Dr. Semih Koray "Einstein'ın Düşünce Hayatımıza Etkisi" başlıklı bir konuşma yaptı. Prof. Koray konuşmasında, Einstein'ın fizik dışındaki dünyamıza etkilerini üç temel eksende ele aldı: Bilimsel kuramların kullandığı kavramlarla, o bilimsel kuramların içinde oluştuğu toplumların genel olarak toplumsal düzlemde kullandıkları kavramlar arasındaki etkileşim; matematik ve mantıkla bilimsel kuramlar arasındaki ilişki; özne-nesne ilişkisine bakış açısının özellikle fen bilimleriyle sosyal bilimler arasındaki ilişkiye etkisi ve Einstein'ın kuramlarının bu açıdan ne getirdiği.

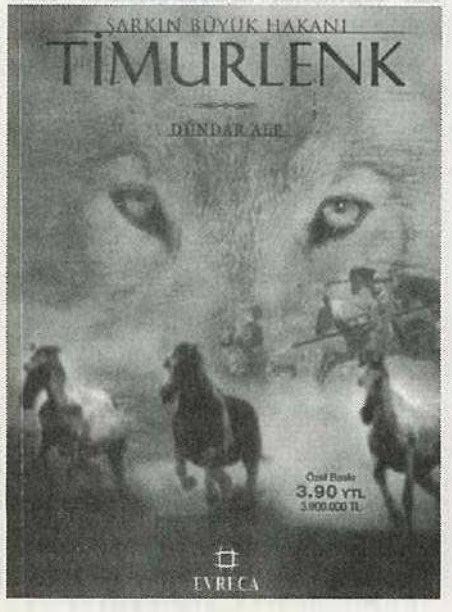
Toplantının kapanış konuşmasını Prof. Dr. Esin Kâhya yaptı ve toplantıya katılan ve destek verenlerini teşekkürlerini bildirdi. Toplantı, Ankara Üniversitesi, Çınar Restoran'da Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilim Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyeleri ve görevlilerinin düzenlediği akşam yemeğinin ardından sona erdi.

İnan Kalaycıoğulları
AÜ DTCF Bilim Tarihi ABD
Doktora Öğrencisi

Dündar Alp'in "Timurlenk"i yeniden yayımlandı

Dündar Alp'in ilk basımı 1912 yılında eski harflerle yapılan "Şarkın Büyük Hakanı: Timurlenk" adlı romanının yeni basımı yapıldı. Evreca Yayınları'nca yayımlanan romanın yeni harflere çeviriyazımı ve sadeleştirmesi Başbakanlık Osmanlı Arşivleri görevlilerinden Kemal Gurulkan tarafından yapıldı. Kitap özel baskı olarak ucuz fiyatla okura sunuldu.

Düdar Alp romanın başında "Muhterem Türklüğe birkaç söz" başlıklı bir önsöz de kaleme almış.

Önsözde Osmanlı-Timur çatışmasına da değinerek şunları söylüyor: "Timur Osmanlı bedeninden çok kanlar akıttı, fakat bu kanlar kangren olmuş bir yaradan ameliyat sırasında dökülen kan ve irinden başka şey değildir. (...) Görevi sadece cerrahlıktır."

Dündar Alp Batılıların Timur hakkındaki iddialarına da yanıt veriyor: "Timur hakkında yapılan itirazların en büyüğü onun zalim biri olduğudur. Bir defa bunu yaşadığı çağ olan Ortaçağ'da olağan görmekle birlikte muhalif tarihlerin söylediği kadar da anlamsız ve sebepsiz bir zalimliği Timur'da bulamayacağınızı temin ederiz. Acaba cihangir geçinen hangi savaşçı kan dökmemiş, canlar yakmamıştır?"

Yazar, Timur'un tarihsel yerini de şöyle saptıyor: "Devlet yönetimi açısından Timur büyük bir başlangıçtır."

Evreca Yayınları Genel Yayın Yönetmeni Atilla Akdemir romanın yazarı Dündar Alp hakkında elde fazla bilgi bulunmadığını, yaptıkları araştırmalardan kayda değer bir sonuca ulaşamadıklarını belirtiyor. Internette yapılan aramada "unutulmuş devrim şehitlerinden tayyareci üsteğmen Dündar Alp" tanımlamasına rastlanıyor. Ayrıca Dündar Alp'in adı "Istanbul: Cemiyet Kütüphanesi, Mesai Matbaasi, Resimli Kitap Matbaası, 1913-1914 Müdür ve Müessisleri" arasında geçiyor. Atilla Akdemir, iki Düdar Alp'in aynı kişi olup olmadığının kesinleştirilemediğini söylüyor. Roman, Kemalist Devrim'in Timur'a bakışının edebiyattaki yansıması olarak okunabilir.

Bilim ve Ütopya Söyleşileri

Ölümünün 600. Yılında Timur

Kemalist Devrimin Timur'a Bakışı

Timurlu Rönesansı

Konuşmacılar

Şule Perinçek
Atatürk'ün Bütün Eserleri Genel Yayın Yönetmeni

Dr. Veysel Yıldız
Teori Dergisi Yazı Kurulu Üyesi

11 Mayıs 2005 Çarşamba
Saat: 18.30

Yer: Bilim ve Ütopya Dergisi Toplantı Salonu
İstiklal Caddesi Deva Çıkmazı No: 7/2
Beyoğlu-İstanbul
Tel: 0212 244 23 61 / 244 23 72

"Çevrecilik" olarak "Popüler bilim"

Toplumun yanlış yönlendirilmesi, yanlış bilgilendirilmesi, hatta doğrunun sadece bir yönüne vurgu yapılarak, basit genelleştirmeler yolu ile "popüler" tüketim kültürüne katkıda bulunulması sürecini, toplum olarak içinde yaşadığımız şu günlerde; bazı kelimelerden yola çıkarak, sadece indirgenmiş(!) kelimelere değil, kelimelere karşılık gelen kavramların gerçek anlamlarına sahip çıkılmasının da gerekliliği üzerinde duracağım.

1. Örnek: "Ekoloji" kuramı, Doğa ve Sosyal Bilimleri kapsayan geniş bir bilim paradigması, maalesef "çevrebilim" adında anti-bilimsel (pseudo) popüler bir ahlak söylemine eşitlenmeye çalışılıyor. (2005 yılı T.D.K kararı ile neyse ki, "ekoloji" kelimesi Türkçe bir kelime olarak tescil ediliyor.)

2. Örnek: Kemalizm kuramı (bir ekonomik ve toplumsal doktrin olarak) "Atatürkçülük"e indirgeniyor. Ve yapılan her politik eylemin "Atatürkçülük" adına yapıldığı varsayımı ile "Kemalizm" kuramı açıkça istismar ediliyor.

3. Örnek: Bilim "popüler bilim" söylemine indirgeniyor. Bilimin, popüler bir anlatımla , halka indirgenmesi (yücelтilmesi) niyeti ve kaygısından tamamen uzak, çok farklı bir "popüler bilim" alam oluşturulmaya çalışılırken, kendinden menkul yaratılan bu bilim alanının da meşruiyeti konusu, topluma dayatılmaya çalışılıyor.

Sonuç olarak; "Atatürkçü" ve "çevreci" bir toplumda, "popüler bilim" söylemleri doğrultusunda "çevre" sorunları çözülmeye çalışılırken, aynı zamanda ekolojik (bütünsel) yıkımlara neden olunuyor. Ve en üzücü nokta ise tüm bunların bilim ve toplum adına yapıldığı söylenirken, toplumun bu "sanal aleme" sessiz kalması. Bu durum Türk aydınlarını çileden çıkartmıyor. Bilimin doğrusu ile "ahlak" alanının iyisinin ayrılmadığı yeni bir bütüncül bilim ve toplum paradigmasının özlemini çektiğimiz bir dönemde ekolojik yıkımların büyük bir ivme ile eş zamanlı artması ve de toplumun "düşünsel ekolojisi"ndeki derin çatlaklar, bu söylediklerimizi doğrulamıyor mu?

Bilime ve Türkçeye sahip çıkalım. Ancak, "Dil" ile "bilim" arasındaki sosyolojik ilişkiyi "Dilbilim" olarak basit bir gramer bilgisine indirgemeye çalışan bilimcilere de lütfen sahip çıkmayalım! Hem dil adına, hem de bilim adına. Türkçemizin bir bilim dili olması, ulusal ve aynı zamanda evrensel nitelikteki bu nezaket kuralını algılamaktan geçer. Unutmayalım, tüm (iç ve dış) emperyalist savaşlar, kelimeler üzerinden verilir. Bilimciler de kullanılır.

Tahir Çalgüner
Gazi Üniversitesi
Mühendislik Mimarlık Fakültesi

Kocaeli 2005 Deprem Sempozyumu yapıldı

Ülkemizin yaşadığı en büyük doğal afet türünün deprem olduğunu ve bu gerçeği sürekli bilmek zorunda olduğumuzu bize gösteren 17 Ağustos 1999 depremi, Kocaeli'yi bu konuda bir simge kent haline getirdi. Bu anlamda Kocaeli Üniversitesi tarafından düzenlenen, Prof. Dr. Mithat Fırat Özer'in düzenleme kurulu başkanlığını yürüttüğü sempozyum 23-25 Mart 2005 tarihleri arasında Kocaeli Grand Yükseliş Otel'de yapıldı.

Sempozyum arama kurtarma ekiplerinin tatbikatı ile başladı. Tatbikata AKUT (Arama Kurtarma Derneği), Kocaeli İl Savunma Müdürlüğü, KYÖD-SARMED (Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği Arama Kurtarma ve Medikal Ekibi), TRAC (Telsiz ve Radyo Amatörleri Cemiyeti Kocaeli Şubesi), UMKE (Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi), Kocaeli Belediyesi İtfaiye Daire Başkanlığı, MAG (Mahalli Afet Gönüllüleri) katıldı. İl Protokolü, sempozyuma çeşitli ülke, üniversite ve kamu kuruluşlarından gelen bilim adamları, 30 farklı ulusal ve yerel basın kuruluşu ile Kocaeli halkının izlediği tatbikat büyük ilgi gördü. Tatbikat gösterisi, 17 Ağustos 1999 depreminden sonra Kocaeli ilinde çalışmalarına başlayan Arama Kurtarma ekiplerinin, personel, ekipman ve beceri olarak bu işte ne kadar uzman olduklarının da bir göstergesi oldu.

Arama Kurtarma ekiplerinin gösterilerinin ardından Prof. Dr. Mithat Fırat Özer açılış konuşmasını, sonrasında da sırasıyla DASK Genel Müdürü İdris Serdar, Prof. Dr. Ahmet Mete Işıkara, Kocaeli Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Baki Komsuoğlu, Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkan Vekili İlyas Şeker ve Kocaeli Valisi Erdal Ata konuşmalarını yaptı.

Sempozyuma üç gün boyunca 9 ayrı meslek grubundan 56 farklı kurumda görev yapan 630 araştırmacı katıldı; çevre, elektronik ve haberleşme, inşaat, jeodezi ve fotogrametri, jeofizik, jeoloji mühendislikleri, mimarlık, sağlık, sigortacılık ve şehir bölge planlamaya yönelik bölgesel jeoloji, tektonik ve sismotektonik, yer yapısı, deformasyon ve simulasyon modelleri, yapı ve yerleşimler, coğrafi bilgi sistemleri, uzaktan algılama, mühendislikte yeni yaklaşımlar ve uygulamalar, deprem ve çevresel etkileri, deprem ve insan konularında 324 çalışma sunuldu.

Bunların yanı sıra, sempozyuma katılan bilim adamları, basın mensupları ve Kocaeli halkının ilgi gösterdiği 6 ayrı panel yapıldı. Panellerde her biri konularında uzman konuşmacılarca, "Marmara'da deprem ve tsunami", "Deprem, mühendislik etiği ve medya", "Depremlerde sağlık hizmetleri", "Afetin psikososyal sonuçları", "Depreme dayanıklı yapı tasarımı bir mühendislik problemi midir?", "Afet yönetimi ve deneyimlerimiz" başlıklı konular tartışıldı.

Dr. Kürşat Yıldız

Kaynak Yayınları "Ütopya Dizisi" başlattı

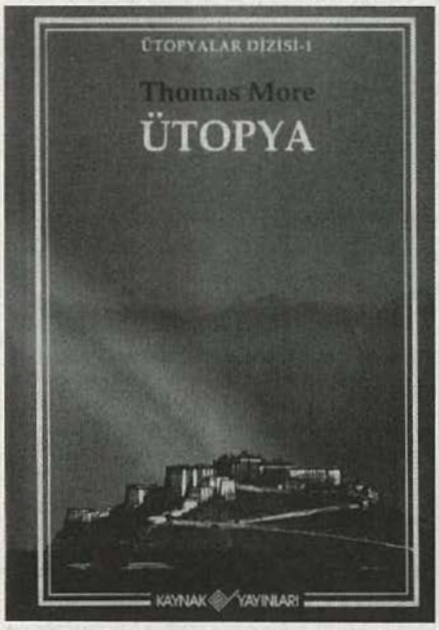
Kaynak Yayınları Nisan ayında çıkardığı üç yeni eserle yeni bir dizi başlattı: "Ütopya Dizisi". Toplam 16 eser yayımlamayı planlayan yayınevi, bu diziyle bir "Ütopyalar Külliyatı" oluşturmayı amaçlıyor. İnsanlık tarihindeki önemli dönemeçlerin ürünü olan eserler Eskiçağ, Rönesans, sanayileşme dönemi ve günümüz ütopyalarının arasından seçilmiş. Dizinin editörlüğünü Sadık Usta yapıyor.

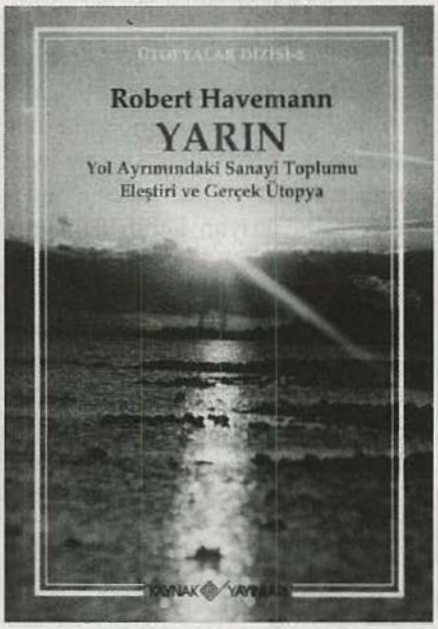
Eskiçağ'ın ünlü devleti Sparta'da uygulandığı belirtilen "Likurgos Yasaları", zincirin ilk halkasını oluşturuyor. Onu, Rönesans ütopyalarının ilki ve bu yazın türüne de adını veren Thomas More'un "Ütopya"sı izliyor. Üçüncü eser ise ünlü Doğu Alman sosyalisti ve rejim muhalifi Robert Havemann'ın "Yarın"ı. Dizinin dördüncü kitabı olan Robert Owen'ın "Yeni Toplum Projesi" kitabı önümüzdeki günlerde kitapçı raflarını süsleyecek.

Kaynak Yayınları bu diziyle, alışılmış yayın çizgisine yeni bir renk daha ekliyor. Yayınevi bugüne kadar sosyalist teoriye, Aydınlanma düşüncesine ve modern Türkiye tarihine ilişkin yayımladığı kitaplarla biliniyordu. "Atatürk'ün Bütün Eserleri" de Kaynak Yayınları'nca yayımlanıyor.

Yayınevi olarak "Geçmişi olmayanın geleceği de olmaz" ilkesinden hareket ettiklerini belirten dizi editörü Sadık Usta, eskiler bilinmeden yeni ütopyaların da üretilemeyeceğini vurguluyor ve "Ütopyalar Dizisi"yle yeni, keyifli ve anlamlı bir yolculuğa çıktıklarını söylüyor.

Yayınevi bundan sonra da Türkiye'de hiç bilinmeyen Jambulos'un Güneş Adaları'nı, Platon'un İkinci En İyi Devlet'ini, Messeneli Euhemeros'un Kutsal Metinler'ini, Avrupa köylü ayaklanmalarının ünlü lideri Thomas Münzer'in yazı ve bildirilerini, Wilhelm Weitling'in ütopik toplum projesini, Charles Fourier'i, William Morris'i, 19. yüzyılın eşitlikçi Amerikan Komünleri ile daha başka güzel eser ve projeleri ardı ardına yayımlayarak okurlarını tarihin, hem önemli hem de vazgeçilmez ütopyalarıyla tanışma şölenine davet ediyor.

Küba'da üretilen rekombinant Hepatit B aşıları Türkiye'de

Küba'da 1980'li yıllarda başlayan araştırma ve geliştirme hamlesinin en önemli ürünlerinden biri olan Heberbiovac HB (rekombinant Hepatit B aşısı) dünyanın pek çok ülkesinde güvenle kullanılıyor. Dünya Sağlık Örgütü tarafından da onaylanmış Heberbiovac HB, UNICEF kanalıyla da dünya genelinde dağıtılıyor. Heberbiovac HB, 2004 yılında Sağlık Bakanlığı'nca yapılan ihalede kalitesi ve uygun fiyatı ile tercih edildi ve yapılan sözleşme sonucu Küba ile Türkiye arasındaki ikili ticaretin önemli bir parçası oldu. 2005 Nisan ayı içerisinde aşıların Sağlık Bakanlığı'na teslim edilmesinin ardından, Türkiye ve Dünya Sağlık Örgütü laboratuarlarında analizler yapılacak ve bundan sonra dağıtımı yapılacak. Dağıtımı yapılan aşılar Genişletilmiş Bağışıklama Programı'nda kullanılacak.

1996 yılından bu yana Sağlık Bakanlığı tüm yurtta Hindistan'dan gelen Tetanoz Aşısı, Difteri-Tetanoz Aşısı, Difteri-Tetanoz-Boğmaca Aşısı 'nı kullanıyor. 2004 ve 2005 yıllarında yapılan ve yapılacak Kızamık Aşı Günlerinde de yine sadece Hindistan'dan gelen Kızamık aşıları kullanılıyor. Veremle mücadelede önemli bir yeri olan BCG Aşısı sadece Hindistan'dan geliyor.

Dr. O. Mutlu Topal

Müzik dersi neden kaldırılıyor?

Arkadaşlarımız soruyor: "Biz ne olacağız?" Süreç tıpkı İngiltere'deki ve Amerika'daki gibi işletilecek. Temel felsefe şu: Talep varsa ders var. Çocuk istiyorsa gelsin, parasını versin, senden ders alsın; bireysel/özel ders vererek sağlık ve emeklilik sigortanı kendin öde. sen de kazan, sigortalar da kazansın. Yani sermaye piyasasına hizmet etmiyorsan insan değilsin...

Derslerimizin kaldırılmasıyla bizi piyasaya kaydırma hedefleniyor. Bunun uzmanı olan SPAN Eğitim Danışmanlık Şirketi, Dünya Bankası tarafmdan ihaleyle (ihaleye başka katılan olmamıştır) TTK'nın ve YÖK'ün başına getirilmiştir; tamamen yabancı bir şirketin direktifleri yerine getirilmektedir. Bu şirket ulusötesi sermayenin, küresel kralların istediğini yaparak para kazanmaktadır, parası da bize ödettirilmektedir. (Lütfen müzikegitimcileri.net sitesinin bildiri ve makaleler bölümündeki yazılarımı, özellikle "Piyasaya Göre Eğitim Modeline Geçiyoruz" yazımı dikkatle okuyunuz.)

Yapılmakta olanlara bakalım:

1) Müzik eğitimi bölümleri kapatılacak. Bölümümüz giderek küçültüldü, program oldu, biliyorsunuz.

2) Güzel Sanatlar Fakülteleri açılacak. Açılıyor. Burası piyasaya çalgıcı yetiştirecek, mezunlarına "Çalgı dersi verebilir" belgesi eklenecek (çift diploma kandırmacası). Konservatuarlar devamı ederken çalgı bölümü açmanın anlamı budur.

3) Bizler süreç içinde eritileceğiz. Önce ilçe merkezlerine alınacağız. Ana çalgımız sorulacak, bunu öğrenmek isteyen bir çocuk varsa, falan okulda gidip ona ders vereğiz. Okul okul dolaşacağız. Ama...

4) Bilgisayarı seçen çocuk çalgı dersini okulda alamayacak. İngiltere'de Gilbert Biberyan 1995'te "Bizi bilgisayar bitirdi" demişti. Yani Güzel Sanatlar Fakültesi'ndeki öğretim üyesi de on yıla kalmadan işsiz kalacak. Pop müzikten daha fazla kazanan piyasanın ulusötesi devleri, öğretim üyelerini de yutacak. Meslek olarak yokolma sürecine girdiğimizi boşuna dillendirmedim.

5) Küreselleşmenin merkezindeki İngiltere ve ABD (ikisini de aynı lobiler yönetir) eğitimcileri, durumu önlerine koyan kendi ülkelerinin sözde bilim adamları olduğundan sonuçları görülene kadar ne olup bittiğini fark edemediler. Ama biz...

6) Bize dışarıdan empoze edildiği ve ulusal varlığımızı tehdit eder bir tehlikeyi de beraberinde getirdiği için biz o ülkelerin eğitimcilerinden farklıyız. Çağdaşlaşmanın Batı'yla savaşarak gerçekleşebileceğini can vererek öğrenmiş bir milletiz. İşte bu noktada ulusal direnç noktalarımız vardır ve küresel sermayenin de bu direnci kıracak işbirlikçilere ihtiyacı vardır. (TTK başkanının son konferanslarını dinlerken "ulusal direnç noktalarını eritmek" üzerine konuştuğunu görürsünüz; bunlar, sanıldığı gibi yeni programı tartışma konferansları değildir.

7) Müzik dersini, yani ekmek kapımızı korumak, Ata'mızdan bize vasiyet olan ulus gençliğini güzel sanatlarda yükseltme ülkümüzü devam ettirebilmek, yani müzik dersini savunmak, bugün vatan savunmasiyla birleşmiştir. Müzik eğitimcisiyim diyen herkes safını halkının yanında belirlemelidir, kurtuluşu buradadır.

8) "Bize ne olacak?" diye soran arkadaşlarıma son olarak diyeceğim şudur: "Soruyu değiştirelim. 'Ülkemizin geleceği ne olacak?' diye soralım, buna odaklanalım. Çünkü, vatan varsa sen de varsin!" Direnme noktaları oluşturmaktan başka çaremiz kaldı mı?

İlk görevimiz Müzik Dersini Savunmak ve İstiklâl Marşımızı korumaktır!

Mahiye Morgül
Müzik ve Drama Eğitimcisi

Bush'un adı yeni bir böceğe verildi.

Bütün kuşlar göreve, hedef Bush böceği

"Üç yıl sonra Bush'tan kurtulacağız" diyenlere kötü haber: ABD Başkanı George W. Bush'un adı böcekler alemine dahil edilerek ölümsüzleştirildi. Bush ile birlikte, ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in ve ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in adları, yeni keşfedilen üç böceğe verildi.

ABD'de yeni bulunan böcek türlerine ad verilmesinden sorumlu olan Quentin Wheeler ve Kelly Miller adlı iki entomolog (böcekbilimci), bitkilere zarar veren kımıl zararlısını yiyerek beslenen yeni üç böcek türüne rastlandığım açıkladılar. Bilim adamlarından Wheeler, bu üç böceğe, "Bush", "Cheney" ve "Rumsfeld" adlarını verdiklerini söyledi. Wheeler, bunun, Bush ve kadrosunun böceğe benzediği anlamına gelmediğini, kaydetti. Ancak kımıl zararlısını yiyerek beslenen böceklerin bitki sağlığı açısından yararlı bir işlev gördüğünü göz önünde bulunduran bazı bilimadamları Bush, Cheney ve Rumsfeld gibi yararlı olduğu söylenemeyecek şahsiyetlerin isimlerinin verilmesini isabetsiz buldular.

Böylece Bush ve ekibinin adları, Irak saldırısının yanı sıra bu yolla da ölümsüzleştirilmiş oldu.. Söz konusu adlandırma Amerikan Doğa tarihi Müzesi bülteninde de yayımlandı.

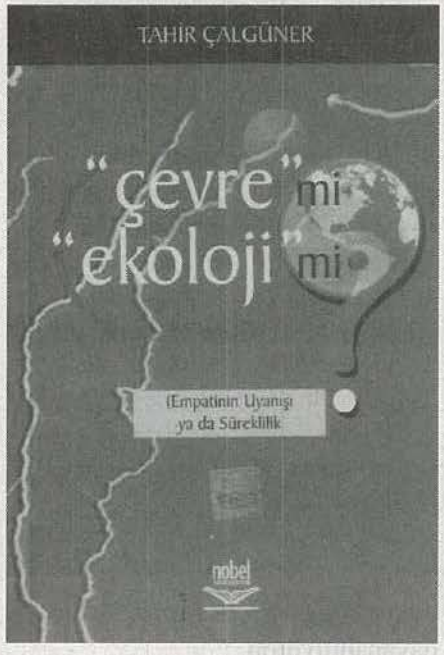
"Çevre" mi "Ekoloji" mi?

Ülkemizde özellikle "Çevre" ve "Ekoloji" ile ilgili çok sayıda kitap ve makale olmasına karşın "Ekoloji" ve "Çevrebilim" olgularının karşılaştırmalı analizi ve farklılıklarına yönelik akademik yazıma rastlanamıyordu.

Kitap, bir düşünce paradigması olarak, "Ekoloji" kavramına fenonolojik bir açılım (kırılma) getiriyor. İleri gelecekteki akademik yazının alt yapısını hazırlayan hatta tetikleyen bir eser niteliğinde. Türkiye'de "Ekolojist" bir düşünce hareketinin özlemini çekenlere yönelik bir beyin fırtınası yaratıyor. Kavramlar sorgulanıyor, kuramlar eleştiriliyor.

Kitabın akademik çevrelerde yansıması ile Türk Dil Kurumu "Çevrebilim" kelimesini Türkçe sözlükten çıkartmıştır. Bu kitap ile ilk defa "ekoloji" kavramı, " popüler kültür" alanında çıkartılarak, bilimsel bir alana çekilmiştir. "Ekoloji"yi, ekoloji olarak öğrenmek isteyen herkese tavsiye edilir.

"Çevre" mi "Ekoloji" mi? (Empatinin Uyanışı ya da Süreklilik). Tahir Çalgüner, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2003, 108 sayfa

Bilim ve Ütopya Kooperatifi İzmir Bürosu

Konferans

"27 Mayıs Devrimi"

Konuşmacılar

Cemalettin Korkut
(Em. Kur. Albay)

Sinevizyon Gösterimi

Suphi Karaman'ın Yaşamı ve Mücadelesi
(27 Mayıs Devrimi Önderlerinden, MBK Üyesi, Tabii Senatör, İP Başkanlık Kurulu Üyesi)

21 Mayıs 2005 Cumartesi
Saat: 14.00

Yer: Konak Belediyesi Kültür Merkezi
Kıbrıs Şehitleri Cad. No:12 Kat 7
Alsancak / İzmir
Tel: 0232 422 52 36
Bilgi için: Bilim ve Ütopya Dergisi İzmir Bürosu *Tel:* 0232 445 68 70
Meftun Bulunmaz 0 532 250 67 14

Bilim ve Ütopya Kooperatifi İzmir Bürosu

Açıkoturum

"19 Mayıs'tan 27 Mayıs'a Milli Mücadele Gençliği"
(Atatürkçü Düşünce Toplulukları)

Konuşmacılar

Prof. Dr. Acar Savacı
İZÜNİDER Başkanı

Şivan Kayaş
İYTE ADT Başkanı

İlker Yücel
EÜ ADT Başkanı

16 Mayıs 2005 Pazartesi
Saat: 18.00

Yer: Konak Belediyesi Kültür Merkezi
Kıbrıs Şehitleri Cad. No:12 Kat 7
Alsancak / İzmir
Tel: 0232 422 52 36
Bilgi için: Bilim ve Ütopya Dergisi İzmir Bürosu *Tel:* 0232 445 68 70
Meftun Bulunmaz 0 532 250 67 14

Bilim ve Ütopya'nın internet ortamında iletişim grubu açıldı

Dergimiz okurlarının ve yazarlarının istek ve görüşlerini paylaşabilecekleri bir iletişim grubu oluşturduk. Tamamen yazı işleri tarafından yönlendirilecek bu iletişim platformunun, daha iyi ve daha güzele ulaşma hedefinde olan dergimize önemli katkılar sunacağını umuyoruz. Derginin gelecek sayılardaki kapak konularından sürekli bölümlere ve düzenlenecek etkinliklere kadar geniş bir zeminde yürütülecek tartışmalarla ilgili önerilerini sunmak üzere tüm okurlarımızı gruba katılmaya davet ediyoruz. Grup anasayfasına (http:// groups.yahoo.com/ group/ bilimveutopyadergisi/) linkini tıklayarak ulaşabilirsiniz. Katılım için bilimutopya@atlas.net.tr adresine e-posta atmanız ya da Yazı İşlerimizin 0212 2442361 numaralı telefonuna bildirmeniz yeterli olacaktır.

Atatürk'ün el yazılarıyla Timur

Timur'un asıl dikkati celp eden hâli bir tehlike zamanında sakin ve mülahazalı kalışıydı. Bu, büyük iş yapabilmek kabiliyetinde olan adamlarda görülebilir. Timur'un cismanî enerjisi de çok fazla idi; bu sayede gecelerce uykusuzluğa ve at sırtında kalmaya dayanabiliyordu. Timur'da bir şef vasıfları vardı ve o, kumanda etmesini seviyordu. Kendine çok emniyeti vardı.

Cengiz'in oğlu Çağatay'dan sonra halefleri devletin idaresinde gevşekliğe vurdular, av ve eğlence ile vakit geçirmek üzere şimale [kuzeye] çekilip orada oturdular. Yalnız zaman zaman, bir isyan bastırmak bahanesiyle, halkın elinde ne var ne yok soymak için cenuba [güneye] inerlerdi. Memleket bir takım Tatar kabilelerinin elinde kaldı. Kazgan, Çağatay Hanlarından birinin emîri idi; Samarkant'ta otururdu. Han'ın fena idare ve gidişine dayanamadı, isyan etti.

Hanın ölümüyle biten uzun mücadeleden sonra Kazgan, Samarkant ve havalisinin yalnız başına ve hakiki sahibi oldu. Fakat zahiri kollamak [görünüşü kurtarmak] için bir kurultay toplayarak Cengiz sülalesinden kendine tabi olabilecek birini görünüşte Kral yaptırdı.

Kazgan, Timur gibi, Cengiz kanından olmayıp küçük bir Türk ailesinden idi. Tatarlara hizmeti yoktu; onların sadakatine emmiyet edemiyordu.Yalnız Türk olan Timur'u kendine yardım edebilecek görüyordu. Çünkü o, Timur'un bütün tanınmış kahramanlar arasında yüksek tutulduğunu fark etmişti. Timur'un asıl dikkati celp eden [çeken] hâli bir tehlike zamanında sakin ve mülahazalı [düşünceli] kalışıydı. Bu, büyük iş yapabilmek kabiliyetinde olan adamlarda görülebilir.

Timur'un cismanî [bedensel] enerjisi de çok fazla idi; bu sayede gecelerce uykusuzluğa ve at sırtında kalmaya dayanabiliyordu.

Timur'da bir şef vasıfları vardı ve o, kumanda etmesini seviyordu. Kendine çok emniyeti vardı.

Timur, Kazgan'dan, kendisini dağılmış bir halde olan Barlas kabilesinin başına geçirmesini istedi.

Kazgan, Timur'un henüz genç olduğunu düşünerek "Bu bir gün elbette olacaktır; biraz beklemek lazımdır" dedi.

Kazgan'ın yanında, birçok beyler ve iki bin kadar muharip vardı; fakat Timur'la kimse meşgul değildi, o kendi kendini yetiştiriyordu. Fırsat düştükçe kıymetini, cesaretini gösteriyordu. Bu suretle Kazgan'ın muhabbet ve iltifatını kazanıyordu. Kazgan Timur'a [şöyle dedi]: "Sen, Büyük Türk Kürkân [Gürgân] ailesindensin, fakat Cengizoğullarından değilsin. Senin ecdadın Cengizlerle bir mukavele [sözleşme] yapmıştır. Buna göre Cengiz ailesi han yetiştirecek, Kürkân çocukları da ordunun kulaguzları [kılavuzları], kumandanları olacaklar."

***

Kazgan, Timur'u Celayir kabilesinden torunu Olcay Türkân ile evlendirdi. Timur, Olcay Hatun Ağa ile Yeşilşehir'e yerleşti. Emîr Kazgan Timur'u ordusunda Binbaşı yaptı. Kazgan Timur'un yardımıyla garp ve cenup hudutlarında yeni muvaffakiyetler [başarılar] kazandı.

Herat Emîri Malik esir edilerek Samarkant'a getirildi. Bu münasebetle Kazgan'ın emirleri arasında bir münakaşa çıktı. Bunlar eski düşmanları olan Malik'in [Buradan itibaren Afet İnan'ın el yazısıyla] öldürülerek servetinin onlar arasında taksimini istediler. Halbuki Kazgan Malik hayatı için söz vermişti. Emirlerin ısrar ettiğini gören Kazgan Malik gizlice Timur'un hima-

Aslı Türk Tarih Kurumu arşivinde bulunan, kopyaları Sayın Gürbüz Tüfekçi tarafından Atatürk'ün Bütün Eserleri arşivine armağan edilen belgeler arasında M.K. Atatürk'ün Timur hakkında yazdığı yazılar da bulunuyor. Yazıların bir bölümünü Atatürk kendi el yazısıyla yazmış, bir bölümünü ise Afet İnan'a söyleyerek yazdırmış. Atatürk'ün bu yazıları, dört ciltlik lise Tarih kitabının ikinci cildinde hemen hemen aynen yer alıyor (Tarih. I, II, III, IV. Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001). Metinde yer alan kimi eski sözcüklerin karşılıkları köşeli parantez içinde verildi.

yesinde Herat'a gönderdi. Bundan münfeil olan [gücenen] Emirlerden ikisi Kazgan'ı öldürdüler. Bunu haber alan Timur, tam vaktinde yetişip katillerin takibine koyuldu ve onlara yetişerek her ikisine layık oldukları cezayı verdi.

Timur Yeşilşehir'e döndü, yeni bir vaziyet karşısında kaldı. Türklerde adet olduğu vechile bir reis öldüğü zaman onun oğlu muktedir değilse yerine geçemezdi. Kurultay toplanır, yeni bir Emir intihap ederdi [seçerdi]. Aksi taktirde iktidar mevkiine geçmek için umumi karışıklık olur ve en kuvvetli olan iktidarı eline alırdı. (Yalnız kılıç tutabilen el, hükümdar asasını tutabilir.)

Türklerde adet olduğu vechile bir reis öldüğü zaman onun oğlu muktedir değilse yerine geçemezdi. Kurultay toplanır, yeni bir Emir intihap ederdi [seçerdi]. Aksi taktirde iktidar mevkiine geçmek için umumi karışıklık olur ve en kuvvetli olan iktidarı eline alırdı. (Yalnız kılıç tutabilen el, hükümdar asasını tutabilir.)

Kazgan'ın çocuğu kaçmıştı. Timur'un amcası Hacı Barlas ve Celayirlilerin emiri Samarkand'a geldiler ve Türklerin hükümdarlığını istediler. Diğer emirler kendi yerlerine çekilerek taraftarlarını toplamaya başlamışlardı. Tam bu sıralarda Timur'un babası Turgay da ölmüştü. Barlas kabilesinin hemen hepsi Hacı Barlas'ı takip etmişlerdi. Timur ancak birkaç yüz kişi ile Yeşilşehir'de terk olunmuştu.

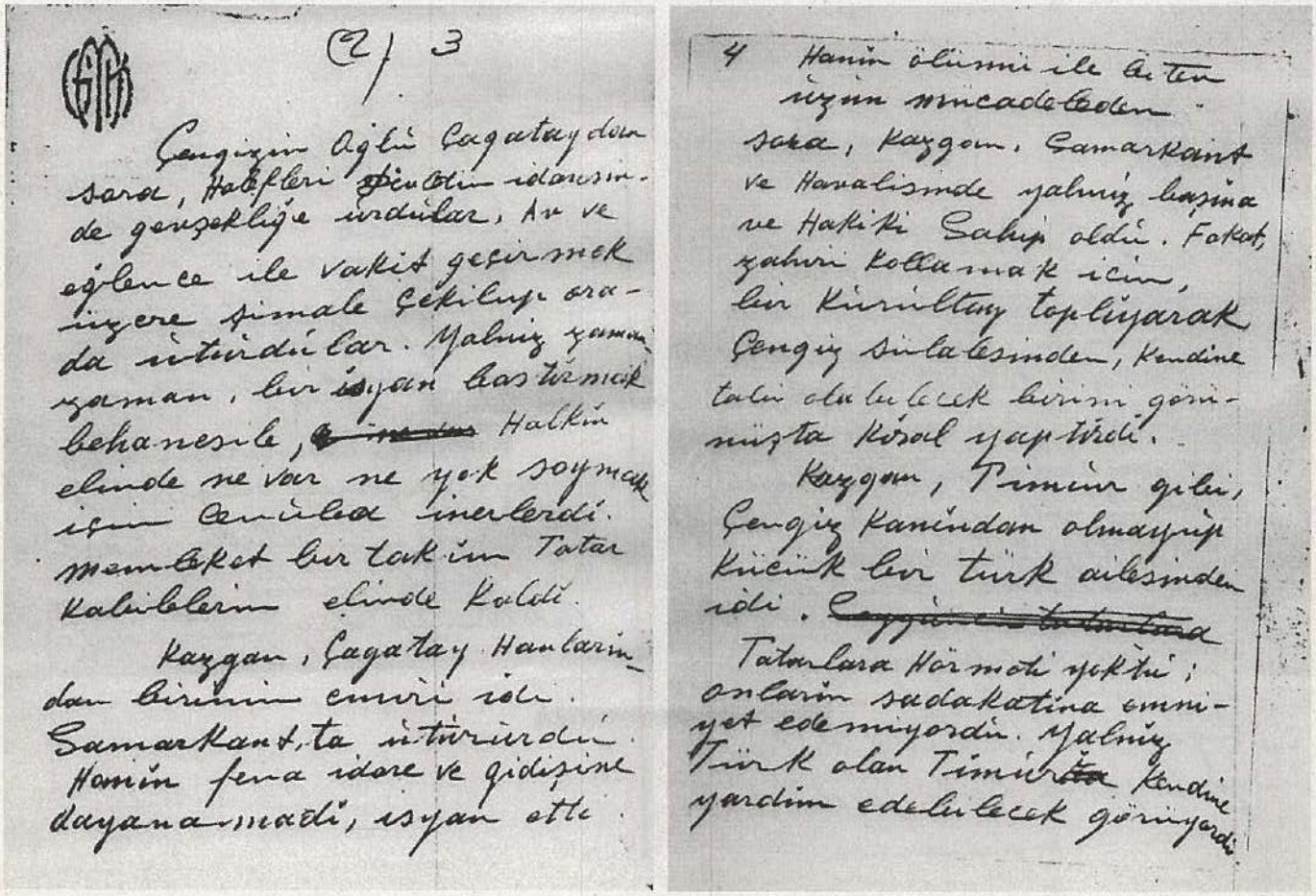
İşte, hadiseleri çekilmiş olduğu dağlardan takip eden Büyük Han şimalden göründü. Ölmüş bir beygire saldıran kartal gibi kuvvetli bir ordu ile geldi.

Timur diplomat

Han'ın gelmesi üzerine emirler müşterek tehlike önünde çekildiler, yalnız Celayirlilerin Emiri Han'ın istikbaline [karşılanmasına] koştu ve ona hediyelerle inkıyadını [bağlılığını] arz etti. Çünkü bunun merkezi Hoçent idi ve arazisi şimalden gelenlerin yolu üzerinde idi.

Hacı Barlas hiçbir karar veremiyordu. Muharebe edecek yerde, kabilesi ve sürüleri ile Yeşilşehir'den Herat'a doğru cenuba çekileceğini Timur'a bildirdi. Fakat Timur şimalden gelen istilacılar önünde Yeşilşehri sahipsiz bırakmak istemiyordu. Amcasına "istediğin yere git, ben Han'ın huzuruna gideceğim" dedi. Timur birkaç yüz kişi ile 12 000 Moğola karşı mukavemet etmenin [direnmenin] af olunmaz bir akılsızlık olacağını takdir ediyordu.

Mamafih bir takım hazırlıklara koyuldu. Öteden beri tanıdığı hoca ve dervişlerle gizli müzakereler yaptı. Bu sırada Han'ın süvarileri Yeşilşehir'e geldiler. Timur onlara bol bol ikramlar ve hediyelerde bulundu ve onlara Han'ın yanına gitmek istediğini söyledi; ve bir kısım süvarileri ile hareket etti. Samarkant önünde Han'ın ordusuna vasıl oldu [yetişti].

Moğol hanı Tuğluk Han'a kendisini takdim etti ve iyi kabul olundu.

Tuğluk Timur'u malumatlı [bilgili] bir adam gördüğünden suret-i hareket [hareket tarzı] hakkında fikrini sordu. Timur ona avdet etmesini [geri dönmesini] tavsiye etti. Dedi ki, "Orada yalnız bir düşman bulacaksın, burada ise iki, biri önünde biri arkanda". Han asileri cezalandırmak için geriye döndü. Han dönmeden evvel Timur'u tümen başı [10 000 kişinin başı] yaptı. Ferman ve mühür verdi. Bu suretle Timur, Han'ın tasdiki ile kabilesinin başına geçti, tehlike geçince emirler tekrar mücadeleye başladılar, bu hâl üç sene devam etti. Hacı Barlas ve Celayir reisi yeniden anlaştılar ve Timur'u katlederek ortadan kaldırmaya karar verdiler. Timur'u çadırlarına davet ettiler, fakat Timur vaziyeti sezdi, bir suretle oradan sıyrılıp kaçtı.

Bundan sonra amcası Hacı Barlasla muharebe etti ve onu mağluben [yenerek] kaçırdı. Fakat ertesi gün tekmil [bütün] adamları kendisini terk ettiğinden yalnız kalan Timur, karısı Olcay Hatun Ağa'nın kardeşi Emir Hüseyin'in yanına gitti. Emir Hüseyin kabileleriyle Kabil mıntıkasında bulunuyordu. Aralarında ittifak yaptılar. Kabileler arasında Tuğluk tekrar görününceye kadar dahili muharebe devam etti. Bu defa Tuğluk daha ciddi oldu. Celayirlilerin emirini derhal idam ettirdi. Hacı Barlas cenuba kaçarken soyguncular tarafından öldürüldü. Han askerlerine karşı durmaya kalkışan emir Hüseyin hayatını kurtarmak için kaçmaya mecbur oldu. Timur Yeşilşehir'de metinane (güçlü olarak) kaldı. Tuğluk Han bu muvaffakiyetten sonra oğlu İlyas'ı memleketin idaresine memur etti, mağlupların itaatini temin için yanında General Bikicük'ü bıraktı. Timur'u da bu iki Moğol beyinin idaresi altında olarak Samarkant emiri nasp etti [atadı]. Buna kızan Timur Yeşilşehir'de teşkilatını daha iyi yapmaya koyuldu. Fakat Moğol generali Samarkant'ı soymaya başladı. Vali İlyas yağmadan hoşlanıyordu. Bu fena hareketleri ihbar için Timur Han'a adam gönderdi. Netice çıkmadı.

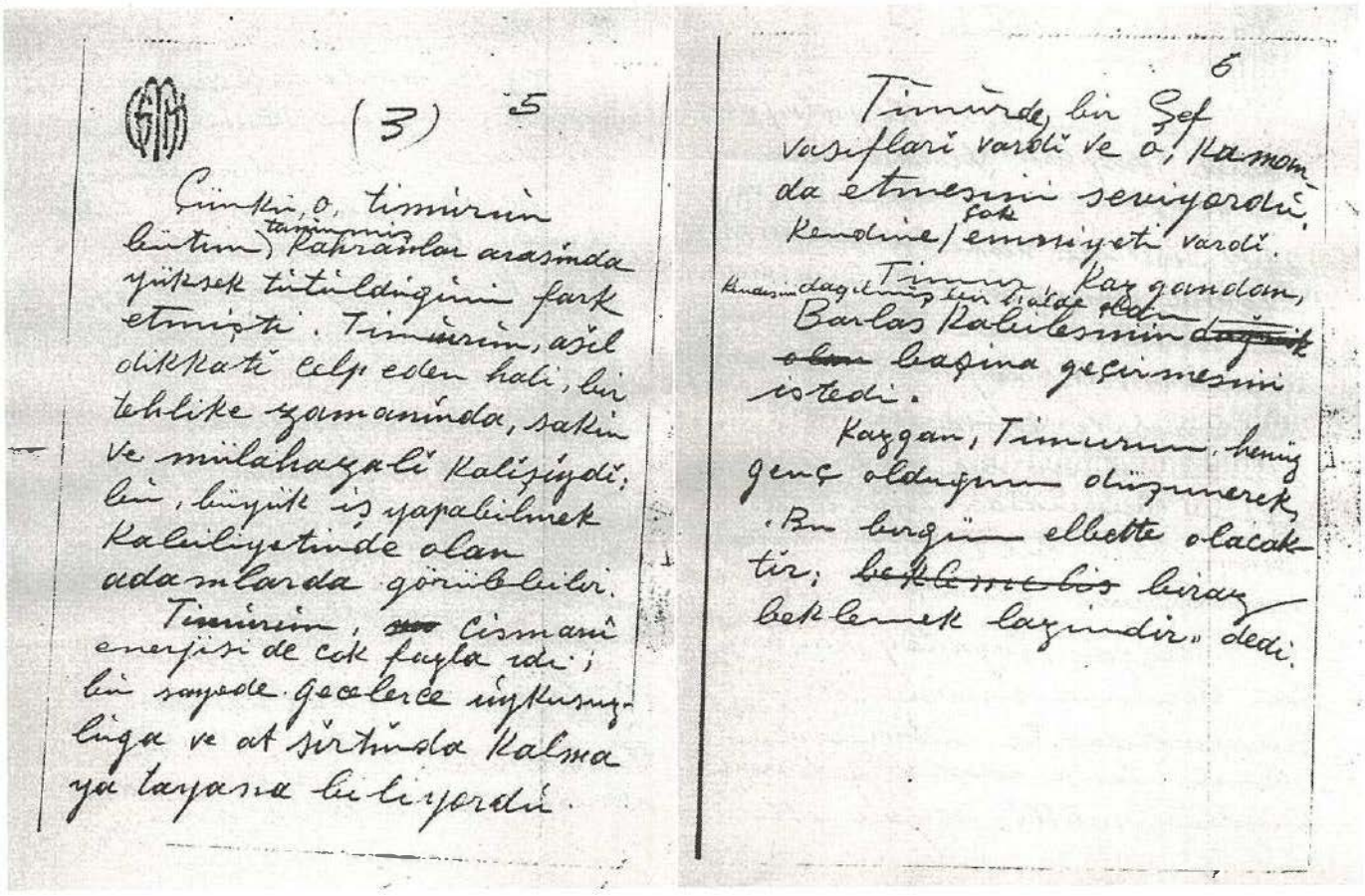
Timur Samarkant'ın kız çocuklarını Moğolların esir olarak sattıklarını işittiğinden, adamlarını topladı, şimale yürüdü, müteaddit [birçok]esirleri zorla kurtardı. Han'a Timur'un isyan ettiğini bildirdiler. Tuğluk idamını emretti. Timur haberdar oldu.

Memleketinin harap edilmesinden kalbi kan ağlayan Timur daha fazla politikaya tahammül edemedi ve maksadı kazanmak için atını mahmuzladı.

Bu mesut bir karar oldu, açıktan açığa hareket onu hoca ve dervişlerle yaptığı gizli tertibattan daha iyi muvaffak etti.

Timur'un serseriliği [isyanı]

Timur isyan etmeye mecbur olduktan sonra karısı Olcay ve 25 atlı ile karısının kardeşi Emir Hüseyin'i bulmak üzere hareket etti. O da hâlâ firarda bulunuyordu. Buluştuktan sonra hep birlikte Hive'ye gittiler. Kuvvetleri 60 süvari oldu. Hive'de iyi kabul olunmadılar. Hive Valisi onları soymak ve Moğollara satmak hevesine düştü. Timur bunu hissetti ve derhal cenupta çöle Türkmenler içine kaçtılar. Hive Valisi bizzat birkaç yüz süvari ile takibe koyuldu. Timur ve Hüseyin kuvvetlerinin nis-

(3) 5

Çünkü, o, timurun (bütün) kahramanlar arasında yüksek tutulduğunu fark etmişti. Timurun, asil dikkati celp eden hali, bir tehlike zamanında, sakin ve mülahazalı kaliziydi; bu, büyük iş yapabilmek kabiliyetinde olan adamlarda görülebilir.

Timurun, cismani enerjisi de çok fazla idi; bu sayede gecelerce uykusuzluğa ve at sırtında kalmaya tahammül edebiliyordu.

5

Timurda, bir Şef vasıfları vardı ve o, kanunda etmesini seviyordu. Kendine çok emniyeti vardı.

Kuzeydağı Timur, kaygan dam, Barlas Kabilesinin başına geçmesini istedi.

Kaygan, Timurun, henüz genç olduğunu düşünerek, "Bu bugün elbette olacaktır; beklemeden biraz beklemek lazımdır" dedi.

petsiz derece azlığına rağmen takip edenlerle bir tepenin üzerinde vuruşmaya mecbur oldular. Çok zayiat verdiler ve nihayet gece karanlığından istifade ederek kaçtılar. Bundan sonra tanınmamak için Timur ve Hüseyin tekrar birleşmek üzere birbirlerinden ayrılmaya karar verdiler. Timur'un yanında karısı ve bir adam ile yalnız bir binek beygiri kalmıştı. Ona karısını bindirdi, kendisi ve arkadaşı yaya olarak yürüdüler. Bir Türkmen aşiretine tesadüf ettiler. Orada iyi kabul olundular. Oradan tedarik ettikleri yiyecek ve hayvanlarla Horasan istikametinde yola çıktılar. Yolda bir takım aşiret efradı tarafından yakalandılar. 62 gün bir ahırda hapis edildikten sonra kurtulabildiler. Bu aşiret beyi kendisine yalnız bir deve ve bir de beygir vermişti.

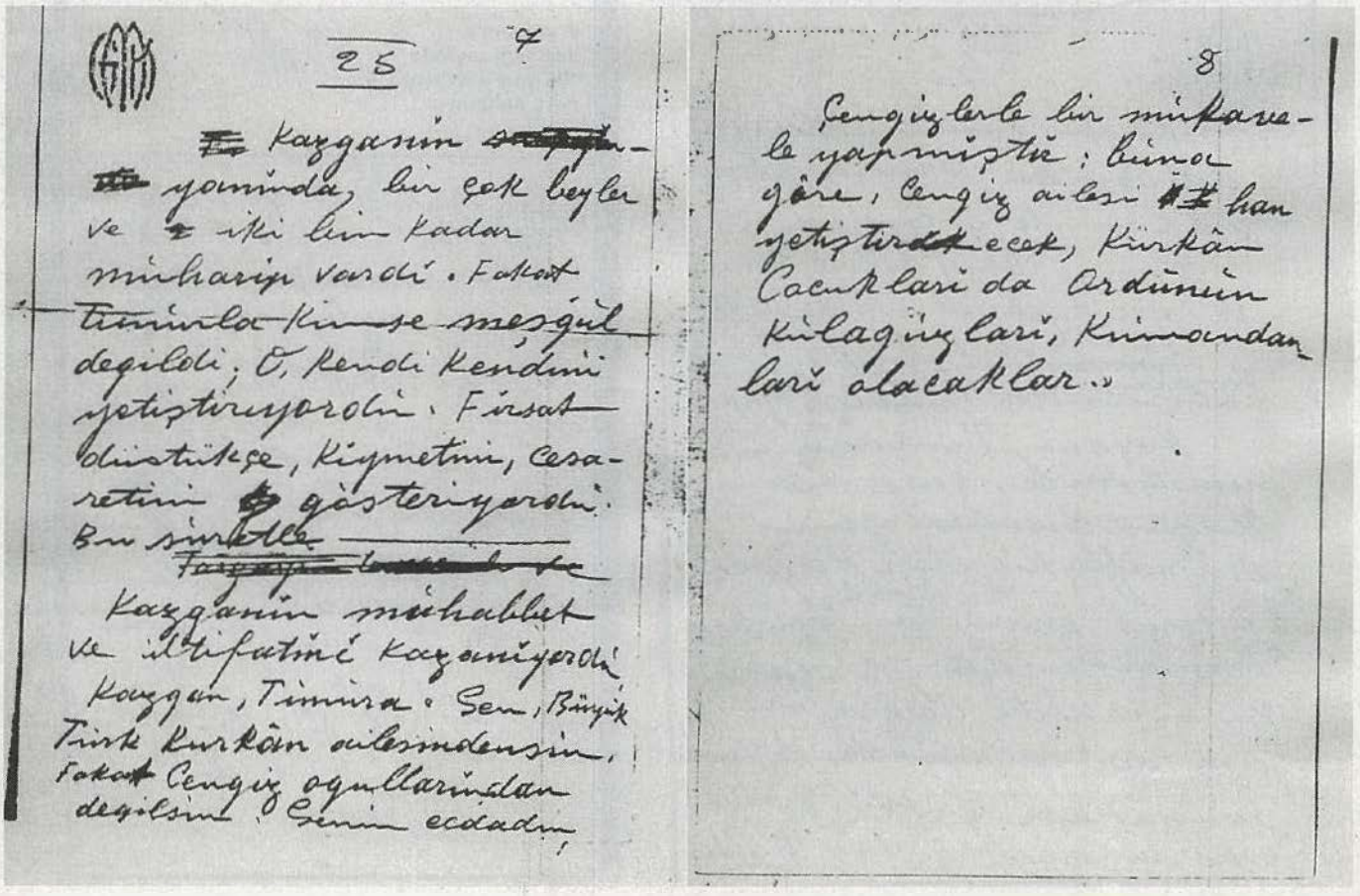
Timur'un Hüseyin ile birleşeceği yer Kandehar civarında idi. Timur onunla birleşmeden evvel bir defa Samarkant civarına uğramak istedi ve o tarafa döndü. Amu ırmağına geldiğinde Keş'te dostlarından bir reisin oturduğu yerde 15 adam ve o kadar beygir buldu. Ondan sonra Samarkant'a yürüdü. Karısını civarda bir yerde bıraktıktan sonra bir gece adamlarıyla birlikte gizlice şehre girdi. Orada 48 gün kaldı. Geceleri dostlarının evlerinde gizli toplantılar yaparak onları ayaklanmaya teşvik etti; henüz bir şey yapmaya imkân olmadığını anladı, çünkü Moğollar memleketi kuvvetle ellerinde tutuyorlardı.

Memleketinin harap edilmesinden kalbi kan ağlayan Timur daha fazla politikaya tahammül edemedi ve maksadı kazanmak için atını mahmuzladı. Bu mesut bir karar oldu, açıktan açığa hareket onu hoca ve dervişlerle yaptığı gizli tertibattan daha iyi muvaffak etti.

Celayirliler İlyas Hocaya tabi olmuşlardı. Emir Hüseyin'in merkezi olan Kabil'de bir Moğol emiri oturuyordu. Timur'un Samarkant şehrinde olduğunun Moğollar tarafından anlaşıldığını haber alan Timur derhal geceleyin kaçtı. Timur'un bu defa yanında serseri ve soyguncu Türkmenlerden müteşekkil bir küçük kuvvet vardı.

Bunlarla beraber Yeşilşehir civarından bir yere geldi ve orada kondu. Barlas kabilesinin bazı reisler ile görüştü. Onları isyana teşvik etti. Ondan sonra Hüseyin'i bulmak üzere cenuba, Afganistan'a yürüdü, Hindukuş dağlarını geçti. Kâbil civarından dolaşarak Kandehar'a gitti, orada kendisini bekleyen Hüseyin'i buldu. Onun da orada etrafında Timur'unkinden fazla kuvvet toplanmıştı.

Bir kış beraber orada kaldılar. Kahdehar'ın garbında [batısında] Seyistan kıtasında bir isyan olmuştu. Oranın Emiri bir çok kalelerini kaybetmişti. Timur ve Hüseyin'e müracaat ederek mükâfat karşılığında yardım istedi, kabul ettiler. Timur ve Hüseyin asilerden kalelerin çoğunu aldılar. Fakat Hüseyin köyleri soyarak oralara kendi adamlarını oturttu-

25 7

Kazganın [illegible] yanında, bir çok beyler ve iki bin kadar muhariz vardı. Fakat Timurla kimse meşgul değildi. O, kendi kendini yetiştiriyordu. Fırsat düştükçe, kıymetini, cesaretini gösteriyordu. Bu sırada [illegible]

Kazganın muhabbet ve iltifatını kazanıyordu.

Kazgan, Timura: «Sen, Büyük Türk Kurkân ailesindensin, fakat Cengiz oğullarından değilsin. Senin ecdadın

8

Cengizlerle bir mukavele yapmıştık; buna göre, Cengiz ailesi [illegible] han yetiştirecek, Kurkân Cocukları da Ordünün kılağuzları, kumandanları alacaklar.»

ğundan işi bozdu. Bu defa Seyistanlılar bir gece Timur ve Hüseyin'in ordugâhını bastılar. Timur onları her ne kadar mağlup ettiyse de kendisinin bir kolu ve bir bacağı kesildi. Bundan sonra Hüseyin tekrar buluşmak üzere ayrıldı. Fakat Timur yaralarının tedavisi için oralarda çadırda kalmaya mecbur oldu. Timur ondan sonra topal kaldı.

Taş Köprüde

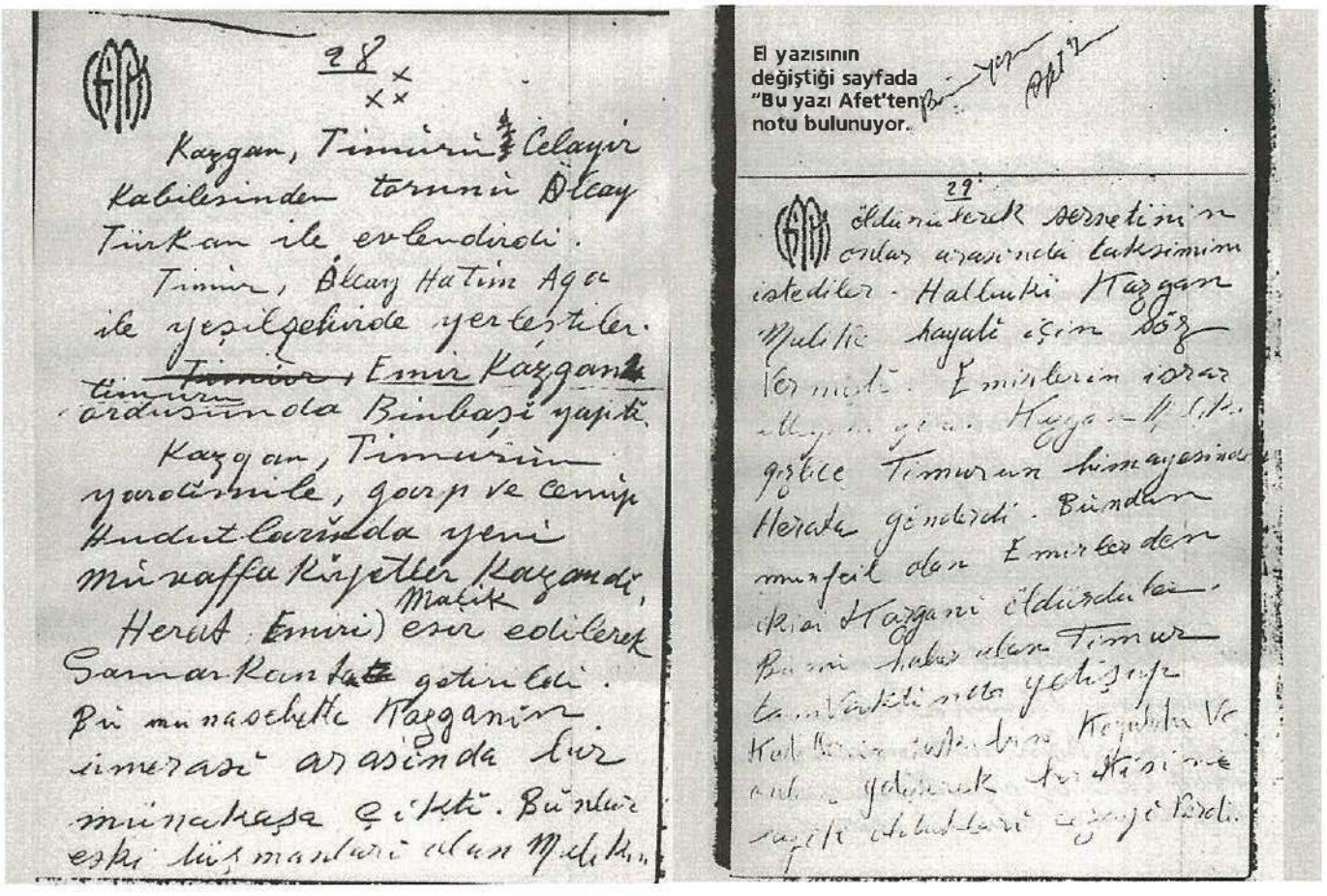
Hüseyin Moğolların en yakın bir ordusu ile Timur'un nasihatlerini dinlemeyerek muharebeye tutuştu, fena halde mağlup oldu ve askerleri dağıldı. Timur Hüseyin'in askerlerini toplamak ve yeni taraftarlar bulmak üzere faaliyete geçmeye mecbur oldu. Amu nehri kenarlarına geldi, orada kondu, birçok günler kaldı, sabırsızlıktan uyuyamıyordu.

Bir gece sabaha karşı Belh istikametinden gelen bir takım süvarilerin kendisini bulmak üzere yaklaştıklarını gördü. Bunlar beraberlerinde birer süvari kıtası getiren Barlas reislerinden üç kişi idi. Bunlar birleştikten sonra haber alındı ki 20 000 kişilik bir Moğol ordusu Yeşilşehir civarlarından bulundukları yere yaklaşıyordu. Moğollar her tarafı yağma ediyorlardı. Bunun Timur biliyordu ki nehrin şimalindeki Türk kabileleri kendisinin faaliyetinden haberdar olunca kendisi ile birleşeceklerdi. Gerçi henüz kuvveti Moğol Generali Bikicük ordusunun dörtte biri kadar değildi.

Bikicük ordusunu Amu nehri şimalinde bütün geçitleri kapayacak suretle yerleştirdi. Böyle kuvvetli bir ordu karşısında cepheden zorlayarak geçitleri geçmek neticesiz bir hareket olabilirdi. Fakat Timur nehri geçmenin kolayını buldu. Bir ay Timur nehri geçmeksizin hasmını meşgul etti. Bikicük'ü Amu nehrinin dar ve en az derin olan yukarı taraflarına çekti. Buna muvaffak olduktan sonra bir Taşköprü karşısında kuvvetlerini durdurdu.

Moğollar faikiyetlerinden [üstünlüklerinden] emin olarak köprüyü geçmeye lüzum görmediler. Timur bunların karşısında nümayişkârane [gösterişe yönelik] bir takım tertibat aldı. O günün gecesi emniyet ettiği zabitlerinden Muana [?tam okunamadı] ve Hüseyin'in muavinlerinden olan Emir Musa kumandasında olmak üzere 500 kişilik bir kuvveti, köprüyü ve ordugâhı muhafaza etmek üzere bıraktı ve kendisi kuvvetlerinin külli [büyük] kısmı ile oradan uzaklaştı ve Moğolların ordugâhı yakınında nehri geçerek durmaksızın Moğol ordusu gerisinde bulunan tepeleri tuttu. Bu tepeler, merkezi nehirde olan bir yarım daire teşkil ediyordu. Ertesi günü Bikicük kuvvetleri bir hasım müfrezesinin nehri geçtiğini anladı. Fakat aynı zamanda Timur'un ordugâhında kuvvetler azalmamış gibi görünüyordu.

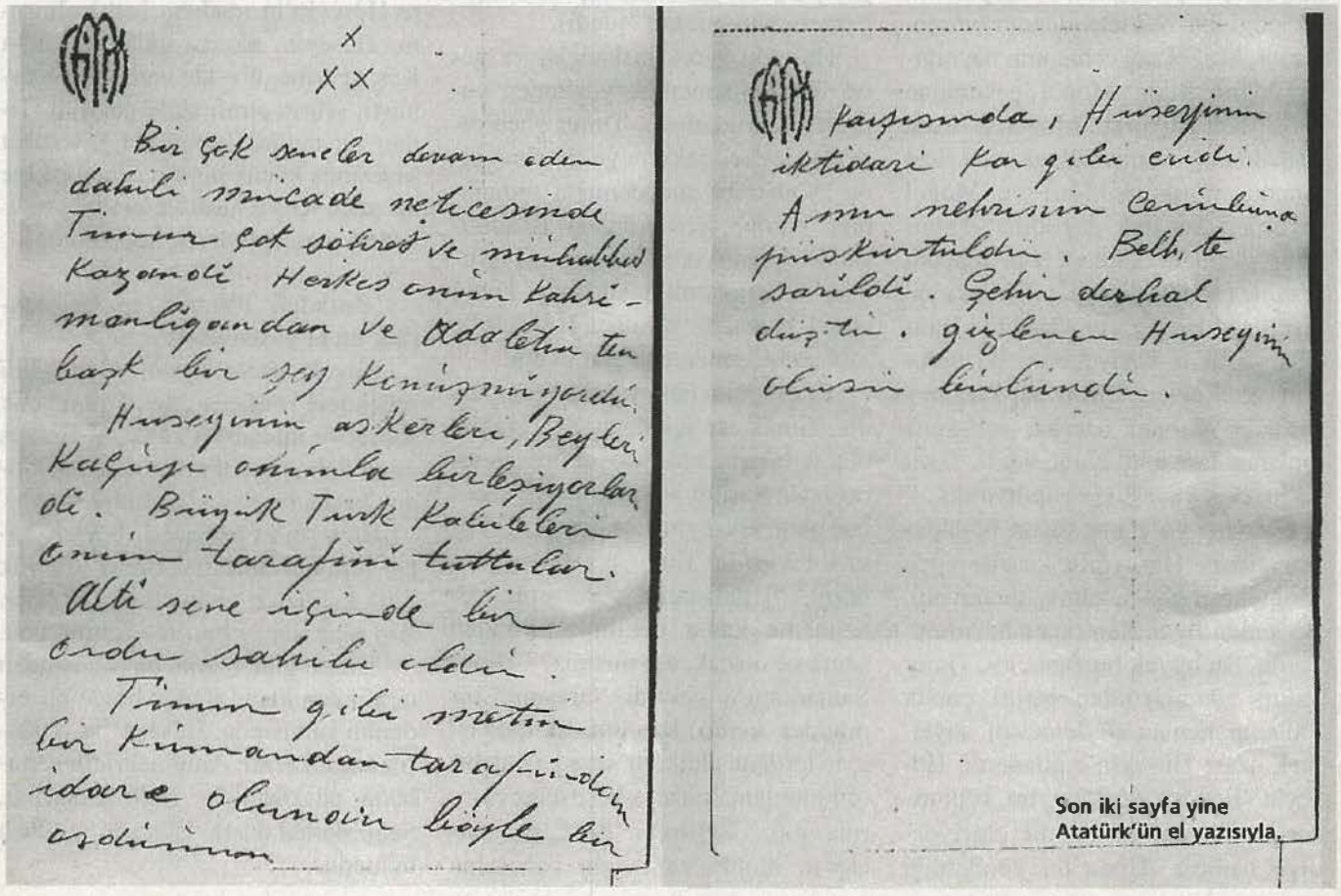
Bikicük köprüye taarruz ettiği takdirde Muana [?] ve Emir Musa köprüyü şiddetle müdafaa edecekler, Timur da arkadan Moğollara hücum edecekti. Halbuki tehlikeyi anlayan Bikicük o gün yerinden kıpırdamadı. Gece olunca Timur askerini birçok kısımlara ayırarak mümkün olduğu kadar Moğol ordugâhını üç tarafında çok ateşler yakmak emriyle tertibat aldı. Bu ateşleri gören Moğollar sabah olmadan mevkilerini acele terk ettiler. Askerlerini tekrar toplayan Timur onların üzerine hücum etti, intizamını [düzenini] kaybeden Mo-

El yazısının değiştiği sayfada "Bu yazı Afet'ten notu bulunuyor.

ğollar Timur'un takibi altında kaçmaya başladılar. Henüz muharebeye karışmamış olan Emir Hüseyin kuvvetli bir kıta ile Timur'a yetişti. Mağlup bir orduyu takip etmek fena bir takiyedir [taktiktir] diyerek nasihat eder bir vaziyet almak istedi. Fakat Timur daha mağlup olmadılar diyerek takibe devam etti. Moğolların ricat ettiği yerlerden birçok Türk kabileleri Timur'a birleştiler. Timur geceleri uyumayarak askerlerini tanzim ediyor ve ölenlerin ailelerine ve yaralılara mükâfatlar dağıtıyordu. Aynı zamanda mütemadiyen at üzerinde kalarak süvarilerinin harekâtını idare ediyor ve mukavemet gözüken noktalara bizzat yetişiyordu. İşte Timur'un bu şedit takibatı [şiddetli takipleri] neticesinde Moğollar Amu ve Sir nehirleri arasındaki bütün memleketi tahliye etmek mecburiyetinde kaldılar. Ancak Sir nehri şimalinde ordusunu toplayabilen İlyas Hoca, babası Tuğluk'un öldüğü haberini aldı. Bunun üzerine büyük merkezleri olan Almalık şehrine gitti. Bikicük ve diğer iki Moğol generali, bir müsademede esir oldular ve bizzat Timur tarafından esir edildiler. Timur bu eski zabitlere kendi çadırında bir ziyafet hazırlattı, onları Han'a sadakatlerinden dolayı takdir etti ve kendinden ne istediklerini onlara sordu. Karar senindir dediler. Timur onlara hediyelerle beraber hürriyetlerini verdi. ondan sonra Timur doğduğu Yeşilşehir'e dahil oldu. Hüseyin Timur'u para ve ve birtakım imtiyazlar vermeye mecbur etmeye kalkıştı. Bundan mükedder olan Timur Hüseyin'e dostluklarına sadık kalacağına dair yemin ettirmeye mecbur oldu. Hüseyin yemin etti fakat kendini tahkir olunmuş hissetti.

Yağmur altında bir meydan muharebesi

İlyas Han tekrar Sir nehri şimalindeki ovalarda muntazam ve iyi teçhiz edilmiş bir orduyla göründü. Timur bu orduyu Sir nehri şimalinde karşıladı. Bu ordu Timur'un Türk ordusundan fazla değildi, fakat Timur onun muharebe kıymetini biliyordu. Bütün Türk kuvvetleri muharebe meydanında toplanmışlardı. Barlaslar, Celayirliler ve Hüseyin'le beraber Gorlar ve Afgan gönüllüleri hep gelmişlerdi. Muharebe birliği süvari bölükleri idi, fakat hazırdakiler alaylar halinde bölünüyordu. Büyük kumandanlar emirler idi. Bunlar doğrudan doğruya Timur'a ve Hüseyin'e merbut idiler. Timur ordusunu sağ cenah, merkez ve sol cenah olmak üzere teşkil etti. Bu kısımların her biri de muharebe kıtası ve ihtiyat olmak üzere ikiye ayrılmışlardı. Sağ cenah takviye edilmiş olduğu halde Hüseyin'in kumandasında idi. Düşmana en çok maruz bulunan ve en zayıf olan sol cenahı Timur bizzat kumandasında bulunduruyordu. Timur ve bütün Türkler muzaffer olacaklarından asla şüphe etmiyorlardı, fakat müthiş bir yağmur yağmaya başladı, şimşekler ve gök gürültüleriyle büyük ciddi bir fırtınanın içinde kalındı. Yerler bataklık haline geldi. Buna rağmen Moğollar, Türk ordugâhına ilerlediler. Bunlara karşı Timur yürüdü. Timur ordusunun sol cenahı Moğolların sağ cenahına hücum etti, fakat Türkler derhal bozuldular ve geriye atıldılar. Moğollar kesif [yoğun, kalabalık] kıtalarla onların takibine koyuldular. Ve Timur'un ihtiyat süvarileri de sarsıldı.

Son iki sayfa yine Atatürk'ün el yazısıyla.

Atatürk, Ertuğrul Yatı'nda Afet İnan ile. (1935)

Timur bütün orduya hücum emri verdi. Ve kendisi de Barlaslarla birlikte ileri atıldı. Çamur denizi üzerinde bütün alaylar birbirinden ayrıldı ve intizamsızlığa düştü. Oklar rutubetten kullanılmaz oldu. Yalnız kılıç kullanılıyordu.

Atların kişnemesi ve Türk muhariplerinin "Dagar! Dagar!" avazeleri [haykırışları] muharebe meydanını bir çılgınlar ovasına döndürüyordu. Timur, Moğol sağ cenahının bayrağına doğru atıldı, Moğol generaline yaklaşmak istiyordu. Moğollar ricata başladılar. Bu çamur deryasında ricat muntazam olmuyor[du] ve Moğol süvarileri kaçarak dağıldılar. Timur atını dörtnala sürerek bir tepenin üzerine çıktı ve diğer taraflardaki vaziyeti gözden geçirdi. Gördü ki Emir Hüseyin fena vaziyettedir. İki ordunun merkezleri birbirine karışmış haldedir. Bunun üzerine ordusuna toplanmaları için işaret verdi, fakat bu hareket yavaşlıkla yapılıyordu.

Kendisi en yakın süvari bölüklerini alarak Hüseyin'e taarruz eden Moğolların sağ cenahına hücum etti. Bu sırada İlyas Han ricata hazırlanıyordu. Bu büyük bir fırsat idi. Timur yakın adamlarından birini çabuk toplanıp hemen ilerlemesini söylemek üzere Hüseyin'e gönderdi. Hüseyin "Ben bir alçak mıyım, beni askerlerimin önünde tekdir ettiriyor" diye bağırdı. Timur'un gönderdiği adamın suratına vurdu ve hiçbir cevap vermedi.

Zaman geçiyordu. Timur hiddetine galebe çalarak [hiddetini yenerek] Emir Hüseyin'in akrabasından iki zabiti ona vaziyeti izah etmek için gönderdi. Hüseyin onlara hakaretle "Kaçtın mı? Niçin ilerlemek için beni tazyik ediyor [bana baskı yapıyor]? Askerlerimi toplamak için bana zaman bırakın" [dedi].

Hüseyin gerek kıskançlık ve gerek ileri gidememek yüzünden yerinden kımıldamadı. Timur gece olmadan evvel çekilmeye mecbur oldu. Muharebe meydanında ordugâhını kurdu, teessüründen [üzüntüsünden] çatlıyordu. Hüseyin'i görmek ve gönderdiği adamları kabul etmek istemedi. Bir daha Hüseyin'le muharebe etmemeye yemin etti.

Ertesi günü hâlâ yağmur yağıyordu. Timur acı içinde İlyas'a yalnız olarak taarruz etti. Moğol ordusu tarafından sarıldı ve çekilmeye mecbur oldu. Hüseyin Hindistan'a çekilmek teklifi ile Timur'a zabitler gönderdi. "Hindistan'a, isterseniz cehenneme kadar çekiliniz. Bundan sonra ne olacak, der misiniz?" Timur Samarkant'a çekildi. Orasının bir müddet kendi kendini müdafaası için tertibat aldıktan sonra yeni bir ordu toplamak üzere Yeşilşehir civarına gitti. Yeşilşehir'de karısı Olcay'ın ölmüş ve evinin bahçesine gömülmüş olduğunu gördü.

İki Emîr

Olcay'ın ölümü Timur ile Hüseyin arasında bağı kırdı. Timur, Olcay'dan olan oğlu Cihangir'i alarak, kendi kabilesi adamları ile beraber Amu nehri sahilinde bir yere çekildi.

Diğer taraftan Samarkant'a gelen Moğollar gördükleri mukavemetten bilhassa ordularında hasıl olan vebadan çekilip gitmeye mecbur olmuşlardı. Hüseyin bundan istifade ederek Samarkant'a girdi. Çok sevinç içinde bulunan halk, kendisini büyük nümayişlerle [gösterilerle] karşıladı.

Artık Hüseyin ve Timur fiilen Hindistan'dan Aral Gölü'ne kadar bütün memleketlerin hakimi olmuşlardı. Timur'un manen Hüseyin'e muadil [eşit] bir hakkı vardı çünkü ordunun hakiki reisi o olmuştu ve ikisinin kuvvetleri birbirine muadil idi. Fakat Hüseyin Cengiz sülalelerinden zahiren [görünüşte] bir han intihap ettirdi [seçtirdi] ve onu resmi merasimle [törenle] kendi sarayına yerleştirdi.

Onun namına kendisi icra-i hükümete [hüküm sürmeye] başladı. Timur halin zaruri kıldığı vaziyete göre Hüseyin'in madunu [astı] olmuştu. Hüseyin, akrabasından Musa'yı Keş şehrine bir kuvvetle yerleştirmişti, şehrin etrafı surla çevrildi. Timur bir müddet sonra aldığı tertibat sayesinde küçük bir kuvvetle birlikte bir gece Keş'e girdi ve oradaki kuvvetleri mağlup ederek hakim oldu.

***

[Buradan itibaren tekrar Atatürk'ün el yazısıyla]

Birçok seneler devamı eden dahili mücadele neticesinde Timur çok şöhret ve muhabbet kazandı. Herkes onun kahramanlığından ve adaletinden başka bir şey konuşmuyordu.

Hüseyin'in askerleri, beyleri kaçıp onunla birleşiyorlardı. Büyük Türk kabileleri onun tarafını tuttular. Altı sene içinde bir ordu sahibi oldu.

Timur gibi metin bir kumandan tarafından idare olunan böyle bir ordunun karşısında, Hüseyin'in iktidarı kar gibi eridi. Amu nehrinin cenubuna püskürtüldü. Belh'te sarıldı. Şehir derhal düştü. Hüseyin'in ölüsü bulundu.

Kemalist Devrim'in Timur'a bakışı

Avrupamerkezci tarihe karşı Milli Tarih

Kemalistler, mazlum milletlerin tarihinde daha önce eşine rastlanmayan bir mücadeleyi verirken, ayaklarını sağlam zemine basıyorlar, kendi köklerine dört elle sarılıyorlardı. Devrimci gelenekten devrimci gelecek yaratmak amacıyla Türk tarihi irdelenirken Timur'a özel bir yer ayrıldı. Tarih, ideolojik bir bilim dalıdır. Bir siyasi akımın düşünce sistemini tarih tezleri en yalın biçimde yansıtır. Kemalist Devlet modeli oluşturulurken tarih bu bakışla değerlendirilmiştir. Altı yüzyıl önceki bir devletin yöneticisi ve ilkeleri incelenirken bu inşa faaliyeti esas alınmıştır.

Şule Perinçek

(Atatürk'ün Bütün Eserleri Genel Yayın Yönetmeni)

Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Kemalist Devrim'in ideolojik önderlerinin tarihe, özellikle de Türk tarihine olan ilgisini biliyoruz. Bir yandan çöken bir imparatorluğun enkazından başı dik bir millet yaratılıyor, öte yandan Batı emperyalizmiyle her alanda kıran kırana mücadele ediliyordu. Bu mücadele aynı zamanda tarih alanında yürütülüyordu. Türk tarihinin ve genel olarak Doğu tarihinin Batılı oryantalistlerin / şarkiyatçıların denetiminden kurtarılması gerekiyordu. Kemalistler, mazlum milletlerin tarihinde daha önce eşine rastlanmayan böyle bir mücadeleyi verirken, ayaklarını sağlam zemine basıyorlar, kendi köklerine dört elle sarılıyorlardı. "Milletin benliğini" ve yaratıcı yeteneğini geliştirmenin yolu da buydu. Başarıya ulaşmak için Türk tarihinin öncelikle Avrupalı önyargılardan temizlenmesi gerekiyordu.

Millete özgüven kazandırmak

Atatürk'ün ve Cumhuriyet Devrimi'nin önderlerinin Türk milletinin tarihine ve kökenlerine ilgisinin bir iletisi olduğu kuşkusuzdur.

Atatürk, 1922'de not defterine şunları yazmış:

"Türkiye Devleti'nin temelleri bugün kurulacak değildir. O sarsılmaz temeller binlerce sene evvel kurulmuştur. Fakat o temellerin üstündeki binanın değiştirilen tarz ve renklerini -bizim olmayan- atmayı toplumsal bünyemizle asrın medeni icadıyla orantılı, en sağlam bir tarzda, en milli bir renkte canlandıracağız" (*Atatürk'ün Bütün Eserleri, Kaynak Yayınları, İstanbul, c.13, s.24*)

Devrimci gelenekten devrimci gelecek yaratmak amacıyla Türk tarihi irdelenirken Timur'a özel bir yer ayrıldı. Atatürk'ün Afet İnan'la yazdığı tarih notlarında, Lise Tarih kitabında Timur ve devlet anlayışı ayrı bir başlık altında sayfalarca yer *aldı. Daha 1923'te Timur ve Tüzükat* kitabı çevrildi ve yayımlandı.

"Bozkurt, Atatürk'ün Timur'u çok sevdiğini, kumandanlığına, devlet adamlığına hayran olduğunu ve "Ben, Demir zamanında gelseydim, onun yaptığı işleri başaramazdım. O benim zamanımda gelseydi, yaptıklarımdan daha çok büyüklerini yapardı" dediğini aktarıyor."

Mahmut Esat Bozkurt'un "*Aksak Demir'in Devlet Politikası*" ilk olarak 21 Kasım-14 Aralık 1943 tarihleri arasında Yeni Sabah gazetesinde dizi makaleler halinde yayımlandı. Daha sonra Yeni Sabah Neşriyatı tarafından 1943'te kitaplaştırıldı.

Türk Beşlileri'nden, "Orta Avrupa romantikliğini Türklükle birleştiren" Necil Kazım Akses'in "Timur" adlı bir operası bulunmaktadır (Mehmet Kaygısız, *Türkler'de Müzik, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s.341*).

Atatürk'ün 16 Aralık 1929'da kabul ettiği Sovyet Hariciye Komiser Vekili M. Karahan, bir ziyaretinde, ona armağan olarak Moskova'dan beraberinde getirdiği Timur'un Semerkant'taki türbesinin yağlıboya tablosunu vermiştir.

Bozkurt, Atatürk'ün Timur'u çok sevdiğini, kumandanlığına, devlet adamlığına hayran olduğunu ve "Ben, Demir zamanında gelseydim, onun yaptığı işleri başaramazdım. O benim zamanımda gelseydi, yaptık-

larımdan daha çok büyüklerini yapardı" dediğini aktarıyor. (Mahmut Esat Bozkurt, *Aksak Demir'in Devlet Politikası, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s.84*)

Atatürk de konuşmalarında sık sık Timur'a göndermeler yapıyor. Mustafa Kemal'in 23 Ocak 1923'te Bursa Sultani Mektebi'nde kadın ve erkek öğretmenlere "yekdiğeriyle denk olma mecburiyetlerini" şöyle vurgular:

"Kadınlarımız, erkeklerimizle ilimde, fende, faaliyette denk olacaklardır, yani aynı olgunluk derecesine ulaşacaklardır. Biri diğerinden aşağı kalmayacaktır. Ve hayat ve faaliyette beraber olacaklardır. Bu beraberlik; hanımlar, efendiler, yeni düşünülmesi lazım gelen bir şey değildir. Bu zaten böyledir. Bunun böyle olduğunu anlayabilmek için ufak bir zahmet yeter. Milli tarihimizi başından sonuna kadar, dini tarihimizi başından sonuna kadar incelersek göreceğiz ki, bu, daima kesin bir hakikat olarak var olmuş ve devam etmiştir. (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.14, 2004, s.376) Daha sonra "Türkün en muazzam hakanlarından" Oğuz Han zamanından başlayarak örnekler vermeye başlar ve Timur'a gelir:

"Timur'a geçecek olursanız, Timur'un doğrudan doğruya karısı, kendisinden daha muktedir bir kadındı. Emir Timur saltanat kurmak için başladığı ilk inkılapta, en yakın ve kuvvetli yardımcısı karısı idi. Aynı ata beraber binerler ve her türlü cevvaliyet ve faaliyette bulunurlardı. Bilhassa bütün bu faaliyetin ilim kısmını takip eden karısı idi. Karısı ulema ile beraber daima kocasına yardım ederdi. İranlılarla temas ettiğimiz güne kadar bu lüzumlu ve tabii olan hakikati daima beraber görürsünüz." (age, s.376-377)

Konu Türkiyeli kadına bakış olduğu için İslam tarihinden, Hz. Muhammed zamanından destekleyici örnek verilir ve varılmak istenen "maksada" gelinir:

"Hanımlar, efendiler! Bugün dahi Türkiye halkını teşkil eden toplumun da kadınları aynı suretle kocalarına, erkeklerine yardım etmekte ve aynı suretle vatani ve milli mesaide onlara azami derecede destek olmaktadırlar. Bilhassa mücadeleler ile geçen üç buçuk seneden beri pekâlâ bilirsiniz ki, erkeklerini orduya gönderdikten sonra sabanını eline alarak tarlalarını süren; bağını temizleyen, sütünü sağan, pazara giden ve en ziyade kağnısı ile vesair vasıtaları ile cephane taşıyan, kadınlarımızdır. Dolayısıyla toplumun kuvveti için, kudreti için ve türlü yüksek milli maksatların elde edilmesi için erkeklerle beraber olması ve beraber çalışması lazım gelen, kadınlarımızdır." (age, s.377)

Timur, "başta Arap ve Osmanlı tarihçilerinin sözettiği" gibi "dünyayı ateşe veren bir kan dökücü", "bir serseri, bir katil" değildir. "Çünkü, hakikat asla böyle değildir." Timur, "Politikalarını ahlaka dayandıran bir cihan fatihidir"; "hayatını bir halk çocuğu olarak geçirmiş ve bununla övünmüştür." Mührünü de şöyle kazdırmıştır: "Men Timur, Tanrı kulu."

Bu bağlantıyı kurmak bir milletin inşasında sadece kendine güven değil, aynı zamanda ikna ve birleştirme yoludur. Toplumun her kesimine böyle seslenilir. Mustafa Kemal 22 Mart 1923'te Konya'da Darülhilafe Medresesi'ni ziyaret ettiği sırada derste "Kur'anı Kerim'e göre devletin kurulu bulunduğu esas ikidir: Birincisi adalet, ikincisi emanetleri ehline vermek. Dolayısıyla bu iki esası muhafaza eden herhangi bir hükümet şekli ne olursa olsun İslam gözünde meşru ve makbuldür. Müslümanlık şekle değil ruha ehemmiyet vermiştir" (*Hâkimiyeti Milliye*, 23 Mart 1923, s.4) diye öğretildiğini duyunca öğrencilere konuşmasında "inşallah memleketimizi, milletimizi canlandıracak asri ve hakiki ulema -faziletkâr müderrislerinizin sayesinde- siz olacaksınız" der. Yazı dersine girdiğinde "Bende Timurlenk'in Kur'anı Azimüşşan'ı vardır, gayet kıymettardır. Onun yazısı da pek güzel ve taklide ve örnek almaya değerdir. Hüsnühat her devirde sevilegelmiş ve hâlâ da daima iyi nama mazhar olmuşlardır. Biz Türklerin yazıya da ehemmiyet vermiş olduğumuz, bu Kur'am Kerim'in yazısıyla da müsbettir." (age, c.15, s.251)

Kemalist Devlet modelini oluşturmak, tarihi bu açıdan değerlendirmek

Mahmut Esat Bozkurt, *Aksak Demir'in Devlet Politikası* adlı kitabında Timur'u "dünyayı yenmiş bu Türk oğlu Türk'ü içyüzüyle, gerçek çehresiyle" tanıtmaya çalıştığını söylüyor. Zaten adına da Türkiye Türkçesiyle "Demir" der.

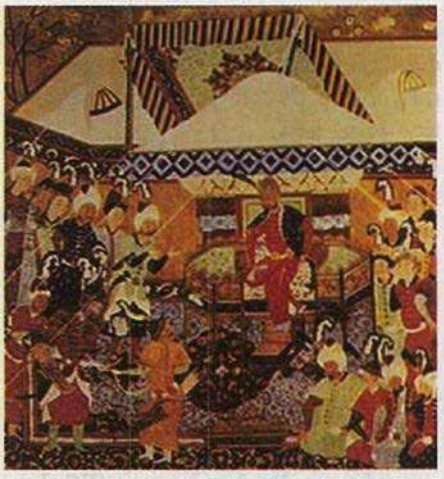
Timur, "başta Arap ve Osmanlı tarihçilerinin sözettiği" gibi "dünyayı ateşe veren bir kan dökücü", "bir serseri, bir katil" değildir. "Çünkü, hakikat asla böyle değildir." Timur, "Politikalarını ahlaka dayandıran bir cihan fatihidir"; "hayatını bir halk çocuğu olarak geçirmiş ve bununla övünmüştür." Mührünü de şöyle

kazdırmıştır: "Men Timur, Tanrı kulu." (Bozkurt, *Aksak Demir'in Devlet Politikası*, s17-18)

Timur, tarihi ilerleten, gelişmeyi gören bir devlet adamıdır. "Türk birliği" yaratmak istemiş bir devlet kurucusudur, yabancı saydığına karşı birleştiricidir. "Nasıl ki, Tanrı birdir ve ortağı yoktur, onun mülkünün efendisi de bir olmak lâzım gelir" demiştir. (Belleten c. IX, s. 441) Tıpkı Ankara Savaşı'nda karşı karşıya geldiği "Tanrı beni, önüme çıkanı yenmek için yarattı" diyen Yıldırım Bayazıt gibi. (age. s.25)

Timur zamanında "Avrupa, Asya'nın bir baronlar ve esirler vilayetinden başka bir şey değildi. Orada şehirler, köylerden; ve hayat, sefaletten ibaretti. Timur, Avrupa eşiğinde göründüğü zaman, Avrupa kralları, Türklerin Hakanı Büyük Timur'a mektuplar ve elçilerle saygılarını sundular." (*Tarih*, c.2, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001, s.301) Bizans İmparatorluğu'nu vergiye bağlayan, Beyoğlu'na bayrağını çektiren Timur'un ele geçirdiği Herat kentinin "yüzlerce mektebi, hamamı, 10 bin dükkânı, 250 bin nüfusu, birçok yeldeğirmeni vardı. Oysa ne Londra, ne Paris'in o tarihte 60 binden fazla halkı yoktu. Tarih onlarda hamam olduğundan ise bahsetmez." (age, s. 313)

"Timur, zapt ettiği yerlerde hakimiyeti ve onun başladığı düzen ve medeniyetperverliği sürdürecek haleflere sahip olsaydı, bugün Türk aleminin hayat ve durumu ve dünyanın şekli şüphesiz büsbütün başka olacaktı. Kumandanlık hususunda ise Timur'a dünyanın son kumandanı dense asla hata edilmiş olmaz", "Timur'un batıya hareketi Avrupa'nın siyasi durumunu değiştirmiş ve onun kaderini belirlemişti; Asya ile Avrupa arasında 100 seneden beri kapanmış olan yolları tekrar açmıştı. Timur, Tebriz'i, Bağdat yerine, ondan daha yakın olmak üzere Avrupa için bir ticaret merkezi yapmıştı. Ölümünden sonraki karışıklık Asya ile büyük ticareti mahvetti. Kristof Kolomb ve Vasko dö Gama'nın yeni yol keşfine kalkışmalarının sebeplerinden biri de bu oldu."(age, s. 329-330)

Ankara Savaşı'nda yenilen Yıldırım Bayazıt, Timur'un huzuruna çıkarılıyor.

1675'te Charles II'nin Londra'nın güneybatısında, Greenwich'te kurdurduğu rasathanenin dünyanın başmeridyeni olarak kabul edilmesi gibi "Batı'da başlar, Batı'da biter" türünden Avrupa merkezli tarih anlayışından farklı bir yaklaşım.

Timur'a göre: "Devlet işlerine yabancı, el sürmemelidir. Bu, hükümet hikmeti icabıdır. İdare yabancılara verilmemelidir. Asayiş, sükûn, nizam kurmak zayıfı güçlüye karşı korumanın amentüsüdür. Asayiş olmayan bir yerde, zayıf güçlünün mahkûmu, zebunu olmaya mahkûmdur. Böyle bir devlette hak yoktur. Hakkın yeri olmayan bir devlet de ölmüş demektir."

Ancak, Timur İmparatorluğu'nun parçalanmasını Tarih kitabında olduğu gibi, "onun başladığı düzen ve medeniyetperverliği sürdürecek haleflere sahip olmaması"na ya da Bozkurt'un ifadesiyle "evlatlarının, torunlarının onun nasihatlerini tutmaması"na bağlamak tarihi materyalizm açısından ne kadar doğru?

Timur'un kurduğu devlet Cengiz Han'a göre daha ileri feodal ve daha merkezileşmiş bir devlet. Belli zenginlik birikimi oluşmuş, bu da özel mülkiyeti ve meta ekonomisini daha çok geliştirmiş. Ancak bu harç bir devleti üzerinde uzun süreli taşıyacak kadar sağlamı temele yetiyor muydu? Tartışılmalı. Somut verilere bakıp, maddeyi doğru değerlendirmek gerekir.

Devlet yönetme anlayışı

Bozkurt, kitabında Timur'un lider kişiliğini, devlet yönetme anlayışını ayrıntılarıyla ele alıyor. Ancak bu basit bir aktarım değil, bazen "olması gerekene" gönderme, bazen de "Neden bugün böyle?" sorusuna yanıttır. Timur'dan kalkarak Kemalizmin devlet teorisinin ve devlet yönetiminin inşası ve açıklaması yapılmakta, hatta bazen eleştirilere yanıt verilmektedir. Osmanlıyla Timur'un karşıtlığı çizilerek farklar vurgulanmaktadır.

Kemalistler şiddetli bir devrimle devlet mekanizmasını ele geçirmişlerdir, o devrimci ruhla kültürel mücadele sürmektedir. Bir toplumdan anlayışları söküp köklemek o kadar kolay değildir.

Bozkurt'a göre Timur da, hem Türk hem de Müslümandır, ama "adaletli ve hakkaniyetlidir", kardeş öldürmez, memur öldürmez, vezir kellesi götürmez. İyice inceler, doğru olup olmadığını anlar, hükmünü ona göre verir. "Halk sınıflarına hak ve mevki tayin et ki, devletinde akıl ve hak hüküm sürsün" diyen birinin dediklerini yapmaya acele etmiştir. (Bozkurt, *Aksak Demir'in Devlet Politikası*, s. 26). Tefecilerle, insafsız zenginlerin fukarayı ezdiklerini çok iyi biliyordu. Bunlarla beraber devlet gelirlerinden suistimal edenlerin cezası kanunen ölümdü. (age, s. 29)

Timur'a göre:

"Hakan her işte adaleti gözetmelidir. Vezir seçerken onun adil olmasına dikkat etmelidir. Çünkü adil bir vezir, zalim bir hakanın kötülüklerini tamir eder. Fakat vezir de hakan gibi zalim olursa, hükümet binası yıkılmakta gecikmez" (age, s.28). "Vezir hırslı olmamalıdır." "Devlet, millet işinde fedakâr olmalıdır. Fedakârlık halkın hürmetini, sevgisini kazandırır. Büyük işleri, güzel işleri

fedakâr insanlar başarır." "Sabırlı olmalıdır." "Olup biten şeyleri bilmeli, önceden sezmeli ve uyanık olmalıdır." "Asker ve ahali ile hoş geçinmek kabiliyetine sahip olmalıdır." "Ancak, böyle devlet adamına inanmak, saygı duymak, hareketlerinde serbesti tanımak, fikirlerini uygulayabilmesi için nüfuz ve kudret vermelidir" (age, 33-34).

"Lider ve diğer yöneticiler arasındaki ilişki karşılıklı olmalı, fikirlerden ve uyarılardan yararlanılmalıdır. Ancak önder, devletin başı olduğunu unutmamalıdır. Siyasetle çözülecek yerlerde zor kullanılmamalıdır. Bilgiye dayanan plan, proje yapılmalı, strateji buna göre çizilmeli, gözler yumuk olmamalıdır." (age. 43-46)

"Şahsi nüfuz ve hükmünü, kamçı ve değneksiz icra edemeyen bir amir, amirlik sıfatına layık değildir" (*Tarih*, cII,s.332)

"Devlet işlerine yabancı, el sürmemelidir. Bu, hükümet hikmeti icabıdır. İdare yabancılara verilmemelidir" (Bozkurt, *Aksak Demir'in Devlet Politikası*, s.30).

"Vezir idareci olduğu kadar, maliye işlerinden anlamalıdır. Maliye işlerinin saat gibi işlemesi, devlet ve hükümet işlerinin yolunda gitmesi için bir zarurettir." (age, s.31)

"Asayiş, sükûn, nizam kurmak zayıfı güçlüye karşı korumanın amentüsüdür. Asayiş olmayan bir yerde, zayıf güçlünün mahkûmu, zebunu olmaya mahkûmdur. Böyle bir devlette hak yoktur. Hakkın yeri olmayan bir devlet de ölmüş demektir." (age, s34)

"Tacirler ticaretlerini, çiftçiler ziraatlarını, sanat adamları sanatlarını serbestçe, emniyet içinde yapabilmelidirler ki, devlet mamur olsun" (age, s.34).

"Ordu her şeydir. O her şeyden üstündür."

"Timur da, Atatürk de yoktan devlet kuran Türk çocuklarıdır." "Demir'le Atatürk'ün sabredip de sonunda hallettikleri, başardıkları işler o kadar çok ve büyüktürler ki, bir araya toplansalar ciltler doldururlar ve devlet adamlarına her gün için bir ders kitabı olurlar"

Bozkurt'a göre, Timur'un ordusundaki inzibat, intizam, mükemmellik o çağların hiçbir ordusunda yoktu. Ordu, kazançlarını bu intizama, bu inzibata borçlu idi. Timur, halk ile ordu arasında hiçbir fark ve imtiyaz gözetmezdi. Biri olmazsa diğeri de olmaz derdi. Onun için de halk ve ordu dimdik ayaktaydılar (age, 49-50).

Mahmut Esat Bozkurt, Timur'u ve devlet politikasını anlatırken sık sık şöyle diyor:

"Demir'in devlet idaresi, aklın mantığın, hakkın, moralin icaplarıdır. Diyebilirim ki, bu idare sistemi bugün de kıymetinden kaybetmiş değildir." (age, s. 30) "Görülüyor ki, Demir devletinde hüküm süren âdetlerden çoğu, zamanımızın âdetleri gibi idi. Hak anlamı da, yine birçok bakımlardan çağımızın hak anlamını andırıyordu" (age, s.48).

Ya da doğrudan Atatürk'e göndermeler yapıyor, benzer durumlarda benzer tavırlar aldıklarını aktarıyor.

"Rahmetli Atatürk de böyle idi." (age. s.82)

"Tabiatlarında ne kadar benzerlik var..." (age. 83)

Çünkü "Timur da, Atatürk de yoktan devlet kuran Türk çocuklarıdır." "Demir'le Atatürk'ün sabredip de sonunda hallettikleri, başardıkları işler o kadar çok ve büyüktürler ki, bir araya toplansalar ciltler doldururlar ve devlet adamlarına her gün için bir ders kitabı olurlar" (age, s.83).

Sonuç

"Demir'in devlet prensipleri, devlet anlamı o esaslardır ki, bugünkü modern devletler için de kıymetlerinden bir şey kaybetmiş değildirler. Bu bakımdan, Demir, altı asır önce altı asır sonrasını görmüştür. Bakalım bizden sonra daha kaç asrı görecektir." (age, s.65)

Tarih, ideolojik bir bilim dalıdır. Bir siyasi akımın düşünce sistemini tarih tezleri en yalın biçimde yansıtır. Kemalist Devlet modeli oluşturulurken tarih bu bakışla değerlendirilmiştir. Altı yüzyıl önceki bir devletin yöneticisi ve ilkeleri incelenirken bu inşa faaliyeti esas alınmıştır. Bu bir duruş sorunudur, kehanet değil. Bugün de değişmemiştir. Altı yüzyıl sonra da değişmeyecektir.

İnşa faaliyeti sürmektedir.

Bu faaliyete karşı olanların "Türkleri tarihinden kopartmak" istemeleri, "Kemalizm öldü" "Mahmut Esat Bozkurt dönemi kapandı" demeleri işte bundandır.

KAYNAKÇA

1) Mahmut Esat Bozkurt, *Aksak Demir'in Devlet Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005./Yeni Sabah gazetesi 21Kasım-14 Aralık 1943/ Yeni Sabah Neşriyatı, 1943.
2) Atatürk'ün Afet İnan'la yazdığı tarih notları
3) T.T.T Cemiyeti, *Tarih*, Maarif Vekaleti, İstanbul Devlet Matbaası, 1932, 4. Basımı, Kaynak Yayınları, 2000.
4) *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
5) Belleten, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1945, Cilt IX, s. 441.
6) Mehmet Kaygısız, *Türkler'de Müzik*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.
7) Giogio Del Vecchio, *Hukuk Felsefesi Dersleri*, Çeviren: Suut Kemal Yetkin, Maarif Vekaleti Yayını, İstanbul, 1940.
8) *Türk Tarihi'nin Anahatları*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Timurlular Devri ve Uluğ Bey'in bilimsel çabaları

15. yüzyılda, Türkistan bölgesinde bulunan ve pek çok ünlü bilim adamının toplanmış olduğu Mâverâünnehir bölgesindeki Semerkand şehrini bir bilim ve kültür merkezi olarak görmekteyiz. Eski adı Maracanta olan bu şehir, pek çok kereler istila edilmiş ve çeşitli kültürleri barındırmıştır. Ancak Mâverâünnehir ve Semerkand, Timur ve izleyenleri zamanında bilim ve kültür alanında parlak bir dönem yaşamış, özellikle Timur'un torunu, Şahruh'un oğlu olan Uluğ Bey zamanında eğitim ve kültür dünya çapında bir aşama göstermiştir.

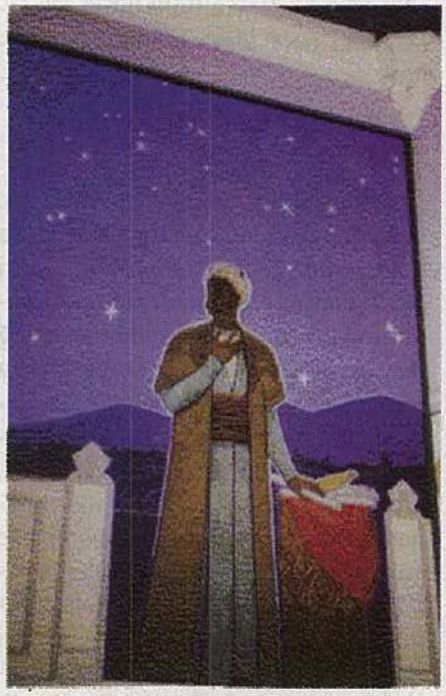
Doç. Dr. Yavuz Unat

(Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı)

14. yüzyıl sonu ile 15. yüzyıl Türkistan için parlak bir devirdir. Timur'un (1336-1405) kurduğu Timurlular Devleti'nin (1370-1507) idaresi altında İran ile Türkistan birleşmiş; Timur özellikle kendi payitahtı olan Semerkand'a önem vermiş ve buraya bir takım bilginleri getirtmiştir.

Timurlular Devleti, Çağatay hanlıklarından birinin başında bey olan Timur tarafından kuruldu ve kısa bir sürede imparatorluk haline geldi. Cengiz Han ülkesini paylaştırırken Türkistan, oğlu Çağatay'ın hissesine düşmüştü. 1370 yılında Timur, Çağatay Hanlığı'nın başına geçti; Mâverâünnehir'e egemen olarak Semerkand'da tahta oturdu ve Timurlular Devleti'ni kurdu. Timurlular Devleti, Timur'un ölümünden sonra iki oğlu arasında paylaşıldı. Miran Şah (ölümü 1407) Bağdat ve Azerbaycan'da ve küçük oğlu Şahruh Mirza (1377-1447) da Horasan'da devlet kurdu. İmparatorluk, Şahruh zamanında parlak bir kültür hayatı geçirdi. Şahruh'un oğlu Uluğ Bey ise tanınmış bir astronom olarak tahta çıktı (1409-1449). Yine Timurlular'dan Hüseyin Mirza Baykara (1469-1506) zamanında Horasan ve başkenti Herat Türk tarihinin sayılı kültür merkezlerinden biri haline geldi. Türk şairi ve devlet adamı Ali Şir Nevai (1440-1501) burada yetişti. Baykara'dan sonra Herat Özbekler'in eline geçti ve Timurlular ortadan kalktı.

15. yüzyılda, Türkistan bölgesinde bulunan ve pek çok ünlü bilim adamının toplanmış olduğu Mâverâünnehir bölgesindeki Semerkand şehrini bir bilim ve kültür merkezi olarak görmekteyiz. Eski adı Maracanta olan bu şehir, pek çok kereler istila edilmiş ve çeşitli kültürleri barındırmıştır. Ancak Mâverâünnehir ve Semerkand, Timur ve izleyenleri zamanında bilim ve kültür alanında parlak bir dönem yaşamış, özellikle Timur'un torunu, Şahruh'un oğlu olan Uluğ Bey zamanında eğitim ve kültür dünya çapında bir aşama göstermiştir.

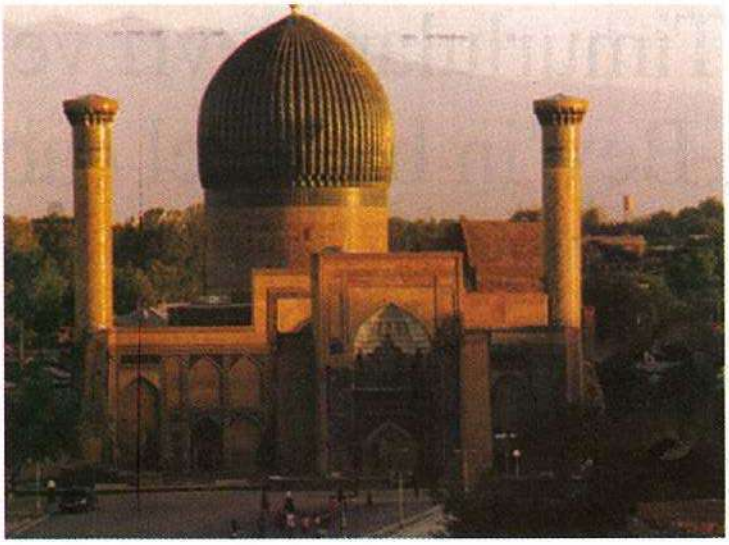

Uluğ Bey'in Gözlemevi Müzesinde yer alan portresi. Bu büyük hükümdarın portresi, Sovyet arkeologlarınca çıkarılan kafatasının incelenmesiyle elde edilen verilere dayanarak yapılmıştır.

Uluğ Bey

Uluğ Bey, 1393/1394 yılında Azerbaycan'daki Sultaniye şehrinde dünyaya gelmiştir. Henüz on altı yaşında iken, Mâverâünnehir'in ve yörelerinin yönetimi babası tarafından kendisine verilen Uluğ Bey daha çok Semerkand'da bilimsel faaliyetlerle ilgilenmiş, siyasi yaşamında babasına bağlı kalmış ve yönetimini babasının yardımlarıyla sürdürmüştür. Babasının ölümünden sonra tahtı devralan Uluğ Bey, iki yıl boyunca Horasan ve Mâverâünnehir bölgesinde sürekli taht kavgalarıyla uğraşmak zorunda kalmış ve iki yıl süren bir mücadeleden sonra babasının başşehri olan Herat'ı ele geçirmeyi başarmıştır. Ancak 1449 yılında oğlu Abdüllatif'in hazırladığı bir komplo sonucu öldürülmüştür. Uluğ Bey ile oğlu Abdüllatif arasındaki anlaşmazlık çok daha eskilere gitmektedir. Astrolojiye de meraklı olan Uluğ Bey, Abdüllatif tarafından öldürüleceğini öğrendikten sonra oğlu Abdüllatif'i devamlı kendisinden uzak tutmuş, bu ise oğlu ile arasının açıl-

masına sebep olmuştur. Uluğ Bey, babası öldükten ve tahtı devraldıktan sonra da oğlu Abdüllatif'e verilmesi gereken Şahruh'un hazinesindeki hisseyi de vermemiş, dahası Herat'a Abdüllatif'in yardımıyla girmesine rağmen, bu yardımı, fetihnamelere küçük oğlu Abdülaziz'in yardımı olarak kaydettirmiş ve bu olaylar oğlu ile aralarının daha fazla açılmasına neden olmuştur. Bu olaylardan sonra Abdüllatif, babası Uluğ Bey'e karşı bir ordu toplamış, babası ile Ceyhun kenarında bir kaç kez çarpışmış ve yenilmiştir. Ancak Timur'un torunlarından Ebu Said'in Semerkand'ı zaptetmesi üzerine Uluğ Bey Semerkand'a hareket etmiştir. Bu arada oğlunun kendisini takip ettiğini öğrenen Uluğ Bey, tekrar oğlunun üzerine yürümüş, fakat bu kez büyük bir yenilgiye uğrayarak perişan olmuştur. Perişan bir halde Semerkand'a gelen Uluğ Bey, burada kale kapılarının kendilerine kapalı olduğunu görünce oğlu Abdülaziz'i de yanına alarak Türkistan sınırına doğru yürümüş, ancak sonunda oğlu Abdüllatif'e teslim olmuştur. Abdüllatif ise onları Semerkand'a getirmiş ve Uluğ Bey ve Abdülaziz burada kurulan bir mahkemede ölüme mahkum edilmiş ve öldürülmüştür.

Semerkand.

Uluğ Bey hem bir hükümdar hem de bir bilim adamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Astronomi ve matematiğe yoğun ilgi göstermiş ve hayatı boyunca bu bilimlerle uğraşmıştır. Aynı zamanda, kurduğu medresede kendini yetiştirmek için derslere girmiş, bu derslerdeki tartışmalara katılmış ve dersler de vermiştir. Zamanının çoğunu bilim adamları ile geçiren Uluğ Bey, çevresine pek çok bilim adamı toplamış, böylece Gıyâsüddin Cemşid el-Kâşî ve Kadızâde-i Rûmî gibi devrin ünlü bilim adamlarından ders alma olanağı da bulmuştur.

Uluğ Bey hem bir hükümdar hem de bir bilim adamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Astronomi ve matematiğe yoğun ilgi göstermiş ve hayatı boyunca bu bilimlerle uğraşmıştır. Aynı zamanda, kurduğu medresede kendini yetiştirmek için derslere girmiş, bu derslerdeki tartışmalara katılmış ve dersler de vermiştir.

Gıyâsüddin Cemşid el-Kâşî (?-1437)

Gıyâsüddin Cemşid el-Kâşî, 14. yüzyılın son yarısında, Kaşan'da doğmuştur. Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Öğrenimini Kaşan'da tamamlamış, Uluğ Bey'in daveti üzerine Semerkand'a gitmiş ve çalışmalarına burada devam etmiştir. Matematik ve astronomi üzerine çalışmaları olan Kâşî, aritmetikte ondalık sistemi ilk kullanan kişidir. Meraga Gözlemevi'nde yapılmış olan gözlemleri içeren *İlhân'ın Zîci* adlı zîcteki tabloları yeniden hesap ederek *İlhân'ın Zîci*'ni Tamamlayan *Hakan'ın Zîci* adlı eserini yazmıştır; *Süllem el-Semâ* adlı eserinde ise gök cisimlerinin uzaklıkları sorununu tartışmıştır.

Kâşî'nin en önemli eseri, Ortaçağ İslâm Dünyası'ndaki matematik bilgisini bütün yönleriyle serimlediği *Matematiğin Anahtarı* adlı kitabıdır; bu eserinin bir bölümünde ondalık kesirleri kuramsal yönden incelemiş ve bu kesirlerle toplama, çıkarma, çarpma ve bölme gibi aritmetiksel işlemlerin nasıl yapılacağını örnekleriyle göstermiştir; burada vermiş olduğu bilgiler daha sonra 16. yüzyılın meşhur matematikçilerinden ve astronomlarından Takîyüddîn tarafından kullanılacak, trigonometri ve astronomiye uygulanarak geliştirilecektir.

Kadızâde-i Rûmî (1337-1412)

Kadızâde-i Rûmî, 14. yüzyılm ikinci yarısında ve 15. yüzyılın birinci yarısında yaşamış olan ünlü matematik ve astronomi bilginidir. Bursa'da doğmuş ve eğitimini burada tamamladıktan sonra matematik ve astronomiye merakından dolayı Horasan bölgesine, sonra da Semerkand'a gelmiştir. Semerkand Medresesi'nde matematik ve astronomi dersleri okutmuş ve Semerkand Gözlemevi'nin müdürlüğünü yapmıştır. Müdürlüğü sırasında, *Uluğ Bey Zîci*'nin hazırlanışına önemli katkılarda bulunmuştur.

Gıyâsüddin Cemşid el-Kâşî

Semerkand Medresesi başmüderrisliğinde bulunduğu bir sırada, bir gün Uluğ Bey, sebepsiz yere bir müderrisi görevinden uzaklaştırınca, b una darılan Kadızâde, evine kapanarak derslerine gitmemiş ve bunun üzerine Uluğ Bey, Kadızâde'yi evinde ziyaret ederek, neden derslerden

Semerkand Medresesi.

çekildiğini sorduğunda, bir müderrisin kendisine sorulmadan görevinden uzaklaştırılamayacağını söylemek suretiyle siyasî yönetimlerin bilimsel kurumların işleyişine müdahalede bulunmamaları gerektiğine dair güzel bir örnek vermiştir.

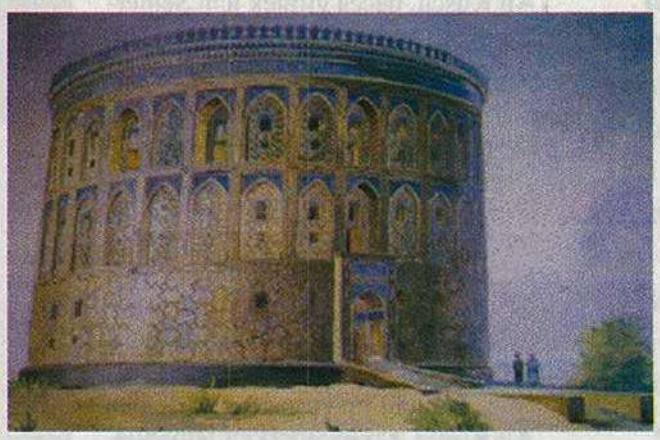
Kadızâde-i Rûmî, Semerkand Gözlemevi'nde yapılan gözlemlerin en önemli ürünü olan *Uluğ Bey Zîci*'nin hazırlanmasına katkıda bulunmuş olduğu gibi, müstakil olarak birçok yapıt da kaleme almıştır. Bunlardan birisi, son dönemlere kadar Osmanlı medreselerinde de okutulmuş olan Çağmînî'nin (14. yüzyıl) Astronomi Seçkisi adlı kitabına yazmış olduğu bir yorumdur.

Kadızâde, Semerkand'da vefat etmiş, ancak öğrencilerinden Ali Kuşçu (ölümü 1474) ile Fethullah Şirvânî (15. yüzyıl) Anadolu'ya gelerek, matematik ve astronomi bilimlerinin Osmanlı ülkelerinde de yayılması için küçümsenemeyecek hizmetlerde bulunmuşlardır.

Semerkand Medresesi

Uluğ Bey tarafından yaptırılan, inşasına 1417 yılında başlanan ve 1421 yılında tamamlanan Semerkand Medresesi, uzun yıllar her çeşit bilim, eğitim ve öğretimin merkezi olmuş ve Uluğ Bey'in ölümüne kadar faaliyetini sürdürmüştür. Dört ayrı köşesinde dört ayrı dershane bulunan ve her dershaneye de ayrı bir müderris tayin edilen bu medresenin başına ise, Bursa'da doğup daha sonra Semerkand'a gelen, medresenin ve gözlemevinin kuruluşunda da emeği geçen Kadızâde-i Rûmî getirilmiştir.

Bu medresedeki bilimsel faaliyetler hakkında Kâşî'nin mektubundan pek çok şey öğrenmekteyiz. Bu mektupta, Semerkand'da bilim adamlarının en seçkinlerinin toplanmış olduğundan, bütün bilim dallarında ders veren müderrislerin burada çok sayıda mevcut olduğundan ve bunların çoğunun matematik bilimleri üzerine çalıştıklarından söz edilmektedir. Yine bu mektuptan öğrendiğimize göre, medresede verilen dersler, ileri seviyede araştırma niteliği taşımakta, bunlar bir tartışma şeklinde olmakta ve bu tartışmalara devrin ünlü bilim adamları ile birlikte, Uluğ Bey de katılmakta idi. Ayrıca medresedeki bilimsel faaliyetlere ek olarak, Uluğ Bey'in sarayında da bilimsel toplantılar yapılıyordu.

Semerkand Gözlemevi'nin temsili resmi. "Yüksek matematik ve astronomi akademisi niteliğini taşıyan ve yıldızların hareketleriyle ilgili gözlemlerin yapıldığı bu gözlemevi, 21 metre yüksekliğindeki Kühek Tepesi'ne kurulmuş olan, üç katlı bir yapı idi. Yatay çapı 23 metrelik, yüksekliği 30 metrelik bir silindir şeklinde olan bu yapı, ayrıca bir bahçe ile çevriliydi."

Semerkand Gözlemevi

Semerkand Medresesi'nin inşasından bir süre sonra, Uluğ Bey, medresede yapılan çalışmalara paralel olarak bir gözlemevi kurmaya karar vermiş ve Kadızâde, Kâşî ve Ali Kuşçu ile birlikte gerekli teşebbüslere başlamıştır (1421). Bu gözlemevi, İslâm gözlemevleri arasında önemli bir yer işgal etmektedir. Yüksek matematik ve astronomi akademisi niteliğini taşıyan ve yıldızların hareketleriyle ilgili gözlemlerin yapıldığı bu gözlemevi, 21 metre yüksekliğindeki Kühek Tepesi'ne kurulmuş olan, üç katlı bir yapı idi. Yatay çapı 23 metrelik, yüksekliği 30 metrelik bir silindir şeklinde olan bu yapı, ayrıca bir bahçe ile çevriliydi.

Gözlemevinin ilk müdürlüğünü Kâşî yapmış, onun ölümünden sonra da Kadızâde-i Rûmî gözlemevine müdür olarak atanmıştır. Ancak Uluğ Bey'in, gözlemevinin başında bulunduğu ve Kâşî'nin, Uluğ Bey için "Gözlemevinin Sahibi" terimini kullanıldığı da bilinmektedir. Kadızâde-i Rûmî'den sonra gözlemevinin müdürlüğünü Ali Kuşçu yapacaktır.

Gözlemevi, kullanılan astronomi araçları bakımından oldukça önemlidir. Burada kullanılan en önemli araçlardan biri Duvar Kadranı'dır. Gözlemevinin yapılmış olduğu Kühek Tepesi'nin yüksekliğini de ölçmek için kullanılmış olan bu araç, eldeki bilgilere göre, İstanbul'daki Ayasofya Camii'nin yüksekliğine eşit idi. Bu ise yaklaşık 50 metrelik bir yükseklik demektir. Bu kadran, gözlemevinin bir parçası gibi yapılmıştı ve 60 derecelik üst kısmı toprak üzerine, 30 derecelik alt kısmı ise kayanın içine yerleştirilmiş-

ti. Bu dev kadranın bir kısmı, 1908 yılında Rus arkeologu V. L. Viatkin tarafından yapılan bir kazı sonucunda ortaya çıkarılmıştır.

Gözlemevinde pek çok gözlem yapılmış, gezegenlere ve yıldızlara ilişkin bu gözlemlerle, zamanın en önemli eseri olarak kabul edilen *Uluğ Bey Zîci* hazırlanmıştır.

Uluğ Bey Zîci dört bölümden oluşmakta ve trigonometrik, astronomik, coğrafik ve astrolojik tablolar içermektedir. Birinci bölüm, takvim ve kronolojiye ayrılmıştır. İkinci bölümde pratik ve küresel astronomiye ilişkin bilgiler yer alır. Sinüs, kosinüs, tanjant ve kotanjant tablolarını içeren trigonometrik fonksiyonları; gök küresi üzerinde bulunan ekvator, ekliptik ve ufuk koordinatları; coğrafî koordinatları; kıble yönü belirlenimini içerir. Üçüncü bölüm, gezegenler ve yıldızlara ilişkindir. Güneş, Ay ve gezegenlerin hareketlerine; Güneş ve Ay'ın yerden uzaklıklarına; Güneş, Ay ve gezegenlerin görünen hareketlerine ayrılmıştır. Yer merkezli sisteme dayanır. Burada yer alan yıldız katalogu 1018 yıldız içermektedir. Dördüncü Bölüm ise astrolojiye ayrılmıştır.

Yıldızların devinimlerini, sabit yıldızların konumunu, farklı takvim ve tarihleri, pratik astronomi bilgilerini, gökcisimlerinin görünen hareketlerini ve onların konumlarını kapsayan bu eser, orta zamandaki astronomi bilgisinin en son sözü ve bilimin teleskop icat edilinceye kadar erişmiş olduğu en son seviyesi olarak kabul edilmektedir.

Semerkand Gözlemevi'ndeki güneş saati.

Ne yazık ki, Semerkand şehri, bilimsel ve kültürel merkez olma özelliğini, Uluğ Bey'in ölümünden sonra kaybetmiş, gözlemevindeki ve medresedeki bilimsel faaliyetler onun ölümünden sonra durmuş ve konularında uzman olan kişiler Semerkand'ı terk etmişlerdir. Bu bilginlerin içerisinde en önemlisi Ali Kuşçu'dur.

Ali Kuşçu

Uluğ Bey'in 1449'da oğlu Abdüllatif tarafından öldürülmesi ve arkasından gözlemevi ve medresedeki çalışmalara son verilmesi üzerine Ali Kuşçu, hacca gitmek için Semerkand'dan ayrılır ve Tebriz'e gelir. Burada Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın (1423-1478) ilgisi üzerine onun yanında kalır ve Uzun Hasan tarafından, Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet'in yanına, Osmanlılar ile Akkoyunlular arasında, barışı sağlamak amacı ile elçi olarak gönderilir. Fatih, Ali Kuşçu İstanbul'a gelince onun bilgisine hayran kalır ve ona İstanbul'da kalmasını teklif eder. Fatih'in bu ricasını kabul eden Ali Kuşçu, elçilik görevini tamamladıktan sonra geleceğini söyler. Ali Kuşçu sözünde durur ve elçilik görevini tamamladıktan sonra, 1472 senesinde İstanbul'a gelir. Ali Kuşçu'nun İstanbul'a gelmek için hareket ettiğini duyan Fatih, sınırda onu karşılamak için bir heyet yollar ve sınırdan İstanbul'a kadar olan yolculuğun her günü için kendisine 1000 akçe verilmesini emreder.

Üsküdar'a geldiğinde, Ali Kuşçu, zamanın ünlü bilim adamları tarafından karşılanmış ve bir kadırga ile İstanbul'a gelmiştir. Ali Kuşçu, İstanbul'a geldikten sonra, 200 akçe ile Ayasofya Medresesi müderrisliğine tayin edilmiş, burada astronomi ve matematik dersleri vermiştir. Ali Kuşçu, İstanbul'da bilim sınıfının en değerli kişisi olmuş, astronomi ve matematik konularında, çağının sınırlarını aşacak kadar önemli eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulunmuştur. Onun sayesinde İstanbul medreselerinde astronomi ve matematik öğreniminde büyük gelişmeler görülmüştür. Ali Kuşçu'nun astronomi ve matematik dersleri olağanüstü bir rağbet bulmuş, bu dersler İstanbul'un ünlü bilim adamları tarafından da izlenmiştir. Astronomi bilimine verdiği önem sonucu devrinde bir çığır açarak değerli astronomların yetişmesini sağlayan Ali Kuşçu, 1474 yılında ölmüş ve Eyüpsultan civarına gömülmüştür.

Ali Kuşçu Mâverâünnehir'de ortaya çıkan matematik ve astronomi bilginlerinin son timsâlidir ve onun

Fatih, Ali Kuşçu İstanbul'a gelince onun bilgisine hayran kalır ve ona İstanbul'da kalmasını teklif eder. Fatih'in bu ricasını kabul eden Ali Kuşçu, elçilik görevini tamamladıktan sonra geleceğini söyler. Ali Kuşçu sözünde durur ve elçilik görevini tamamladıktan sonra, 1472 senesinde İstanbul'a gelir.

Uluğ Bey Zici'nin ilk sayfası.

Ali Kuşçu, İstanbul'da bilim sınıfının en değerli kişisi olmuş, astronomi ve matematik konularında, çağının sınırlarını aşacak kadar önemli eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulunmuştur. Onun sayesinde İstanbul medreselerinde astronomi ve matematik öğreniminde büyük gelişmeler görülmüştür.

İstanbul'a gelmesi Osmanlı bilim tarihi açısından önemli bir olaydır. Zira İstanbul'da astronomiyi onun kadar iyi bilen bir bilgin yoktu; onun İstanbul'a gelişi, astronomi biliminin Türkiye'de yayılmasına ve sonuçta Mîrim Çelebi (? -1525) gibi bazı bilginlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Onun eserlerinin büyük etkide bulunduğu ve Osmanlı Dünyası'nda matematik ve astronomi bilimlerinin temellerini attığı hususunda kuşku yoktur.

Ali Kuşçu'nun Osmanlı bilginleri arasında en iyi bilinen eserleri, matematik konularını içeren *Muhammediyye* ile bir astronomi eseri olan *Fethiyye*'dir; her ikisi de çok okunmuş ve okutulmuştur; ancak bilgi açısından bir yenilik getirmezler. Bunların dışında, Ali Kuşçu, *Uluğ Bey Zîci*'nin hazırlanmasında görev almış ve bu eser üzerine *Uluğ Bey Zîci*'nin Yorumu adlı Farsça bir yorum hazırlamıştır. Bu yorum, *Uluğ Bey Zîci*'nin Giriş'inde bulunan teorem ve problemlerin ispatlarını ve çözümlerini içermektedir.

KAYNAKÇA

1) Adıvar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1982.

2) Aka, İsmail, "Timurlular", *Türkler*, Cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları, Editörler: Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara 2002, s. 517-532.

3) Barthold, W, *Uluğ Bey ve Zamanı*, İstanbul 1934.

4) Barthold, W., *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Ankara 1984.

5) Bilhan, Saffet, *Orta Asya Bilgin Hükümdarlar Devletinde Eğitim-Bilim-Sanat*, Ankara 1988.

6) Boybeyi, Songül (Yayına Hazırlayan), *Uluğ Bey ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1996.

7) Buryakov, Yuriv F., "Timur, Timurlular ve Bozkırın Türk Göçebeleri", *Türkler*, Cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları, Editörler: Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara 2002, s. 534-539.

8) Demir, Remzi ve Yavuz Unat, "Ali Kuşçu ve *El-Muhammediyye, El-Fethiyye ve Risâle fî Hall Eşkâl el-Mu'Addil li'l-Mesîr* Adlı Eserlerinin Türk Bilim Tarihindeki Yeri", *Düşünen Siyaset*, Sayı:16, Ankara 2002, s. 231-255.

9) Dizer, Muammer, *Ali Kuşçu*, Ankara 1988.

10) Gökdoğan, Melek Dosay, Remzi Demir ve Mutlu Kılıç, *Salih Zeki, Âsâr-ı Bâkiye*, Cilt 3, Babil Yayınları, Ankara 2003.

11) Göker, Lütfi, *Uluğ Bey*, Ankara 1979.

12) İhsanoğlu, Ekmeleddin, Ramazan Şeşen, Cevat İzgi, Cemil Akpınar ve İhsan Fazlıoğlu, *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, 2 Cilt, İstanbul 1997.

13) Sayılı, Aydın, *The Observatory in Islam and Its Place in The General History of The Observatory*, Ankara 1960.

14) Sayılı, Aydın, *Uluğ Bey ve Semerkand'daki İlim Faaliyetleri Hakkında Gıyasüddin-i Kaşî'nin Mektubu*, Ankara 1985.

15) Tekeli, Sevim, Esin Kâhya, Melek Dosay, Remzi Demir, Hüseyin Gazi Topdemir, Ayten Aydın Koç ve Yavuz Unat, *Bilim Tarihine Giriş*, Üçüncü Baskı, Nobel, Ankara 2001.

16) Unat, Yavuz, *Ali Kuşçu'nun Risâle el-Fethiyye Adlı Eserinin Gök Küreleri Üzerine Olan Dördüncü ve Beşinci Makaleleri Üzerine Bir Çalışma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1990.

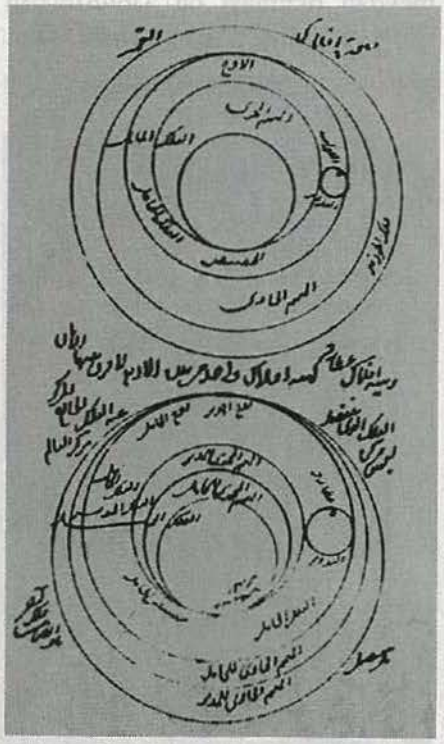
17) Unat, Yavuz, "Osmanlı Astronomisine Genel Bir Bakış", *Osmanlı*, Cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları, Editör: Güler Eren, Ankara 1999, s. 411-420.

18) Unat, Yavuz, *İlkçağlardan Günümüze Astronomi Tarihi*, Nobel, Ankara 2001.

19) Unat, Yavuz, *Seyyid Ali Paşa, Mirâtü'l-Alem (Evrenin Aynası)*, (Ali Kuşçu'nun *Fethiyye* Adlı Eserinin Çevirisi), Kültür Bakanlığı Yayınları: 2696, Kültür Eserleri Dizisi: 314, Ankara 2001.

20) Ünver, Süheyl. *Türk Pozitif İlimler Tarihinde Bir Balkıs, Ali Kuşçu, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1948.

21) Ünver, Süheyl, *Bursalı Kadızâde-i Rûmî ve Devrinin Diğer Bilimcileri*, İzmir 1970.

Ali Kuşçu'nun Fethiyye adlı eserinden gezegenlerin hareketlerine ilişkin bir sayfa.

Ali Kuşçu, Fatih Sultan Mehmed'e Muhammediyye'yi sunarken.

Tüzükât-ı Timur'a göre Emir Timur

2005 yılı, Emir Timur'un ebediyete göç edişinin 600. yıldönümüdür. Emir Timur, yalnız Türk tarihinin değil, aynı zamanda dünya tarihinin de sıra dışı devlet adamlarındandır. Dünya tarihinde belirli sayıdaki bilgelik, cesaret, fazilet ve kahramanlık timsâli devlet kurucularından biri olan Emir Timur'u, Türk bilim, siyaset ve askerlik hayatında müstesna bir yeri vardır.

Prof. Dr. Mustafa Keskin

(Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü)

1336'da doğan ve soyu, beşinci göbekten Cengiz Han ile birleşen (1) Timur, tahta oturduğunda (1370) 34 yaşındaydı; gerekli deneyime ve olgunluğa sahipti. Saraylı değildi. Onun belki de en önemli özelliği halkın içinden çıkmış olmasıydı. 2005 yılı, Emir Timur'un ebediyete göç edişinin 600. yıldönümüdür. Emir Timur, yalnız Türk tarihinin değil, aynı zamanda dünya tarihinin de sıra dışı devlet adamlarındandır. Dünya tarihinde belirli sayıdaki bilgelik, cesaret, fazilet ve kahramanlık timsâli devlet kurucularından ve ulus yaratıcılarından biri olan Emir Timur'un, hiç şüphe yok ki, Türk bilim, siyaset ve askerlik hayatında müstesna bir yeri vardır.

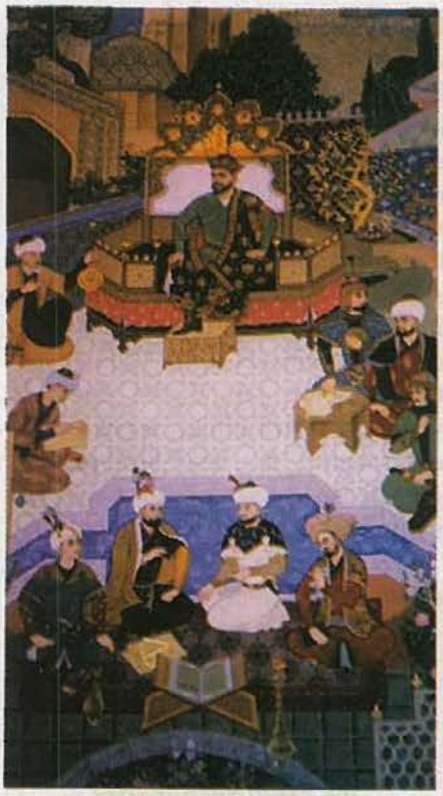
Çeyrek yüz yılı aşkın (35 yıl) hükümdarlık eden, kendi ifadesiyle "Türklerin meliki, Türkistan'ın emiri, Türk oğlu Türk, milletlerin en kıdemlisi ve en yücesi olan Türk'ün başbuğu" olan Emir Timur'u bu vesile ile rahmetle anıyor, büyük ülkesinin bütün zamanlarda Türk dünyasının "İşte, dilde ve düşüncede birliği" için yol gösterici olmasını diliyorum.

Selçuklu Sultanı, Malazgirt Meydan Savaşı'nın muzaffer komutanı, Anadolu fâtihlerinin serdârı, Yahya Kemal Beyatlı'nın deyişiyle "...şanlı cedd-i ekberimiz" Alp Arslan gizli haber alma teşkilâtını dağıtmıştı. Nedenini de şöyle açıklıyordu: "Bu teşkilât üyeleri bana dostlarımı karalayıcı, düşmanlarımı aklayıcı haberler getirerek, beni dostlarımdan soğutmakta, düşmanlarımız konusunda tedbirsizliğe sevk etmektedirler. Benim için ahlâkî olanı şeffaflıktır..." Sultan Alp Arslan'ın düşüncesi ve kararı elbette tartışılmalıdır, ama 1402 tarihli Ankara Meydan Muharebesine sebebiyet verenlerin, hem Emir Timur'u, hem Sultan 1. Bayezid'i eksik ve yanlış bilgilerle iğfal ettikleri de unutulmamalıdır. Osmanlı tarihçileri için Ankara Savaşı, Osmanlıların Avrupa'daki ilerleyişlerine sekte vurduğu gibi, Konstantiniyye'nin fethini de yarım yüz yıl tehir etmiştir. Şöyle de denilebilir: Yıldırım Bayezid'in anlaşmaya yanaşmayarak, kendisini İlhanlıların da vârisi gören, Türkistan, Horasan ve İran'ın yeni efendisi Emir Timur'a meydan okuması da Timurluların Çin'e seferini, Çin üzerinde Türk egemenliğini geciktirmiştir...

Emir Timur'un Kengeş'i ve Tüzükat

Emir Timur'un tedbirli, sabır ve sebat sahibi olduğu, uyanıklıkla iş gördüğü ve her işinde istişarede bulunduğu, akdettiği 31 kengeşten anlaşılıyor. "Kengeş"i, "ehl-i hal ve akdin teşkil ettiği meclis" veya "danışma kurulu" ile karşılamamız mümkündür. Emir Timur'un indî kararlardan kaçındığı, âkil adamların kararlarına saygılı olduğu ve ortak akılla hareket ettiğinde şüphe yoktur. Onun ve kengeşinde bulunanların kararlarında Kur'an-ı Kerim'e, hadis-i şeriflere ve büyük din ulularına atıfta bulunmaları orta zamanların telâkkisine uygundur. "İnsanlardan bir kısmının diğer bir kısmını defetmesinin yer yüzünün dirlik ve düzenliği için gerekli olduğu"na dair Tanrı buyruğuna baş vurması, hareketlerinin ve seferlerinin meşruiyeti içindir diyebiliriz... Diğer taraftan bütün tarihî Türk devletlerinde gördüğümüz "şer'i ve "örfî hukuk" tasnifine Timurlularda da rastlıyoruz ki, "Tüzükât-ı Timur" örfî hukuka ait güzel bir örnektir. Osmanlılarda gördüğümüz "Kânûnnâme-i Osmanî"nin Orta Asyalı örneği bu sözünü ettiğimiz "Tüzükât-ı Timur"dur. Selçuklu ailesi, Osmanlı ailesi gibi Timurlu ailesi de samimi Müslümandır. Nitekim "Tüzükât"ın ikinci bölümünde şöyle demektedir: "Benim evlat ve nesillerimden çok kimseler uzun yıllar saltanat süreceklerdir. Buna göre saltanat kurma, devlet kurma işlerini belli tüzüklere bağla-

dım, kendi saltanatımı devam ettirmek için müfredat kurallarını yazıp koydum, saltanatı ele geçirişte çok savaştım, emek verdim, meşakkat çektim. Sonunda Tanrı yardımı, İslâm dininin şerefi, Muhammed aleyhisselâma, âline ve ashabına beslediğim muhabbet ve dostluğumdan dolayı bu büyük saltanatıma sahip oldum. Saltanat ve devletime bağladığım birinci tüzüğüm şuydu ki Allah'ın dinine, Muhammed Mustafa'nın şeriatına dünyada revaç verdim, her yerde ve her zaman İslâm dinini destekledim." (2)

Emir Timur'un saltanat mertebelerini muhafaza tüzükleri dört tanedir: Birincisi, kendi saltanatını İslâm dini üzere kurup, İslâm hukuku ile onu sıkıca bağlamasıdır. İkincisi, tüm sipahi ve tebaasını ümit ile korku arasında tutmasıdır. Dost düşman ile anlaşma yolunu tutup, kusurlarını bağışlaması, kendi işittiği halde onların kötü sözlerini duymazlıktan gelmesi, kendisine sığınan dostları yüceltip dostluklarını büyütmesi, düşmanlara iyi muamelede bulunup, düşmanlıklarını dostluğa çevirmesidir... Üzerinde hakkı olanın hakkını hiçbir zaman unutmaması, önceleri ve sonraları kiminle tanışmışsa onu gözden düşürmemesi, kendisine kötülük yapanları yapmamışlar gibi görüp, günah defterinin üzerine af kalemini çekmesidir.(3)

Üçüncüsü, hiç kimseden öç almayı düşünmemesidir. İş gören, sınavdan geçen bahadırları koruması, akıllı bilginleri, erdemli seyyidleri ve himmetli kişileri yanında bulundurmasıdır. Dördüncüsü, güler yüzle, merhametle, şefkatle halkı kendisine bağlaması, mümkün olduğunca kendisini cebir ve zulümden saklamasıdır.(4)

12 topluluk

Emir Timur, devletini 12 toplulukla süslemiştir.

Topluluklardan birincisi âlimler, şeyhler, seyyidler ve fâzıllardır ki helâl-haram sorunlarını bunlardan sormuştur.

İkincisi bilge insanlar, istişareye yarayacak bilginler, uyanık sezgisi kuvvetli sipahiler, ardını düşünüp, ileriyi gören ulu kişilerdir.

Üçüncüsü, dindar, dünyayı terk etmiş kimselerdir. Bunlara çok saygılı olmuş, meclislerde ve saraylarda bunların nefeslerinden bereket bulmuştur.

Dördüncüsü, ordunun komuta kademesini oluşturanlardır. Bunlara kendi meclisinde yer vermiş, mertebelerini yukarıda tutmuştur. Savaş meydanlarında kılıç vuran, iş gören, sınav geçiren şecaatli bahadırları kendisine başkalarından daha yakın tutmuştur.

Beşincisi, reaya ve beraya (sivil ve asker)dır. Bunlara aynı gözle bakmıştır. Her il ve her memleketin ulularına, aksakallılarına hürmet kılmıştır. Onların aylık ücretlerini sordurmadan verdirmiş, tümünü kendi mertebelerinde tutmuş, mertebelerini yükseltip şaşırtmamış, düşürtüp gönüllerini çökertmemiştir. Aklını, şecaatini sınav terazisinden geçirtip, diğerlerinden daha fazla gördüğünü emir yapmıştır.(5)

Altıncısı, iç işlerinden sorumlu tuttuğu, gizli işleri teslim ettiği akıllı, tecrübeli ve güvenilir kimselerdir.

Yedincisi, vezirler, baş kâtipler ve yazıcılardır ki, ülkenin hükümet işlerini, günlük olayları, sipahi ve reayanın oluşumunu kendisine bildiren, ülkenin refah ve mutluluğu için daima faaliyette bulunan kimselerdir.

Sekizincisi, hakîmler, tabipler, mühendisler ve müneccimlerdir. Hekim ve tabiplerle hastaları tedavi ettirmiş, müneccimlerle mutlu-mutsuz günleri belirlemiş, mühendislerle imaretler kurmuştur.

Dokuzuncusu, başta müfessirler, muhaddisler olmak üzere dünya tarihçileridir. Emir Timur, tarihçileri hep yanında bulundurmuş, dünya ahvâli hakkında, geçmiş ve geleceği hakkında onların bilgilerinden yararlanırmış.

Bütün tarihî Türk devletlerinde gördüğümüz "şer'i ve "örfî hukuk" tasnifine Timurlularda da rastlıyoruz ki, "Tüzükât-ı Timur" örfî hukuka ait güzel bir örnektir. Osmanlılarda gördüğümüz "Kânûnnâme-i Osmanî"nin Orta Asyalı örneği bu sözünü ettiğimiz "Tüzükât-ı Timur"dur.

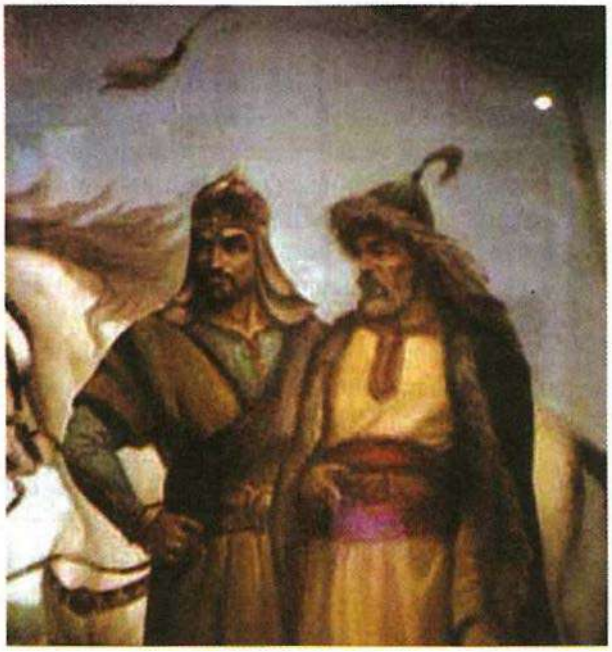
Onuncusu, hüner ve sanat erbabıdır. Seferde ve hazarda onları karargâhında bulundurmuş, mertebelerini belirlemiş, ordunun ihtiyacı olan araç-gereçlerini onlara hazırlatmıştır.

On birincisi, şeyhler ve sofulardır. Bunlar kendini ve Allah'ı tanıyanlardır. Ahiret dünyası hakkında onlardan bilgilenmiş, onlarla sohbet ederek huzur bulmuştur.

On ikincisi, yurttan yurda, ilden ile yürüyen, şehirler gören sefer ehli tacirlerdir. Tacirler en önemli haber kaynağıdır. Dolayısıyla tacirleri devamlı desteklemiş, yollarını emniyetli ve elverişli yapmış, onlara kılavuzlar tayin etmiştir.

Hükümdarın 12 niteliği

Emir Timur, tam bir irade sahibi hükümdarın sahip olması gereken özellikleri de sıralamaktadır. Kendisinin de sahip olduğu bu özellikleri,

onun yanında bulundurduğu bilge düşünür insanlardan edindiği, en azından onlar tarafından tasnif edildiğini söylemekle beraber, Emir Timur'un bu çerçeve içinde görülmesi gerektiğini düşünüyorum.

1) İşini kendisi yapsın, sözünü kendisi söylesin. İstişarede bulunsun, ama başkaları sözünde ve işinde hükümdara ortak olmamalıdır.

2) Hükümdar her işinde adaletli olmalı, adaletli, insaf ve merhametli, kemâl sahibi kimseler arasından vezir seçmelidir. Adil vezir, zalim hükümdarın çaresi, zalim vezir de adil hükümdarın mülkünün viran edicisidir.

3) Kanunnâmeler (Tüzükler-yasalar) hükümdardan kaynaklanmalıdır. Yasaları engelleme veya değiştirme işi, kimsenin gönlünden bile geçmemelidir.

4) Hükümdar sebatlı olsun, başladığı işi bitirmeden bırakmasın.

5) Hükümdar hükmünü yürütmeli, hiç kimsede onu geri çevirme kudreti olmamalıdır.

6) Hükümdar işlerini ve iradesini başka birine vermemelidir. Çünkü saltanatın bayranı çoktur. Eğer öyle yaparsa, o kimse saltanat tahtına sahiplenmeye kalkışır.

7) Hükümdar, devlet ve toplum işlerinde herkesle istişare etmeli, fikrini almalı, yararlı gördüklerini sırasında kullanmalıdır.

8) Reaya ve beraya hakkında kimsenin dedikodusuna inanmamalıdır. Vezirler ve emirler her kim hakkında iyi veya kötü bir söz söylediğinde, onu tahkik etmeli ve açığa kavuşturmalıdır.

9) Hükümdar son derecede heybetli ve azametli olmalıdır ki, kimse emrine direniş göstermemelidir.

10) Hükümdar irâde sahibi olmalıdır, yaptığını kendi iradesiyle yapmalı ve iradesinde ısrarlı olmalıdır.

11) Hükümdar, saltanat işlerinde ve hükümlerinde hiç kimseyi kendisine ortak edinmemelidir. Hükümranlığını sınırlayıcı ve tehdit edici oluşumlara göz yummamalıdır.

12) Hükümdar, meclisinde bulunanlardan haberdar olmalı, onların ayıp aramalarına, bunu dışarı taşırmalarına, kişiler arasında söz taşımalarına fırsat ve imkân vermemelidir.

Fatihlik ve cihangirlik

Nihayet Emir Timur'un fatihlik ve cihangirlik ile ilgili tüzüğünden de bahsederek konuyu tamamlamak istiyorum. Bir ülkede zulüm, zorbalık, bozgunculuk ve aşırılıklar ortaya çıktığında Emir Timur, bunları yok etmek ve adaleti kurmak, dirlik ve düzeni sağlamak üzere o ülkeyi hücumla ele geçirmekte, orasını adil bir tâbi hükümdara teslim etmektedir. Emir Timur için "din-ü devlet, mülk-ü millet" eş değerlidir ve her şeyden önemlidir. Binaenaleyh, o hangi ülkede olursa olsun, din istiskâl konusu edilmiş, izzet ve safiyeti zaafa uğramışsa, bu izzet ve safiyetini iade etmeyi şiar edinmiştir. Herhangi bir ülkenin veya beldenin mevcut yönetime güveni kalmamışsa, o yer yeni efendilerini kabullenmeye hazırdır ve hükümdara düşen o ülkeyi veya beldeyi gidip almak, sâkinlerini memnûn ve hoşnut etmek olmalıdır.

Emir Timur, cihangirliğe başladığında dost kişileri aklında ve anısında sıkıca tuttuğunu söylemektedir. İstişaresiz, tedbirsiz bir ülkeye girmemiştir. İhtiyatla ve teenni ile hareket ettim, her ilin ve memleketin halkının doğasına ve mizacına dikkat etmiştir. Üç yüz on üç hasepçe ve nesilce temiz, akîl ve ferasetli, mert ve yiğit kişileri (bunlar Emir Timur'un emirlik rütbesi verdiği kimselerdir) birleştirmiş, kendilerine ihale edilen bir işi birlikte sonuçlandırmıştır. Nihayet, Emir Timur işini tehir etmemiş, yerine göre yumuşak veya sert tavırlı olmuş, acele işi geciktirmemiş, üzerinde düşünülmesi gerekli işte de acele etmemiş, gece uyumamış, gündüz oturmamıştır.

Bu vesile ile 600. ölüm yıldönümünde, Türk dünyasını tek bayrak ve buyruk altında birleştirmeyi başarmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün takdirle kendisini mukayese ettiği Emir Timur'a rahmet diliyor, mirası üzerindeki Türk topluluklarının "işte, dilde ve düşüncede birlik" içinde bulunmalarını temenni ediyorum.

Emir Timur, tam bir irade sahibi hükümdarın sahip olması gereken özellikleri de sıralamaktadır. Kendisinin de sahip olduğu bu özellikleri, onun yanında bulundurduğu bilge düşünür insanlardan edindiği, en azından onlar tarafından tasnif edildiğini söylemekle beraber, Emir Timur'un bu çerçeve içinde görülmesi gerektiğini düşünüyorum.

DİPNOTLAR

1) Prof. Dr. İsmail Aka, Timurlular, T. D. Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 10.
2) Tüzükât-ı Timur, Timur'un Günlüğü ve Başarı Prensipleri, Hazırlayan: Kutlukhan Şakirov-Adnan Aslan, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s. 47.
3) A.g.e., s. 57.
4) A.g.e., s. 58.
5) A.g.e., s. 60.

Timur'un sarayındaki müzik

Büyük Türk hükümdârı Timur'u yalnızca, başta dördüncü Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezîd, Memlûk Sultanı Ferec ve Altın Orda Hanı Toktamış gibi pek çok hükümdârı yenmesi ve fetihleriyle önemsiyor değiliz. Timur'un günümüze de yansıyan asıl büyüklüğü, pek çok kaynakta da yazıldığı gibi, Türklüğü yüceltmek için elinden ne geliyorsa yapmış ve ayrıca bilimi ve sanatı baş tacı etmiş olmasıdır.

Yrd. Doç. Dr. Yavuz Daloğlu

(Dokuz Eylül Üniversitesi Devlet Konservatuarı)

Cengâverliğinin yanı sıra, tarihine, diline, töresine, bilime ve sanata karşı duyarlılığı ve koruyuculuğuyla bilinen, bizim "Aksak Timur", Farsların "Timurleng"(1), Batılıların ise "Tamerlane" diye adlandırdığı büyük Türk hükümdârı Timur (Keş, 1336 - Otrar, 1405), cesareti, geniş bakış açısı, gönlü yüceliği ve önder kişiliğiyle Türk tarihinde ve kültüründe ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Timur'u tarihte yalnızca pek çok hükümdârı, sultanı (başta dördüncü Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezîd, Memlûk Sultanı Ferec ve Altın Orda Hanı Toktamış) yenmesi, dize getirmesi ve fetihleriyle önemsememekteyiz. Onun günümüze de yansıyan asıl büyüklüğü pek çok kaynakta da yazıldığı gibi Türklüğü yüceltmek için elinden ne geliyorsa yapmış olması, ayrıca bilimi ve sanatı baş tacı etmesidir.

Eski Türk devletlerinde yönetici sınıfın, kağanların, sultanların ve devletin ileri gelenlerinin, sanata ve sanatçıya ne kerte önem verdiğini daha önce de pek çok kez yazılarımda vurgulamıştım. Doğaldır ki Türk toplum yaşamında da aynı duyarlılığın var olduğu bir gerçektir. Timur'un himâyesinde bulunan âlim ve sanatkârların kimler olduğunu Arap tarihçilerinden İbn Arabşâh ayrıntılı olarak yazmıştır(2).

Bilim ve Ütopya'nın bu ay kapak konusu yaptığı büyük Türk hükümdârı Timur ile ilgili olarak ben de bu yazımda, onun müziğe ve müzisyenlere verdiği değeri, sarayında ve huzurunda yapılan müziği incelemeye çalışacağım. İşte bu açıdan yazımın başlığı "Timur'un sarayındaki müzik".

Türk müziğinin kökleri

Türk-İslâm kültür ekseni üzerinde biçimlenen ve bir "sanat müziği"(3) niteliği taşıyan, bugün de bilimsel olarak "geleneksel Türk sanat müziği" olarak adlandırdığımız sanat dalının kökleri hiç kuşkusuz Orta Asya Türk kültürü içinde filizlenmiştir. Bu müzik kültürü, Türk bodunlarının tarihsel süreçte değişik coğrafyalara yaptıkları göçlerle, fetihlerle, gittikleri coğrafyanın yerli kültürüyle ve yaşam biçimiyle de kaynaşarak zenginleşmiştir. İşte bu ortam ve koşullar sonucunda Türkler, Kafkaslar, Orta Doğu, Balkanlar ve Anadolu kültür çerçevesinde en sanatlı ve en incelikli müzik türünü yaratmıştır. Eski Türk devletlerinde, bu arada bize en yakın zaman dilimlerinde (Selçuklu, Timur ve Osmanlı imparatorlukları, vd.) müzisyenlerce ortaya konmuş anıtsal eserler, müzik türleri, çalgılar ve kuramsal çalışmalar bunun en çarpıcı dayanaklarıdır. Geleneksel Türk sanat müziğinin günümüze ulaşan kuramsal ve edimsel bulguları bu görüşümüzü çok net bir biçimde doğrulamaktadır.

Burada ele alacağımız asıl konu doğaldır ki, büyük Türk hükümdârı Timur'un sarayında yapılan müziğin türü ve müzik yapma biçimi olacak. Fakat bu çerçeve içerisinde, onun çağdaşı ve aynı zamanda himâyesinde de bulunmuş en önemli müzisyen, kuşkusuz ki büyük bir besteci ve yalnızca bestecilikle de sınırlı kalmayıp, müziğin kuramsal yönüyle de çok ciddi bir şekilde uğraşmış biri olan Maragalı Abdülkadir'den de söz açmak gerekir.

Arap kaynaklarında Timur'un yanındaki müzisyenler

Maragalı Abdülkadir'in ismi yukarıda andığım Arap tarihçi İbn Arabşâh'ın verdiği listede de geçmektedir. İbn Arabşâh, Timur'un yanında, ses ve kıraat yönüyle çok güzel Kur'an okuyucuları ve hafızları arasında şu müzisyenlerin adlarını anar: Abdullatif el-Dâmganî, Mevlâna Eseduddin, eş-Şerif el-Hâfız el-Hüseynî, Mahmud el-Muhrık el-Harezmî, Cemaleddin Ahmed el-Harezmî, Abdulkadir el-Meragî (bu zat musıkî ilminde de üstad idi)(4).

Maragalı Abdülkadir ile ilgili olarak Türkçede pek çok makâle ve ansiklopedi maddesinin yanı sıra iki önemli eser yayımlanmıştır. Bunlardan ilki Rauf Yekta'nın "Esâtîz-i Elhân" dizisi içinde iki numaralı olarak yayımladığı "Hoca Abdülkadir-i Merâgî" (1900), ikincisi Murat Bar-

dakçı'nın "Maragalı Abdülkadir" (1986) başlıklı kitabıdır. Bu her iki kitapta da Timur ile Maragalı arasındaki ilişki, belgelerin elverdiği ölçüde anlatılmıştır.

Maragalı Abdülkadir

Maragalı Abdülkadir'in doğum tarihi kesinlikle bilinmemekle birlikte (değişik kaynaklar onun 1350 ile 1360 arası bir tarihte doğduğunu yazmakta), 14. yüzyılın ortalarında o dönemde Celâyir Devleti'nin, günümüzde ise İran'ın sınırları içerisinde bulunan Maraga şehrinde doğduğu adından da kesin olarak anlaşılmaktadır(5). Abdülkadir, büyük besteciliğinden dolayı çağının ve yaşadığı coğrafyanın hükümdârları tarafından korunmuş ve desteklenmiştir. Sırasıyla Celâyirli hükümdârları Uveys, Hüseyin, Ahmed ve bu arada Ahmed ile taht kavgasına tutuşan Ahmed'in diğer kardeşleri olan şehzâdelerin yanında bulunmuştur. Ahmed'in gerek edebiyat, gerekse de müzik alanında "nedîmi" olarak görev yapmış, Timur'un 1386'da Tebriz'i almasından sonra Celâyirli hükümdârı Ahmed ile Bağdat'a kaçmıştır. 1393'te Timur'un bu kez Bağdat'ı da fethetmesinden az önce, Ahmed'in Mısır'a Memlûk sultanı Berkuk'un yanına kaçışında gene yanında Maragalı da vardır. Fakat bu kez Ahmed'in yakınlarıyla birlikte Kerbelâ'da yakalanmış ve Bağdat'a Timur'un huzuruna getirilmiştir. Timur'un huzurunda ona bağlılığını bildiren Maragalı, diğer yakalanan sanatçılarla birlikte, Timur'un emriyle Semerkand'a gönderilmiş(6) ve huzurlu olabileceği bir ortam sağlanmıştır.(7) Maragalı Abdülkadir bu durumu şu sözlerle anlatmaktadır: "*Beni Semerkand'a yolladı, köy, ev, bağ, bostan ihsan etti.*"(8) Semerkand'da olduğu günlerde Maragalı Abdülkadir kuşkusuz ki pek çok kez Timur'a sanatını dinletmiş ve övgüler almıştır. Maragalı'nın, kendi kaleminden yaşambetiminde, Timur'un kendisinden Nevâ ve Nühüft makamlarından güzel ezgiler istediğini öğreniyoruz: "(...) *Neva, nühüft makamlarından güzel bir tarzda nağmeler çal derdi.*"(9)

Maragalı Abdülkadir, Semerkand'dan hemen sonra Tebriz'e, Timur'un üçüncü oğlu Mirza Mîrânşah'ın yanına gönderilmiş ve onun nedîmi olmuştur. Fakat Mîrânşah'ın içkiye düşkünlüğü sonucu akli dengesini kaybetmesi ve uygunsuz davranışları babası tarafından duyulunca, Timur Tebriz'e gitmiş ve Azerbaycan'ın yönetimini Mîrânşah'dan alarak bu kez onun oğlu Ebubekir'e vermiştir. Fakat Mîrânşah'ı yoldan çıkardığına inandığı üç nedîmini de bu arada idama mahkûm etmiştir. Maragalı Abdülkadir, bunu duyar duymaz kaçmış, bu olaydan sonra Irak seferine çıkan Timur, Abdülkadir'in yakalandığı zaman idam edilmeden önce huzuruna çıkarılmasını emretmiştir. Kısa bir süre içinde Abdülkadir yakalanmış ve Timur'un huzuruna çıkarılmıştır. Fakat daha Timur idam emrini vermeden, Abdülkadir aniden Kur'an okumaya başlamış ve bunu duyan Timur sakinleşmiş ve sanatçıyı bağışlamıştır(10).

Rauf Yekta, Esâtîz-i Elhân, Hoca Abdülkadir-i Meragî, Der Sa'adet, 1316 [1900]

Maragalı Abdülkadir kendi kaleminden yaşambetiminde de büyük Türk hükümdârı Timur'dan uzun uzun söz etmektedir:

Cihan padişahı, o dindar ve sahipkıran padişah, ulların ulusu.

Dînin kutbu, padişahlar padişahı, ülkenin sultanı Timur Kürken.

Allah'ın takdîri ile Bağdat'a geldi, kuluna lütuflarda bulundu.

Beni Semerkand'a yolladı, köy, ev, bağ, bostan ihsan etti.

Mavera'ün-Nehr'i cennet gibi bir yer gördüm, halkını tümden tertemiz yaratılmış buldum.

Şeyh, kadı, ihtiyar, genç, ileri gidenler, geri kalanlar, hepsi benim hakkımda iyi zan sahibi oldular.

Hepsi de, "Ey olgınluk sahibi" dediler. "Seksen yıldır biz senin gibi bir zatı, olgun bir kişiyi görmedik".

O asrın padişahlarının çocukları da köşkte, eyvanda, bana kul-köle oldular.

Bunlardan pek çok lütuflar, ihsanlar elde ettim. Hemen hepsi, bize toylar düzenlediler.

Padişah askeri ile gelip atından inince, zamanlı-zamansız beni aradı.

Önce "Hadi" derdi, "Söze başla da, canla gönül, adamakıllı zevke nail olsun".

Kimi de, "Ey dünyada misli olmayan" buyururdu. "Gel ud çal".

... öperdi de, "Neva, nühüft makamlarından güzel bir tarzda nağmeler çal" derdi.

808 [1405] yılı idi ki, o âlem padişahı, bu âlemden geçip gitti.

Allah'ın rahmeti O'nun ruhuna vasıl olsun ve ruhu cennette ebedî olarak kalsın.

Hükmü yürürdü, ordusu vardı, sonsuz mala-mülke sahipti ama ölümü kendisinden menedemedi.(11)

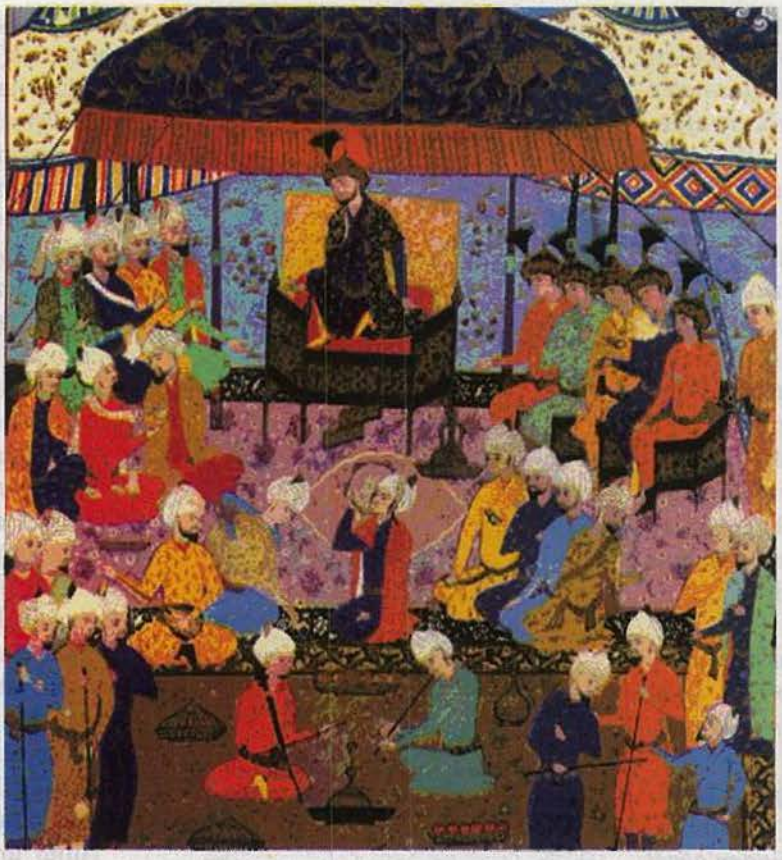
Maragalı Abdülkadir'in, Timur'un himâyesinde gördüğü saygıyı ve desteği, Timur'un 1398'de Maragalı için yazdırdığı "nişan" veya "ferman" en açık şekilde belgelemektedir(12):

Timur'un Fermanı(13)

Cihanı zaptedip emrine başeğdiren Emir Timur Kürken'in Hoca Hazretleri'ni Semerkandlılara tavsiye etmesi konusunda Mevlânâ Şemseddin Münşî'nin inşası ile yazdırdığı fermanın suretidir.

Sultan Mahmud Han
yarlığından
Timur Kürken sözümüz

Yeryüzünün dolaylarında bulunan üstün kişilerin, çağımızda yaşayan fasahat ehlinin umumiyetle ve özellikle Semerkandlıların, üstün ve büyük kişilerin bilmesi gerekir ki, Allah-u Tealâ temiz nağmeleri birbiriyle uzlaştırmış, zevk ve şevk veren yaratış usulünün nağmeli ve tad verici te'liflerini tasnif etmiş, önüne ön bulunmayan zamanların önüne ön bulunmayan anında, edvarın tabakalarının birbirine uzaklık ve yakınlık miktarlarını uygun bir hale getirmiş, gece ile gündüzün uzayıp kısalmalarının tertibini, "*Rabbin dilediğini yaratır*" hükmünün üstün hikmeti ile zuhura getirmiş, "*İki sarp yolu ona göstermiştir*". Dügâhının taksim mahallinde halktan ileri gelenleri ile zamanının istidat sahiplerinden bulunan herkesin "*Onlar böyle kişilerdir ki, Allah onlara nimet ihsan etmiştir*", "*Başarısını lutfederek dilediğine hikmeti verir*" muktezasmca Hicaz yollarını aşıp, olgunlukla olgunluklar kâbesine yönelmesini sağlamıştır. Ve böylece, "*Her üstünlük istidadı bulunana üstünlüğü verir*". Teşahhüs âleminde, onları Rabbin nurlarının feyezan yeri, ihtiyaçsız Rabbin lutuflarının eşsiz-örneksiz mazharları kılmıştır. "*Bu, Allah'ın lütfu ve ihsanıdır ki, dilediğine verir, Allah pek büyük lütuf ve ihsan sahibidir*". Bu çeşit ihtiyaç sahiplerinin hatırlarına riayet, onları halkı bildirip şanlarını yüceltmek, zamanın padişahlarına, derecenin yüce hakanlarına vacip olmuştur.

Sözü böylece yürütmekten maksad, âlemdeki fasahat erbabının kendisine uyduğu, zamanın tek kişisi, cihanın eşsiz eri en büyük efendinin güzel huylarını, sağlam olgunluklarını etraflıca anlatmaktır.

(Şiir)

"Öyle biridir ki, edvarda O'na benzer biri varolmamıştır. Öyle bir erdir ki, musiki bilenlerin hepsine de padişahtır."

"Onun üstünlüğüne karşı Safiyuddin'den kim bahseder? Yunanlı Fisagor gibi yüzlerce üstad, önünde bir gedadır"

"Zühre, utancından çeng gibi O'na karşı başını öne eğmiştir. Böylece cihan, gönüller okşayan sesinin ünüyle dolmuştur"

"Hicaz'da bilgi erbabı içinde O'nun gibi olgun kişiyi kim görmüştür? O'nun sözüne aykırı sözü kim söyleyebilir? Âlemde O'na benzer kişi neredir?"

"O'nun gönlü gibi bir yıldız, yücelik doğusundan başgösterip parlamamıştır. O'nun vücuduna benzer bir şube, İrfan bahçesinden bitip boy atmamıştır"

"Öyle bir erdir ki, ruh bağışlayıcı sesinin tesiri ile Irak'da Isfahan uşşakının kârı, bülbül gibi şakımaktadır"

"İşaretleri, ilim nuruyla kurtuluş ışığıdır. İbareleri, lütfunun fazlalığı ile şifa kanunudur"

"İnciler saçan lafzından, selsebil zülâli damlamaktadır. Hâsılı, sözün çağlayanı da ancak bize mahsustur"

İnsanların üstadı, fazilet sahiplerinin gıptasını çeken, ahlâkı övülmüş bulunan, şeriat ve dinin olgunluğu Mevlâna Abdülkadir –Allah kadrinin payelerini yüceltsin, yaşadığı anların şereflerini dileğine uygun etsin– öyle bir erdir ki, onun olgunluklarının şöhret sadasını sağır granit bile duymuştur. Feleklerin döndükleri dairelerin sazlarının erganunu, uşşakın gönüllerindeki nühüft sırlar, rast perdesinden neva vermektedir. Riyazî ilimlerden olan musiki fenninin kanununda ona benzer bir istidat sahibi, dilini nağmelerle açmamıştır.

(Şiir)

"O'nun sesinin utangaçlık elinden, Zühre'nin kulağı tanbur gibi boyuna burulmaktadır"

"Kur'an okuduğu zaman, akla can bağışlar. Netekim Davud'un nağmesi de, Zebur'u okurken böyle yapmıştır"

Anlatış bakımından en açık söz söyleyen, lehçesi en düzgün bulunan, delili en büyük, huzuru en değerli, ahlâkı en güzel, evsafı en latif, soyu en temiz, lütfu da kahrı da en yüce olan öyle bir zattır ki, güzellik-

te eşi bulunmayan ve örtüler altında gizli olan el dokunmamış fikirleri, *"Siyah gözlü hurilerdir ki, hazinelerde saklanmışlar"* vasfıyla vasıflanmıştır.

Mübarek yüzlerinin latif ve kutlu siması "Bir sihir mi ki yoksa görmezsiniz" hitabının ipliğine dizilmiştir. Bütün sözleri nazım olsun, hepsinin de eşi bulunmaz, örneği gönüllere gelmez. Gonca çocuğu, zeberced renkli beşikte bahar yelinin esintisi ile güldükçe, güzel bülbül hiçbir çileyi mânâlar âleminin gül bahçesinde bu çeşit çileyip terennüm etmemiştir. Bu sebeple de cihanı aydınlatan güneş gibi şöhret kazanmış, söz gibi anılır hale gelmiştir.

(Şiir)

Âb-ı hayat, O'nun bal lezzetindeki sözlerine karşı utanmıştır. Şimal yeli, O'nun nefeslerinin kokusuna hayran kalmıştır"

"Hüner, yücelik şerefinin bayrağını O'nun yüzünden yüceltmiştir. Söz, O'nun düşünce gözünden güzellik elde etmiştir"

"Dünya bağı-bahçesi düzüldü düzüleli, böyle bir çiçek ekilmemiştir. Ezel bahçevanının eli, yücelik yeşilliğine böyle bir ağaç dikmemiştir"

Bu kadar düzgün tavrıyla, bu derece ölçülü tabiatıyla, fasahat ve belâgattaki bu kadar olgunluğuyla beraber, gene de törelere riayet etmek, meclis âdabını korumak hususunda meslek sıfatları ile muttasıf olan o zata, güneş değirmisinin ışığı altında küçücük bir itiraz nüktesi bile kondurulamaz. Güzel huylarının faydalı nimet sofrasında, O'na en az ve hafif bir itiraz bile edilemez.

(Şiir)

"Üstünlüklerinin her bölüğü öylesine düzülmüş ve koşulmuştur ki, bütün yüceliklerde ancak O, tek olarak yaratılmıştır"

Hâsılı O, esirgenme nazarında mazhar olmuş firdevs yeşilliğine malik huzurumuzda tam bir yakınlığa ermiş, söze sığmaz bir hususiyete nail olarak en yüce mevki'e ve herkseten ayrı bir makama ulaşmıştır. Padişahlar padişahının her çeşit inayetine mazhar olduğu ve buna hak kazandığı herkesçe bilinmeli, herkes O'nun rızasını tahsile çalışmalı, O'nun dilediklerini yerine getirmeyi,

Timur'un Maragalı Abdülkadir için yazdırdığı fermanının (veya nişanının) metni (Makâsıdü'l-Elhân, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Kitapları, No. 1726, 77b-78a, Murat Bardakçı, a. g. e,. s. 167)

O'nun isteklerini yapmayı, O'nu ululamayı vacib bilmeli, O'nun şükranlarını tesirli saymalıdır.

Hakan Hazretleri'nin şifahen söylediği şekilde, 800 yılı Receb-i Müreccb'inin (20 Mart 1398 Çarşamba) ilk günü yazılmıştır.

Timur'un huzurunda çalınan ve söylenen müzik

Timur'un huzurunda çalınan ve söylenen müziğin tür açısından niteliğini ancak bazı ip uçları ile saptayabilmekteyiz. Bu ip uçları ise bir yandan büyük hükümdâr Timur'un dünyaya bakış açısı, olaylar karşısındaki tutumu, yaşamından ve uygulamalarından bazı çarpıcı kesitler ile dönemindeki en gözde müzisyen ve besteci Maragalı Abdülkadir'in yaptığı müziğin türü ile açıklanabilir. Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, büyük bir olasılıkla Timur'un sarayında da, aynı Osmanlı sarayında(14) olduğu gibi bir yandan yüzyıllardan, hattâ binyıllardan beri gelişmekte olan ve hiçbir sanat kaygısı taşımadan süzüle süzüle gelen halk müziği ve bu türün üstünde biçimlenen ve çevre sanat müzikleriyle de beslenen geleneksel Türk sanat müziğinin dinsel ve dünyasal anıt yaratıları iç içe, yan yana ve birbirlerini de besleyerek yaşamaktaydı. Fakat kuşkusuz ki, Timur'un sarayında gene aynı Osmanlı sarayında da olduğu gibi gününün geleneksel Türk sanat müziğinin dinsel ve dünyasal eserleri, egemen bir kültür ve sanat anlayışı olarak etkin bir konumda idi. Tarihsel ve maddesel açıdan bu çok doğal bir durumdur. Çünkü egemen sınıf kendi kültür ve sanatını, bu arada bundan ayrı düşünemeyeceğimiz müziğini de üretip tüketmektedir. Bu olgu bütün toplumlarda ve tarihin her evresinde benzer biçimde süregelmiştir.

Timur'un huzurunda sanırız ki, şu müzik türleri seslendirilmekteydi. Bunlardan ilki dinsel ve dünyasal halk müziği, ikincisi ve etkin durumda olanı ise geleneksel Türk sanat müziğinin gene dinsel ve dünyasal alt türleridir.

Aynı teknik gereci kullanan ve aynı estetik kaygılarla üretilen geleneksel Türk sanat müziğinin türleri arasında o çevrede, Cami müziği, askeri müzik ve kapalı yer sanat müziği yapılmaktaydı. Maragalı Abdülkadir'in ve daha pek çok sanatçının defalarca Timur'un huzurunda sanatını sergilediğini düşünürsek ve gene Maragalı Abdülkadir'in aynı zamanda bir müzik kuramcısı olduğunu, gününün geçerlikteki müzik edimini dizgesel bir anlayışla kitaplarına yansıttığını kabul edersek –ki gerçek budur– , Timur'un sarayında, huzurunda ve imparatorluğun egemen çevrelerinde de ne tür bir müzik ya-

pıldığı sorusunun da kesin olmasa da yanıtı verilmiş olur.

Askeri müzik konusuna gelince, Timur'dan önceki Türk hükümdârlarının ve kağanlarının askeri müzik takımları kurdurduklarını, bunun Osmanlı'da devam ettiğini; bu takımların Tablhane, Nakkarehane, Mehterhane gibi adlar aldığım; sancak ve davul'un hükümranlık âlâmeti sayıldığını; sefere çıkıldığında o tiz, burunsu, içe işleyen üflemeli çalgılar ile gümbür gümbür köslerin, davulların, nakkare ve zillerle yapılan o muhteşem müziğin, bir yandan nasıl orduyu yüreklendirdiğini, bir yandan da ihtişamıyla düşmanın içine içine işleyerek nasıl korku saldığını biliyoruz. Timur'un ölümünden yaklaşık 300 yıl kadar önce Kaşgarlı Mahmud'ca yazılmış bulunan anıtsal kitap Dîvân-ı Lûgati't-Türk'te de yazılmıştır bunlar(15). Bu geleneği kuşkusuz ki, büyük Türk hükümdârı Timur da sürdürmüştür.

Maragalı Abdülkadir'in kitaplarında o dönemin müzik türleri ve biçimleri, çalgılar, kimi müzikçilerin adları yer aldığı gibi, asıl geleneksel müzik kuramı kitaplarımızdaki en önemli konular olan, makam sınıflandırması, makam dağarı, usul ve o dönem kitaplarında oldukça ayrıntılı olarak yer alan perde dizgesi(16) (=ses sistemi) ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Bu yazımızda, konumuz olmadığı için geleneksel Türk sanat müziğinin teknik konularının ayrıntılarına doğal olarak hiç girmedik.

Sonuç olarak, Maragalı Abdülkadir'in kitaplarında yer alan müzik kuramı ve edimi, Timur'un sarayında ve o çağda ne tür bir müziğin çalınıp söylendiğinin de açık göstergesidir.

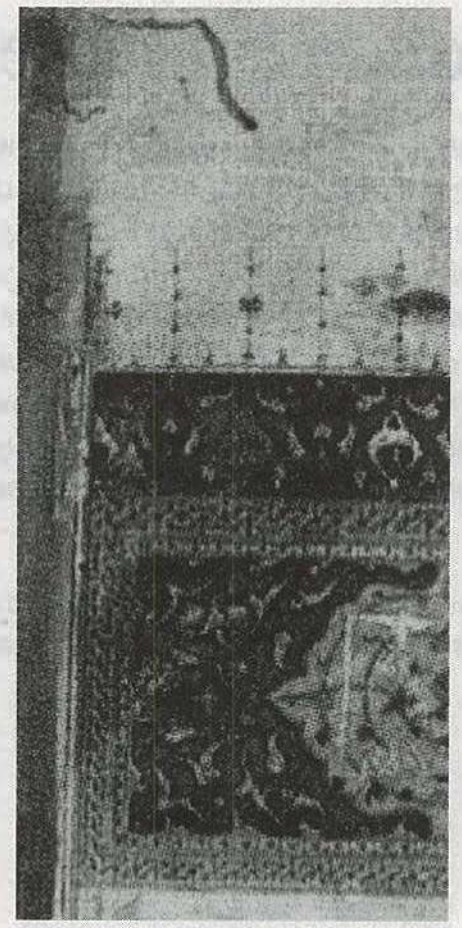
DİPNOTLAR

1) Farsça "leng" (lenk) sıfatının Türkçe karşılığı "aksak, topal"dır.

2) Geniş bilgi için bkz. Musa Kamil Yüksel, "Arap Kaynaklarında Timur", Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi), Ahmet Yesevi Üniversitesi, Güz 2004, Sayı: 31, s. 21-22.

3) Sanat Müziği: Üretilmesinden dinlenilmesine değin yüksek bir bilinci yansıtan, kuralları saptanmış ve adlandırılmış, yazıya dökülmüş müzik türü.

4) Bkz. Musa Kamil Yüksel, a. G. m., s.

22.

5) Murat Bardakçı, Maragalı Abdülkadir, İstanbul, Pan Yayıncılık: 3, 1986.

6) Rauf Yekta bu durumu şöyle yazmıştır: "Ahmed Celâyir'in firarını müteakip Timurleng Bağdat'a dabil olmuş ve orada bulduğu erbâb-ı ilim ve marifet ve sanatı -evvelce fethettiği Harezm ve Şiraz'da eline geçen ulemâ ve sanatkâran gibi- doğruca Semerkand'a izam etmiştir ki Alman müverrihlerinden meşhur Hammer'in kavlince Hoca Abdülkadir dahi o meyanda bulunmakta imiş (...)". Rauf Yekta, Esâtiz-i Elhân, Dersaadet. Ferîdiye Matbaası, 1900; (Yayıma Hazırlayan: Nuri Akbayar) İstanbul, Pan Yayıncılık, 2000, 43, s. 118-119.

7) Murat Bardakçı, a. g. e., 19-33.

8) "Kendi kaleminden Maragalı Abdülkadir", Şerhü'l-Kitâbü'l-Edvâr. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, A. 3470, vk. 40b-41b; Murat Bardakçı, a. g. e., s. 156.

9) "Kendi kaleminden Maragalı Abdülkadir", Murat Bardakçı, a. g. e., s. 156.

10) Gerek Rauf Yekta, gerekse de Murat Bardakçı bu olayı biraz farklılıkla kitaplarında aktarmaktadır. Bkz. Rauf Yekta, a. g. e., s. 119; Murat Bardakçı, a. g. e., s. 35-37. Ben Murat Bardakçı'nın verdiği şekliyle ve kitabından özetledim.

11) Şerhü'l-Kitâbü'l-Edvâr'dan: Murat Bardakçı, a. g. e., s. 155-156.

12) Rauf Yekta, a. g. e., s. 120-123.

13) Maragalı Abdülkadir, Makasıdü'l-Elhan, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Kitapları, No. 1726, 77b-78a. Çeviren: Abdülbaki Gölpınarlı. Murat Bardakçı, a. g. e., s. 162-166. Biz, Timur'un fermanını Sayın Murat Bardakçı'nın kitabından buraya aktardık.

14) Sözgelimi Ali Ufukî'nin (Albert Bobowski) Osmanlı sarayı ile egemen çevrelerinden yaptığı ünlü derlemesi Mecmua-i Sâz ü Söz'de (XVII. yüzyıl), bir yandan geleneksel Türk sanat müziğinin dinsel ve dünyasal tınlayan örnekleri yer alırken, diğer yandan da aynı derleme içerisinde halk müziklerimizden eserler de notaya alınarak saptanmıştır.

15) Yavuz Daloğlu, "Dîvân-ı lûgati't-Türk'te Müzik Kültürü", Bilim ve Ütopya, İstanbul, Aralık 2004, s. 22.25.

16) Urumyalı Safiüddin'den XX. yüzyıl başı yazarlara kadar (tabii ki bunların içinde Maragalı Abdülkadir de var) geleneksel Türk sanat müziğinin perde dizgesi kuramsal olarak 17 perdeden, uygulamada da 17 perde-bölge ilişkisinden (frekans bandından) oluşmaktaydı. Fakat XX. yüzyıl başı kuramcılarımız başta Rauf Yekta, Hüseyin Sadedin Arel ve Suphi Ezgi ile onların izleyicilerince, eski kuram kitaplarındaki açıklamalar, hesaplamalar ve ip uçları göz ardı edilmiş; perde dizgesi, gerçekte Batının kullandığı 12 perdeye indirgenmiş ve gelenekle uzak-yakın ilişkisi olmayan, kendi söyleyişleriyle "gayr-i müsâvî" (eşit olmayan) 24 sesle formülleştirmeye çalışılmıştır. Buna karşı son çeyrek yüzyıllık zaman diliminde geleneksel müzik kuramını, bu arada perde dizgesini ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalar da yapılmıştır. Fakat bunlar bütünsel bir kuramsal çalışma olarak ne yazık ki yayımlanmamıştır. Bu arada Geleneksel Türk sanat müziğinin perde, makam ve usul gibi teknik konularını eski kuram kitaplarına dayanarak yorumlamaya çalışan, fakat çok ciddi yanlışlar ve yorumlamalarda bulunan yazarlarımız da vardır. Sözgelimi bu yazıyı yazarken bir kez daha baştan sona okuduğumuz Murat Bardakçı'nın Maragalı Abdülkadir başlıklı kitabında, Maragalı Abdülkadir'le ilgili çok değerli tarihsel bilgi ve belge vardır. Fakat Maragalı Abdülkadir'in anlattığı geleneksel perde dizgesinin Murat Bardakçı tarafından yapılan yorumunda ve diğer teknik konularda pek çok yanlışlık, çelişki ve eksiklikler vardır.

Timur sadece bir asker miydi?

Timur, Asya'da bir kasırga gibi esti. Orduları Moskova'dan Delhi'ye, İzmir ve Filistin'den Çin'e kadar giderek bütün o devrin dünyasını titretti. Ama Timur'un hayatı bize seferler, fetihler ve zaferlerden ibaretmiş gibi görünse de, dehası sadece askeri alanda imiş gibi zannedilse de, onun diğer yanlarının, imarcı yanının da, askeri yanından hiç de aşağı kalmadığını unutmamak gerekir. O sadece bir asker değil, aynı zamanda devlet adamı idi. "Timur devrinde bunca sefer, zahmet, ızdırap ve zafer neye yaramıştı" diye sorulacak olursa, verilecek cevap, "Timurlu Rönesans'ının doğmasına" olacaktır ki bu devir Türk kültürüne, insanlığa ve dünya medeniyetine önemli bir katkı olarak kabul edilmelidir.

Prof. Dr. İsmail Aka

(Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü)

Merhum Hocam
Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat'ın
aziz hatırasına...

Bu yazı Türk Tarih Kurumu'nca yayımlanan Belleten dergisinin Ağustos 2000 tarihli 240. sayısında (c. LXIV) yer almıştır. Ara başlıklar Bilim ve Ütopya tarafından kondu.

Timur, Asya'da bir kasırga gibi esti ve arkasında bütün dünyaca tanınan bir isim bıraktı. Seferleri ve zaferlerine ait tasvirler, zamanında yazılan eserler ve görgü tanıklarının ifadeleri ile canlı bir biçimde günümüze kadar gelmiştir. Orduları Moskova'dan Delhi'ye, İzmir ve Filistin'den Çin'e kadar giderek bütün o devrin dünyasını titretti. Bütün bu seferler zaman ve mekân tanımaz bir tarzda icra edilmişti. Bazı Avrupalı tarihçiler Makedonyalı İskender ve Napolyon'un seferlerine bakarak onları tarihte en büyük asker ve cihangir olarak göstermeye çalışırlar. Fakat Timur'un seferleri ele alınacak ve kilometre olarak hesaplanıp kıyaslanacak olunursa, İskender ve Napolyon'un bu hususta onunla mukayese edilemeyeceği açıkça görülecektir.

Bu seferler ve zaferler sonunda Timur'un şöhreti bütün dünyada hemen yayıldı, asırlarca bir dehşet sîması ve efsanevi bir kahraman olarak yaşadı. Pek çok yazar ve san'atkâra konu oldu. Evet o, göçebe fatihlerin sonuncusudur. Fakat o, Rus tarihçisi Barthold'un ifade ettiği gibi sadece "bir eşkıya çetesi reisi"(1) veya ele geçirdiği şeyleri yakıp-yıkan, insan kellelerinden minareler diktiren bir asker mi idi?

Timur'u ziyaret eden İspanyol elçisi Clavijo (2) ve Timur'un küçük yaşta Suriye'den Semerkand'a götürdüğü İbn Arabşah (3), Timur'un atalarının, çoban ve göçebeler olduklarını yazarlar. Clavijo ayrıca Çağatayların sürüleri ile yolculuk eden göçebeler olduklarını, bu yolculukları sırasında kadın ve çocuklarının kendileri ile birlikte bulunduklarını ifade eder. Bu gibi ifadeler bize Timur'un ataları olan Çağatayların XIV. yüzyılın ortasında yaylak ve kışlalara sahip, göçebe bir toplum olduklarını göstermektedir.

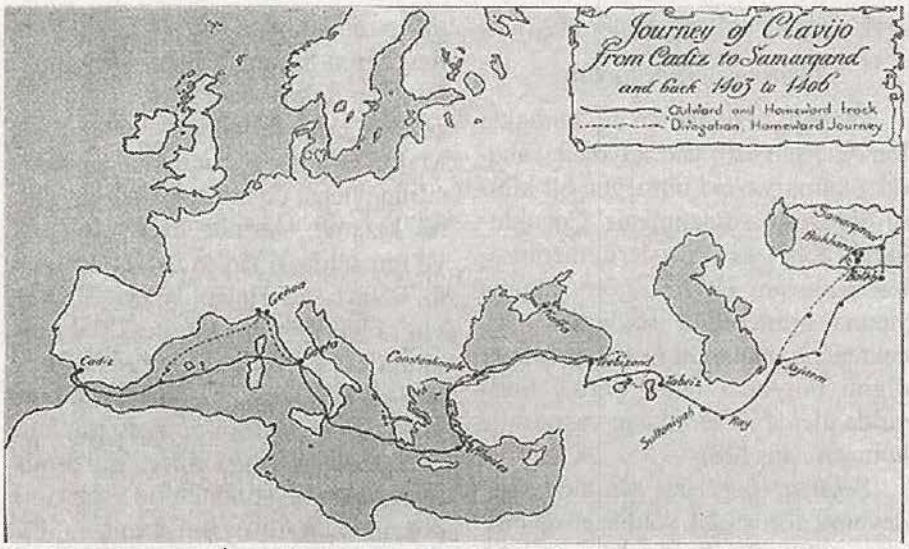

Servet ve kudret sadece göçebeliğe dayanmıyordu

Çağataylar her ne kadar göçebe hayatı sürdürmekte idiler ise de, servetleri ve kudretleri sadece göçebeliğe dayanmıyordu. Kabile reisleri tarafından idare edilen toprakların büyük bir kısmında Semerkand, Buhara, Belh, Tirmiz ve Hocent gibi, geçmiş devirlerin büyük-medeni şehirleri ile geniş tarım alanları mevcuttu.

Timur'un herkesi ürküten seferlerinden sonra, ülke içinde düzen sağlanmış, ülkenin çeşitli bölgelerinde mirzaların hüküm sürmeleri, geçmişin yaralarının sarılmasını kolaylaştırmıştı. Bu idareciler bölgelerini bayındır bir hâle getirmek ve refahı sağlayabilmek için ziraî ve iktisadî hayatın sağlam temellere dayanması ve istikrarın sağlanması gerektiğinin farkında idiler.

Kendisini yerleşik ahaliden çok asker unsuruna daha yakın hisseden Timur, göçebeler tarafından kabul edilmesi mümkün olmayan bir davranışta bulunarak, başşehir olmak üzere Semerkand'ı seçmiş (4) ve burada binalar inşa ettirmeye başlamıştı. Halbuki daha önceleri bazı Çağatay hanları yerleşik bayata geçmeye teşebbüs ettiklerinden bu-

Timur'u ziyaret eden İspanyol elçisi Clavijo'nun güzergahı.

nu hayatları ile ödedikleri gibi (5) Timur da arkadaşı Emir Hüseyin'i Belh'te yerleşmek ve Hinduvan kalesini onartmak istediğinden dolayı, amcası Abdullah'ı örnek göstererek yasaya aykırı olduğundan onu bundan alıkoymuştu (6). Semerkand'ın başkent seçilmesinin ardından Timur burasını imara çok önem vermiş, ele geçirdiği ülkelerden getirdiği usta ve san'atkârlara Semerkand civarında Dımaşk, Mısır, Şiraz, Sultaniye ve Bağdad adlarını verdiği kasabalar kurdurmuş (7), şehrin dışında bazıları hanımlar için olmak üzere Dilgüşa, Şimal, Nakş-i Cihan, Çınar, Taht-ı Karaca adlarını taşıyan bahçe ve konakları inşa etmişti (8).

Ticaretin önemi

O, ticaretin devlet hazinesi için en büyük gelir kaynağı olduğunun farkında idi. Başkent Semerkand'da pek çok çarşı ve dokuma imalathanesi bulunuyor, şehir özellikle baharat ticaretine merkezlik ediyordu. Clavijo'ya göre İskenderiye çarşılarında bile bunların eşini bulmak mümkün değildi. Deşt-i kıpçak'tan deri, Çin'den ipek, Hoten'den elmas, yakut gibi kıymetli taşlar geliyordu ve yine İspanyol elçisine göre "Timur, başkentini dünyanın en mükemmel şehri yapmak için, ticareti daima teşvik etmişti"(9). İşte bu düşünce iledir ki 1402 Ankara Savaşı'ndan hemen sonra, Fransa kralına gönderdiği mektupta, karşılıklı olarak tüccarların gelip-gitmesinin, tüccarlara güçlük çıkarılmamasını, zira dünyanın tüccarlar sayesinde bayındır ve müreffeh bir hal aldığını ifade ediyordu (10).

İmar faaliyetleri ve ticaretin yanında tarımı da ihmal etmiş değildi. Şereffeddin Ali-i Yezdi'nin ifadesine göre Timur'un ülke dahilinde işlenebilecek hiçbir yerin boş kalmasına gönlü razı değildi(11). Bu amaçla o, ele geçirilen ülkelerden pek çok topluluk ve kabileyi başka yerlere göçürerek, o zamana kadar iskana açılmamış bazı yerleri iskana açmış(12), bir çok yerde kanallar kazmıştı(13). Bu gibi faaliyetlere daha sonraları da devam edildiğini, 1410 yılında Şahruh tarafından Merv şehrinin yeniden kurulduğunu biliyoruz(14).

O, ticaretin devlet hazinesi için en büyük gelir kaynağı olduğunun farkında idi. Başkent Semerkand'da pek çok çarşı ve dokuma imalathanesi bulunuyor, şehir özellikle baharat ticaretine merkezlik ediyordu. Clavijo'ya göre İskenderiye çarşılarında bile bunların eşini bulmak mümkün değildi.

Yağma değil vergi

Timur'un fethettiği şehirlerdeki yağma ve tahribatı, kendi zamanında, hatta onun veya çocuklarının emri ile yazılan Zafernamelerde uzun uzun ve övgü ile anlatılır. Bu biraz da bu yazarların Timur'u bu ifadelerle daha da yüceltebileceklerine inanmalarından olsa gerektir. Gerçi Memlûk ve Osmanlı kaynakları da bu yağma ve tahribatı acı bir dille anlatırlar. Fakat bunlara tamamen inanacak olursak, Timur'dan önce inşa edilmiş olan eserlerin hiç birisinin daha sonraki devirlere kalmamış olması gerekirdi. Timur'un 1386 yılında Tiflis'e gelip, Gürcüler hakkındaki ifadelerine, savaşı bir cihat haline getirmesine rağmen (15), bütün kiliseler bu savaşlar sırasında yok olup gitmiş değildi. Gürcistan ve Ermenistan pek çok deprem, uzun süren Osmanlı-İran savaşlarına rağmen, Ortaçağların Hıristiyan sanatının pek çok mimari yapısını hâlâ saklamaktadırlar.

İbn Arabşah(16) ile daha bazı Memlûk ve Timurlu tarihçileri Dımaşk'tan söz ederken "yangın bu büyük şehrin bütün ihtişamını silip-süpürdü ve eserlerini yok etti" demektedirler. Bu sözlere bakılacak olursa Dımaşk'ın 1400'lerden önce yapılmış eserlerden hiçbirine sahip olmaması gerekir. Oysa ki durum böyle değildir. Bu örnekleri Bağdat, Isfahan ve hatta Osmanlı başkenti Bursa için de verebiliriz.

Timur'un şehirleri yıkılmış halleri ile değil, olduğu gibi ele geçirmeyi tercih ettiği anlaşılıyor. Çünkü şehrin vergiye bağlanması, yağmalanmasından daha kazançlı idi. Esasen gerek yasa, gerekse İslam hukuku, hükümdarın, düşmana teslim olmalarını teklif, kabul etmemeleri halinde mal ve mülklerinin ganimet olarak alınmaları, ahalinin köle olarak satılmalarına cevaz veriyordu.

Ordulardan önce casuslar gönderilir(17), şehrin önüne gelindiğinde ise teslim olmaları istenirdi. Tabii teslim halinde bile şehir ahalisinin "nal baha" veya "mal-i amanı"(18) denilen sefer masrafları için bir vergi ödemesi gerekirdi. Mücevherat ve değerli eşya alınır, üretim ve zanaatlara yönelik aletlere pek dokunulmaz, böylelikle tarım ve zanaate yö-

nelik üretimi sağlayan aletler zarara uğramadan kalır, ekonomik durum çabucak eski canlılığına kavuşurdu. Bu yüzden de örnek vermek gerekirse Şiraz 2 yıl ara ile, Herat 6 ay ara ile iki kere "mal-i aman" ödeyebilmişlerdi.

Şehir ileri gelenleri ile anlaşmaya varılınca değerli eşyanın kaçırılması ve askerlerin şehre girmelerini önlemek için biri hariç, bütün kapılar kapatılır(19) veya örülür(20), vergi memurları vergi toplama işine girişirlerdi. Ancak görevliler ile ahali arasında küçük bir olay bazen ayaklanmaya dönüşür, bu ise şehrin yağmalanıp, yakılmasına da yol açabilirdi. Delhi(21) ve Isfahan(22) buna örnek olarak gösterilebilir. Ancak bazen ise, mesela Saray ve Astarhan'da olduğu gibi, ahali vergisini ödedikleri hâlde, ardından yağmalanmışlardı(23).

Şehir baştan teslim olmayıp, direnecek olur ve bunun sonucu ele geçirilirlerse yağmalama kaçınılmaz olurdu. Herat, İsfahan, Bağdat, Delhi, Halep, Şam ve Sivas ile ilgili olarak, insan kellelerinden minareler yapmaya varıncaya kadar, Zafernamelerde anlatılanlar ortadadır. Öyle anlaşılıyor ki, bütün bu katliamlar, "Timur'un gücünün ne denli büyük ve etkili olduğunu göstermek için başvurmuş bir gösteri" idi(23).

Timur'un adaleti

Kimsenin pençesinden kurtulamadığı, acımak bilmeyen ve çok çabuk işleyen bir adalet onun özelliklerindendi. Her seferden dönüşünde araştırmaya girişir, her konuda kendisine hesap verilmesini isterdi. Bizzat kendisi tartı ve uzunluk aletleri, malların fiyatlarını kontrol eder, suçları araştırır, sorumluları en üst derecede görevliler olsa bile cezalandırır, adam kayırmazdı(24). Zenginlik, makam-mevki, şahsi münasebetler kararlarını etkilemez, af dilemek hiçbir sonuç vermez, araya adam sokmak bilakis daha kötü sonuç verirdi. Bu onun düşkünleri, büyüklere karşı korumak için uyguladığı usullerden biri olup, oğlu Miranşah dahi kendini babasının gazabından zor kurtarmış, Miranşah bağışlanmakla birlikte, yanındakiler, onu kötü yola sevk edenler öldürülmüşlerdi(25).

Timur ve bilim hayatı

Öteden beri Timur'un herhalde İbn Arabşah (26)'taki kayda dayanarak okuma-yazma bilmeyen bir kimse olduğunu söylenmiştir. Çocukluğunda Keş'teki dervişlerin medreselerine devam ettiğine göre, okuma yazma bilmediğini söylemek gerçekten güçtür. Onun Arapçayı bilmediğini biliyoruz (27). Çünkü Suriye'de ulema ile tercüman vasıtası ile konuşmuştur (28).

Şeyhler, dervişler ve ulema ile devamlı görüştüğü, sohbet ettiği biliniyor (29). Tarih ile daha gençlik yaşlarından itibaren ilgileniyor idi (30). Tarih konusundaki bilgi ve soruları ile meşhur İbn Haldun'u bile hayretler içinde bırakmıştı (31).

İran şiiri ve şairlerini tanıdığını söylemek güçtür. Meşhur şair Şirazlı Hafız ile görüşmesi konusu da şüphelidir (32). Buna karşılık Türk mutasavvıfı Hoca Ahmed-i Yesevi'yi iyi tanıyor olmalı ki, zaman zaman mezarını ziyaret ettiği gibi, 1398 yılında türbesini de inşa ettirmişti (33). Timur'un şeyhe bağlılığı ile ilgili olarak çeşitli menkıbe ve kerametler de türetilmiştir (34).

Din kültürü ve bilgisinin de oldukça geniş olduğu anlaşılıyor. Bu kültürü küçük yaşlardan itibaren edinmiş olmalıdır. Dini tartışmalara büyük ilgi duyar, ancak bu tartışmaların farklı mezheb mensupları arasında değil, Sünniler ile Şiiler arasında olmasından hoşlanırdı. Mazenderan'da Şii seyidleri ile sohbeti sırasında, Ali ve Muaviye meselesini ortaya atarak, Hz. Ali'nin haklılığını ileri süren Şii seyidlerini, bu tutumlarından dolayı azarlar ve cezalandırırken (35), Suriye'de ise bu soruya Maliki Kadısı Alemuddin el-Kufsi'nin "hepsi de müctehittir" cevabına kızarak, Ali'nin haklı, Muaviye'nin zalim,Yezid'in ise fasık idiğini, dolayısı ile Haleplilerin de Hüseyin'i öldürmüş olan Dımaşklılar gibi olduklarını söyleyerek, Mazenderan'dakinin tam tersi bir tavır takınmıştı (36). Mardin'de hristiyanlara armağanlar vermiş, kiliselerini tamir ettirmiş (37), Lübnan'da hristiyan din adamlarını ziyaret etmişti (38). Genellikle seferlerine bir gâzâ havası vermesine rağmen, din, onun maksadına erişebilmesi için kullandığı aletten başka bir şey değildi. Böyle bir hükümdar ile konuşurken ulemanın daima bir tuzağa düşmekten çekinmeleri çok tabii idi. 1403 yılında Azerbeycan'da Beylekan'da meydana gelen ve Timur'un tarihçisi Nizameddin-i Şâmi tarafından hikaye edilen sahne oldukça ilgi çekicidir. Timur yanındaki ulemaya, hükümdarlara öğüt veren eski ulemayı göstererek, kendisine öğüt vermemelerinin sebebini sorduğunda onlar, Timur'un davranışları ile herkese örnek olduğunu, kendileri gibi insanların öğütlerine ihtiyacı olmadığı cevabını vermişlerdi. Ulema bu sözlerin samimi olduğuna inandıktan sonra, ülkenin bazı bölgelerinde meydana gelen yolsuzlukları söyleme cesaretini kendilerinde bulabilmişlerdi(39).

Sanatçıların koruyucusu

Fetihleri sırasında karşılaştığı sanat eserlerini ganimet olarak alır ve onları sarayları ve çadırlarında zevkle sergilerdi. Clavijo, Timur'un çadırında kıymetli taşlarla süslenmiş, inci, zümrüt ve firuze ile bezenmiş 6 sürahi ve 6 kadehten ibaret altın sofra takımı, üzerinde kocaman bir zümrüt bulunan bir sandık ve altından imal edilmiş, insan belinden daha kalın gövdesi olan, dallarında meyve yerine yakutlar, zümrütler, incilerin sarktığı, dallarının üzerinde altından kuşların konduğu bir ağaç, ellerinde İncil'den St. Paul ve St. Peter'i temsil eden ve Bursa'dan gelen

büyük boy bir Bizans ikonasını gördüğünü yazar(40).

Timur'un seferleri sonucu ele geçirdiği ülkelerden bir çok san'atkarı Semerkand'a götürdüğünü söylemiştik(41). Ancak Timur zamanına ait onunla ilgili, bildiğimiz kadarı ile hiçbir minyatür ele geçmemiş olmakla birlikte, bu san'atkârlara ait mimari eserler ve onların duvarlarını süsleyen bazı duvar resimlerinin varlığı kaynaklarda nakledilir (42).

Savaşlar sırasındaki tutumuna bakılarak Timur daima ciddi ve asık suratlı bir adam olarak düşünülmüştür. Onun bir mizah anlayışına sahip olmağını düşünmek, başkalarının latifelerine hiç ilgi göstermediğini iddia etmek imkansızdır. Onunla ilgili olarak anlatılan hikayeler gerçek olmasa dahi, ister-istemez az da olsa bir gerçeği de yansıtmış olmalıdırlar.

Şirazlı Hafız ile ilgili hikaye (43) veya Nasreddin Hoca ile ilgili fıkralar (44) herhalde bir ipucu olmalıdırlar.

Timurlular devri resim sanatının menşei olarak Bağdad, Tebriz ve Şiraz okulu gösterilmektedir. Timur buraları ele geçirdikten sonra bu şehirlerdeki san'atkarların bir kısmını Semerkand'a götürmüş (45), ölümünden sonraki karışıklık yılları sona erince, onların bir kısmı Şahruh'un oğlu Baysungur tarafından Herat'ta toplanmışlardı. Resim sanatı Şiraz'da Ömer Şeyh'in oğlu Mirza İskender zamanında da devam ederek gelişme gösterdi. Nitekim İskender zamanına ait minyatürlü bazı yazmalara sahibiz (46). Şiraz'da bu gibi faaliyetler, İskender'in ölümünden sonra, hatta Kara Koyunlular zamanında dahi devam etmiştir.

Kendisi meşhur bir hattat olan Mirza Baysungur, Herat'taki konağını zamanının bir akademisi haline getirmişti. Tebrizli Ca'fer'in 1427 tarihli bir arzı bize buradaki sanat faaliyetleri hakkında ilgi çekici bilgiler veriyor (47). Herkeste mesleğinde en büyük olma arzusu yaygın bir hal almış(48), bunun sonucu olarak Timurlu resim sanatı büyük ilerlemeler kaydetmiştir.

Baysungur'un ölümünden sonra bu çalışmalar tamamen durmuş olamaz. Zira daha sonraları Hüseyin Baykara ile Alişîr Nevai'nin şahsında yeniden koruyucuya kavuşan san'atkârlar ortaya çıkmış, meşhur Bihzad yetişmişti. Bihzad daha sonra Safevîlerin yanına gelerek, Tebriz'de yetiştirdiği talebeleri ile Timurlu resim san'atının devamlılığını da sağlamıştır (49).

Timur ve müzik

Zamanlarının büyük bir kısmını yıllar süren seferlerde geçiren Timurlu hükümdar ve begleri, eğlencelerden de geri kalmıyorlardı. Timur'un seferleri sırasında ele geçirerek Semerkand'a gönderdiği san'atkârlar arasında bazı çalgıcı ve okuyucular da bulunuyordu. İbn Arabşah'ın Timur devri hânendenleri arasında saydığı Abdüllâtif Damganlı, Mahmud ve Cemaleddin Ahmed Harezmli, Abdülkadir ise Meragalı olup (50), Bağdad'dan Celayirli sarayından gelmişlerdi. Clavijo'nun uzun uzun anlattığı gibi, kadın ve erkeklerin katıldığı toylar veriliyor ve bu arada çalgılar çalınıp, şarkılar okunuyordu (51). Semerkand'ın müzikişinasları o kadar meşhur olmuşlardı ki, onların diğer şehirlerin zenginleri tarafından davet edildikleri de oluyordu (52). Bu çeşit eğlenceler zaman zaman din adamları tarafından bile tertip ediliyordu. Mesela Herat Şeyhülislamı Seyfeddin Ahmed'in bir defasında şehrin ileri gelen müderrislerine ziyafet verdiği ve ardından çalgılar çalınıp, şarkılar söylendiği Naşibendi tarikatı şeyhlerinin haltercümesi olan Reşahat'da kaydedildiği gibi (53), Semerkand Şeyhülislamı İsameddin'in de inşa ettirdiği hamamının tamamlanması dolayısı ile bir eğlence düzenleyerek kadın-erkek şarkıcılar getirttiği bilinmektedir. Bu eğlenceler sırasında şehrin muhtesibi gelerek, şeyhülislamı öfke ile azarladığı "ey İslam olmayan şeyhülislam! Hangi mezhebe göre erkek ve kadınların bir arada bulunmaları caizdir?" diye sorduğu tarihçi Handmir'in eserinde nakledilmektedir (54).

Bu devirde musikide bilhassa iki kişinin adlarından daima zamanın en büyük üstadları olarak sözedilir. Bunlardan biri Endicanlı Yusuf, diğeri ise musuki nazariyeleri ilimindeki bilgisi ile tanınan Meragalı Abdulkadir idiler (55). Sesinin güzelliğini işiten Fars hakimi İbrahim Sultan, Endicanlı Yusuf'u defalarca Baysungur'dan istemiş ise de, bu isteği yerine gelmemişti (56). Meregalı Abdulkadir'e gelince o, başlangıçta Cezayirli Sultan Hüseyin'in nedimlerinden iken, daha sonra aynı sülaleden Sultan Ahmed'in sarayında yaşamaya devam etmiş, ancak Timur'un 1393'te Bağdad'ı ele geçirmesi üzerine birçok san'atkâr ile birlikte Semerkand'a gönderilmiştir. Bir müddet Azerbeycan hakimi Miranşah'ın yanında bulunduktan sonra, tekrar Bağdad'a eski hamisi Sultan Ahmed'in yanına gelmeye muvaffak olmuş ise de, 1401 yılında Timur'un Bağdad'ı yeniden ele geçirmesi üzerine tekrar Semerkand'a gönderilmişti. Timur'un ölümünü takip eden yıllarda herhalde bir süre Semerkand'da kalmış ise de, çok erkenden Herat'a gelmiş olmalıdır. Zira en büyük eseri olan ve 1415 yılında tamamladığı Cami'ül-Elhan'ı Şahruh adınadır.

Türk dünyasına bakışı

Timur'un seferlerine bakarak, hiçbir zaman Türk milli gayesi taşımadığı da zaman zaman söylenmiştir. Bu da pek doğru görünmüyor. Yezdi'nin zafemamesi, giriş bölümünde Türkler ile ilgili destanlardan söz etmektedir. Bu da XV. yüzyılda bile Türkler ile ilgili destanlara karşı bir alaka bulunduğunu, saraylarda ve şölenlerde bunların zevkle anlatıldı-

ğını gösteriyor. O devrin anlayışına göre Moğollar Türklerin bir kolu gibi görülüyordu. Timur bir İranlının hükümdar olabileceği, saltanatta hak iddia edebileceğine hiçbir zaman inanmak istemez. Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu'dan ayrılırken Avnik'de "Celayirli Ahmed'in Tacik mizaçlı olup endişe edilmemesi, ancak Kara Yusuf'un Türkmen olup, dikkat edilmesi gerektiği" sözleri(57) ilgi çekicidir. Nitekim bazı mektuplarında Bayezid'i de Türklükten uzaklaşmakla suçlamaktadır(58).

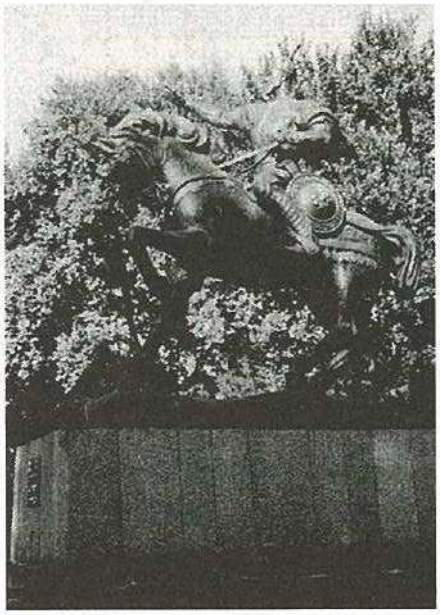
Seferlerinin Türk ülkeleri üzerine olmasından dolayı tenkit edilmektedir. Bu husus o devrin hakimiyet anlayışı göz önüne getirilerek düşünülmelidir. Timur bu ülkeleri de Türk ülkesi olarak görüyor, "bütün dünya iki hükümdarın sahip olacağı kadar değerli ve büyük değildir. Tanrı nasıl bir tane ise Sultan da bir tane olmalıdır" sözü ile (59) bunu gerçekleştirmeye çalışıyordu.

Nitekim 1391 yılında Toktamış üzerine giderken yazdırmış olduğu Türkçe anıt-kitabede kendisini "Turan Sultanı" olarak nitelemektedir(60).

Milli şuur bilindiği gibi Ali Şir Nevai'yi Türkçe'nin Farsça'dan üstün olduğunu ifade eden bir eser yazmaya sevketmiş(61), Babür Vekayi'inde Türkleri öven pek çok ifadeler kullanmıştır(62). Sekkaki de Uluğ Beg için yazdığı bir şiirinde "Dünya benim gibi bir Türk şairi ve senin gibi alim hükümdar görmesi için, uzun yıllar dönmek zorunda kalacaktır" diyerek, Türk şairi olarak övünmektedir(63).

Sadece asker değil, aynı zamanda devlet ve kültür adamıydı

Timur'un hayatı bize seferler, fetihler ve zaferlerden ibaretmiş gibi görünse de, dehası sadece askeri alanda imiş gibi zannedilse de, onun diğer yanlarının, imarcı yanının da, askeri yanından hiç de aşağı kalmadığını unutmamak gerekir. O sadece bir asker değil, aynı zamanda devlet adamı idi. Tek başarısızlığı, halefleri ne bu olağanüstü kabiliyet ve dehasını aktaramamış olmasıdır. Hayatı boyunca olağanüstü başarılar kazanmış, fakat ölümünden sonra yaşamayan bir sistem bırakmıştı. Sistemin bozulup işlememesi hususu bizim için şaşılacak birşey değildir. Şahsi sadakat ve bağlılıklara dayalı olan iktidarların sağlam bir şekilde devam edemedikleri hep görülmektedir. Eğer Timur daha küçük bir hükümdar olsa idi, halefleri muhtemelen daha büyük hükümdarlar olabilirdi. Halefleri bakımından o Cengiz Han gibi talihli çıkmadı. Cengiz Han'ın vasiyeti yerine getirildiği halde, Timur'un vasiyetine asla riayet edilmemiştir. İki oğlu Timur'un sağlığında ölmüş, üçüncüsü aklen malül, dördüncüsü Şahruh ise mizaç bakımından hiç de babasına benzemiyordu. Buna karşılık haleflerinden Uluğ Beg, Baysungur, Hüseyin Baykara ve Babür gibi bazıları bilim, edebiyat ve güzel san'atlarda söz sahibi idiler.

Özbekistan'daki Timur anıtı.

Timurlu Rönesansı

Timur ailesine mensup kabiliyetlerin en başta geleni şüphesiz ki Timur'un torunu Uluğ Beg idi. İslam dünyasında yegane alim-hükümdar olarak tahta oturan Uluğ Beg, diller ve dinlerin değişikliğe uğradığı hâlde, müspet bilimlerin geçerliliğinin her millet için devamlı kalacağı, bunların ilahiyat ve edebiyata üstün olduğunu ifade ile(64) kendisini Matamatik ve Astronomiye adamıştı.

Buhara'da inşa ettirdiği medresenin kapısı üzerine "İlim tahsil etmenin kadın-erkek her müslümana farz olduğu"(65) hadisini yazdıran bu alim hükümdar zamanında çalışma arkaşlarından Gıyaseddin'in 1420 yılında yazdığı bir mektuba göre "hangi bilim dalı ele alınırsa alınsın, o fen erbabının en seçkinlerinin toplanmış bulunduğu Semerkand'da ilmî çalışma yapmak için her türlü imkan sağlanmış olup, müderrisler büyük yetkilere sahip bulunuyorlardı."(66) Onun Astronomi ile ilgili eserleri İslam dünyasında astronominin son sözü ve ilmin teleskop bulunucaya kadar erişmiş olduğu en son derecesi idi.

Timur devrinde bunca sefer, zahmet, ızdırap ve zafer neye yaramıştı diye soracak olursa; verilecek cevap, Timurlu Rönesans'ının doğmasına olacaktır ki bu devir, Türk kültürüne, insanlığa ve dünya medeniyetine önemli bir katkı olarak kabul edilmelidir.

DİPNOTLAR

1) W. Barthold *Uluğ Beg ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, TTK, Ankara 1997, 14.
2) *Embassy to Tamerlane* (1403-1406) trans. Guy le Strange, London 1978, 190-191; 210.
3) Acaib el-Makdür fi Ahbar Timur, Kahire 1285, 6.
4) Şerefeddin Ali-i Yezdi, *Zafername*, yay. Muhammed Abbasi, Tahran 1336 h.ş., 1, 158.
5) Çağatay Hanı Tarmaşirin (1326-1334) bunun örneklerindendir.
6) Nizameddin-i Şamii, Zafername, yay. Felix Tauer. Praha 1937, 1, 51-52; Yezdi, 1, 131.
7) İbn Arabşah, 228.
8) Bunlar için bk. Babur, *Vekayi, Babur'un Hatıratı* (Doğu Türkçesinden çev. R. Rahmeti Arat), Ankara 1943, 1, 48; Clavijo, 226 v. dv.
9) Clavijo, 287-288.
10) Muhammed Kazvini, *Name-i Emir Timur Gürgan, Bist Makale-i Kazvini*, Tahran 1332 h.ş., 41
11) Yezdî, II, 18
12) Yezdî, II, 17. Anadolu'dan göçürülen 30.000 çadır Kara Tatar, Sir Derya'nın öte yakasında Isıg Göl ve Kaşgar taraflarında yerleştirilmişlerdi. Kara Tatarlarla birlikte Azerbeycan'dan da kalabalık topluluk göçürüldüğü gibi, Azerbeycan ve Arab Irak'ını yurt tutmuş bulunan aşiretlerin beglerinin herbirinin oğul ve kardeşlerinin aşiret mensuplarının bir kısmı ile Semerkand'a göçürül-

Okyanusu'na ve Uzak Doğu'ya ulaşmak mümkündü.

Tarihsel sonuçlar

Timur'un kurduğu devlet tarihte, Timur Devleti, Timur İmparatorluğu, Timuroğulları ve Timurlular adları ile anılıyor. Bu isim çokluğu, aynı zamanda, Timur'un kurduğu devletin kökleşemediğinin bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Timur Devleti, Orta Asya'da Türk ve Moğol kabile ve boylarının askerî demokrasi aşamasından devlete sıçrayışını temsil eder. Timur bu tarihsel devrimin önderidir. Orta Asya'daki daha önceki devlete sıçrayış tecrübe ve gelenekleri, uygarlığa geçişin toplumsal ve tarihsel temelini oluşturmuştur. Kuşkusuz, hem bizatihi bu tecrübelerin varlığı, hem de devlete sıçrayışın kendisi, o koşullardaki üretim düzeyinin gelişkin bir meta ekonomisi yaratacak olgunluk ve düzeye ulaşmış olduğunu gösterir. Nitekim, Timur'un Semerkant dolaylarında dikkate değer sulama kanalları yaptırmış olması üretici güçlerin gelişkinlik düzeyini göstermesi bakımından kuvvetli kanıt oluştururlar. Üretici güçlerin gelişim düzeyi açısından mimarinin ulaştığı düzeye daha önce değinmiştik. Ulaşılmış bulunan tarihsel düzey ancak bu temelle açıklanabilir. Yaşanan siyasal sürecin, bu iktisadî temel dışında izahı mümkün olamaz. Öte yandan, bizzat Timur'un yazmış olduğu *Tüzükat* (Nizamlar) kitabı da, gelişkin bir meta ekonomisinin ortaya çıkarmış bulunduğu toplumsal ilişkilerin, toplumsal hayatın düzenlenmesini zorunlu kıldığını ve buna bağlı olarak, bir hukuk sistemi oluşturduğunun kanıtı ve göstergesi olarak kabul edilmelidir. Timur'un şair ve bilginlere göstermiş olduğu itibar, ulaşılmış bulunan kültürel düzey ve bu düzeyin niteliği açısından ölçüt teşkil eder. Timur devrinde Semerkant'ta Türkçenin en büyük şairlerinden Ali Şir Nevaî eserler verdi. Semerkant'ta başında Uluğ Bey'in bulunduğu tarihte o zamana kadar rastlanan en büyük rasathane kuruldu. Yine, her ne kadar aynı zamanda yaşamadıkları iddia edilse de, Timur'un Nasrettin Hoca gibi bir halk bilgesine gösterdiği yakınlık ve saygının halkın belleğine yerleşmesi, bu buluşma gerçekleşmemiş olsa bile, halk tarafından yaratılmış olması bakımından dikkat çekicidir ve bir tarihsel kişilik olarak Timur'a ışık tutar.

"Timur Devleti, Orta Asya'da Türk ve Moğol kabile ve boylarının askeri demokrasi aşamasından devlete sıçrayışını temsil eder. Timur bu tarihsel devrimin önderidir."

"Dünya bezirgânlarla bayındırlaşır"

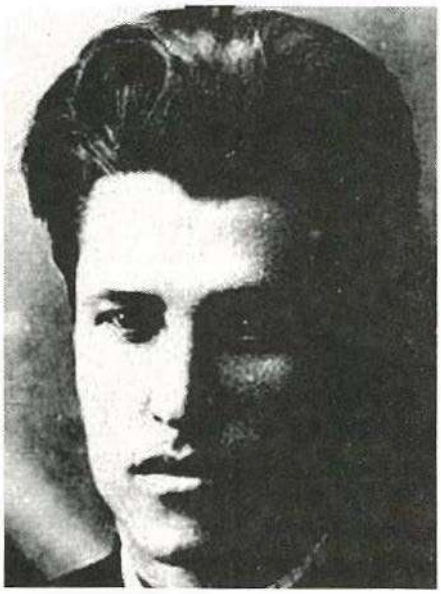
Timur-Osmanlı ilişkisi bir merkez-çevre ilişkisi olarak ele alınmalıdır. Timur'un fetihlerinin oluşturduğu çizgi, Orta Asya'dan başlayıp İzmir'e ulaşan o dönemdeki ana ticaret yolunun, *İpek Yolu*'nun güzergâhıdır. Timur'un kurucusu olduğu devletin dayandığı ekonomik temelin göreceli gelişkinliğinin yarattığı meta dolaşımı ihtiyacı, bu yol üzerindeki tıkanıklıklara yol açan feodal hakimiyetleri ortadan kaldırma zorunluluğunu doğurmuştur. Timur, bu güzergâhı açarak meta dolaşımına o zamanki tarihsel coğrafyanın bütününe yakınını kapsayan bir hacim kazandırmıştır. Bu gerçek, Timur tarafından Fransa Kralı'na yazılan mektupta "*Dünya bezirgânlarla bayındırlaşır*" cümlesi ile veciz olarak ifade edilmiştir. Osmanlı ile Timur arasındaki çatışmanın ana nedenlerinden biri, bu zorunluluk olsa gerektir.

Osmanlı, feodalizm yönünde ilerledikçe, feodal karakterine rağmen halen muhafaza ettiği askerî demokrasi kurum ve ilişkilerinden giderek uzaklaşmış, bu durum geniş köylü kitleleri içerisinde hoşnutsuzluklara ve tepkilere yol açmıştır. Timur çatışmasından hemen sonra ortaya çıkan Şeyh Bedrettin isyanı, bu tarihsel koşulların sonucudur.

Osmanlı ve Timur

Osmanlı ile Bizans arasında Yıldırım Beyazıt devrinde esas olarak bir pat durumu mevcuttur. Öte yandan, bu dönemde Osmanlı feodalitesi kireçlenme belirtileri de göstermektedir:

1) Osmanlı, feodalizm yönünde ilerledikçe, feodal karakterine rağmen halen muhafaza ettiği askerî demokrasi kurum ve ilişkilerinden giderek uzaklaşmış, bu durum geniş köylü kitleleri içerisinde hoşnutsuzluklara ve tepkilere yol açmıştır. *Askerî demokrasiye* dayalı toplumsal temel, tarihsel olarak, içinde hem sınıflı topluma ve feodalizme sıçrayış

Dr. Hikmet Kıvılcımlı

dinamiklerini, hem de bu sürece karşı olan dinamikleri birlikte barındırır ve harekete geçirir. Timur çatışmasından hemen sonra ortaya çıkan Şeyh Bedrettin isyanı, bu tarihsel koşulların sonucudur.

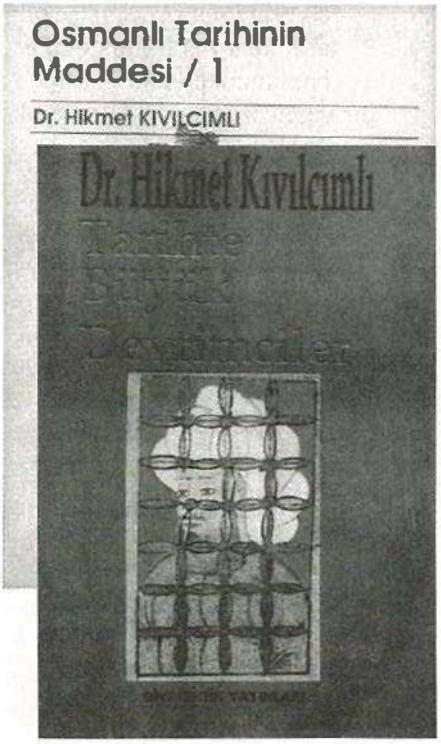
2) Timur'un Anadolu'daki kısa hakimiyeti, Çelebi Mehmet'le başlayan ve Fatih Sultan Mehmet'le doruğa ulaşan kurumlaşma ve devletleşme sürecinin ateşleyicisi olmuştur. Osmanlı'da *Timar*, toprak mülkiyetinin esası haline gelerek istikrar kazanmış ve bu sürece koşut olarak devletin askerî demokrasiye dayanan temelleri giderek ortadan kaldırılmıştır. Fatih zamanında İstanbul'un fethiyle birlikte gelişkin Bizans devlet müesseseleri örnek alınarak, Osmanlı'nın tarihsel kurum ve tecrübeleriyle sentezler oluşturulmuş ve böylelikle devlet örgütü pekiştirilmiştir. Askerî tarihçiler, devletin oluşması sürecinde, bir muhafız ordusu örgütlenmesinin kurumlaşma açısından tayin edici öneme sahip olduğunu belirtirler. Timur'un Semerkant'taki ilk önemli eylemi bir muhafız ordusu kurmak olmuştu. Osmanlı'da *Kapıkulu* adını alan muhafız ordusu esas olarak Fatih devrinde kurumlaştı.

Timur'un hakim olduğu coğrafya, 15. yüzyıldan itibaren ticaret yollarının denizlere kaymaya başlaması ile merkez olma konumunu yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Timur Devleti'nin bu süreç içerisinde başlangıçtaki olağanüstü kudretine rağmen sönmeye yüz tutarak Afganistan'a ve daha güneye, Hindistan'a kayması, kanımca bu tarihsel gerçekle ilişkilidir.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Timur tahlili

Timur' un hakim olduğu coğrafya, 15. yüzyıldan itibaren ticaret yollarının denizlere kaymaya başlaması ile merkez olma konumunu yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Timur Devleti' nin bu süreç içerisinde başlangıçtaki olağanüstü kudretine rağmen sönmeye yüz tutarak Afganistan' a ve daha güneye, Hindistan' a kayması, kanımca bu tarihsel gerçekle ilişkilidir.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *Osmanlı Tarihinin Maddesi* adlı eserinde, Timur'un Anadolu'ya gelişine ve Osmanlı-Timur çatışmasına önemli bir yer ayırır. Ankara Savaşı'ndan sonra, Osmanlı Devleti'nin akamete uğradığını ve daha sonra Çelebi Mehmet tarafından "İkinci Osmanlı Devleti'nin kurulduğu" görüşünü öne sürer. Bu çözümleme, Ankara Savaşı'nı izleyen 150 yıllık süreçte devlet örgütlenmesinin kesintiye uğraması ve daha sonra bir pekişme ve kökleşme sürecinin ortaya çıkmış bulunduğu tarihsel gerçeğine parmak basmak anlamında bütünüyle doğru kabul edilmelidir. Bu dönemin iki karakteristik tarihsel özelliği, Osmanlı ordusunun parçalanması ve merkezî siyasal otoritenin bölünmelere uğrayarak esasen ortadan kalkmış olmasıdır.

Öte yandan Kıvılcımlı, Timur'un, Üst Barbarlık aşamasında bulunduğunu belirtir. Yukarıda sıraladığımız tarihsel olay ve gerçekler burada, kanımca, önemli bir terminolojik hataya düşülmüş olduğunu göstermektedir. Kıvılcımlı, Timur'un tarihteki yerini ve tarihsel rolünü bütünüyle doğru çözümlemekle birlikte, yine de bu hataya düşmekten kaçınamamıştır. Timur'un bir tarihsel devrimci olduğu ve "Orta Asya'dan İzmir'e ulaşan tarihi İpek Yolu'nu açtığı" çözümlemeleri ona aittir. Yoksa çok güçlü bir devlet örgütlenmesine dayanmaksızın, dünya tarihinin akışına damgasını vuran böyle büyük bir devrimci değişimin üstesinden nasıl gelmiş olabilirdi?

KAYNAKÇA

1) İbn-i Haldun, El Mukaddime, Onur Yayınları.
2) Dr. Hikmet Kıvılcımlı- Osmanlı Tarihinin Maddesi, Bibliyotek Yayınları.
3) Dr. Hikmet Kıvılcımlı- Tarihte Büyük Devrimciler, Diyalektik Yayınları.
4) Tarih II ve III, Kemalist Devrimin Tarih Dersleri 1931-1941, Kaynak Yayınları.
5) Mahmut Esat Bozkurt, Aksak Demir'in Devlet Politikası, Kaynak Yayınları.
6) Doğan Avcıoğlu, Türklerin Tarihi, Dördüncü Kitap, Tekin Yayınevi.
7) Johannes Schiltberger, Türkler ve Tatarlar Arasında, 1394-1427, İletişim Yayınları.
8) Emmanuel Berl, Attila'dan Timur'a Avrupa ve Asya, Doğan Kitap.
9) Dr. Doğu Perinçek, Kaşgarlı Mahmut'taki Şaşzaman, Bilim ve Ütopya Aralık 2004, Sayı 126.

Türklerin uygarlık mayası

Timur imparatorluğu, bizim tarihçiliğimizde genel olarak doğru yorumlanamamıştır. Bu olay, daha çok büyük bir askerî yayılma olarak görülmüş, ancak bu askerî yayılmanın itici gücü açıklanamamıştır. Bu yayılmayı gerçekleştiren büyük kuvvet, Orta Asya'nın devlet ve ordu örgütleme birikimidir. Ticaret yolları üzerindeki egemenliğin dili ise, tarihin eski dönemlerinden beri Türkçedir. Özellikle Türklerin uygarlık birikimini hafife alan tarihçilerin de bu konuda bir açıklamaları olmalıdır. Nasıl olmaktadır da, uygar görmedikleri bir kavim, Orta Asya'nın diğer halklarını kendi içinde eritmekte ve Orta Asya'nın uygarlaşma ataklarına çoğu zaman kendi damgasını vurmaktadır?

Dr. Doğu Perinçek

Bilim ve Ütopya dergisi, bu sayısında Türk tarihinin imparatorluk ataklarından birini ele alıyor. Timur imparatorluğu, bizim tarihçiliğimizde genel olarak doğru yorumlanamamıştır. Bu olay, daha çok büyük bir askerî yayılma olarak görülmüş, ancak bu askerî yayılmanın itici gücü açıklanamamıştır. Aslında Timur imparatorluğunun mayası, diğer Orta Asya hakanlıklarından farklı değildi. Geçtiğimiz günlerde Orta Asya Uygarlığı başlığıyla yayınlanan kitabımda, bu mayayı araştırdım. Vardığım üç maddelik sonuç, Timur imparatorluğu için de geçerlidir.

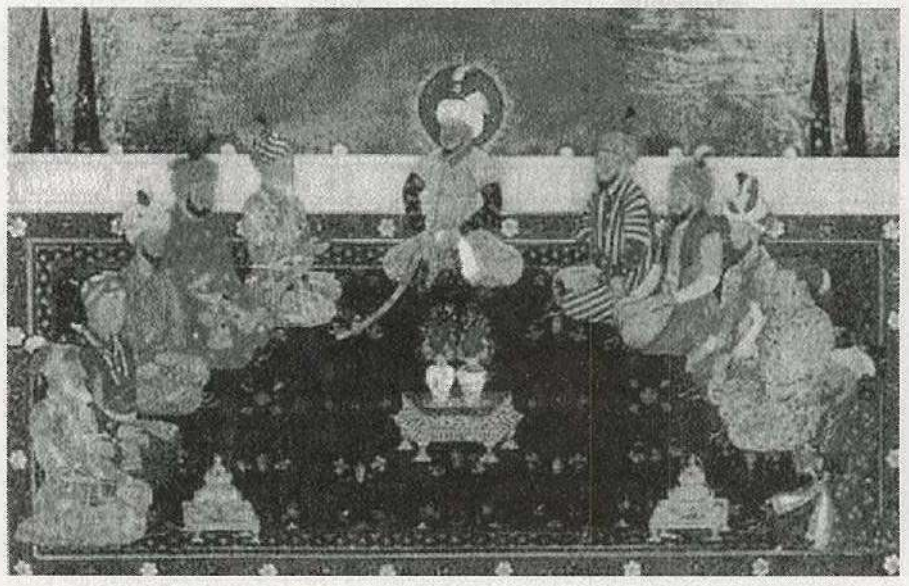
Timur'un yayılma yönlerine baktığımız zaman, 14 ve 15. yüzyılın büyük ticaret yollarını görüyoruz. Bu yayılmayı gerçekleştiren büyük kuvvet, Orta Asya'nın devlet ve ordu örgütleme birikimidir. Ticaret yolları üzerindeki egemenliğin dili ise, tarihin eski dönemlerinden beri Türkçedir.

Bu üç etken, Türklerin uygarlık birikiminin esas itici güçleridir. Eğer "Türk ruhu" diye bir şey varsa, işte bu üç etkenden oluşmuştur. Buna Türklerin uygarlık birikimi diye bilimsel bir ad vermek daha doğru olur.

Çamura üflenen ruh

Kutsal kitaplarda, Tanrı'nın insanı, çamuru üfleyerek yarattığı anlatılır. O sulu çamura verilen tanrısal ruh, efsanelere göre, hayatın da kaynağı oluyor.

Kavimlerin ve milletlerin de bir maddesi, yani hamuru vardır; bir de ruhsal şekillenme denen mayası, daha yaygın bir ifadeyle kültürel etkeni vardır. Tabii hiçbir milletin hamuruna o maya, herhangi bir doğaüstü güç tarafından üflenerek konmuyor. Milletlerin mayası ya da kültürel birikimi tarih içinde oluşuyor. Benzetmede hata olmaz; çamura ruhu üfleyen, tarihin kendisidir; başka deyişle hayat denen maddî süreçlerdir.

Türklerin hamuru, Timur imparatorluğunda da görüldüğü gibi, çok çeşitli etnik kökenin karışmasıyla oluşmuş. Türkler, belki de dünyanın en çok göç eden ve en çok fetheden kavmi olarak, aynı zamanda çeşitli etnik gruplarla en çok harmanlanan, en çok özümleyen kavmi de olmuş. Elbette başkasını özümlerken, kendisi de o başkasına özümlenmiş. Türk, maddî olarak bu hamurun adıdır.

Türklerin mayasına gelince, Türklerin uygarlığa sıçrama ve uygarlıklar kurma tarihi, o mayayı oluşturuyor. Türklerin yaptığı, ürettiği bütün maddi ve manevi değerler, başka deyişle Türklerin kültürü de diyebiliriz buna, veya Türklerin uygarlık birikimi!

Peki bu uygarlık birikimi nasıl özetlenebilir. Kuşkusuz her kavmin hem toplumsal süreçler açısından aynı teori kapsamında açıklanan, hem de kendine özgü olan bir kültürü ve devletli topluma dönüştükten sonra da bir uygarlığı var. Türklerin mayası ya da kültürü derken, Türk uygarlığının öne çıkan etkenlerini kastediyoruz.

Üç etken göze çarpıyor:

Bir: İmparatorluk kuruculuğu.

İki: Ticaret yolları üzerindeki egemenlik.

Üç: Türk dilinin gücü.

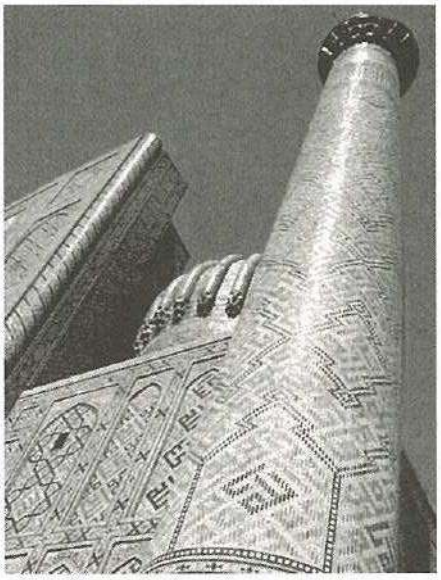
Bu üç etkeni, sırasıyla ve kısaca özetlemek istiyoruz.

Bir: İmparatorluk kuruculuğu

Türk kültürünün mayasını oluşturan en önemli etken, imparatorluk kuruculuğudur, yani siyasal etkendir. Türkler, Hint ve Çin'in kuzeyinde kalan bütün Asya halklarını bir araya getiren konfederasyonların ve imparatorlukların örgütlenmesinde başka kavimlerle karşılaştırılmayacak bir rol üstlenmişlerdir. Bu miras, daha sonra Ortadoğu, Anadolu, Kuzey Afrika, Urallar, Rus stepleri ve Kırım merkezli, Akdeniz'i içine alan ve Avrupa içlerine kadar uzanan imparatorluklarda da devam etmiştir.

İmparatorluğa sıçrama sürecinde oluşan boylar örgütlenmesi (*Ogur* veya *Oguz* veya *Bodun*), o dönemin askerî teşkilatı olan *orda* (ordu) ile birlikte tarih sahnesine çıkmıştır. Beylere bağlı olan *bodun*un askerî teşkilatı *orda* idi. Boylardan oluşan *oguz* (veya *bodun*) ve onların askeri örgütlenmesi olan *orda*, zamanla devlete ve orduya dönüştü. Batı dillerinde örgütlenme anlamına gelen *organ* ve *organisation* gibi sözcüklerin Türkçemizdeki or ile aynı kökten gelmesi, burada hemen akla geliyor. Orta Asya'da kabileler konfederasyonu ve imparatorluk kurma sürecinde görülen kavramlar buluşmasına, burada bir kez daha dikkat çekmek istiyoruz. *Or, ok, okuz, orda, bodun, il, töre* gibi tarih öncesinden gelen kavramlar, Türklerin devlet kuruculuğu dönemlerinde birbiriyle bağlantılı anlamlar kazanıyor. Zenginlik, mülk, boy, boylar topluluğu, halk, ülke, ordu, örgütlenme, görenek ve hukuk gibi anlamlara gelen bu kavramlar, tarihsel süreç içinde yeni anlamlar yüklenmiştir. Kavramların buluştuğu eksen ise, devletleşme, imparatorluk kurma, hukuk yaratma ve uygarlığa sıçramadır. Bu kavramların değişme ve gelişme sürecini incelemek, bir bakıma Türk kavimlerinin devlet kurma ve uygarlaşma sürecini incelemektir.

Türklerin hamuru, Timur imparatorluğunda da görüldüğü gibi, çok çeşitli etnik kökenin karışmasıyla oluşmuş. Türkler, belki de dünyanın en çok göç eden ve en çok fetheden kavmi olarak, aynı zamanda çeşitli etnik gruplarla en çok harmanlanan, en çok özümleyen kavmi de olmuş. Elbette başkasını özümlerken, kendisi de o başkasına özümlenmiş. Türk, maddî olarak bu hamurun adıdır.

İki: Ticaret yolları üzerindeki egemenlik

İkinci uygarlık etkeni, birinciye bağlı olarak Türklerin ticaret yolları üzerindeki egemenliğidir. O kadar ki, ticaret, Hunlardan Osmanlılara uzanan neredeyse 2 bin yıllık bir dönemde, Asya'nın doğusundan Ortadoğu'ya kadar, Türk imparatorluklarının denetiminde yapılıyordu. Ticaretin, başka deyişle meta ekonomisinin uygarlığa geçişteki belirleyici önemini biliyoruz. Bu egemenlik, yani ticaretin güvenliği, Türk mayasının ikinci önemli etkenidir.

Ticaret, her zaman barışla birliktedir. Kervanların başındaki tüccarlar, birbirlerini "selam", yani barış diye selamlarlar. Ancak o barışı sağlayan, silahlı güçtür; yani ordudur. Barış, her zaman üstün bir otoritenin silahıyla sağlanmıştır. Türkler, bunu iyi örgütleyebildikleri için, büyük zenginliklere hükmedebilmişlerdi.

Türk kültürünün mayasını oluşturan en önemli etken, imparatorluk kuruculuğudur, yani siyasal etkendir. Türkler, Hint ve Çin'in kuzeyinde kalan bütün Asya halklarını bir araya getiren konfederasyonların ve imparatorlukların örgütlenmesinde başka kavimlerle karşılaştırılmayacak bir rol üstlenmişlerdir.

Ticareti örgütleyebilmek için, orduyu örgütlemek gerekir. Orduyu örgütlemek için de, zenginlik gerekir. Türklerin devlet ve ordu kurmadaki birikimleri, nedense hep Türklerin zenginlik birikiminden koparılarak ele alınmıştır. Oysa tarihteki her büyük çaplı cengaverliğin kaynağında büyük zenginlik birikimi, büyük zenginlik hırsı ve büyük örgütlenme yeteneği vardır.

Üç: Türk dilinin gücü

Üçüncüsü, Türk dilinin gücüdür. Türk dilinin gelişmesi, kuşkusuz büyük imparatorlukların ve ticaretin gücünden besleniyordu. Türkçenin kıtalararası bir dil haline gelmesi ve diğer dilleri kendi içinde eritmesinin tarihsel nedeni de budur.

Bir dil, yerelliği aştığı ölçüde uygarlık dili olur. Tarihe baktığımız zaman, Türk dili çok geniş alanlarda ve derin lehçe farklarına bölünmeden konuşulmuştur. Örneğin çok ilginçtir, Batı Türkleri içinde konuşulan Türkçedeki lehçe farkları, kapitalizmin ileri milletlerinden olan Almanlara göre daha azdır. Bunu Osmanlı devletine kadar ulaşan bir tarihsel sürece ve en son Cumhuriyet

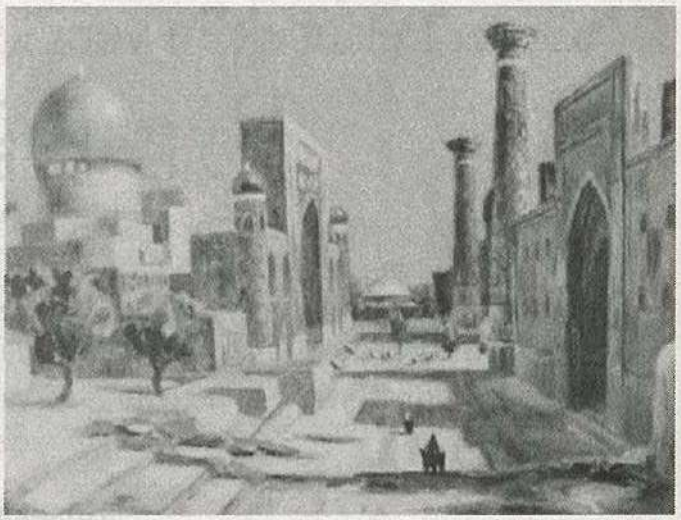
Devrimi'ne borçlu olduğumuz söylenebilir.

Türk dilinin Orta Asya'daki tartışılmayan üstünlüğünün kökünde büyük olasılıkla ta Sumerlere, İskitlere (Sakalara), Kafkaslar'ın ve Anadolu'nun bitişken dil konuşan diğer halklarına kadar uzanan bir dil alışverişi ve bir dil mirası yatmaktadır.

Çeşitli bulgular, Türk diye anılan kavimlerin, Orta Asya (Altay) kökenliler ile Ortadoğu (Anadolu ve Mezopotamya) kökenlilerin karışımından oluştuğunu göstermektedir. Bu harmanlanma, yalnız Türkler Ortadoğu'ya ve Anadolu'ya geldikten sonra değil, binlerce yıl öncesinden başlayarak gerçekleşmiştir.

Yeni bulgular, yalnız Asya içlerinden batıya doğru değil, aynı zamanda batıdan Asya'ya doğru göçler olduğunu göstermektedir. Bu büyük tarihsel miras, bu büyük kültürel harmanlanma, Türkçenin büyük gücünü yaratmıştır. Bu yaygın dil alışverişi içinde, sağlam bir temelin, bir omurganın bugüne kadar bozulmadan geldiğini görüyoruz. Bu, hayranlık uyandıracak bir olaydır.

Ünlü Alman dilbilimcisi Max Müller, 1861'de yayımlanan yapıtında, Türkçenin açıklığını ve düzenliliğini vurguladıktan sonra, "ünlü bir doğubilimci"nin değerlendirmesini aktarıyor: "Türkçe öyle düzenli, öyle uyumludur ki, insanda bir seçkin bilginler kurulunun yaratımıymış gibi bir izlenim uyandırır". Ancak Müller'in Türkçeye hayranlığı daha da ileridir: "Hiçbir kurul böylesine güzel bir dil yaratamazdı" diye ekler(1).

Türkçenin "matematik bir dil" diye nitelenen son derece gelişmiş kuralları ve gelişme yeteneği, tarihin derinliklerinden gelen bir uygarlık mirasına dayanmaktadır.

Türkçenin bu gelişmişliği veya daha kapsamlı ve çok boyutlu bir deyişle Türk uygarlık birikimi, başındaki soy başlangıçta hangi etnik kökten gelirse gelsin, Orta Asya'da kurulan hakanlıkları, hızla Türk dilinin etki alanı içine çekmiştir. Türk uygarlık birikimi ve Türk dili, etnik kökeni farklı toplulukları da kendi içinde eritmiş ve onları Türk dilli halklara dönüştürmüştür. Hatta Türk adıyla tarih sahnesine çıkarak Türk adlı ilk devleti örgütleyen Göktürklerin kurucu hanedan (Ashina soyu) bile, bazı tarihçilerin iddialarına göre, başlangıçta Moğol idi.

Tarih eşiğini türkleşerek aşmak

Orta Asya'da birçok boy veya boylar topluluğu, tarih sahnesinin eşiğinde iken Orta Asya'nın şu veya bu kavmindendir; ancak tarih ya da uygarlık sahnesine çıkarken Türkleşmişlerdir. Aslında bu tarih eşiğini aşarken Türkleşme olayı, Orta Asya'da bir model oluşturmuştur bile denebilir. Timur imparatorluğu, 14 ve 15. yüzyılda, bu modeli doğrulamış ve kanıtlamıştır. Uygarlaşmak ile Türkleşmek arasındaki bu bağlantı, Türk kavramım ve Türk mayasını açıklayan en önemli olgudur.

Bu tarihsel gerçeğin açıklanması gerekir. Özellikle Türklerin uygarlık birikimini hafife alan tarihçilerin de bu konuda bir açıklamaları olmalıdır. Nasıl olmaktadır da, uygar görmedikleri bir kavim, Orta Asya'nın diğer halklarını kendi içinde eritmekte ve Orta Asya'nın uygarlaşma ataklarına çoğu zaman kendi damgasını vurmaktadır? Nasıl olmaktadır da Türkçe, Asya ile Ortadoğu ve Akdeniz'i birbirine bağlayan ticaret yollarının ve imparatorlukların dili haline gelmektedir?

İmparatorluk, ticaret ve ticaretin ihtiyaçlarına cevap veren bir dil: Bu üç unsur, ancak uygarlık başlığı altında toplanabilir. Büyük miras, işte budur.

Aslında bu tarih eşiğini aşarken Türkleşme olayı, Orta Asya'da bir model oluşturmuştur bile denebilir. Timur imparatorluğu, 14 ve 15. yüzyılda, bu modeli doğrulamış ve kanıtlamıştır. Uygarlaşmak ile Türkleşmek arasındaki bu bağlantı, Türk kavramını ve Türk mayasını açıklayan en önemli olgudur.

DİPNOTLAR

1) Müller'in *Leçons sur la science du langage* (1864) başlığıyla fransızcaya çevrilen "Dilin Bilimi Üstüne Dersler" başlıklı eserinden aktaran: Prof. Dr. Tahsin Yücel, *Türkçenin Kurtuluş Savaşı*, Istanbul, Cumhuriyet Yayınları, 2000, s. 7-8. Prof. Dr. Tahsin Yücel'e göre, Muller'in adını vermeden görüşünü aktardığı "ünlü doğubilimci", çok büyük bir olasılıkla, 1790 yılında, *Eléments de la langue turque* (Türk Diline Giriş) başlıklı Türkçe dilbilgisi kitabını yazmış olan Pierre-François Viguier'dir.

Doğu Perinçek'in yeni kitabı: Orta Asya Uygarlığı

Uygarlığın ortası

Perinçek zorlu ve uzun yolculuğunu bu kez Orta Asya Uygarlığı adlı yapıtında sürdürüyor. Üç bin yıl gerilerden başlayan yolculuk, Türkiye'nin son elli yılda yaşadığı karşıdevrim saldırılarının bilinçli bir sonucu olarak karşımıza çıkıyor. Bugünün gerçeğini derinden kavramak ve Milli Demokratik Devrimimizin temel sorunlarını aşmak için bu çaba gerekli. Bu uğraş 21. yüzyılın başlarında patlayacak Asya devrimlerinin ideolojik ekseni için yaşamsal önemdedir

Hüseyin Haydar

"Avrupa'nın ileriliğinin Helen mirasına bağlanması, günümüzde de, hatta Marksistlik iddiasındaki yazarlar arasında bile görülür."
Doğan Avcıoğlu, Türklerin Tarihi

Orta Asya uygarlığı: Gönlümü göğerten anlam derinliği ve belleğimi genişleten düşünsel gizilgüç.

Orta Asya uygarlığı: Dünyanın yükselen kültür ekseni, Türk dilli halkların anarahmi ve özgürlüğün önünde açılan sonsuz bozkırlar.

Orta Asya uygarlığı: İnsanlığı geleceğe taşıyacak devrimlerin kızgın ocağı...

Bugünlerde yayımlanan bir kitap, özlemini çektiğim bu duyguları bana bir kez daha yaşattı. Adı: *Orta Asya Uygarlığı*. Yazarı: *Doğu Perinçek*.

Avrupamerkezci egemen görüşe göre, "Dünya tarihi denen şey Batı Avrupa tarihidir. Avrupa ulusları, tarihsel uluslardır, ötekiler tarihsiz uluslardır." Vaziyet bu merkezdedir. Orta Asya'nın yanına "uygarlık" kavramının getirilmesini bile hazmedemeyenler vardır.

O nedenle, Orta Asya tarihi yeniden yazıldığı zaman, bu büyük kültür hazinesinin sakladığı gerçekler, dünyadaki bütün bilim çevrelerini hayli şaşırtacağa benziyor. Ama, bu gerçeklere, yabancılardan daha fazla bizim aydınımızın "şaşkalacağı" kesin.

Tarihe bakışta iki ayrı yöntem

Yüzyıllar boyunca tarihçiler, hizmet ettikleri ideoloji ve kullandıkları yöntem bakımından ikiye ayrıldılar: 1. Araştırmalarında *metafizik* yöntemi kullanan *idealist* tarihçiler. 2. *Tarihsel materyalist* yöntemi kullanan *bilimsel sosyalist* tarihçiler.

Birincilerin dönemi çoktan kapandı, ama etkileri sürüyor; ikincilerin dönemi çoktan başladı, ama gelişimleri bilimin üzerindeki baskılar nedeniyle yavaş ilerliyor.

Orta Asya tarihi genellikle idealist yöntemle ele alındı; gerçek içeriğiyle değil, bazen saptırılmış, bazen de boşaltılınış bir "kabuk" olarak karşımıza çıkarıldı. Ona donuk, devinimden uzak bir içerik yüklendi.

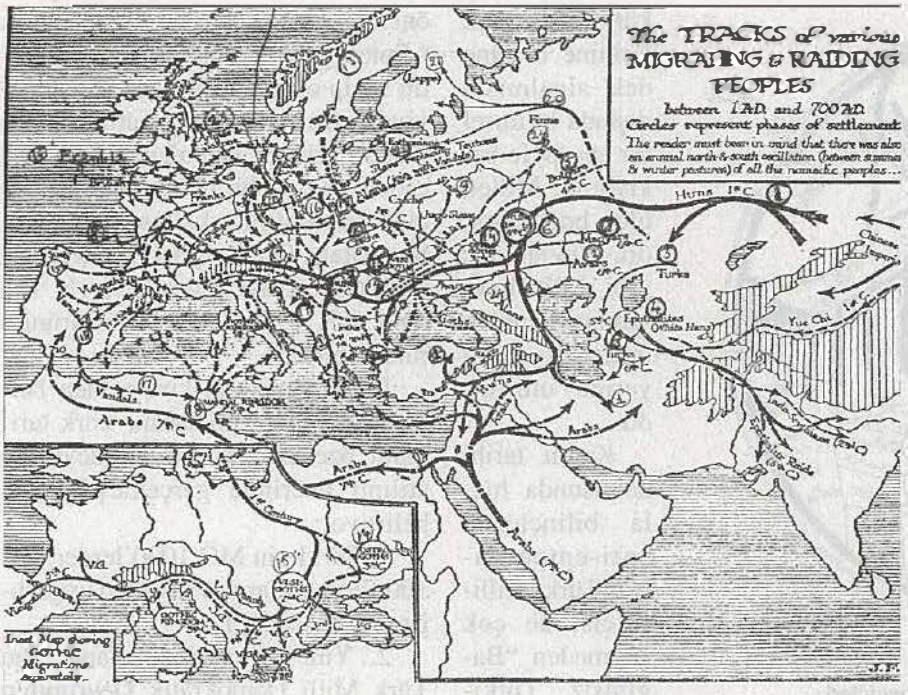
Kendi iç dinamiklerinden ve nedensonuç ilişkisinden koparılarak, metafizik bir bakışla yorumlandı ve yansıtıldı.

İdealist tarihçiler Orta Asyalıyı, ayağa kalktığında ata binip savaşa giden, oturduğunda çadıra girip çocuk üreten, elini uzattığında "kımız tası"nı kafasına diken, dikerken de yarısını sakallarına döken, ömrünü oradan oraya "seyirtmek"le geçiren bir bozkır savaşçısı, olarak betimlediler.

Avrupalı tarihçiler ve onların ağzına bakan yerli tarihçilerimiz elbirliğiyle, Orta Asyalıyı (Türk dilli halkları) binlerce yıl elde kılıç resmettiler.

Kurulan dev imparatorlukları Tanrı'nın Türk'e bir "lütfu" olarak görmekle yetindiler. Devlet nedir, nasıl kurulur, nasıl yaşatılır, hiç düşünmediler. Ordu nedir, nasıl örgütlenir, nasıl beslenir? İmparatorluk nedir, nasıl yüzlerce yıl ayakta tutulur. Devletlerarası ilişki nedir? Ticaret nedir? Para basmak, basılan paraya milyonlarca kilometre kare topraklarda güvence sağlamak ne tür güçler gerektirir? Bunun için "cengaverlik" yeterli midir? Milyonlarca insan ne yer, ne içer, ne giyer? Bu insanlar nasıl eğitilir, nerede oturur? Çarşı pazarlarını dolduran binlerce çeşit mal nasıl üretilir, nasıl taşınır, nasıl pazarlanır?

Tarihsel materyalist bakış, bu soruların tümüne nesnel cevaplar arar ve bulur. Tarihi bütün dogmaların, düşünceyi kısıtlayıcı dinsel, siyasal

Tarihi göçler haritası.

bütün baskıların uzağında, bilimsel verilerden hareketle araştırır.

Metafizik, gerçeklikten uzaklaştırır

Tarihe metafizik yöntemle yaklaşan yazarlar, attığı her adımda gerçeklikten uzaklaşır. Göze çekilen idealizm perdesi kişiyi körleştirir. Öyle ki yazar önüne konan maddeleşmiş, devasa gerçeği göremez. Gerçek görülemediği için bilgiler gelişip, ayrışıp, birleşip serpileceği yerde, kuşaktan kuşağa kuru tekerlemelere dönüşür. Örneğin "Türk'ün cengaverliği", o tekerlemelerin başında gelir. Oysa bu yaklaşım Türk kavramının içindeki yaşamsal enerjiyi söndürüp tek boyuta indirger ve Türk sözcüğünün dışavurduğu devrim birikimini, bulma-yaratma gücünü, birleştirme-yerleştirme-devletleşme yeteneğini perdeleyip gizler.

Onlara göre, eğer Türk, tarihin ana rahmine, salt Tanrı'nın inayetiyle yenilmez bir cengâver olarak düştüyse, onun uygarlıklar kurmaya, buluşlar yapmaya, zekâsını kullanmaya pek fazla gereksinimi olmayacaktır. Buna inanmaksa, aynı şekilde insanı gerçeğin özünden, hareketin yasalarından koparır. Bu düşünce tarzı kolaydır.

Tarihsel materyalizmin ışığı

Gerçek bilimcinin işiyse zor ve zahmetlidir. Gerçeğe bilimsel yoldan ulaşmak yoğun emek gerektirir. Bunun için, her şeyden önce gerçeğin ardında koşan kuşkucu bir beyne sahip olmak zorunludur. Bilimsel bilgiyle çalışan bir araştırmacının beyni "elektrik motoru" gibi ısınır. Çünkü onun beyni belli bir yöntemle, belli bir "işletim sistemiyle" çalışır. Bu yöntem, olguları hareket halinde kavrayan tarihsel materyalizmdir.

İdealist tarihçiler Orta Asyalıyı, ayağa kalktığında ata binip savaşa giden, oturduğunda çadıra girip çocuk üreten, elini uzattığında "kımız tası"nı kafasına diken, dikerken de yarısını sakallarına döken, ömrünü oradan oraya "seyirtmek" le geçiren bir bozkır savaşçısı, olarak betimlediler.

Doğu Perinçek, 1945'lerde başlayan karşıdevrim sürecinin, tarihçiliğimizi de etkilediğini belirtiyor. "Bu satırların yazarının ve bazı bilimsel sosyalist bilim adamlarının az sayıda çalışmaları dışında, Türk tarihi daha çok kendisini sağcı ve muhafazakâr olarak kabul eden bilim adamları tarafından incelenmiştir. Yusuf Akçura ve Fuat Köprülü gibi bilim adamlarımızı onlardan saymıyorum. Çünkü her ikisi de tarih yönteminde materyalistti; Fransız Sosyal Tarih Okulu'nun, Mignet'lerin, Thierry'lerin, Guizot'ların açtığı çığırı izlemişlerdi; hatta Tarihsel Materyalizmden de etkilenmişlerdi; dolayısıyla tarih araştırma ve incelemelerinde solcuydular. Nitekim daha sonra gelen muhafazakâr tarihçiler onların ilerisine geçememiş, gerisinde kalmışlardır." (s.100)

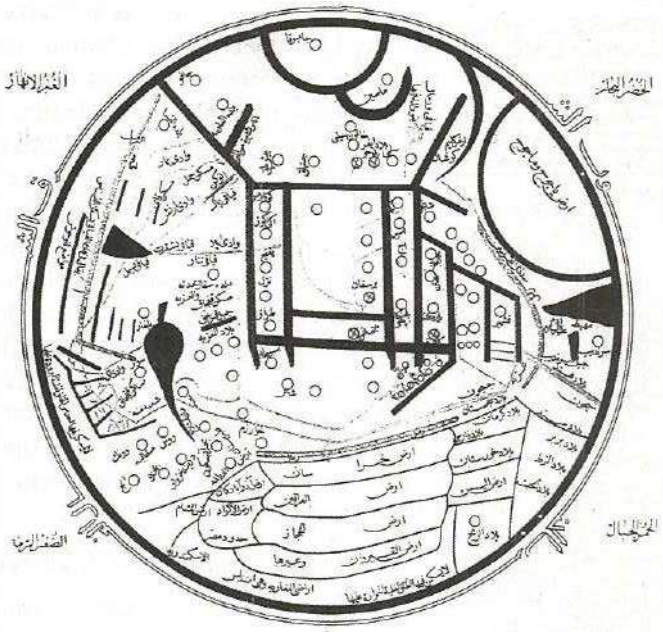
Türk siyasi yaşamına büyük hizmet

"Teori ve doğru yöntem"i, tarih biliminin, toplam olarak toplumsal bilimlerin ilerlemesinin temel şartı kabul eden Doğu Perinçek, kitaplarında Türk okurunun pek alışık olmadığı nesnel bir tarih anlayışı sergiliyor. Tarihimize bilimsel sosyalizmin evrensel ışığında bakan ve geçmiş birikimi aynı bilimsel tutarlılıkla irdeleyen Perinçek'in bu anlayışı, "aktarıcı" değil, "üretici"dir.

Perinçek, Orta Asya kavimlerinin tarihsel gelişimlerini inceleyen *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek* adlı kitabıyla, salt bir tarih "tashihi" yapmıyor, aynı zamanda "dünden bugüne" uzanan yolun da göçmüş köprülerini kuruyor. Asya devrimlerinin can damarlarını birbirine bağlıyor. Türk toplumunun uygarlığa geçiş sürecini, bilime dayalı bir tutarlılıkla gözler önüne seriyor.

1973 yılında yazılıp 1976 yılında ilk baskısı yapılan *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*, 12 Eylül öncesinin sloganlara boğulan düşünce ortamında belli çevrelerce gürültüye getirildiyse de, 30 bine yaklaşan satışıyla, vatansever Türk devrimcilerinin başucu kitabı olma niteliğini kazandı.

Her nedense Türk solu, ulusal kavramlarımızın benimsenmesi ve ulusal simgelerimizin kullanılmasına kendi isteğiyle uzak durdu. Ne yazık ki, kendi tarihi konusunda fazlaca düşünme zahmetine girmeyip, ulusal tarihimize yabancı bir konum benimseyen Türk solcusu, bu cehaletinin bedelini, bilindiği üzere ağır

Divanü Lügat-it Türk'te Batı Asyadaki İslam beldeleri.

ödedi.

Doğu Perinçek, arka arkaya yayınladığı makalelerle bu tabuları yıktı ve Türk solunu, Türk siyasi düşüncesini kapandığı "dar alandan" çıkarıp, deyim yerindeyse atağa kaldırdı. Özellikle Türkiye'nin kurtuluşu için düşünen beyinleri, içine sürüklendiği gafletten uyandırdı. Bu gelişmeler öncelikle, "İslamcı-liberal sağ koalisyonu" parmağında oynatan emperyalist güçleri ve rehavet içinde yayılan idealist tarihçiyi rahatsız etti.

Küreselci emperyalizmin saldırılarına hazırlık

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, pek çok Türk uygarlığı tarihçisini aynı süreçte buluşturdu ve Orta Asya üzerindeki karanlık örtü birkaç ucundan birden tutulup kaldırılmaya başlandı. Öncü düşünürler, bilimin keskin ışığıyla Orta Asya coğrafyasını boydan boya aydınlatmaya giriştiler. Artık Türk tarihinin tozlu sayfaları hallaç pamuğu gibi atılmaya hazırdı. Üstelik bu kez, Avrasya Hareketi gibi bitmisiz bir enerji kaynağından güç alınıyordu.

Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek bu anlamda büyük bir boşluğu doldurdu ve Türk aydınını küreselci emperyalizmin ulusları yıkmaya yönelik çok yönlü saldırılarına karşı önceden hazırladı. Kitap Türk kavramına, Türk kültürüne, Türk tarihine o güne dek alışılmışın dışında bilimsel bir enerjiyle bakıyordu. Millet, ulus, bodun, ırk, dil, devlet vb. gibi kilit kavramlar yeniden tartışılıp yerli yerine oturtuldu.

Kendi tarihi konusunda hızla bilinçlenen anti-emperyalist Türk milliyetçisi de çok geçmeden "Bağımsız Türkiye" hattının arkasında toplanan devrimin öncüleri arasına karıştı. Atatürk'ün başlattığı

Perinçek, Türk adının, tarihin gündemine devrimlerle geldiğini ve tarih sahnesine birinci çıkışında uygarlaşma, devletleşme, kurumlaşma ve hukuk yaratma süreciyle örtüştüğünü saptıyor. "Başlangıçta bir soyun adı olan Türk, tarih sahnesine bir imparatorluğun kuruluşuna önderlik ederek çıkmış ve ırksal bir zemine değil, siyasal bir zemine oturmuştur."

Türk Milli Demokratik Devrimi'ne sahip çıkan bu kitleler kendi istekleriyle ve kendi çabalarıyla aynı noktada buluştular. Milli bilinç birikiminin niteliksel bir değişime uğramasıyla, Türk devrimci milliyetçisi, ABD kışkırtmalarına, emperyalist oyunlara karşı bağışıklık kazandı.

Asya devrimlerinin ideolojik ekseni

Emperyali[illegible] işbirlikçilerinin huzurunu iyiden iyiye kaçıran en önemli etken, adına Attila İlhan'ın "dipten gelen dalga" dediği hareketin sahip olduğu yüksek bilinç düzeyiydi. Bu bilincin yaratılmasında Doğu Perinçek'in yoğun siyasi mücadelesinin ve bir bilimci olarak verdiği yapıtlarının katkısı büyüktür. Son kitabı Orta Asya Uygarlığı Perinçek'in siyasi mücadelesiyle bütünleşmiş aydın kişiliğinin ürünlerinden biridir.

Doğu Perinçek, kırk yıldan beri sürdürdüğü çalışmalarını, Türk tarihinin özellikle iki büyük devrimci atılımı üzerinde gerçekleştirdiğini belirtiyor:

1. Türklerin MÖ 1000'lerden MS 1000'lere kadar devam eden uygarlığa sıçrama süreci.

2. Yüz elli yıldır devam eden Türk Millî Demokratik Devriminin en büyük atılımı olan Kemalist Devrim.

Perinçek bu kez Orta Asya Uygarlığı adlı yapıtında zorlu ve uzun yolculuğunu sürdürüyor. Üç bin yıl gerilerden başlayan yolculuk, Türkiye'nin son elli yılda yaşadığı karşıdevrim saldırılarının bilinçli bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugünün gerçeğini derinden kavramak için ve Milli Demokratik Devrimimizin temel sorunlarını aşmak için bu çaba gereklidir. Bu çaba 21. yüzyılın başlarında patlayacak Asya devrimlerinin ideolojik ekseni için yaşamsal önemdedir. Aynı zamanda kavram kargaşasına son vermeyi de hedefleyen bu çaba, milli güçlerin bütünlüğü için zorunlu olan temiz havanın sağlanmasına katkı yapacaktır.

Türk adının kökenindeki uygarlık devrimi

Orta Asya Uygarlığı, sonuç dahil altı önemli bölümden oluşuyor:

1. Türk adının kökenindeki uygarlık devrimi.

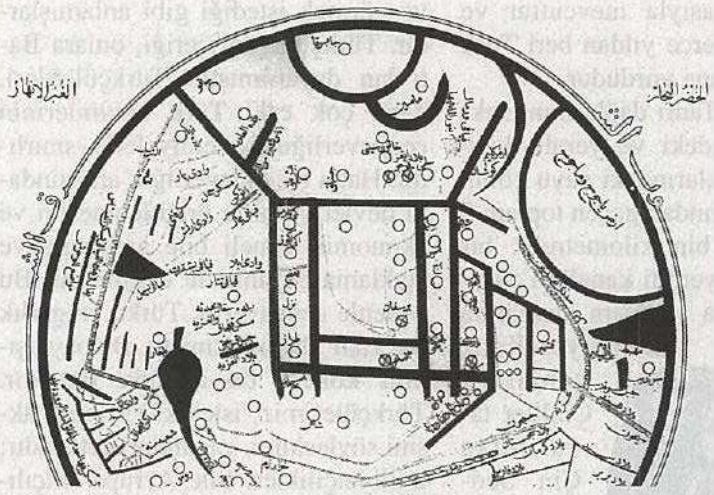
2. Orta Asya'da para ve devlet.

3. Turfan'daki 2200 yıllık uygarlık harikası: Karız kanalları.

4. Kaşgarlı Mahmut'taki şaşzaman.

5. Osmanlı'ya kalan Orta Asya uygarlık mirası.

6. Türkler'in uygarlık mayası (sonuç).

"Turfan bölgesindeki uygarlık harikası Karız kanalları"

Perinçek, Türk adının, tarihin gündemine devrimlerle geldiğini ve tarih sahnesine birinci çıkışında uygarlaşma, devletleşme, kurumlaşma ve hukuk yaratına süreciyle örtüştüğünü saptıyor. Türk adının tarih sahnesine ikinci çıkışındaysa, 19. yüzyıl ortalarında başlayan Türk Millî Demokratik Devrim'inin dayatmasıyla oluştuğunu ve Türk adının devrim, devlet, siyaset ve hukukla bağlantılı bir içerik kazandığını vurguluyor.

Türk adının kökeniyle ilgili düşünceler, daha önce bu alanda ortaya konulan yaklaşımların ötesine geçerek, tarihsel gerçeklerin ışığında somutluk kazanıyor.

"Tarihsel gerçeklere dayanan bütün bu açıklamalar göstermektedir ki, başlangıçta bir soyun adı olan Türk, tarih sahnesine bir imparatorluğun kuruluşuna önderlik ederek çıkmış ve ırksal bir zemine değil, siyasal bir zemine oturmuştur. Başlangıçta bir hanedanın ve boy topluluğunun adı iken, o topluluğun hâkimiyeti altındaki bütün kavimler, hızla Türk diye anılmıştır. Özetle Türk (Göktürk) kağanına bağlılığı ifade eden siyasal bağ, Türk kavramını belirlemiş oldu." (s.23)

"Türk veya Türük kavramının tarih sahnesine çıkışından önce de Türkçe konuşan halkların var olduğunu, ancak onların kendilerine Türk dediğini veya konuştukları dile Türkçe dediklerini ispatlayan bir kanıt yoktur. Böyle bir kanıtın bundan sonra da bulunamayacağını söyleyebiliriz. Çünkü Türük adı, ortaya çıktığı 5. yüzyılda bir kavmin adı değil, fakat bir soyun (klan) adıydı. Dolayısıyla Türk adı, ancak o soyun adı kadar eski olabilir." (s.22)

Millet mi, bodun mu?

Bugün Türkiye'de, salt millet kavramının yanlış anlaşılmasından, çarpıtılmasından ötürü ciddi bir kışkırtma ve karışıklık yaşanmakta. Bunun da bedeli ağır olmaktadır. Türkiye'yi bölmek isteyen güçler Türk-Kürt vb. karşıtlıkları yaratırken, millet kavramına "ırkçı Türkçü" etnik bir içerik yüklemektedirler.

Uygarlığın temel taşlarından biri olan paranın bin beşyüz yıl önce Göktürkler tarafından basılıyor olmasının heyecanlandıramayacağı tarihçi düşünemiyorum. Böyle olmasaydı, 91 yaşındaki Fazıl Hüsnü Dağlarca'ya Bilim ve Ütopya'nın "Göktürk Parası Bulundu" sayısını uzattığımda, kapağı görür görmez heyecanla yerinden fırlar mıydı?

Doğu Perinçek kitabında, bunun doğru olmadığını, bütün açıklığıyla ortaya koymakta ve Türk kavramının ırkçı çağrışını taşımadığını, hatta içlerinde Türkçe konuşmayan kabilelerin de bulunduğu pek çok etnikten gelen halkaların 5. yüzyılda oluşturduğu Göktürkler konfederasyonunun adı olduğunu, belirtmektedir.

Kemalist devrimle birlikte kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ndeyse Türk kavramı, -geçmişte olduğu gibi- pek çok farklı etnikten gelen Anadolu halkını, aynı birlik ve bütünlük içinde kapsamaktadır. Gerçekten de, dünyada Türkçe konuşan, ama farklı etnikleri birleştiren pek çok Türk devletinden söz edebiliriz. Hatta yine Türkçe konuşan, ama devlet olma gücünü yitirmiş sayısız etnik oluşumdan söz edebiliriz.

Bazı milliyetçi tarihçilerin *milletin* tarihselliğini unutarak, Göktürk Yazıtları'ndaki *bodun* kavramını bugünkü Türkçeye *millet* diye çevirmelerini, doğru bulmayan Perinçek, Orhun yazıtlarında geçen *bodun* kavramının, *milleti* değil, bir bağımlılık ilişkisini anlattığını belirtiyor. "Bodun, Orhun Yazıtları'ndaki deyişle, belli bir aristokrasiye 'işini gücünü veren', onlara mal ve hizmet sunan kabileler ittifakıdır. Türkçe konuşmayan bazı kabile toplulukları da, Göktürk hakanına bağımlı hale gelmiş ve Bilge Kağan'ın bodunu olmuşlardır." (s.19) Artık siyasal bir karakter kazanan toplum, bireylerini birbirine *kan bağı*yla değil, *siyasal bağ*la bağlamaktaydı.

Dağlarca'yı yerinden fırlatan para

Doğu Perinçek, Orta Asya tarihinin yeniden yazılması gerektiğini vurgularken ileri sürdüğü gelişmeler, görmezden gelinecek cinsten değil. Uygarlığın temel taşlarından biri olan paranın bin beşyüz yıl önce Göktürkler tarafından basılıyor olmasının heyecanlandıramayacağı tarihçi düşünemiyorum. Çünkü, bu gerçeğin ortaya çıkarılması, Avrupa-merkezci tarihin kalın surlarında açılmış "para kadar bir delik" değil, koca bir gediktir. O gedikten bakan bir ortaokul öğrencisi bile, Asya içlerine yayılmış uygarlık kentlerini, çarşı pazarlarını, bayındırlık çalışmalarını, ticaret kültürünü bütün netliğiyle görebilir. Böyle olmasaydı, 91 yaşındaki Fazıl Hüsnü Dağlarca'ya *Bilim ve Ütopya*'nın "Göktürk Parası Bulundu" sayısını uzattığımda, kapağı görür görmez heyecanla

yerinden fırlar mıydı?

Para, üretilen malların değişiminde belli bir aşamanın göstergesidir. Paranın ekonomi tarihindeki yeri kitapta şöyle açıklanıyor: "Öncelikle üretici güçlerde belli bir gelişme, üretimde istikrarlı bir artış gerçekleşecek, toplumun tüketmediği bir ürün fazlası olacak, ürün fazlasının değişildiği pazarlar oluşacak, o pazarların ve ticarî faaliyetin güvenliğini sağlayan bir kamu otoritesi kurulacak, malların değişiminde kullanılan araç kurumlaşacak ve siyasal otoritenin silahlı güvencesine kavuşacak.

"Bütün bu süreçte para, özel mülkiyetle, toplumun sınıflara bölünmesiyle, yazıyla, aritmetikle, bürokrasiyle, orduyla, devletle, hukukla, bilimle, sanatla, felsefeyle, dinle birlikte tarih sahnesine çıktı. Bu açıdan para, bir toplumun uygarlığa geçişinin en kesin ve en somut kanıtlarından biridir; hatta ikincisi değilse birincisidir denebilir. Bir toplumda para varsa; özel mülkiyet, ticaret, yazı, aritmetik, devlet, hukuk, bilim ve din vardır; özet olarak uygarlık vardır." (s.38)

Turfan'daki uygarlık harikası: Karız kanalları

Bilim ve Ütopya dergisinin kapağına taşıdığı "Turfan bölgesindeki uygarlık harikası Karız kanalları" Perinçek'in, tarihe bakıştaki bilgi ve teorik birikiminin ürünüdür. Perinçek, tarihe nesnel bakışın kendisine verdiği özgüvenle, gelişmeleri "Türklük" adına peşinen yorumlama gibi idealist bir kaygıya düşmez. O, önce maddeyi incelemekte, sonra özneyi aramaktadır. Uygur Bölgesi'ndeki yeraltı su kanalları öyle her "kültür"ün inşa edeceği cinsten değildir. Çağına göre çok yüksek bir teknoloji ve bilgi birikimi gerektirmektedir. İşte bu birikim Orta Asya insanında fazlasıyla mevcuttur ve Orta Asya binlerce yıldan beri Türk dilli halkların ana yurdudur.

"Tanrı dağlarının eteklerindeki ve yeraltı kaynaklarındaki suyu çölün altından geçen toplam 5 bin kilometrelik bir yeraltı kanalları ağıyla yerleşim alanlarına taşıyor. Karız kanalları, Çinliler tarafından Çin Seddi'yle eşdeğerde bir uygarlık harikası olarak kabul ediliyor. İnşasına MÖ 200'lerde başlanan ve insan yaratıcılığının doruklarından biri olan Karız, Orta Asya Uygarlığının önemini kanıtlıyor. Ne var ki, Batılı ve Türk tarihçilerinin yazdıkları eserlerde Karız olgusuna rastlanamıyor." (s.55)

"Çünkü onlar Türkçülüğü, Avrupa'nın tanımladığı gibi anlamışlardır. Türkçülükleri, daha çok eski Türk kavimlerinin cengaverliğine methiyelerle sınırlıdır. Hatta o cengaverliğin arkasındaki devlet ve ordu örgütlenmesini ve ekonomik temeli bile araştırma ve açıklama eğiliminde değillerdir. Bu nedenle cengaverlik Türke, uygarlık ise, Batı'ya bırakılmıştır."

Batı'dan dayatılan Türkçülük

Yazar, yerli tarihçilerin de Türk tarihine Avrupamerkezci baktığından, en çok da Türkçü olanların, daha Avrupamerkezci olduğundan yakınıyor: "Çünkü onlar Türkçülüğü, Avrupa'nın tanımladığı, sınırladığı ve görmek istediği gibi anlamışlardır. Türkçülüğün içeriği, onlara Batı'dan dayatılmıştır. Türkçülükleri, daha çok eski Türk kavimlerinin cengaverliğine methiyelerle sınırlıdır. Hatta o cengaverliğin arkasındaki devlet ve ordu örgütlenmesini ve ekonomik temeli bile araştırma ve açıklama eğiliminde değillerdir. Bu nedenle cengaverlik Türke, uygarlık ise, Batı'ya bırakılmıştır. Bu paylaşımın kökeni de aslında Batı'dır. Türkçülerimiz, istedikleri kadar aksini söylesinler, yazdıkları ortadadır; milliyetçilikleri bile Avrupa ırkçılığının bir türevidir. Asya'nın birlikte yaşama kültürünü hiç anlamamışlardır." (s.63)

"Çıkarsam elimi gömütümün üstüne"

Doğu Perinçek, Divanü Lügat-it Türk'ten söz ederken, bu tarihsel andacın öneminin Türk dilinin sınırlarını aşan değerini dile getirirken kanat açacak gibi heyecanlanıyor. Bir görüşmemizde, anıt sözlüğün sayfaları arasında nasıl mutlu olduğunu, nasıl gecelerce sabahladığını ve hiç kımıldamadan nasıl Divanü Lügat-it Türk ile doyumsuz yolculuklara çıktığını anlatmıştı. Dile getirdiği her buluş sonrasındaki mutluluğu, büyük ülkeler ele geçiren fatihlerin zafer coşkusundan az değildi.

Türkçeye karşı beslenen böylesi sevgiyi, böylesi bağlılığı bir de Fazıl Hüsnü Dağlarca'da gördüm. Dağlarca'yla yakın zamanda yaptığım söyleşide Türkçe sevgisini şöyle imgeledi: "Doksan yaşımı devirdim, ama Türkçe yazmaya doyamadım, hep yazdım. Diyorum ki, öldükten sonra da çıkarsam elimi gömütümün üstüne, yazsam yazsam!"

Kaşgarlı dünyaya 400 yıl erken gelmiş

Kaşgarlı Mahmut'un bin yıl öncesinden gelen ve bin yıllar ötesine kalacak büyük eserinin Avrupa'daki benzerlerine göre dört yüzyıl erken gelişini, büyük dil ataya olan sevgisiyle Perinçek, bu dil bilincini şöyle dile getiriyor: "Tadını aldığınız zaman göreceksiniz, Kaşgarlı Mahmut'u kana kana okumak, büyük bir mutluluktur. Türkçemizin derinlikle-

rinc ineceksiniz, evrenleşen büyük olanaklarını keşfedeceksiniz ve milletinizin büyüklüğüne ve uygarlık birikimine güveneceksiniz." (s.101)

Kaşgarlı'nın büyüklüğünden duyduğu gururu, "Demek ki, Kaşgarlı Mahmut, dünyaya dört yüzyıl erken gelmiş," imgesiyle dillendirirken, bu yüce duygunun kaynağına, bilimin gerçeklerini yerleştirmekte geç kalmıyor: "8-15. yüzyılın Türk, Arap ve İran coğrafyasına baktığınız zaman, bilim, teknoloji ve ticaret o denli gelişmiştir ki, kapitalizme önce orada yaşayan toplumlar sıçrayacakmış gibi gözükürler." (s.89)

Perinçek, bu nedenle zamanına uymayan, onun çok ötesinde duran Divanü Lügat-it Türk'ü anakronik olarak değerlendiriyor ve Yunanca anakronik sözcüğünün yerine kendisi şaşzaman sözcüğünü öneriyor. Yeni sözcüğün yerine oturduğunu, büyük bir olasılıkla benimsenip dilimize yerleşeceğini düşünüyor ve şimdiden "Dilimize hoş geldin şaşzaman" diyorum.

11. yüzyılda milliyetçilik olur mu?

Kaşgarlı Mahmut'un milliyetçi olduğu savı da bir şaşzamandır. Ama 11. yüzyılda milliyetçilik olur mu? "Aslında olmaz. Ancak gerçekten de Kaşgarlı Mahmut'taki bazı fikirler, Avrupa Ortaçağı'nın sonlarında, kapitalizmin eşiğinde görülebilecek türdendir. Kaşgarlı Mahmut, Ortaçağın feodal bölünmelerini değil, merkezi devleti ve millet denmese bile kavimsel bir bütünlüğü savunur. Bu açıdan Kaşgarlı Mahmut'ta, feodal parçalanmışlığı tasfiye ederek merkezi devlet kuran 16. yüzyıl Fransa krallığı döneminin siyaset teorisyenlerinden Jean Bodin ile karşılaştırılabilecek görüşlere rastlanır." (s.94)

Osmanlı'ya kalan Orta Asya uygarlık mirası

Orta Asya Uygarlığı'nın beşinci bölümünde, Osmanlı'nın bir yağma imparatorluğu olduğunu ileri süren bir internet tartışmasından hareket ediyor. Perinçek Osmanlı İmparatorluğu'na tarihsel materyalizmin ışığında, derinlemesine bakıyor.

"Osmanlı Devleti, Selçuklu ve Bizans gibi biri genç ve dinamik, diğeri eskimiş iki büyük feodal imparatorluğun topraklarında ortaya çıkıyor ve o iki feodal imparatorluğun halkını (toplumunu) düzene sokuyor. O toplumlar, feodalleşmiş toplumlardır, yağma toplumları değillerdir. Osmanlı, bu açıdan özellikle ve öncelikle Selçuklu İmparatorluğu'nun (ve elbette toplumunun da), biraz da

Perinçek, Orta Asya'nın şu veya bu kavminden birçok boy veya boylar topluluğunun, tarih sahnesinin eşiğinden sıçrama yapıp tarih (uygarlık) sahnesine çıkarken Türkleştiklerini ve "Uygarlaşmak ile Türkleşmek" arasındaki bu bağlantıyı, Türk kavramını ve Türk mayasını açıklayan en önemli olgu olarak tespit ediyor.

Bizans'ın devamıdır. Öncelikle Selçuklu'nun devamıdır. Çünkü Selçuklu genç, yükselen ve kurucu bir imparatorluktur. Bizans ise, artık köhnemiş ve yıkıcı karakter kazanmıştı. Bu açıdan Osmanlı, Bizans'ın çok ilerisindedir. Bizans, hakim olduğu topraklarda haydutların yağmalarını önleyemezken, tarımın ve ticaretin güvenliğini sağlayamazken, Osmanlı bunu sağlayabilmiş ve tarımdaki büyük üretim patlamasının koşullarını yaratmıştır. Bu nedenle Bizans yağmayı önlemeyen ve üretici güçlerin gelişmesine ket vuran bir rol oynarken, Osmanlı, genç ve dinamik Selçuklu'nun devamı olarak, meta ekonomisindeki gelişmeyi yeni bir ivme kazandırmıştır. 600 yıllık bir imparatorluğun herkesi şaşırtan dayanıklılığının temelinde işte bu birikim vardır." (....)

Çamura üflenen ruh

İşte size kitabı taçlandıran olağanüstü güzellikte bir bölüm: Türklerin Uygarlık Mayası. Sadece bu bölümdeki saptamaların "derinlik ve netlik"i, kullanılan eğretilemelerin çarpıcılığı, tek başına "Türk" kavramını tarihsel çerçevede anlamaya, kavramaya ve "idealist" tarihçilerin içi boş, kof yüceltmelerinden kurtarmaya yeter.

Türklerin uygarlık mayasını oluşturan üç etkeni yazar şöyle sıralıyor: 1. İmparatorluk kuruculuğu, 2. Ticaret yolları üzerindeki egemenlik, 3. Türk dilinin gücü. Kavimlerin ve milletlerin hamuru ise onların maddesidir. Hamura ruhsal şeklini veren maya, kültürel etkenlerin toplamıdır. Tarih içinde oluşan kültürel birikimdir: "Tabii hiçbir milletin hamuruna o maya, herhangi bir doğaüstü güç tarafından üflenerek konmuyor. Milletlerin mayası, kültürel birikimi tarih içinde oluşuyor. Benzetmede hata olmaz; çamura ruhu üfleyen, tarihin kendisidir; başka deyişle hayat denen maddî süreçlerdir." (...)

Perinçek, Orta Asya'nın şu veya bu kavminden birçok boy veya boylar topluluğunun, tarih sahnesinin eşiğinden sıçrama yapıp tarih (uygarlık) sahnesine çıkarken Türkleştiklerini ve "Uygarlaşmak ile Türkleşmek" arasındaki bu bağlantıyı, Türk kavramını ve Türk mayasını açıklayan en önemli olgu olarak tespit ediyor.

Orta Asya Senfonisi

"Özellikle, Türklerin uygarlık birikimini hafife alan tarihçilerin de bu konuda bir açıklamaları olmalıdır. Nasıl olmaktadır da, uygar görmedikleri bir kavim, Orta Asya'nın diğer halklarını kendi içinde eritmekte ve Orta Asya'nın uygarlaşma ataklarına çoğu zaman kendi damgasını vurmaktadır? Nasıl olmaktadır da Türkçe, Asya ile Ortadoğu ve Akdeniz'i birbirine bağlayan ticaret yollarının ve imparatorlukların dili haline gelmektedir?"

Bu tarihsel sorularının ardından Perinçek, son birkaç vuruşla, *Orta Asya Uygarlığı* adlı "senfoniyi" tamamlıyor:

"İmparatorluk, ticaret ve ticaretin ihtiyaçlarına cevap veren bir dil: Bu üç unsur, ancak uygarlık başlığı altında toplanabilir. Büyük miras, işte budur."

Hindistan'da bir gözlemevi: Jantar Mantar

Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de birçok mabet, saray vb. bulunmaktadır. Ancak bilim tarihi açısından birinci derecede dikkatimizi çeken yer orada gördüğümüz devasa aletler içeren gözlemevi Jantar Mantar'dır. Muhammed Şah ve Savai Jai Sing'in emriyle yapılmaya başlanan gözlemevi 1724 yılında tamamlanmıştır. 7 yıl sürekli gözlem yapılmış olan bu gözlemevinde çeşitli evren modellerinin birlikte kullanıldığı belirlenmektedir.

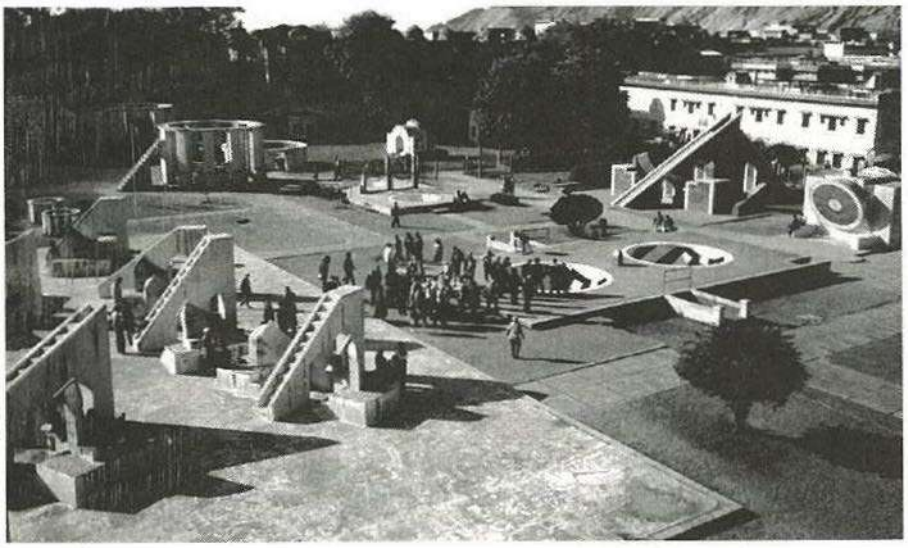
Prof. Dr. Esin Kahya

(Ankara Üniversitesi DTCF Bilim Tarihi A.B.D Başkanı)

İslam Dünyası'nda 7. yüzyılda kurulan Bağdat merkezli siyasi otoritenin zayıfladığı ve 11. yüzyıldan itibaren yeni devletlerin kurulduğu görülmektedir. Bu devletlerin hemen hepsinin Türk Devletleri olduğu belirlenmektedir. Bunlardan en bilinenlerinden birisi Selçuklulardır. Bu devletler özellikle öğretime büyük önem vermişler ve onların hakim olduğu yerlerde birçok medrese kurulmuştur; bunlarla ilgili birçok kaynakta bilgi bulmak mümkündür. Yine bu devletler zamanında birçok hastane ve gözlemevi de açılmıştır, ancak bunlardan pek söz edildiği gözlenmez. Gözlemevleriyle ilgili olarak, Meraga ve Semerkant'ta kurulmuş olan gözlemevlerine ilişkin bazı bilgilere rastlamak mümkündür.

Meraga'daki gözlemevinde çalışmış olan belli başlı bilim adamlarından birisi Nasıreddin Tusi'dir (13. yüzyıl). Tusi, trigonometrinin kurucusu olarak kabul edilen büyük Türk matematikçilerinden biridir. Semerkant'taki gözlemevi ise meşhur devletadamı ve astronom Uluğ Bey tarafından kurulmuştur (15. yüzyıl). Kendisi ile birlikte çalışanlar arasında Bursalı bilim adamı Kadızade ve Gıyaseddin Cemşid zikredilebilir. Onların çalışmalarının bir ürünü olan Uluğ Bey Zic'i Doğu ve Batılı astronomlar tarafından uzun süre el kitabı olarak kullanılmıştır.

Burada söz konusu edilecek olan bir başka gözlemevi ise daha geç tarihte, 18. yüzyılda bir devlet adamı ve astronom olan bir kişi tarafından yaptırılmış Jantar Mantar'dır. Bu gözlemevi buraya kadar sözünü ettiğimiz iki gözlemevinden "bina aletler"in oluşması açısından ayrılmaktadır.

Jantar Mantar'ın genel görünüşü.

Delhi'de bütün haşmetiyle ayakta duran gözlemevi

Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de birçok mabet, saray vb. bulunmaktadır. Ancak bilim tarihi açısından birinci derecede dikkatimizi çeken yer orada gördüğümüz devasa aletler içeren gözlemevi Jantar Mantar'dır. Bu gözlemevi Mihrace Savai İkinci Jai Sing tarafından inşa ettirilmiştir. Mihrace Savai İkinci Jai Sing 1686 yılında Jaipur yakınlarında Amber'de dünyaya gelmiştir. 1699'da babasının ölümünden sonra Amber'de kral olmuştur. O sırada ülke Moğol idaresi altında olup, Türk Moğol İmparatoru Bahadır Şah başta bulunmaktadır.

Mihrace sadece iyi bir idareci ve kumandan olarak değil, aynı zamanda iyi bir astronom olarak da tanınmaktadır. İmparator Muhammed Şah zamanında 1719'da Agra, Malva ve civar eyaletler de onun idaresine verilmiştir.

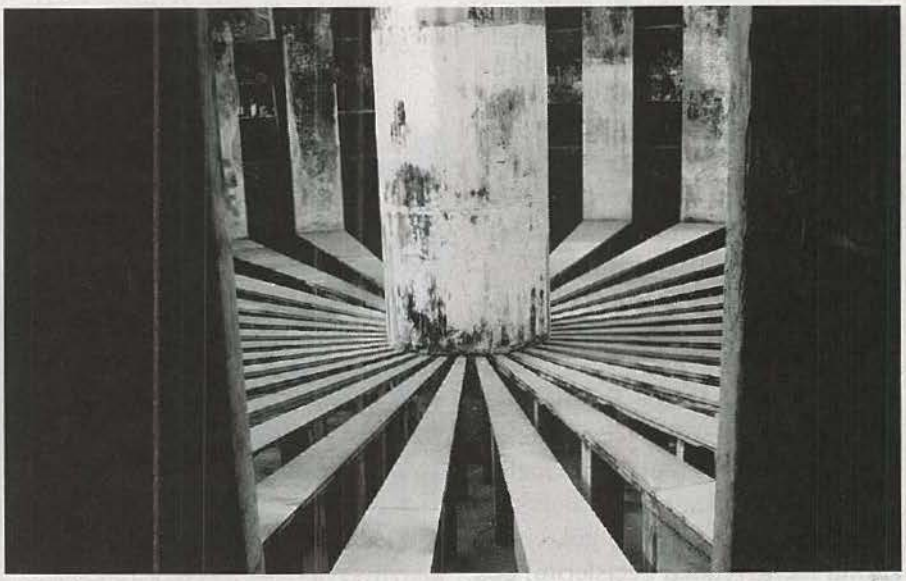
Mihrace özellikle Moğol idarecilerden İmparator Aurangzeb (Evrengzib) onu taktir etmiş ve ona "Savai" unvanını vermiştir. "Savai" kendi dönemindekilerden yüzde 25 daha cesur, daha akıllı anlamına gelir. Savai Jai Sing, astronomi ile ilgili olarak kullanılan sistemleri incelemiş; Hintlilerin, Müslümanların ve Avrupalıların kullandığı astronomi sistemleri konusunda bilgi sahibi olmuştur. Onun astronomiye ilgisi o derecede güçlüdür ki, bu konuda bilgi sahibi olmaları için bazı kişileri Avrupa'ya göndererek ve bazı kişile-

ri memleketine davet ederek, astronomi sistemleri ile ilgili daha ayrıntılı bilgi edinmeye gayret etmiştir. İlkin kilden yapılmış aletler kullanan bu idareci-bilim adamı, daha sonra bunlar yerine pirinçten yapılmış aletleri tercih etmiştir. Burada ele alıp bilgi vermeye çalışılacak olan gözlemevi ise onun tarafından Delhi'de inşa ettirilmiştir. Muhammed Şah ve Savai Jai Sing'in emriyle yapılmaya başlanan gözlemevi 1724 yılında tamamlanmıştır. Daha sonra Jaipur'da da bu kadar görkemli olmasa da ikinci bir gözlemevi on sene sonra inşa ettirilmiştir. Ancak, Jaipur'daki gözlemevi bugün ayakta olmamasına karşın Delhi'deki, yani bu yazıya konu olan Jantar Mantar gözlemevi bütün haşmetiyle hâlâ ayakta durmaktadır. Bu gözlemevinden sonra ilk on beş yıl içinde onun tarafından üç gözlemevi daha yaptırıldığı kayıtlardan öğrenilmektedir. Bunlar Ujjain, Varanasi ve Mathura'da idi. Ancak, Jaipur'daki gözlemevi gibi, bugün bunlarla ilgili olarak da herhangi bir ize rastlanmamaktadır. Sonuncu gözlemevi ise 1857'de Jyoti Prasad adlı bir devlet görevlisi tarafından yıktırılmıştır. Dolayısıyla, o dönemde yaptırılan gözlemevlerinden sadece Jantar Mantar günümüze kadar gelebilmiştir.

Jantar Mantar, günümüzde şehrin merkezi bir yerindedir ve Şahcihanabad yakınlarındadır. Daha önce de ifade edilmiş olduğu gibi, 1724 yılında yaptırılmıştır. 7 yıl sürekli gözlem yapılmış olan bu gözlemevinde çeşitli evren modellerinin birlikte kullanıldığı belirlenmektedir.

Devasa "bina aletler"le yapılan gözlemler

Mihrace Savai Singh, yine yukarıda ifade edildiği gibi, pirinç aletlerle gözlem yapmaya başlamış; ancak iki yıl sonra, hemen hepsini iptal ederek, devasa "bina aletler" yaptırmıştır. Bu aletlerin tercih edilmesinin sebebi, dönemin anlayışına uygun olarak aletin boyunlarının büyütülmesinin ölçümlerde dakikliği sağlayacağı anlayışıdır. Nitekim aynı anlayışı İslam Dünyasında Ebu'l-Vefa el-Büzcani'de (11.yüzyıl) ve

Misra Yantra

Avrupa'da Thycho Brache'de (16.yüzyıl) görmekteyiz. Bu devasa aletlerin bir kısmı gözlemevinin kurulmasını sağlayan Savai Jai Singh tarafından düzenlenmiştir. O da 15. yüzyılda yaşamış olan meşhur devlet adamı ve bilim adamı Uluğ Bey gibi astronomiyle yakından ilgilenmiştir. Bu gözlemevinde yapılan gözlem sonuçları Zic-i Muhammed Şahi adlı bir astronomi eserinde toplanmıştır.

Mihrace Savai Jai Sing'in gözlemevinde yaptırdığı aletler Samrat Yantra, Jai Prakaş Yantra ve Ram Yantra olmak üzere 3 devasa düzenektir. Ancak bunların hemen ön tarafında ve gözlemevinin girişinde bir dördüncü alet kompleksi yer almaktadır ki, bunun da oğlu Savai Madho Singh tarafından planmış olduğu kaydedilmektedir.

Jantar Mantar geniş bir açık hava gözlemevi niteliğindedir. Büyük ve güzel düzenlenmiş bir alan içinde çeşitli "bina aletler"in yer aldığı bir park niteliğindedir. Kapısından girişte bizi bu aletler grubu karşılamaktadır. Her ne kadar 1843'te kısmen harap edilmişse de, 1852'de Samrat Yantra'nın gnomonu tekrar tamir edilmiştir.1910 yılında ise Mihrace Savai İkinci Madho Sing tarafından diğer aletler tamir ettirilmiştir. Bu arada Samrat Yantra'nın tepesine bir güneş kursu yerleştirilmiştir. Gözlemevi 1958'den sonra tarihi eser kapsamına alınmıştır.

Burada kısaca bu ilginç gözlemevinin aletlerini ve nerelerde kullanıldığı konusunda kısaca bilgi verelim.

Misra Yantra

Gözlemevin kapıya yakın olan ilk aleti, en son yaptırılan Misra Yantra'dır.

Bu düzenek 5 aletten meydana gelmektedir.

Samrat Yantra (Ekinoks çemberi): Bu alet ikiye ayrılmış bir çemberden meydana gelmiştir. Aletin duvarı 28º 39′ eğimlidir. Bu değer yerin eksenine paralel bir doğrunun eğimidir. Alet üzerinde bulunan dereceler günümüzde çok net olarak görünememektedir.

Niyat Çakra Yantra: (Devrî çember şeklinde alet): Samrat Yantra'nın ortasında yer almaktadır. Dolayısıyla Misra Yantra'nın da orta kısmında yer almaktadır. Aletin iki yanında dereceleri veren merdivenler bulunmaktadır. 1950'lerde yenilenmiş olan bu kısım periyodik olguları hesap etmek üzere düzenlenmiştir. Mahalli saatler bu aletle hesaplanabilmektedir.

Agra Yantra: Misra Yantra'nın bugün Hindistan parlamento binasının bulunduğu taraftaki alettir. Aletin iki ucunda birer kvadrant bulunmaktadır. Bunlardan nispeten küçük olanı Sarma Yantra'nın bir parçası olarak kullanılmaktadır. Daha yüksek olanı Agra Yantra'dır; bu kvadrant 60 tabanlı sisteme göre hesap yapacak şekilde ve 24 saat esas alı-

narak düzenlenmiştir. Güneşin doğuşunu hesaplamak için kullanılır. Kvadrantın tepesi saat 6'yı gösterir. Yan tarafında bulunan gnomonun gölgesi bu kvadrantın üstüne düşer ve zamanı belirler. Her yıl 21 Mart ve 23 Eylül'de Samrat Yantra'nın gölgesi tam saat 6'yı gösterir.

Daşinovratti Bhittiyantra (Meridyen duvar alet): Misra Yantra'nın doğu duvarını meydana getirir. Buradaki yarım dairenin çapının ortasında bir delik vardır ve bu deliğe bağlanmış bir ip bulunur. Gözlem yapan kişi bu ipi sırt üstü yatarak tutar ve Güneş ya da diğer gök cisimlerinin meridyenden geçişlerini, gök cisimleri ile ipi ayarlamak suretiyle belirler. Gök cisimleri ile ip aynı düz çizgi içinde görülecek şekilde ayarlamak suretiyle bunu yapar. Çemberden dereceleri okuyarak kaydeder. Baş ucu uzaklığı da aynı şekilde belirlenir (90 dereceden itibaren). 21 Haziran Güneş'in başucu noktasına uzaklığı minimum, yani en yakın pozisyondadır. 22 Aralık'ta ise en uzak pozisyonda bulunur.

Karka Rasivalaya (Burçlar Kuşağı Aleti): Bu alet Misra Yantra'nın arka duvarı üzerindedir. Yarım daire şeklinde olup, derecelendirilmiştir. Duvarları tam dikey pozisyonda olmayıp, tepeden itibaren yaklaşık 5 derece 12 dakikalık bir eğim yapar, ki bu da Yengeç Burcu'nun başucu noktasına uzaklığıdır. Duvarın tepe ortasına tespit edilmiş bir demir çubuk bulunur. Bu aletle gezegenlerin yerleri belirlenir. Gün boyunca, Güneş'in boylamı demir çubuğun gölgesi, yarım daire üzerindeki izlenerek, belirlenebilir. Güneş battıktan sonra ise Burçlar Kuşağı'ndaki (Zodyak) yıldızlardan yararlanmak suretiyle aynı şekilde, gezegenlerin yerleri belirlenebilir. 21 Haziran'da demir çubuk 90 derecede olduğu için Misra Yantra'nın bu konumdaki gölgesi yere düşmez, çünkü arka duvarın eğimi 5 derece 12 dakikadır; bu, yerin ekseni 23 derece 28 dakikalık dikey çizgisi üzerindeki dik olarak düşünülebilir. Nitekim aynı konumda olan Batı Bengal'deki Krişan Nagar'da, Komilla'da ve daha bazı aynı ufuk düzlemindeki yerlerde de bu tarihte gölge yere düşmeyecektir.

Samrat Yantra

Misranın Güney Platformu: 105.28 cm yüksekliğindedir, fakat güney tarafı 96.32 cm yüksekliktedir. Bu da aletin kullanımı için gerekli görülmüştür.

Platformun güney tarafındaki dört tarafı açık oda: Bu kısım muhtemelen rüzgarın yön ve hızını belirlemek ve genel olarak hava şartlarını belirlemek üzere yapılmıştır.

Gözlemevini yaptıran kişi, yani Mihrace Savai Jai Sing'in yaptığı aletler ise Misra Yantra'dan belli uzaklıkta bulunmaktadır. Bunlar ise şöyle betimlenebilir:

Samrat Yantra

Gözlemevinin merkezinde bulunmaktadır. Aletler arasında en büyük ve en yükseğidir. Aletin bir kısmı bir zamanlar su altında kalmıştır ve su altında gözlem yapılmıştır. Alet büyük bir üçgen şeklinde olup, gnomon olarak bilinir. gnomonun tabandaki dar açısı 28 derece 39 dakikadır ve bu değer Yeni Delhi'nin boylamına eşittir. Yan tarafında yer alan merdivenler tepeye kadar devam eder. Yapı 112.8 cm devasa iki kvadrantla tamamlanmaktadır. Kvadrantlar da aynı şekilde derecelendirilmiştir, ancak üzerindeki işaretleri bugün okumak mümkün değildir. Bu alet Savai Jai Singh'in hocası ve danışmanı Pandit Jagan Nath'a işaretle, "Samrat" diye anılmıştır. Samrat, imparator demektir. Nitekim, onun torunları hâlâ bu unvanı kullanmaktadır.

Samrat gündüz ve gece gözlem için mahalli saati, standart saati (Hindistan için) ve meridyen saatini belirlemek, gündüz ve geceyi belirlemek, kutup yıldızının yerini saptamak, Güneş'teki sapmaları tespit etmek gibi gözlemler için kullanılmıştır.

Gündüz gnomonun gölgesi kuadrantların üstüne düşer; saatler, dakikalar ve saniyeler kvadrant üstündeki dereceler vasıtasıyla okunabilir. Bu zaman Delhi'nin mahalli saati diye bilinen saattir. Gnomonun hiç gölgesi yoksa, saat 12 olarak veya gün ortası diye belirlenir. Delhi'de gün ortası yaklaşık 12.21'e tekabül etmektedir.

Samrat Yantra'nın bir aleti sekstanttır. Samrat Yantra'nın doğu kanadında bulunur. Bu alet "Sasthamsa Yantra" diye de adlandırılmaktadır. O tabanı derecelendirilmiş büyük bir arktan meydana gelmiştir. Derecelendirilmiş ark büyük dairenin 1/6'sını oluşturur. Onun yanındaki odanın tepesinde küçük bir delik vardır ve Güneş ışınları bu delikten içeri girer ve arkın üzerine düşer. Bu ark çeşitli gözlemlerin yapılmasında kullanılmıştır. Bu aletin bulunduğu oda 1910 yılında kapatılmıştır.

Güneş Kursu: Samrat Yantra'nın gnomonunun üstünde, direğin etrafında bir güneş kursu vardır. Güneş kursu yatay olarak yerleştirilmiştir. Bu alet Delhi'nin mahalli saatini be-

lirlemek için yapılmıştır. Gün boyunca, rahatlıkla saat belirlenebilir, gece ise yıldızlar vasıtasıyla hesaplama yapmak gerekir. Kursun etrafındaki sütun boylam hesabında kullanılmıştır.

Daha sonra İngiliz idaresi sırasında 3 güneş kursu daha yapılmıştır. Bunlar Kutb Minar, Cama Mesci ve Delhi kalesinde bulunmaktadır, ancak en iyi sonuç veren Kutb Minar'dakidir.

Jai Prakash Yantra: Bu alet diğerlerinin arka tarafında yer almaktadır. Alet birbirini tamamlayan iki yarım daireden meydana gelmiştir. 61.82 cm. yarı çapında olan bu alet sektörlere bölünmüştür ve gece boyunca gök cisimlerini gözlemek için kullanılmıştır. Alette sektörler arasındaki her bir aralık 1 saati temsil eder. Alet gece ve gündüz ölçümler için kullanılır. Bu aletle enlem, boylam, eğim, meridyen ve Zodyak sistemi ile ilgili hesaplamalar yapılabilmektedir.

Alette doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan iki tel bulunmaktadır. Bu teller arasında bir metal halka vardır ve metal halka aletin tam merkezindedir. Teller günümüzde kaybolmuştur, ancak asılı oldukları kancalar hâlâ yerinde durmaktadır. Aletin içinde yer alan merdiven gece ve gündüz aletin içine girebilmeyi sağlamaktadır. Aletin sektörleri üstündeki çemberler ve çizgiler günümüzde kaybolmuştur. Bu alet mahalli saati, başucu noktasının uzaklığı, Zodyak sistemi ile ilgili değerleri ve azimut ve altitud hesaplamalarında vb. için kullanılmıştır.

Jai Prakash Yantra eşi bulunmayan bir alettir. Güney duvarında dikey bir delik bulunmaktadır. Bu deliğin alt kısmı 28 derece 39 dakikadır ki, bu da Delhi'nin enlemidir. Bu aletle yapılan gözlemlerle gündüz ve gecenin 21 Mart ve 23 Eylül'de birbirine eşit olduğunu göstermektedir (gündüz ve gece 2 ekinoks noktasında eşittir). Bu alet günümüzde kullanılabilecek durumda değildir.

Ram Yantra

Gözlemevinde en arkadaki ve dördüncü yada en güneydeki alettir. Savai Jai Sing'in dedesi olan Mihrace Ram Singh'ten sonra bu şekilde adlandırılmıştır. İki çember şeklinde duvarı vardır. Bunlar 55.1 cm yarıçapındadır. Her iki çember şeklindeki duvar da tabanlarından itibaren aralarında açıklık bırakmasızın yükselir. Bundan dolayı da bu aletle sadece gündüz gözlem yapma olanağı verir.

Dik duvar ve yatay sektörler çember şeklindeki duvarların kenarlarından başlayarak, dairevi şekilde derecelendirilmiştir. Üst kenardan başlayarak, dik duvar 45 dairevi çizgiyle bölünmüştür. 45. daire duvar ve tabandaki sektörün birleştiği yerdedir. Aynı şekilde 45'den sonraki 45 daire de tabanı 1'er derecelik kısımlara böler. Bu daireler altitud (irtifa) daireleri olarak adlandırılır ve altitudları belirlemek üzere kullanılır. Duvar ve taban arası ise 360 dereceye ayrılmıştır. Bunlar boylam çemberlerini kesecek şekilde çizilmiştir. Bu çizgilere azimut adı verilir ve gök cisimlerinin azimutunu belirlemek için kullanılır. Her bir gök cisminin gökyüzündeki konumları bu aletler sayesinde belirlenmektedir.

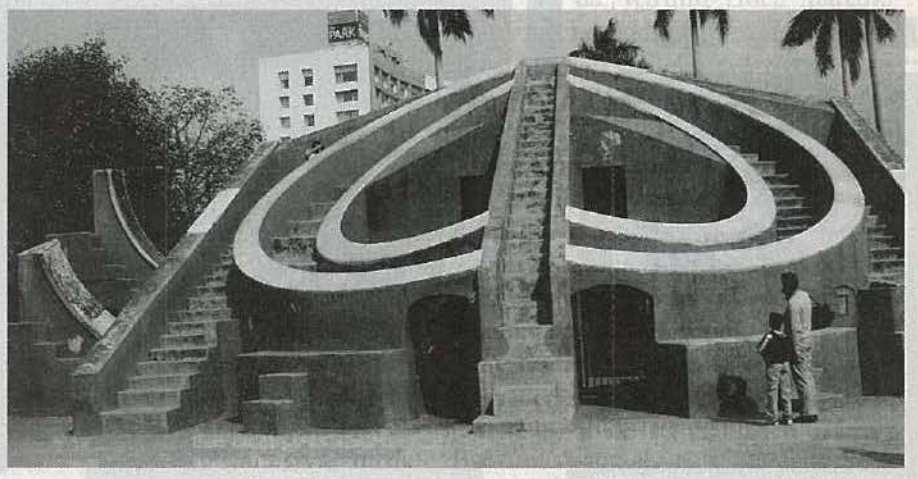
Güneş'in azimut ve altitudu ise, aletin orta kısmında bulunan direğin gölgesi gözlenmek suretiyle yapılır. Güneş yükseldiğinde direğin gölgesi onun üstüne düşer ki bu altitudun sıfır olduğunu gösterir. Güneşin gölgesi duvar ve sektörün birleştiği yere gelirse, bu Güneş'in ufuktan 45 derece yükselmiş olduğuna işaret eder. Güneş'in yüksekliği gün ortasında maksimumdur.

Azimutta gölge ve güney yönü arasındaki açı saat yönü itibar edilerek hesaplanır. Gün ortasında direğin gölgesi kuzey taraftadır. O zaman Güneşin azimutu 180 derecedir. Gökyüzünde Güneşin pozisyonu gözlem noktasına göre güneydedir ve bundan dolayı gölge kuzey taraftadır.

Gece boyunca gök cisimlerinin azimut ve altitudu merkez direğe bağlanmış hareketli bir iple belirlenir. Bu ipin bağlanabilmesi için de orada bir demirden mıh vardır.

1. Ay Takvimi: Gözlemevinde Ay takvimi ile ilgili ölçümlerin yapıldığı üstü açık ve 14 penceresi olan bir yapı da yine bu kısımda bulunmaktadır. Bu 14 pencerenin her biri Ay'ın safhalarına işaret eder. Bunlardan 7 tanesi, ayın ilk safhasından dolunay olana kadarki dönemi temsil eder; iki haftalık dönemi kapsar; diğer 7 tanesi ise ayın dolunay safhasından gök yüzünde kaybolduğu safhaya kadar olan dönemi temsil eder. Bu dönem de iki haftadır. İlk pencere, ilk ay gününü temsil etmektedir (saat yönünde). İlkin yavaş yavaş büyüyüp dolunay haline gelen Ay daha sonra küçülmeğe başlar ve son gün görünmez olur. Bu son gün Ay, 14. pencereden gözlenir.

2. Güneş takvimi: Bu gözlemevinde Güneş gözlemlerinin ayrı bir önem taşıdığı belirlenmektedir. Yukarıda söz konusu edilen alette, binanın üst tarafı biraz kırılarak, Güneş ışınlarının girmesine izin verilmiştir. Böylece Güneş ışınları direğin üzerine düşer ve bu pozisyon senede 2 kez olur, yani Güneş'in yerden en uzak ve en yakın olduğu dönemlerde bu mümkün olur.

Ram Yantra

ister; bir arkadaşıyla birlikte Paris'e kaçar, oradan Zürih'e geçer. Zürih'te tanınmış bir sosyalist, gerekli kanuni işlemlerin yapılmasını sağlar. Böylece Adnan Bey, üniversiteye devam hakkını kazanır. Bir yıl sonra Almanya'ya geçer. Berlin Tıp Fakültesi'nde iç hastalıklar uzmanı Profesör Friedrich Kraus'un asistanı olur.

Meşrutiyetin ilanı üzerine 1909'da İstanbul'a döner. Tıp fakültesinde poliklinik şefliği ve müdürlüğü görevlerini yapar, "Genel Hastalıklar" dersini okutur.

İttihat ve Terakki Fırkası'na üye olmamıştır. Parti'nin hürriyetsever idealist unsurlarını destekler, ama yeri geldiğinde de eleştirir, karşı çıkar.

İtalya'nın Trablusgarp'a saldırması ile başlayan savaşta, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin (Kızılay) müfettişi olarak savaş alanına gider. Savaş dönüşünde bu cemiyetin umumi kâtipliğine (genel sekreterliğine) atanır. Birinci Dünya Savaşı'nda, Sıhhiye Genel Müdürlüğü'ne getirilir. İhtiyat subaylığı hizmetini binbaşı rütbesiyle yapar.

Çocukluğundan beri derli topludur. Arkadaşlarının odalarının dağınıklığına bile tahammül edemez. Almanya'da asistanlık yıllarında iş sorumluluğu ve disipliniyle Almanları geride bırakmıştır. Giyimine özel bir önem verir. Çok şık giyinir; fazla giysisi yoktur, ama olanlar birinci sınıf bir terzinin elinden çıkmadır. Giysilerinin ütüsünü kimseye emanet etmez, bizzat yapar. Ayakkabıları hep pırıl pırıldır, kendisi boyar. Türküleri özellikle de İstanbul türkülerini çok sever. Wagner'in müziğine hayrandır.

Hekim ile hasta arasında para ilişkisi olmamalıdır

Dr. Adıvar, gençlik yıllarında muayene etmek için çağrıldığı iki hastadan para aldığını ve her defasında kendisinin de ifade edemeyeceği bir küçüklük hissettiğini gülerek anlatır. Hastane hayatını sever, hastane dışında tedavisini üstlendiği pek az hastası olmuştur. O, sağlık konusunun kesinlikle devlet kurumlarına ait olması gerektiğine inanır. Hekim ile hasta arasında para ilişkisi olmamalıdır.

Adıvar, bir insanın, ailesi hangi sınıftan olursa olsun, kendi hayatını kendisinin yaptığına inanır. Ona göre insan, kendi emeğinin ve karakterinin ürünüdür. Onun insanlara karşı davranışında ırk, sınıf, din ve milliyetin etkisi yoktur.

Adıvar'ın sosyal ilişkileri güçlüdür. "Ortaçağvârî dünyayı terk eden zihniyetin, insanlığın ilerlemesine bir engel olduğuna inanır. Hem aydınlarla hem de halktan insanlarla ahbaplık eder, bu alışkanlığını yurt dışındayken de sürdürür. Dostları, arkadaşları tarafından sevilir, sayılır. Dostlarıyla birlikte olmayı, birlikte yemek yemeyi, sohbet etmeyi ve tartışmayı çok sever. Çocuklara gösterdiği sevgi ve ilgi olağanüstüdür. Çocuklar da onu sever.

Adıvar, oldukça uzun boylu ve zayıf yapılıdır. Bir omuzu düşük ve biraz kambur yürür. Çevresindekilere biraz müstehzi, alaycı fakat şefkat dolu, dost gözlerle bakar. Arkadaşlarına alaycı şakalar yapar. Bazıları onun etrafında muhabbet uyandırmasıyla beraber bir de çekingenlik yaratmasını bu tutumuna bağlarlar.

Halide Edib, Adıvar'ın yanlış çıkarmaya düşkün olduğunu söyler: "... Teferruatta dahi mükemmeliyet aradığı için bazen sırf şekle inhisar eden kusur ve yanlışlıklar üzerinde ısrarla durur. Fakat kendisinin yanıldığını gördüğü zaman derhal itiraf eder." Eleştirinin canlandırıcı, ilerletici olduğuna inanır. Kendini kıranları hiç unutmaz ama intikama yönelmez. Hatta bu kişi sevdiği biriyse, yanında ona karşı söz ettirmez. Yurtdışındayken ziyaretine gelip, Türkiye ve rejim aleyhine konuşmaya kalkışanlara izin vermez. Devrimleri savunur.

Dönemin önde gelen aydın yazarlarından Halide Edib'le 1917'de Bursa'da evlenir. Mütarekenin ilân edilmesinden sonra yapılan seçimde son Meclis-i Mebûsân'a İstanbul mebusu olarak girer. İstanbul'un işgali ve Meclis'in kapatılması üzerine, 1920 yılında eşi ile birlikte Anadolu'ya geçer, Kurtuluş Savaşı'na katılır.

Halide Edip'in ilk eşi Salih Zeki.

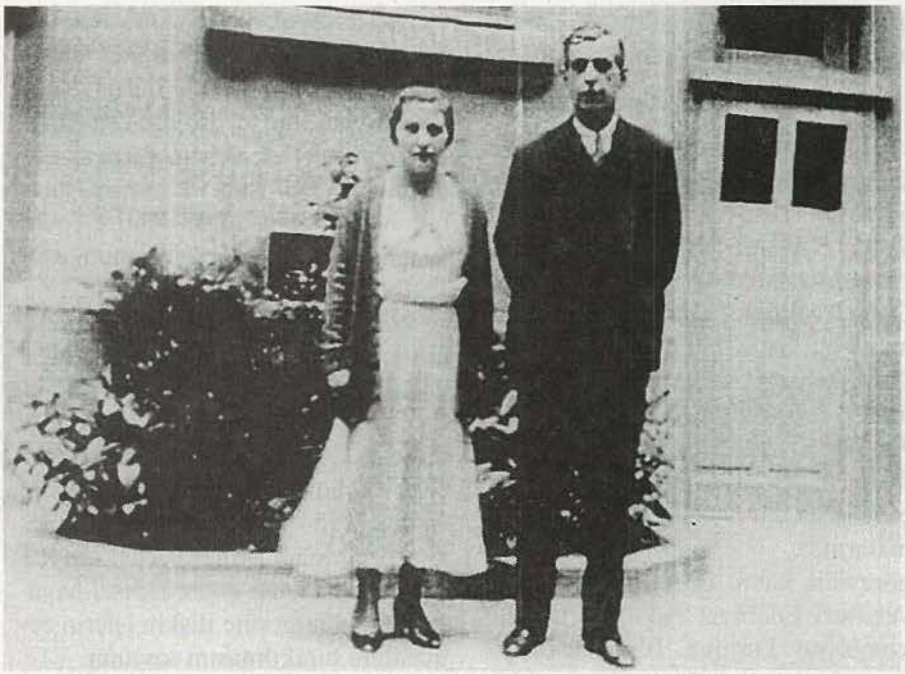
Halide Edib, o günleri şöyle anlatıyor: "...Başta Mustafa Kemal'in bulunduğu yedi kişilik idam listesi henüz ilân edilmiş değildi. Fakat onların yerini haber verenlere beş yüz İngiliz lirası vaat edilmişti. Bundan başka da İstiklâl Mücadelesine karışanlara yardım edeceklerin idam edileceği, işgal kuvvetleri kumandanının imzası ile idam kelimesi büyük harflerle yazılı olarak bütün sokaklara asılmıştı. Bu vaziyette Anadolu'ya geçmek İstanbul'da saklanmaktan daha çok tehlikeliydi. Fakat Türk milletinin bu en büyük izzet-i nefis yarası, milletin kolektif hürriyet savaşı idi. Bu onu, hiç tereddüt etmeden İstanbul'dan harekete ve tarihimizin bu mukaddes savaşına açıktan açığa iltihaka sevk etti."

Adıvar hoca kıyafetiyle, eşi de çarşaf giyerek evlerinden ayrılırlar. Vapurda Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde birlikte çalıştıkları bir Ermeni vatandaşı Adnan Bey'i tanır ama (ismi bilinmeyen) bu değerli insan, beş yüz İngiliz lirasına da, işgal kuvvetlerinin gözüne girme olanağına da sırt çevirir.

Mustafa Kemal'le omuz omuza

Mustafa Kemal Paşa, Adnan Bey'i ve eşini Ankara garında karşılar. Onlar, cumhuriyetin ilanına kadar el ele, omuz omuza mücadele ederler. İstanbul gazetelerinden bazıları, Ankara hayatının eğlence, içki, türlü sefahat ve ziyafetlerle geçtiğini yazarlar. Bunları okuyan Adnan Bey güler. Halide Edib, bu suçlamaları şöyle yanıtlar: "Bu devri hazırlayan-

Siparis ve bilgi için Tel: (0212) 244 23 61 - 244 23 72

Halide Edip ve Adnan Adıvar. Nâzım Hikmet'in serbest bırakılması için toplanan imzaların ilkleri Halide Edip ve Adnan Adıvar'a aittir.

lar, bir manastır hayatının en fedakâr, en riyazete dayanan, nefsini gayeleri uğrunda yenmeğe muvaffak olan beş on simadır. Burada para, mevki, dünya dalaveresi yoktur. Sen ben davası yoktur. Generali, bir nefer gibi yaşar, herkes bir sofrada en basit yemekleri yer. İçki yoktur. Omuz omuza, el ele, bir tek insanmış gibi mutlak bir birlik halinde memleketin başındaki bela ve afete karşı koymağa ahdetmişler, hemen hemen zafere kadar hepsi Büyük Millet Meclisi (BMM) idealinin kullarıdır."

Hem Mustafa Kemal'in hem de Adnan Bey'in kişiliklerini birçok sözden daha iyi betimleyen bir anıyı Prof. Dr. Ahmet Ateş aktarıyor: "Sakarya Savaşı'ndan kısa süre önce, düşmanın süratle ilerlediği haberi gelir. Atatürk'ün cepheye gitmesi zorunludur. O gün attan düşen Atatürk'ün kaburga kemiği kırılır, trenle Ankara'ya geri döner. Doktorlar tedavi edilmesinin zorunlu olduğunu cepheye dönmemesi gerektiğini söylerler. Atatürk "Adnan Bey, bir de sen bak" der. Adıvar, kısa bir kontrolden sonra "Yarın gidebilirsiniz Paşam" der. Kemikleri sıkıca sarıldıktan ve bir gecelik dinlenmeden sonra Atatürk cepheye gider, ordumuz telafisi olanaksız ciddi bir yanlıştan kurtulur. Ona, buna nasıl cesaret ettiğini sorduğum zaman şu cevabı almıştım: "Diğer doktorlar Atatürk'ün bünyesini normal insanların bünyesi gibi kabul ederek doğru hüküm vermişlerdi. Fakat ben onun gözlerindeki iradeye baktım, onun bu arızayı kolaylıkla yeneceğini anladım ve görüyorsun ki netice bana hak vermiştir."

İstanbul Milletvekili olarak meclise giren Adnan Bey, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nde, bir yıl süreyle Sağlık Bakanı ve İçişleri Bakan vekilliği görevlerini yürütür. BMM Hükümeti'nin başı, Meclis Reisi'dir. Reis, Mustafa Kemal'dir. Adıvar, ikinci dönemde, Meclis Reis Vekili seçilir. Mustafa Kemal Paşa çok meşguldür ya da cephededir, Meclis Başkanlığı fiili olarak Adnan Bey'in omuzlarındadır. Atatürk, çatışmalı celselerde Adnan Bey'in reislik yapmasını ister. O iyi bir yöneticidir. Ayrıca, böylece kendisi serbest kalır ve fikirlerini rahatça savunur. Saltanatın ilgası celselerinde hasta yatan Adnan Bey'in evine giderek onun yönetmesinde ısrar etmiştir. Tüberküloz nedeniyle akşamları, zaman zaman ağzından kan boşanan, fasılasız öksüren, ateşi yükselen Adıvar, her sabah kalkıp Meclis'e gider. Tatil günü olan Cuma sabahları da çevre köylerden kağnılarla getirilen hastalara bakar. Tek eğlencesi evin kümesindeki tavuk, horoz, hindi ve kazlardır.

Zaferden sonra elçilikler Ankara'ya taşınmamıştır. Adnan Bey, yabancı devlet yetkilileriyle ilişkileri sürdürebilmek için İstanbul'a, Dışişleri Bakanlığı delegeliğine atanır. Bu görevi iki yıl sürdürür.

1924 yılında, Halk Fırkası'na karşı oluşturulan Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunda yer alır. Bu kararını, önce Atatürk'le konuşur ve onayını alır. Beklenilmeyen acı gelişmeler olur. 1925'te Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası kapatılır. Halide Edib, kitabında bu konudan söz etmek istemediğini belirtir. Değerlendirmeyi delilleri inceleyerek karar verecek gelecek kuşaklara bırakır.

"Mutlak o günlerde intihar edecekti"

Adnan Adıvar, sanırım devrimci bir hükümete karşı muhalif bir merkez oluşturmayı doğru bulmaz. Eşinin kalın bağırsak-safra kesesi hastalığının tedavisini yaptırmak amacıyla 1926'da, önce Viyana ve Karlsbad'a, tedaviden sonra da İngiltere'ye gider. Bu dönemin, Adıvar için çok acı günler olduğunu Halide Edib'in anlatımı apaçık ortaya koyar: "Eğer, yanında, ağır bir hasta bulunmasa, ona karşı bilhassa bir doktor olarak kendince mukaddes olan bir vazifesi bulunmasa, mutlak o günlerde intihar edecekti. Adnan pencerenin önünde, uzun ve rahat bir şezlongda, gözleri nereye çevrilmiş olursa olsun, nazarları kendi ruhuna bakarak saatlerce otururdu." O, çok sevdiği okuma, özellikle de felsefe ve bilim konularındaki okuma ve araştırmalarla bu buhranlı günlerin üstesinden gelmeyi başarır. Bu çalışmanın ürünlerinden olan "Tarih Boyunca İlim ve Din" (İstanbul, 1944) adlı iki ciltlik değerli kitabının önsözünde: "...Önüme açılan ufuk, çok geniş ve temizdi. Artık okumak ve okuduğumu düşünmek, nice acı günleri bana tatlı kıldı" diye yazar.

Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı'nın değerlendirmesi ise şöyledir: "Adıvar'ın düşünce adamı olarak önemini, yurtdışında yaşadığı entelektüel süreç belirlemiştir. Türkiye'deyken sürdürdüğü muhalif siyasal uğraşa ve benimsediği eleştirel tutuma karşın

Cumhuriyet'in getirdiği değişiklikler konusunda olumsuz düşünceler belirtmemiştir. Temelde bunların yapılış biçimine eleştirel bakmıştır. Tepkisi, eşi Halide Edib'in tepkisiyle kıyas edildiğinde de sınırlıdır. 1926 yılında İzmir'de Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen suikast girişiminden tüm Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası üyeleriyle birlikte sorumlu tutulur, gıyabında yargılanır, beraat eder. O, tutumunu değiştirmez, tepkiselliğe yönelmez."

Adıvar'ın yurt dışındaki çalışmalarının önemli bir kesimini Türk tarihini, Türk bilimini ve kültürünü, bilim insanlarını dünya çapında tanıtmak oluşturur. İngiltere'de, okuma ve araştırmalarını sürdürür. Londra'daki Aristotelian Society'ye üye olur. Atatürk'ün sofrasında tanıdığı ünlü İngiliz düşünürü Arnold J. Toynbee'nin çalışmalarını inceler. Toynbee, Adıvar'ın ölümünden sonra onu "nadir ruh" diye anacaktır. 14. baskısı yapılacak olan Encyclopaedia Britannica için "Modern Türk Tarihi" bölümünü önce Türkçe yazıp İngilizceye çevirir.

1929'da Paris'e geçer, École des Langues Orientales Vivantes'da (Yaşayan Doğu Dilleri Okulu) Türkçe öğretmenliği yapar. Derslerinde milli edebiyatımızın değerli örneklerini okutur. Tanınmış bilim adamlarının ders ve konferanslarını dinler.

İngilizcede felsefe diline alışmak için Türkçeye çevirdiği Bertrand Russell'in Felsefe Meseleleri kitabını, ülke gençlerine faydalı olacağını görerek kitap haline getirir. Eser, 1935'te İstanbul'da basılır.

İngiliz ve Fransız kütüphanelerinde, konuyla ilgili bütün kitapları ve el yazmalarını gözden geçirerek yazdığı "La Science chez les Turcs Ottomans" (Osmanlı Türk erinde İlim) 1939'da Paris'te yayımlanır. Bu kitapta, 14. ve 19. yüzyıllar arasında Osmanlı bilginlerinin, matematiksel ve fiziksel bilim alanlarındaki çalışmalarının nasıl bir gelişim gösterdiğini, objektif bir biçimde sunar. İstanbul'a döndükten sonra, Türkiye'deki yazma ve eski baskı eserleri de inceleyerek, geliştirdiği ve yeniden Türkçe olarak yazdığı kitabı, 1940 yılında Milli Eğitim Bakanlığı yayını olarak basılır.

İslâm Ansiklopedisi çalışmaları

1939'da önce eşi sonra da kendisi İstanbul'a dönerler, dostları onları çevreler. Dönemin Başbakanı Dr. Refik Saydam ve Devlet Başkanı İnönü, Adnan Bey'i sayar ve sever. Onun kişiliğine, bilimsel olgunluğuna uygun bir görev önermek isterler. Dr. Adnan, siyasi hayata dönmek istemez. Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, ona, "Tercüme Heyeti" ve İslâm Ansiklopedisi'nin, Türkçeye çevrilerek yayına hazırlanması çalışmalarında yöneticilik önerir. O bu görevleri kabul eder. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde bir komisyon kurulur. İnsan üstü bir gayretle işe koyulur, çalışma arkadaşlarına da bu duyguyu aşılar. Önce çeviri niteliğinde başlayan çalışma, özgün makalelerle, Adnan Adıvar'ın yazdığı önsözle, geliştirilerek yeniden yazılır. Görevli olduğu dönemde ansiklopedide yer alan her makale, bazen birkaç defa onun dikkatli tetkik ve tashihinden geçer.

Vedat Günyol, Ekim 2003'te, İstanbul'daki evinde yaptığım görüşmede Adıvar'ın Mustafa Kemal'le ayrılıkları konusunda şunları söylemişti: "Fransa'dan döndükten sonra Adnan Bey, İslam Ansiklopedisi'ni çıkarmaya başladı. Ben de onun yanında 12 yıl çalıştım. Karşı karşıya oturdum. Zamanla onu çok sevdim. En çok sevdiğim tarafı da şu oldu; bir gün dedi ki: 'Vedat biz haksızınız, Atatürk haklıymış'. İşte bu büyük bir itiraf ve ancak büyük bir insanın yapabileceği bir itiraf ..." (Bilim ve Ütopya dergisi, Kasım 2003, 113. sayı)

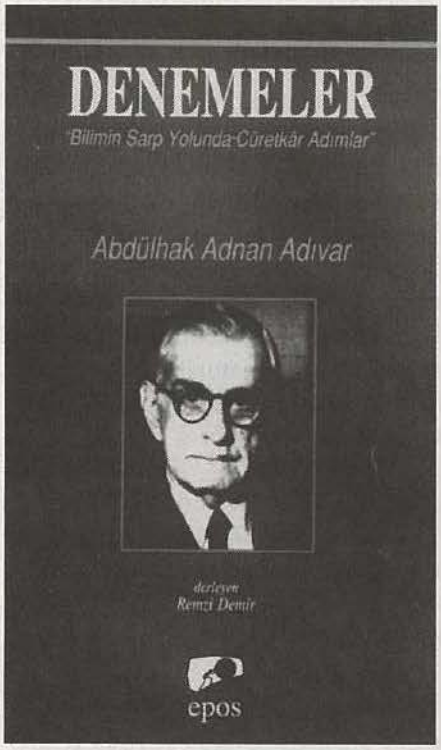
Adıvar, dostu büyük şairimiz Tevfik Fikret'in evinin müzeye dönüştürülmesini ister. O zaman İstanbul Valisi olan Lütfi Kırdar, evin Aşiyan Müzesi olarak korunmasını sağlar.

Nâzım Hikmet'in serbest bırakılması için toplanan imzaların ilkleri Halide Edip ve Adnan Adıvar'a aittir. Adıvar, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'ndeki öğretim üyelerinin tasfiyesi konusunda Meclis'te tepkisini açıklar. 1954 yılında dinsel eğilimleri belirgin olan Millet Partisi'nin kapatılmasına karşı çıkar. Dinsel hayatın düzenlenmesine ilişkin işlerin cemaatlere bırakılmasını savunur.

Adıvar, M. Fuat Köprülü, Prof. Rahmeti Arat, Prof. H. Ritter ve Prof. Ahmet Ateş ile birlikte Ağustos 1946'da Milletlerarası Şark Tetkikleri Cemiyeti'ni (International Society of Oriental Research) kurar. Cemiyetin ilk başkanı Adnan Adıvar olur.

Atatürk'ün Adnan Adıvar'a imzalayarak verdiği fotoğraf: "Canım kardeşime"

"Türkiye'de bilim tarihi ve bilim felsefesinin tanınmasında ve sevilmesinde önemli bir rol oynamış olan Adıvar, bu alanlara ilişkin çok önemli eserler yazmıştır.

1943'te enfarktüs geçirir. Doktor arkadaşları büyük bir ilgi ve sevgiyle ona bakar. Hekimlere "insan severler" adını verir ama onları da eleştirmekten kaçınmaz. Genç asistanlar geceleri aylarca başında beklerler. İyileşir, yoğun düşünsel çalışmalarını sürdürür.

Princeton Üniversitesi 200. kuruluş yıldönümü törenine Adıvar'ı ısrarla davet eder. Sağlığıyla ilgili kaygılarına karşın bu zahmetli yolculuğu yapar. Princeton Üniversitesi, ona "Fahri Edebiyat Doktoru" unvanını verir. Amerika'dayken Einstein'la görüşür.

Fârâbi adlı eserinde (İstanbul, 1947) bu Türk filozofunu bütün yönleriyle tanıtır.

1946 yılında Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili seçilir. Milletvekili maaşlarına zam yapılır. O, karşı çıktığı bu artışı almaz. Alıp yardım kuruluşlarına vermesi önerilir, kabul etmez. Bu süreçte, İslâm Ansiklopedisi ile ilgili çalışmalarını hiç aksatmaz. 1950 seçimlerinde aday olmaz. 1953 yılında Kanada'da Mc Gill Üniversitesi'nde "İstanbul'un Türkler tarafından fethinin 500. yılı" için planlanan etkinliklere, iyice bozulan sağlığı nedeniyle gidemez ama faydalı önerileriyle ve 1453'te Türklerin İstanbul'u Zaptı Esnasında, Bizanslıların ve Türklerin Kültür Durumu başlıklı makalesiyle katılır.

Türkiye'de bilim tarihinin tanınıp sevilmesinde Adıvar'ın rolü önemlidir

Akşam, Vatan ve Cumhuriyet gazetelerinde yayımlanan deneme türü yazılarının bazılarını, Bilgi Cumhuriyeti Haberleri (İstanbul, 1945), Dur Düşün (İstanbul, 1950), Hakikat Peşinde Emeklemeler (İstanbul, 1954) adlı kitaplarında toplar. Bu deneme türü yazılar onun bilimsel birikiminin yanı sıra sahip olduğu edebiyat birikimini, anlatımındaki akıcılığı ortaya koyar.

Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Remzi Demir, bu üç kitaptan özellikle bilim tarihi ve bilim felsefesiyle ilgili olan yazıları derleyerek yayımladığı Denemeler kitabındaki sunuş yazısında şu değerlendirmeyi yapıyor: "Türkiye'de bilim tarihi ve bilim felsefesinin tanınmasında ve sevilmesinde önemli bir rol oynamış olan Adıvar, bu alanlara (ve özellikle de bilim tarihi alanına) ilişkin çok önemli eserler yazmıştır; bunlar bilim tarihçileri tarafından bilinmekte ve günümüzde de birçok araştırmada kullanılmaktadır."

Adıvar'ın bilime duyduğu ilginin arka planında bireysel bir tatmin, ün, kariyer amacı yoktur. Bilime duyduğu ilgi, bir kaçış da değildir. ● insanları sevdiği ve onların toplumsal kurtuluşa bilimle ulaşacağına inandığı için bilime yönelir. Bilimsel kazanımların ürünlerinden tüm toplumun yararlanması isteğini şöyle dile getirir: "İlmin gayesi doğa kanunlarını keşfederek, onlardan insanlığın en yüksek derecede yaralanmasını sağlamak ve en az yorgunlukla, istisnasız herkese en rahat hayatı temin etmektir. İlim bunu bir şairimizin dediği gibi 'şu siyah toprağı altın yaparak' bankacıların kasalarını doldurmak suretiyle değil, insanların sağlığını korumak, çalışmak kuvvetini, düşünmek kabiliyetini çoğaltmak yoluyla yapmaya çalışır.Fakat beri taraftan, ilmin keşiflerinden insanları sapır sapır döküp öldürmek, binaları yıkmak, kütüphaneleri, müzeleri bir gece içinde yok etmek, memleketlerin üzerinden tank yürütmek yollarında istifade ediliyorsa, bu bizzat ilmin kabahati midir? Kimya öyle zehirli maddeler bulmuştur ki onları usulüyle, miktarıyla kullandıkça birçok hayatlar kurtuluyor, fakat biraz fazla kullanırsanız insanları öldürüyor." (Bilgi Cumhuriyeti Haberleri) Adıvar, gençlerden insanlığı ve ilmi sevmelerini ve bu iki sevgiden bir ruh yaratmalarını ister.

Adnan Adıvar, "Doğu, Batı iken" adlı yazısında Batı'yı hep üstün, Doğu'yu geri gören anlayışın etkisinde olmadığını ortaya koyuyor: "Avrupa, Ortaçağlarda kurşun gibi ağır bulutlarla örtülü karanlıklara gömülmüş iken, Doğu'ya doğru açılan bir pencereden gelen aydınlık, Batı'nın 'mağara yaranı'nı uzun uykularından uyandırdı. Batı'nın o ufka açılan ilk penceresi, ilim ve fikir aydınlığının 12. ve 13. asırlarda kaynağı olan Müslüman İspanya üzerindeki Pirene Dağları geçidinde açılmıştı."

Adıvar için Avrupalılaşmak demek bilimsel düşünüşü kavramak, benimsemek demektir. Tanzimat ay-

Halide Edib: "Adnan, Türkiye'de Doğu ve Batı ruhunun mücadelesinin hemen her cephesini içinde toplamış bir fert idi. Doğu kültürüne koşut olarak memlekette başlayan Batı kültürü, ta ilk gençliğinde ona nüfuz etmişti fakat Batı'da dahi Osmanlı köklerine zıt olan akımlara karşı onda kuvvetli bir nefret duygusu vardı. İnsan hürriyetini kaldıran rejime, kökleri Batı'dan dahi gelse şiddetle karşıydı."

dınlarını Batı'yı yalnızca sanat ve edebiyat yoluyla benimsemekle eleştirir. Halide Edib, onun Doğu-Batı arasındaki konumunu şu sözlerle açıklıyor: "Adnan, Türkiye'de Doğu ve Batı ruhunun mücadelesinin hemen her cephesini içinde toplamış bir fert idi. Doğu kültürüne koşut olarak memlekette başlayan Batı kültürü, ta ilk gençliğinde ona nüfuz etmiş, ömrü boyunca onda Batı'ya karşı çok kuvvetli bir eğilim bırakmıştı. Fakat Batı'da dahi Osmanlı köklerine zıt olan akımlara karşı onda kuvvetli bir nefret duygusu vardı. İnsan hürriyetini kaldıran rejime, kökleri Batı'dan dahi gelse şiddetle karşıydı. Bilhassa ırkçılığa hiç tahammülü yoktu."

Adıvar'ı sevenleri hüzünlü bir törenle uğurlar

Son haftalarında, okumayı sürdürür ama Cumhuriyet gazetesinde Cumartesi günleri yayımlanan haftalık makalelerini artık yazamaz, dikte ettirir. Bu yazıları hiç aksatmamıştır. Son yazısı cenazesinin kaldırıldığı 2 Temmuz 1955 günü çıkar. Halide Edib'in anlatımıyla "Üzerine ölümün beyaz örtüsü çekildiği akşam (1 Temmuz 1955) dahi yüzü tıraşlı ve kır saçları taranmıştı". Halide Edib, Adnan Adıvar'ın son günlerinde iki şeyi istediğini yazar. Birincisi, kitaplarının Türkiyat Enstitüsü'ne verilmesi; ikincisi ise bir dilektir: "Ah artık dargınlıklar bir dursa, hınçlar sona erse...".

Adıvar'a resmi bir cenaze töreni yapılmaz. Yakub Kadri Karaosmanoğlu bu tutumu kınar: "Kendisini tanıyalı kırk beş yılı geçiyor. Bir kerecik olsun inandığı fikir ve prensiplere aykırı bir harekette bulunduğunu görmedim. Milli Mücadelenin en mümtaz siması, ilk Anadolu hükümetinin Sıhhiye ve Dahiliye Vekili Birinci BMM'nin Reisi ve bu devletin kurucularından biri olan Dr. Adnan'a resmi cenaze töreni yapmak kimsenin aklından geçmemiştir. Bu hadise karşısında gazeteci arkadaşlarımızdan bazısının hayrete düştüğünü gördük. Bir sürü hayal kırıklığından sonra çoktan bu gibi şereflere arkasını çevirmiş ve kendisini tamamıyla ilim alemine vermiş bulunan Dr. Adnan, mezarına, yeni fikir arkadaşlarıyla eski dostlarının omuzlarında taşınarak giderken alın yazısının son satırını kendi eliyle yazmış oluyor."

O yıllarda bir süre MEB görevinde bulunan Avni Başman, bu hüzünlü cenaze töreninden şöyle söz ediyor: "Yalnız yakınları, eski talebesi, kendisini şahsen ya da yazıları dolayısıyla tanıyıp seven her yaştan birçok dostları tarafından, bütün resmi nümayişlerden ve protokol icaplarından azade olarak en samimi bir hüzün ve elemle Merkezefendi kabristanına teşyi edilen Dr. Adıvar örnek bir insandı."

Ölümünden sonra yazılanlar

Prof. Dr. George Sarton (Cambridge, Massachusetts): "Dostumun eserlerinden 'Osmanlı Türklerinde İlim', 'Tarih Boyunca İlim ve Din'. Bu iki eser, onun adını ölümsüzleştirmeye elverir. Bunlar yalnız kendine değil, son derece sevdiği yurduna da şeref veren eserlerdir. Dr. Adnan, siyasetten hiç bahsetmezdi. Ama modernleşmenin hızı, onu biraz yıldırmış görünüyordu. Eski Türk kültürünün en iyi taraflarını alıkoymak ve onu Batı kültürünün en iyi taraflarıyla kaynaştırmak emelindeydi. Bu güzel ama ulaşılmaz bir hülyaydı. Dr. Adnan Adıvar büyük bir bilgin ve asil bir insandı. Nazik ve hoşgörücüydü. Başkalarını kötülediğini hiç duymadım."

Hasan Âli Yücel: "Adnan Adıvar, Türklerin yetiştirdiği mühim adamlardan biriydi. Onu, daha Tıbbiye sıralarındayken siyasete çeken kuvvet, hürriyet aşkı ve istibdat nefreti olmuştu. Bu aşk ve nefret, ömrünün son anlarına kadar sönmeden sürüp gelmiştir. Bilhassa 1950'den önceki yazılarında görülen politika fikirleri, en ziyade fikirde hürriyet anlamı etrafında döner. Fakat bu hürriyet kavramının topluluk hayatının türlü safhalarında nasıl bir sistemin içine girebileceği veya sistemsiz bir rejimde nasıl gerçekleştirileceği hakkında ne kendisiyle görüşmelerimde, ne de siyasi ifadelerinde kesin bir fikre rastlamadım. Merhum bana, ilimde ne kadar yapıcı olmaya müsaitse politikada o kadar itirazcı görünmüştür. Çünkü ruhundaki kuvvetli 'tenkit' hassası ve hür, müstakil olma meyli, ilim için yapıcı olmaya sevk ettiği nispette siyasette onu yapıcılıktan alıkoymuştur. İnkılap senelerinde, Doktor, ... Atatürk'ün toptancı ve kurucu ruhuyla bağdaşamamış hissini verir. ... O, rahat, huzurlu bir hayat için yaratılmamıştı. Yapılanları ve yaptıklarını devamlı bir tenkit kontrolünden geçirerek rahat etmek mümkün müdür? ... Son yazısında Leonardo da Vinci'den naklettiği gibi kaybolacak servetlerden daima uzak kaldı. Fazileti her zaman ölümsüz bildi. Mal mülk için hiçbir vakit korku çekmedi."

Falih Rıfkı Atay: "Adnan Adıvar halka ve hürriyete inanarak yaşamış ve ölmüştür. Politikadan ilme çekildiği zaman da kendisinde insanlığın aynı hassaları görülür. Samimi olarak öğrenmek ve bilmek aşkı, öğrendiğini ve bildiğini samimi olarak söylemek ve yazmak vefası! Benim Adnan Adıvar'la bir olmadığım, hatta kendisinden hayli uzaklaştığım memleket davaları olmuştur. Ama onun ahlakî faziletinden ve fikir iffetinden hiçbir zaman şüphe etmemişimdir. Ömrünün en büyük bedbahtlığı, bu memlekette ulaşmak için çırpındığı iyi bir demokrasi çağının tam eşiğinde, ondan alabildiğine uzaklaştığını görmek hicranı olduğunu sanıyorum. Ama o karakterde insanlar, hemen her yerde, umduklarına kavuşmadan ölürler. Hasret giderler."

KAYNAKÇA

1) Doktor Abdülhak Adnan Adıvar, Halide Edib Adıvar, Ahmet Halit Yaşaroğlu, İstanbul, 1956

2) Denemeler / Abdülhak Adnan Adıvar, Derleyen: Remzi Demir, Epos, Ankara, 2003

3) Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 3, Modernleşme ve Batıcılık, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 36

4) Felsefe Meseleleri, Bertrand Russell'in, çev. Abdülhak Adnan Adıvar, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1935

BİLGELİĞİN YEDİ SÜTUNU

YENİ

T.E. LAWRENCE

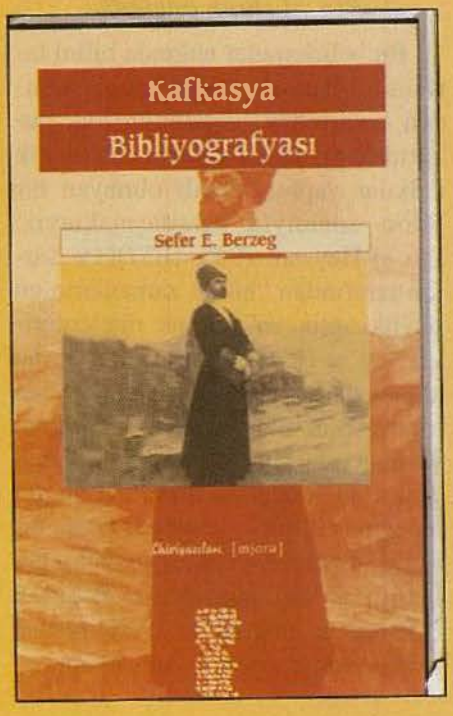
ARAP BAŞKALDIRISININ GAYRİ RESMİ TARİHİ

I. Dünya Savaşı sırasında Arapların Türklere karşı başlattığı başkaldırı hareketinin ve bu hareketin bizzat yönlendiricisi, mimarı olan bir İngilizin gözüyle kaleme alınmış kitap...

Çağımızın en efsanevi casusu 'Arabistanlı Lawrence', Osmanlının bölgedeki egemenliğine son verirken, İngilizlerin oyunlarını da boşa çıkarmış ve böylece hakedilmiş bir Arap dostluğunu kazanmmıştır.

Savaşın ve maceranın gizli kalmış dünyasına yolculuk yapmak isteyen her okuyucu için bu üç kitap, bir hazinedir... Yakın tarihimizin de bilgisine ulaşmak ve Ortadoğu hakkında en temel veriyi birinci elden okumak isteyenler için:

3 CİLTLİK BİR BAŞYAPIT

KAFKASYA BİBLİYOGRAFYASI

YENİ

SEFER BERZEG

Türkiye'de Kafkasya ve Kafkas halkları hakkında Türkçedeki tüm yayınlar... Kitaplar, broşürler, üniversitelerin lisans ve doktora tezleri, süreli yayınlar ve Kafkasyalıların çıkardığı yayınlar... İlk yayım tarihinden günümüze kadar yayımlanmış bütün eserleri kapsayan önemli bir bibliyografya çalışması...

Chiviyazıları Yayınevi Faks: 0216 414 97 93 bilgi@chiviyazilari.com www.chiviyazilari.com

Modern bilimde bir öncü
İbn el-Heysem

Bilim tarihinde özellikle son bir yüzyıl içerisinde gerçekleştirilen araştırmalar iki önemli yargıyla sonuçlanmıştır. Birincisi, "bilim" yalnızca gelişmiş Batı toplumlarının bir üretimi ve başarısı değildir. İkincisi ise, biçim, yöntem, üslup gibi bilimsel tutum ve tekniklerin önemli kısmı Batı dışındaki toplumların buluşu ve başarısıdır. Bilim tarihinde, bu iki temel konuda da çok büyük katkıları olmuş Batılı olmayan bir bilim adamıyla karşılaşıyoruz. Bu, "bütün zamanların en büyük optikçisi" İbn el-Heysem'dir.

Doç. Dr. Hüseyin Gazi Topdemir

(Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı)

Bilimin tarih boyunca gelişimini bilimsel yöntemlerle araştırmak amacıyla George Sarton tarafından akademik bir disiplin haline getirilmiş olan Bilim Tarihi'nde, özellikle son bir yüzyıl içerisinde gerçekleştirilen araştırmalar iki önemli yargıyla sonuçlanmıştır. Birincisi üst entelektüel bir etkinlik ve yaratım olan "bilim" yalnızca gelişmiş Batı toplumlarının bir üretimi ve başarısı değildir. İkincisi ise günümüz bilimine temel formunu kazandıran ve büyük bilimsel gelişmelere yol açan biçim, yöntem, üslup gibi bilimsel tutum ve tekniklerin önemli kısmı Batı dışındaki toplumların buluşu ve başarısıdır.

Bin yıl süren öncülük

Bu belirlemeler ışığında bilim tarihinin zaman koridorlarında yeniden dolaşmaya başladığımızda, yukarıdaki iki temel konuya çok büyük katkılar yapmış Batılı olmayan bir bilim adamıyla karşılaşmaktayız: İbn el-Heysem (965–1037)(1). Sarton tarafından "bütün zamanların en büyük optikçisi" olarak nitelendirilen İbn el-Heysem, gerçekten de bu alanda tartışmasız bir öncülüğe sahiptir. Bununla birlikte, astronomi ve matematik gibi bilimlerde de çağını aşan sonuçlara ulaşmayı ve geleceğin bilimini yönlendirecek bilimsel düşünce, yöntem ve üslup geliştirmeyi de başarmıştır. Bilimsel çalışmanın doğası ve kullanılacak usavurmanın niteliği konusunda geliştirdiği tartışmalar, ancak Ondokuzuncu Yüzyılda ve Yirminci Yüzyılın başlarında bilim felsefecileri tarafından bilim topluluklarının gündemine getirilebilmiştir. Bu bağlamda çalışmaları değerlendirildiğinde, şu noktalar dikkat çekmektedir:

- İbn el-Heysem, bilimde bütünsel yaklaşımı doğru bir biçimde ilk kez gerçekleştirendir.
- Bilimsel yöntem konusunu klasik dönem bilim anlayışı bağlamında doğru olarak ilk kez betimleyendir.
- Modern araştırmacı modelini, yani tek bir konuya yoğunlaşarak ayrıntıya inme tavrını ilk kez sergileyendir.
- Hem bir keşif, hem de bir doğrulama aracı olan deneyi gerçek anlamıyla ilk kez kullanandır.

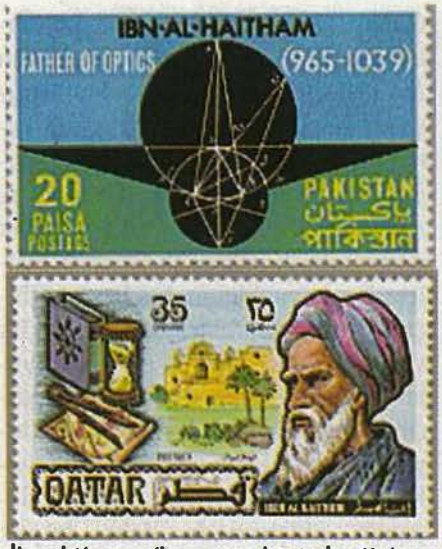

İbn el-Heysem (965–1037).

Bilimsel araştırma süreci ve bilimin doğası

İbn el-Heysem, ışık ışınlarının niteliği, nasıl yayıldığı, saydam nesnelerin özellikleri, ışık kaynakları, kendinden ışıklı ve ışıklandırılmış nesneler, nesnelerin saydamlık ve opaklık (donukluk) nitelikleri ve özellikle de ışığın saydam nesnelerde uğradığı değişimler ve izlediği yollar gibi temel optik problemleri ayrıntılı olarak tartıştığı Işık Üzerine adlı monografisinin girişinde, bilimsel araştırma süreci ve bilimin doğası hakkındaki düşünceleri serimleyen bir tartışmaya yer vermiştir: "Işık nedir?" sorusunun araştırılması doğa bilimlerine aittir; ancak "ışık nasıl yayılır?" sorusu ise, ışığın doğrular boyunca yayılıyor olması nedeniyle, matematiksel bilimlerin bilgisini gerektirir. Benzer şekilde, "ışın nedir?" sorusu doğa bilimlerine ait olurken, form ve görünüşlerinin incelenmesi ise matematiksel bilimlere ait olmaktadır. Işığın nüfuz edebildiği nesnelerde de durum aynıdır. "Saydamlık nedir?" sorusu doğa bilimlerinin konusunu oluştururken, "Işık saydam nesnelerde nasıl yayılır?" sorusu da matematiksel bilimlerin konusuna girer. Bundan dolayı ışık, ışın ve saydamlığın araştırılması hem doğa, hem de matematiksel bilimler kategorisi altına konulmalıdır."(2)

Bu cümleler hiçbir tereddüde yer

İbn el-Heysem'in anısına bastırılan Katar ve Pakistan pulları.

bırakmaksızın, ilk örneklerine ancak 17. yüzyılda Galilei Galileo'da (1564–1642) rastladığımız bir matematiksel fizik çalışmasını betimlemektedir. Gerçekten de ister ışık olguları olsun isterse diğer doğal olgular olsun, tümü bugün de geometri aracılığıyla betimlenmekte ve açıklanmaktadır. İbn el-Heysem'in dediği gibi, ışığın yayılımını betimlemenin yolu nasıl ki geometrik çizimlemeyse, bugün geçerli olan Görelilik Kuramı'nın evren ve doğa tasarımı da yine ancak geometri aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. Bu, İbn el-Heysem'in bütünüyle çağını aşan bir bilgi ve bilim anlayışına sahip olduğunun açık bir göstergesidir.

İbn el-Heysem'in dediği gibi, ışığın yayılımını betimlemenin yolu nasıl ki geometrik çizimlemeyse, bugün geçerli olan Görelilik Kuramı'nın evren ve doğa tasarımı da yine ancak geometri aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. Bu, İbn el-Heysem'in bütünüyle çağını aşan bir bilgi ve bilim anlayışına sahip olduğunun açık bir göstergesidir.

Diğer taraftan, başyapıtı olan Kitâb el-Menâzır adlı kitabı ayrıntılı bir biçimde irdelendiğinde de, İbn el-Heysem'in bu çalışmasında, Antik Çağ'ın bütün optik bilgi birikimini, problemlerini, doğru ya da yanlış bütün çözüm önerilerini bir araya getirdiği ve bu yönüyle bilimsel çalışmada yalnızca başat bir görevi olduğunu bildiği gözlem ve deneyi değil, aynı zamanda bilginin tarihsel gelişiminin de bilimde taşıdığı önem ve değere dikkat çektiği görülmektedir. Bu yüzden Antik Yunan'ın büyük bilgini Ptolemaios'un (Batlaymuys, M.S. 150'ler) düşüncelerine yeri geldiğinde atıfta bulunmakla birlikte, kendi yaptığı optik araç ve gereçlerle deneyler gerçekleştirmekten de geri kalmamıştır.

El-Heysem'de deneysel yöntem, tümdengelim, tümevarım

İbn el-Heysem'in deneyci yönünü açığa çıkaran bu durum, aynı zamanda "deneysel yöntem"in tarihsel gelişiminin belirlenmesinde de somut bir değere işaret etmektedir. Deneysel yöntemin bilimsel düşüncenin gelişimine ciddi bir biçimde eklenip kullanılmaya başlaması 16. yüzyıla ve Francis Bacon'a (1561–1626) denk düşmektedir. Bununla birlikte, Bacon'ın deney anlayışının son derece ilkel bir düzeyde bulunduğu ve modern anlamda bir değer taşımadığı göz önüne alındığında, İbn el-Heysem'in deneye bakışı ön plana çıkmaktadır. Kitabın Latince çevirisinde, deneyle ilgili olan, Arapça "itibar", "itibara" ve "mutabir" sözcüklerinin "experimentum", "experimentare" ve "experimentator"(3) olarak verilmiş olması da, deneysel yöntemin bir kanıtlama aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu ise modern bilimsel tavrın açıkça ortaya konulmasından başka bir şey değildir.

Aynı zamanda, Kitâb el-Menâzır'da tümevarım ve tümdengelim akıl yürütme teknikleri de çok ciddi ve dikkatli bir biçimde deneysel kanıtlamanın ışığında kullanılmıştır. İbn el-Heysem'in burada ışığın doğasını belirlemeye yönelik geliştirdiği düşüncelerin felsefi olmaktan çok, gözlem ve deneye dayanan belirlemeler olduğu dikkat çekmektedir. Açıkça otoritelere bağlanmadan, tamamen deneysel, matematiksel ve tümevarımsal akıl yürütmeye dayanan bir bilimsel çalışma anlayışı sergilemektedir. Bu bağlamda İbn el-Heysem'in düşünceleri sorgulandığında, o dönem içerisinde Müslüman bilim adamları arasında yaygın kabul gören Aristoteles otoritesine kapılmadığı, onun görüşlerine aykırı düşünceler geliştirmek ve bunları kaygısızca savunmak cesaretini gösterebildiği anlaşılmaktadır.

İbn el-Heysem yalnızca otoriteye karşı çıkmak cesaretini göstermekle yetinmemiş, aynı zamanda, yine dönemin genel eğilimi olan ilgi alanlarını geniş bir yelpazede tutmak yerine, günümüz bilim topluluklarında egemen olan tek bir bilim dalında (optikte) ayrıntılı ve kapsayıcı çalışmayı öne çıkarmakla da yenilikçi ve yaratıcı tavrını ayrıca kanıtlamıştır. Optiğin dışında astronomi ve geometriye gösterdiği ilgi de yine bu bilim dalının gerektirdiği bir ilgi olup, her ne kadar optik problemle-

Ptolemaios (Batlamyus). İbn el-Heysem, Ptolemaios'un düşüncelerine atıfta bulunmakla birlikte, kendi yaptığı optik araç ve gereçlerle deneyler gerçekleştirmekten de geri kalmamıştır.

rin daha anlaşılır kılınması için yaptığı çalışmalar, astronomi ya da matematikte yeni bilgilere ulaşmasını sağlamışsa da, bu alanlarda yeni bir kuram ya da kanıtlama yapma merakı değildir. Bilim tarihine "İbn el-Heysem Problemi" olarak geçen ve "bir daire düzlemindeki iki noktadan çıkan, daire çevresindeki tek bir noktada kesişen ve o noktaya olan normal ile iki eşit açı yapan doğrular çizmeyi öngören" geometri problemi bunun en güzel örneğidir. Çünkü bu geometri problemi aslında çukur aynalarda, ayna eksenine paralel gelen ışınların eksen üzerindeki bir noktada toplanacaklarını kanıtlamaya yöneliktir. Ancak bu çalışma aynı zamanda dördüncü derecede bir denklem problemini de bilim tarihine armağan etmiştir.

El-Heysem'in bilim anlayışı

Bu belirlemeler ışığında İbn el-Heysem'in bilim anlayışını betimlemek olanaklı olmaktadır. Ona göre, bilim, tam anlamıyla olgunun bağlı bulunduğu kanunları, gözlem ve deneyin sağladığı ışık altında matematiksel olarak ifade etme etkinliğidir. Modern dönem ve günümüz biliminin yaklaşımının da bu doğrultuda olduğu göz önüne alındığında, İbn el-Heysem'in bilim ve bilgi anlayışının önemi daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Çünkü burada bilginin "sağlamlığa" ve "tartışmazlık statüsüne" ulaşmasının, ancak konunun bir yöntem içerisinde ve mutlaka olgusal ve matematiksel boyutlarıyla ele alınmasıyla gerçekleşeceği vurgulanmaktadır. Bu bilim anlayışıyla doğanın matematiksel bir kavrayışla ele alınması gerektiğini benimsediği anlaşılan İbn el-Heysem'in, doğal olarak İslâm kültür çevreninde modern bilim tavrının ilk örneğini verdiğini belirtmek gerekmektedir.

İbn el-Heysem için, bilimsel bilginin, gözlem ve deney yoluyla elde edilen ve matematikle kesinleştirilen, genelleştirilen ve tekrar deneyle kontrol edilen bir bilgi olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu aslında, 17. yüzyılda bulunduğu düşünülen deneysel yöntemin, ondan yaklaşık 600 yıl önce açıkça uygulanmasından başka bir şey değildir.

Francis Bacon (1561–1626). Modern bilimsel düşüncenin kurucularından Bacon'ın bilim tanımlaması, İbn el-Heysem'in bilim anlayışıyla büyük benzerlikler gösterir.

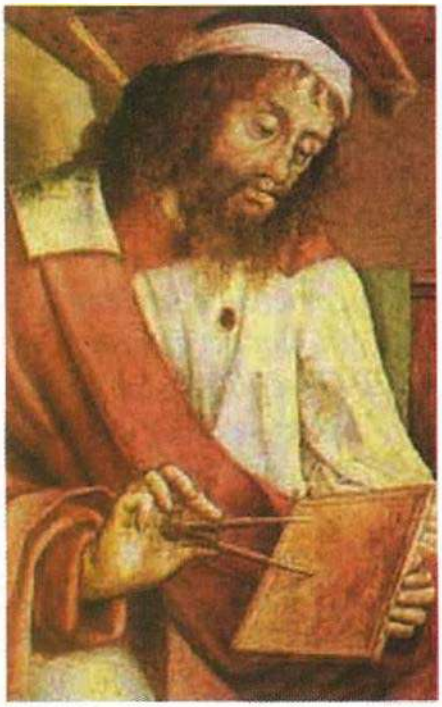
İbn el-Heysem'i bu başarıya götüren de kullanmış olduğu yöntemdir. Temel bilgiye ulaşmada kullandığı yöntemin esası iki boyutlu bir keşif sürecine dayanmaktadır: Dikkatin bütünüyle ayrıntıya yöneltilmesi ve ayrıntıların toplamının oluşturduğu genel bir ifadeye ulaşmak(4). Bu iki temel ayırt edici özelliğe dayanan araştırma modelini modern bilimsel yöntem açısından ele aldığımızda, tümevarımsal ve deneysel yöntemin bütün gereklerini yerine getiren bir bilimsel yöntem olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Böylece İbn el-Heysem için, bilimsel bilginin, gözlem ve deney yoluyla, yani olgusal temele dayanarak elde edilen ve matematikle kesinleştirilen, genelleştirilen ve tekrar deneyle kontrol edilen bir bilgi olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Bu aslında yukarıda da değinildiği üzere, 17. yüzyılda bulunduğu düşünülen deneysel yöntemin ondan yaklaşık 600 yıl önce açıkça uygulanmasından başka bir şey değildir. Çünkü çalışmasının değişik bölümlerinde bilim anlayışını ortaya koyan İbn el-Heysem, aynı zamanda yanılışa düşülmesinin en belirgin nedeninin yetersiz gözlem sonuçları olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, Antikçağ'da ortaya çıkan optik problemlerin pek çoğu yetersiz gözlemden kaynaklanmaktadır: "Antikçağ görme kuramlarındaki karışıklık ve tutarsızlık, bu kuramların duyulardan elde edilen ilkelere dayandırılmış olmasıdır. Birer araç olan duyular ise yanılmaz değillerdir. Duyuların yanılma payı ise ayrıntıya dayanan araştırmada daha büyük olur"(5).

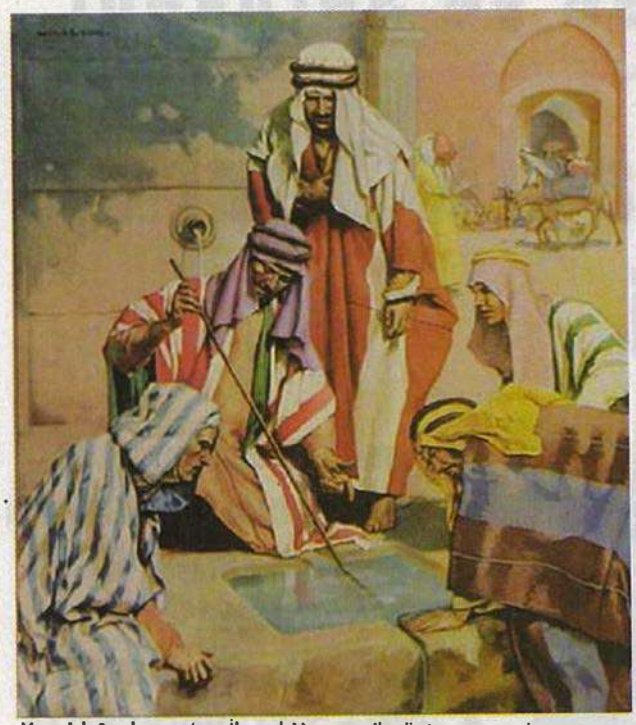
El-Heysem'in bilgi kuramı

Bu açıklamalarını dikkate aldığımızda, uzun bir dönem boyunca Eukleides (Öklid, M.Ö. 300'ler) ve Ptolemaios başta olmak üzere pek çok seçkin bilim adamının görmeye neden olan ışınların gözden çıktığını savunmasını başka türlü açıklamanın olanaklı olamayacağı ve İbn el-Heysem'in bu belirlemesinin gerçekten çok yerinde bir belirleme olduğu anlaşılmaktadır.

Burada dikkati çeken diğer bir önemli nokta da, İbn el-Heysem'in bütünüyle modern tarzda bir bilgi

Eukleides, görmeye neden olan ışınların gözden çıktığını savunmuştur. Antikçağ'da ortaya çıkan bu optik problemler yetersiz gözlemden kaynaklanıyordu.

Harold Anderson'un İbn el-Heysem'i gösteren eseri.

kuramı tasarlamış olmasıdır. Çünkü çok açık olarak o, bilgi kaynağının duyular olduğunu, ancak duyuların ilk bakışta dış dünyayı bize olduğu gibi vermediğini, sıklıkla yanılgılara(6) neden olduğunu, bunun ancak çok ayrıntılı gözlem ve deneyle en aza indirgenebileceğini öngörmektedir. Ek olarak, çok az olgu bilgisinden genellemeye gidilmesi de böylece önlenmiş olmaktadır. Çünkü Antik Çağ bilim adamlarını yanıltan en büyük etmenin yeterince olgu bilgisine dayanmadan genellemeye gitmeleri olduğunu bugün biz çok açık olarak bilmekteyiz.

Diğer taraftan modern bilimsel düşüncenin kurucularından biri olarak kabul edilen Francis Bacon'ın bilim tanımlaması dikkatle incelendiğinde, İbn el-Heysem'in yukarıda ayrıntısı verilen bilim anlayışıyla ne kadar benzer olduğu görülecektir. Bacon'ın, Aristoteles ve onun Orta Çağ'daki izleyicilerinin bilim anlayışına yönelttiği temel eleştirilerin başında, onların doğaya ilişkin sağlam ve güvenilir bilgiler edinmede başarısız oldukları ve bu başarısızlığın nedeninin de veri yığınını gelişi güzel, eleştirmeden ve test etmeden kullanmaları olduğunu açıkça belirtmektedir. Başka bir deyişle, doğanın yeni bilgisini elde etmek için sistematik bir biçimde gözlem ve deneyin kullanılmaması insanları yanlışa götürmektedir. Diğer bir neden ise Aristocuların çok hızlı genellemeye gitmeleridir. Bacon'a göre Aristotelesçi bilim izlencesinde birkaç gözlemden en genel ilkelere bir anda sıçranmaktadır ve daha sonra da elde edilen bu ilkeler tümdengelimsel çıkarımın temel ilkesi olarak kullanılmaktadır(7). Büyük yanılgılara ve yanlışlara yol açan bu durumda kurtulmanın yolu, İbn el-Heysem'in belirttiği üzere, sistematik bir biçimde gözlem ve deneye başvurmaktır.

Sonuç olarak İbn el-Heysem'in, 11. yüzyılın başlarında yaşayan ancak, modern dönemin yöntem ve teknikleriyle karşılaştırılabilecek incelemeleri ve denemeleri gerçekleştirebilmiş bir bilim adamı olduğu açığa çıkmaktadır. Bu başarı onun Yunan eserlerine yönelik yaptığı ayrıntılı incelemelerden edindiği deneyimi, Ortaçağ İslâm Dünyası'nın parlak döneminde egemen olan akılcı tutumla birleştirebilmesinden kaynaklanmaktadır.

İbn el-Heysem bütünüyle modern tarzda bir bilgi kuramı tasarlamıştır. Çünkü çok açık olarak o, bilgi kaynağının duyular olduğunu, ancak duyuların ilk bakışta dış dünyayı bize olduğu gibi vermediğini, sıklıkla yanılgılara neden olduğunu, bunun ancak çok ayrıntılı gözlem ve deneyle en aza indirgenebileceğini öngörmektedir.

DİPNOTLAR

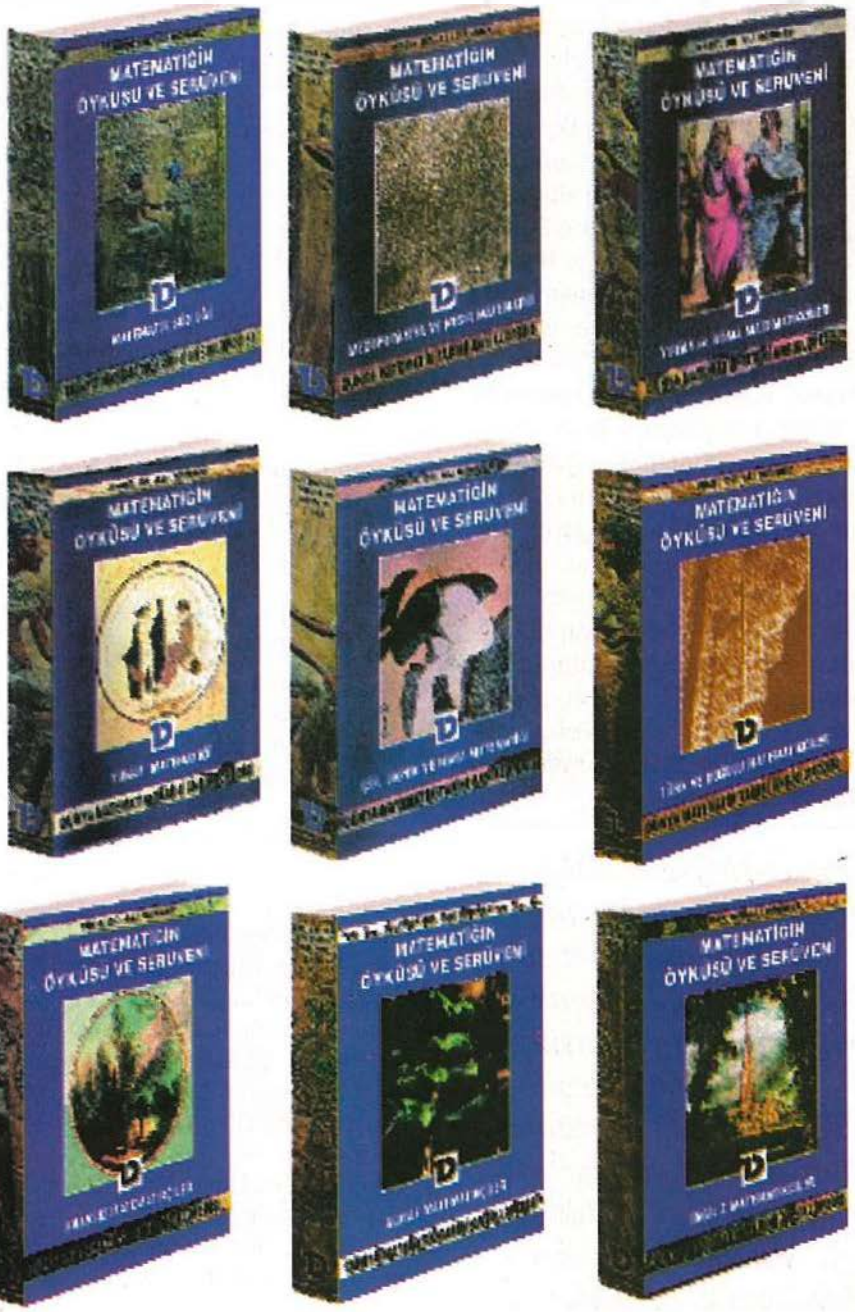
1) İbn el-Heysem ve çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Hüseyin Gazi Topdemir, Modern Optiğin Kurucusu: İbn el-Heysem, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
2) İbn el-Heysem, Risâle fî el-Dav, (Işık Üzerine), J. Baarmann, "Abhandulung über das Licht von Ibn al-Haitam", (Almanca çevirisi) Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 36, 1882, s. 195; M. F. Quraishi, "Discourse on Light", (İngilizce çevirisi) Ibn al-Haitham, Proceedings of Celebrations of 1000th Anniversary, Editör: Hakim Mohammed Said, Karachi 1969, s. 272; Hüseyin Gazi Topdemir, "İbn el-Heysem'in Işık Üzerine Adlı Çalışması", (Türkçe çevirisi) Belleten, 1997, Cilt: 61, Sayı: 230, s. 45.
3) Sabra, 1981, s. 190–191.
4) Saleh Beshara Omar, Ibn al-Haytham Optics. Minnesota 1977, s. 59.
5) İbn el-Heysem, Kitâb el-Menâzır, Fatih nüshası, varak 2a.
6) İbn el-Heysem, bu nedenle kitabının 3. bölümünde algı yanılgılarını ayrıntılı olarak irdelemiştir.
7) Bacon'ın bilim anlayışı için bkz. Hüseyin Gazi Topdemir, "Francis Bacon'ın Bilim Anlayışı", Felsefe Dünyası, Sayı 30, 1999, s. 54–55.

KAYNAKÇA

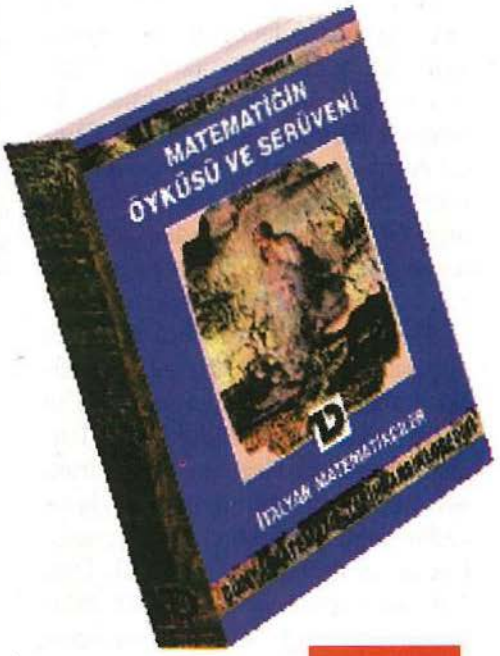
1) İbn el-Heysem, Risâle fî Dav, Almanca'ya Çeviren: J. Baarmann, "Abhandulung über das Licht von Ibn al-Haitam", Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 36, 1882.
2) İbn el-Heysem, Risâle fî Dav, İngilizce'ye Çeviren: M. F. Quraishi, "Discourse on Light", Ibn al-Haitham, Proceedings of Celebrations of 1000th Anniversary, Editör: Hakim Mohammed Said, Karachi 1969.
3) İbn el-Heysem, Risâle fî Dav, Türkçe'ye çeviren: Hüseyin Gazi Topdemir, "İbn el-Heysem'in Işık Üzerine Adlı Çalışması", Belleten, Cilt: 61, Sayı: 230, 1997.
4) Saleh Beshara Omar, Ibn al-Haytham Optics, Minnesota 1977.
5) A. I. Sabra, "Ibn al-Haytham", Dictionary of Scientific Biography, Cilt: 6, New York 1981.
6) Hüseyin Gazi Topdemir, "Francis Bacon'ın Bilim Anlayışı", Felsefe Dünyası, Sayı 30, 1999.
7) Hüseyin Gazi Topdemir, Modern Optiğin Kurucusu: İbn el-Heysem, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2002

Matematiğin Öyküsü ve Serüveni

Dünya Matematik Tarihi Ansiklopedisi

1 - MATEMATİĞİN SÖZLÜĞÜ
2 - MEZOPOTAMYA ve MISIR MATEMATİĞİ
3 - YUNAN ve ROMA MATEMATİKÇİLERİ
4 - YUNAN MATEMATİĞİ
5 - ÇİN, JAPON ve MAYA MATEMATİĞİ
6 - TÜRK ve DOĞULU MATEMATİKÇİLER
7 - FRANSIZ MATEMATİKÇİLER
8 - ALMAN MATEMATİKÇİLER
9 - İNGİLİZ MATEMATİKÇİLER
10 - İTALYAN MATEMATİKÇİLER

10. CİLT TAMAMLANDI

TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM YAYINLARI

Genel Dağıtım: Kardelen Narlıbahçe Sk. No: 6 Cağaloğlu - İstanbul Tel: (0212) 528 66 89 - Fax: +(0212) 519 84 85

rafından yönetilir. Çevresinde ona sadık thane'leri vardır. Birine yapılmış bir kötülük hepsine yapılmış sayılır ve hemen öcü alınmalıdır. Aile, klan, kabile ve en son olarak da krallık çemberleri içinde örgütlenmiş olan bu toplum içinde hakimi sınıf olan eorller (daha sonraki feodal dönemin soyluları olan *earl*'lerin, yani kontların kaynağı) ve *ceorls*, yani ataları tutsaklar olan kişiler, bu toplumun sınıflarını oluşturur. Kralın çevresinde *witan* adı verilen bir danışma meclisi oluşturulmuştur. Feodal dönemin ve yine bu dönemde tohumları atılan, kralın egemenliğini asillerle paylaşması anlamındaki ilk demokrasi unsurlarının başlangıcını buralarda aramak yanlış olmayabilir. Birbiriyle mücadele eden, aynı kökenden gelme bir çok kral içinde en güçlü olan, *bretwalda* olarak diğerlerine hakim olabildiği ölçüde yöreye barış gelmiş, kültür ve yaşam koşulları düzelmişti.

Hıristiyanlık

Kabilelerin birleşmesi çabaları içinde, tabii Hıristiyanlığın rolü de önemliydi. Anglosakson istilasıyla güneydeki yörelerden hemen hemen tamamen silinen ve ancak İrlanda'daki bazı papazların denizleri tekrar aşıp Gallere ve Cornwall'a geçerek canlandırdıkları Hıristiyanlık, bu kez, Papa Aziz Gregory'nin (590-604) gönderdiği Aziz Augustine aracılığıyla İngiltere'ye yeniden giriyordu. Roma İmparatorluğu'nun merkezi artık Konstantinopolis idi ve Roma İmparatorluğu'nun tekrar bir dünya imparatorluğu olması yolunda bu kez Hristiyanlığın kullanılması amaçlanıyordu. Aziz Augustine kralı Hristiyanlaştırdıktan sonra (597) Canterbury Başpikoposu oldu ve Hıristiyanlık, adaların Latinleşmesine değil, Hıristiyanlık etrafında birleşerek iç birliklerini kurmalarına yardım etti. Arabistan yarımadasında Hz. Muhammet yeni bir dini yaymaya çalışırken, kuzeydeki bu adalarda Kelt ve Roma Kiliseleri birleşiyor, İngiltere artık kimliğinin bir başka önemli yapı taşını daha yerine koyuyordu. Artık pagan dönem bitmiş, güçsüz Kelt kilisesi yok olmuş, Canterbury'de üslenen güçlü başpiskoposluk nedeniyle önemli gelişmelere neden olacak Katolik İngiltere doğuyordu.

Dil ve ulusal kimliğin kökleri

Dinsel örgütlenme, Kelt döneminden beri İngiltere için önemli bir örgütlenme biçimi yaratmıştı. Fransa'daki Gal halkı arasında olduğu gibi Britonlarda da *druid* denen rahiplerin toplumda önemli bir yeri vardı. Hıristiyanlıkla birlikte *parish* denilen, kırsal yörelerde, bir rahibin sorumluluğu altındaki bölgeler sistemi toplumun önemli bir örgütlenmesini oluşturdu. Manastırlar, okulların kaynağı oldu. Genç Anglosaksonlar buralarda yalnız dinsel metinleri öğrenmekle kalmıyorlar, Klasik metinleri de okuyorlar ve kendi kültürlerinin yarattığı, sözlü olarak onlara ulaşmış olan şiirleri buralarda kayda geçiriyorlardı. Latince, bu dinsel merkezlerde hakimiyetini sürdürmüş, Anglosakson dilindeki şiirlerin yanında Latince düz yazılar, tarih metinleri üretilmiş, pagan savaşçıları gösteren süslemeler, İncil sayfalarını süslemek için kullanılmıştı. 5. yüzyılda Latince tarih yazan Briton keşiş Gildas mı, yoksa 7. yüzyılda yine Latince tarih yazmış olan Anglosakson Bede mi İngilizdir? Yoksa ikisi de İngiliz midir?

Vikingler, Norveç'in fiyordlarından ve Danimarka'dan gelip İzlanda, Grönland, Kuzey Amerika, İrlanda'ya akınlar yapan, hatta Dinyeper Nehri'nden geçip Kiev'e hatta Konstantinopolis surlarına kadar dayanan denizci kavimlerdi. Uzun yıllar akınlar yaptıktan sonra 870 yıllarında adada tutunabildiler ve krallıkların bir kısmını ele geçirdiler. 878 yılında Wessex Krallığı ile Vikinglerin kurduğu krallık bir anlaşma yaparak İngiltere'yi aralarında bölüştüler. Zaman Saksonların lehine bir genişleme getirdi. Bu durum yeni akınlar başlayıncaya kadar sürdü. 1000'li yıllarda Wessex Krallığının başında basiretsiz bir kral vardı. Kâh Danimarkalı akıncılara vergi vermeyi kabul ediyor, kâh adada yerleşmiş olan halklarını katlediyordu. Bu, daha güçlü Viking akınlarına neden oldu ve Wessex kralı Sakson soyundan Ethelred, yurdunu bırakıp Norman karısının memleketine kaçtı, krallığı da düşmana teslim oldu. Danimarka'da Canute adlı bir kral vardı. Wessex Krallığı'nın danışma meclisi *Witan, Canute*'yi İngiliz Kralı seçti. Pagan Canute, Hıristiyan ve giderek sofu oldu. Roma'ya hacca gitti. Artık İngiliz tahtında bir Danimarkalı oturuyordu. *Anglo-Saxon Chronicle*'da(10), Canute'nin yeni ülkede, yeni konumu içinde geçirdiği değişikliklerden biri aktarılıyor: Kral Canute, Başpiskopos Alphege'in cenazesinin St. Paul's Katedralinden Canterbury'e nakledilişi töreninde bulundu. Onbir yıl önce, başpiskopos, Danimarkalılar tarafından esir alınmış, içki alemlerinde alay konusu edilmiş, işkenceden geçirilmiş ve en sonunda katledilmiştir. Danimarkalı kral ve adamları, artık İngiliz Kralı ve Katolik Hıristiyanlar olarak

piskoposu bir şehit ve aziz olarak defnetmeye hazırlandılar. Kutsal bir günde, bütün kutsal ayinleri yerine getirerek kemikleri gömdüler (11).

Fatih William ve dönüm noktası: Feodal İngiltere

Canute, bir şey daha yaptı. Öldürdüğü Wessex Kralı'nın Fransız eşiyle evlendi. Kendisi daha sonra İngiltere'de o kadar sevildi ki, Danimarka'dan getirdiği donanmaya gereksinimi kalmadığını düşünerek askerlerini geri gönderdi. Kralın ölümünden sonra yerine geçen oğlu bir veliahta sahip olmadığından, Canute'nin öldürdüğü Wessex Kralı'nın, daha sonra kendi eşi olan Fransız eşinden olma oğlu, Witan tarafından kral olarak atandı. Yeni kral bütün yaşamını Normandiya'da geçirmiştir. İngiltere tarihinde Edward the Confessor adıyla bilinen bu kişi İngiltere için çok tayin edici gelişmelere neden oldu. Sarayda iki farklı "taraf" vardır: Yeni kralın Normanları ve İngiliz Wessex soyu. İngiliz kralının kuzeni ise Normandiya dükü dür; Fransa Kralı'ndan bağımsız, güçlü bir feodal beyliğin hakimidir.

Edward öldükten sonra Normandiya dükü William 1066 yılında İngiliz sahillerine çıkar. Kralın çocuğu olmadığı için, İngiliz krallığının kendi hakkı olduğunu düşünmüş olmalıdır. Kanlı bir savaştan sonra Anglosakson soyluları büyük ölçüde yok edilir. William, 4 bin-5 bin kişilik Anglosakson soylularına ait olan toprakları, kendisine mutlak itaat ve askeri destek sözü karşılığında 180 kişiden oluşan kendi adamlarına dağıtır(12). Böylece İngiltere'de feodal dönem başlamış, tüm toprak sahipleri, kralın vasalları olmuşlardır.

Norman İstilası İngiltere tarihinin en önemli olayıdır denilebilir. Bu olayla, dil, edebiyat, kültür, toplumsal yaşam, ekonomi yeni bir mecraya girer. İngilizlerin Fatih adıyla andıkları William, Kelt-Norman kökeniyle, artık Anglosakson kökenli İngilizlerin yeni güçlü kralıdır. Anglosakson Witan geleneğini sürdürür. Ayrıca, adamlarını yollayıp Krallıktaki her karış araziyi, her çiftlik hayvanını kayda geçirir ki vergi kaçırılmasın. Belgelerde ilk olarak 1117 yılı için Oxford'da bir okuldan söz edilmektedir. Bu okul 1133 yılında Paris'ten, bir konferans için ünlü bir teologun geleceği ölçüde büyümüş ve ünlenmiştir (13).

İstiladan sonra Anglo-Norman krallar, bir yandan da eski ünvanları olan Normandiya Dükü ünvanlarını da sürdürdüler. Zaten İngiliz ve Norman soyluları birbirlerinden kız alıp veriyorlar, Manş Denizi'nin iki yakasında da evleri, toprakları ve aileleri oluyordu. Ancak 1200'lerden sonra bu ilişkiler soğumaya başladı. Manş'ın her iki yakasında da toprakları olanların birinden vazgeçmesi

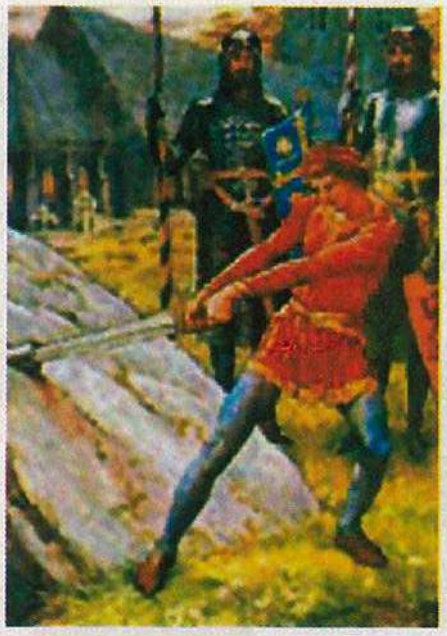

gerekti. "Sonuçta, İngiltere'deki topraklarını korumayı seçen Norman kökenli soylular, Fransa'yı yabancı bir diyar, kendilerini de İngiliz olarak görmeye başladılar. "Yabancı olan her şeye karşı kuşkuyla bakmaya başlamış olan, özgün Norman istilacıların soyundan gelip İngiltere'de sağlam bir şekilde yerleşmiş olanlar, İngiltere'de giderek büyüyen bir ulusalcı ruh, dil de dahil olmak üzere, İngiliz olana karşı bir hoşgörü yaratmışlardı."(14)

Standart İngilizcenin doğuşu

Norman istilası İngiliz dili açısından da önemli gelişmelere yol açmıştır. Norman dili yani Fransızca, doğal olarak, yeni hakim sınıfın dili olduğu için, İngiltere'nin resmi dili haline gelmiş. Anglosakson soylular da buna ayak uydurarak Fransızca kullanır olmuşlardı. Kilise ve hukuk çevreleri Latince kullanmaya devam etmiş, bu durumda, değişip gelişmekte olan İngilizce yalnızca halkın dili olarak yaşamaya devam etmişti. Norman Fransızcası bu İngilizceyi de etkilemiş ve zaman içinde, bu gün kullanılmakta olan İngilizceye çok benzeyen bir dil ortaya çıkmıştı. Bütün bu dil karmaşası giderek İngilizce lehine gelişmiş, devlet ve ticaret işlerinde de kullanılmaya başlamıştı. 1362'de İngilizce, mahkemelerde geçerli olan resmi dil ilan edilmişti. 1370'lerde, sarayda ve en etkili çevrelerde yetişmiş olan ve Avrupa'yı dolaşıp Fransız ve İtalyan edebiyatlarını inceleyen Geoffrey Chaucer, bu gün okuyanların çok büyük güçlük çekmeden anlayabilecekleri bir İngilizceyle ünlü, ölümsüz eseri *Canterbury Tales* (*Canterbury Öyküleri*)'i yazdı. Chaucer'ın da kullandığı East Midland lehçesi, daha sonra matbaayı İngiltere'ye getirip bir çok eseri basan William Caxton'un da standart olarak kabul ettiği İngilizce oldu ve "Kralın İngilizcesi", "Oxford İngilizcesi" gibi isimler altında bu güne kadar "Standart İngilizce" olarak geldi.

Öte yandan, kiliselerde, 900'lerden beri, Paskalya ayinleri içinde, İncil'den kişileri ve olayları konu alan küçük karşılıklı konuşmalar yer almaya başlamıştı. Halkın hoşuna giden bu karşılıklı konuşmalar, giderek kilisenin bahçesine taştı ve dini olmayan unsurlar da içermeye ve uzamaya başladı. Klasik dönem Yunan tiyatrosundan bu yana, yüzyıllardır dünyanın çeşitli toplulukları içinde, kırsal yörelerde daha çok doğanın uyanışını kutlayan bahar oyunları şeklinde yerel boyutlarda kalmış olan tiyatro sanatı İngiltere'de bu şekilde yeniden büyük bir uyanışın içine girdi ve hızla gelişerek 16. yüzyılda da Birinci Elizabeth döneminde parlak örneklerini verdi ve dünyanın en büyük edebiyatçıları arasında anılan Marlowe, Shakespeare, Ben Jonson gibi büyük tiyatro yazarlarını yarattı. Bu tiyatro, Klasik Yunan Tiyatrosu'nun kalıplarını kırmış, yepyeni unsurlar da içe-

ren bir tiyatroydu ve bir çok yönüyle özgündü.

Sekizinci Henry ve bağımsız kilise

Hristiyanlık İngiliz milli kimliğinin önemli bir unsuru olmakla birlikte, devlet-kilise ilişkisinin özgün gelişimi de bu kimliğin bir parçasıdır. Sekizinci Henry zamanında Anglikan Kilisesi'nin Roma'dan kopması, İngiliz krallarının, kendi üstlerinde, dinsel de olsa, herhangi bir otorite kabul etmek istemeyişlerinden ileri gelmiştir. Canterbury'deki İngiliz Kilisesi de Londra'daki İngiliz sarayı da direktif almaktan hoşlanmaz. Sekizinci Henry zamanında şiddetle yaşanan bu çekişme, Onikinci Yüzyılda da şiddetle yaşanmıştı. William'ın torunu İkinci Henry ile Canterbury Başpiskoposu Thomas Beckett arasında da üstünlük mücadelesi yaşanmış, sonuçta Beckett öldürülmüş ama İkinci Henry de onu şehit kabul etmek ve türbesine hac ziyaretinde bulunmak zorunda kalmıştı (1171).

En son olarak ama belki de en önemli unsurlardan biri olarak eklenmesi gereken, İngiltere'deki demokrasi geleneğinin, dünyanın hiçbir yerinde olmadığı kadar erken geliştiğidir. Yine, Norman Fatih William'ın torununun çocuğu Kral John, hem soyluları hem de kiliseyi fazlaca baskı altına alıp vergileri artırınca, soylular birleşip kralı kendileriyle bir sözleşme imzalamaya zorladılar. Bilindiği gibi Magna Carta-Büyük Sözleşme adı verilen bu sözleşmeyle, 1215'de, ilk kez, bir kralın otoritesi sınırlandırılmış oluyor ve temsili İngiliz yönetim sisteminin temelleri atılıyordu. Ayrıca soyluların, din adamlarının ve özgür yurttaşların temel hakları da tanımlanıyor ve güvence altına alınıyordu. Haksız mahkumiyete karşı koruma ve jüri karşısında yargılanma hakkı sağlanıyor ve genel konseye harcamalar konusunda denetleme hakkı tanınıyordu, yani parlamentonun tohumları atılıyordu.

Aynı toprakla yoğrulan kavimler milleti oluşturur

İngiliz milli kimliği, bir çok eski kavmin etkileşimiyle bir bireşim olarak oluşmuş, gelişerek bazı noktalarda filizlenmiş ve bu şekilde kendi özgün dilini, demokrasi geleneğini, kendine özgü Hıristiyan geleneğini, edebiyatını, sanatını yaratmıştır. Bu, dünyanın her yanında, her ulus için böyle olmuştur. Coğrafi olarak bir birine yakın kavimler, soylar karışmışlar, etkileşmişler ve bir coğrafya üzerinde bir kültür oluşturmuşlardır. Ancak İngiltere'de de, başka yerlerde de olan bir başka şey daha vardır .O ülkede yaşayan insanları, o birbirine karışmış soyları belirli bir şekle sokan, istilacıyı da kendine benzeten, eğer yabancı ise, kralı bile kendinden biri haline getiren yine o topraklardır; o topraklar üzerinde o güne kadar yaratılmış olan kültürdür, birikimdir, tüm varlıktır.

Padişahların, kralların yaptıklarını soylarının izini sürerek, kanlarını, kökenlerini araştırarak yorumlamak, o ülkeye hizmet etmiş olan devlet adamlarının, eser vermiş sanat insanlarının kan bağlarını, etnik kökenlerini izleyerek değerlendirmek, tarihi ve yaşamı açıklayabilir mi?

DİPNOTLAR

1) Henry Bolingbroke(1367-1413): Kraliyet ailesinden olup sürgüne gönderilmiş olan, ama daha sonra tahtı ele geçirip IV. Henry adıyla tahta geçmiş olan İngiliz kralı. Norman istilasından sonra ilk defa olarak halkına İngilizce hitap etmiş olması ile ünlüdür.

2) Henry Tudor(1457-1509)Lancaster sülalesiyle York sülalesinin İngiltere tahtı için yaptığı ve İngiliz tarihinde "The Wars of the Roses" adıyla bilinen ve 30 yıl süren taht savaşlarının sonunda York sülalesinden Richard'ı yenerek VII Henry adıyla Kral olup Tudor sülalesinin İngiltere tahtına geçmesini sağlayan İngiliz hükümdarı. Kızını İskoç kralı IV. James ile evlendirerek İngiltere ile İskoçya'nın birleşmesini de sağlamıştı.

3) E.H. Carter, R.H.F. Mears, A History of Britain, Oxford at the Clarendon Press, Londra, 1960, s. B

4) Gal: İngilizcesi Gaul

5) aynı eser, s.20.

6) İngilizce özgün adları: Angles, Saxons, Jutes

7) İngilizce özgün adları: Scots, Picts

8) Kaynak: Britania : www.britannia.com/history

9) Welsh bizim Galli dediğimiz, Galler yöresinde oturan kişilere bu gün İngiltere'de verilen addır. Anlaşılan, bu Kelt kökenli kişileri, biz Türkçe'de, Fransada yerleşmiş olan akrabalarına verilen adla anmayı (Gaul), İngilizler ise kendi dillerinde "yabancı" anlamına gelen sözcükle anmayı tercih etmişler.

10) The Anglo-Saxon Chronicle: Kral Büyük Alfred'in emriyle MS 890da bir araya getirilmeye başlanan, çeşitli yazılardan oluşan ve daha sonra da eklemeler yapılarak bir İngiltere tarihi olarak ortaya çıkan metinler. Özgün olarak Anglosaksonca (Eski İngilizce) dilinde yazılmıştı, daha sonraki eklemeler, Orta İngilizce ile yapıldı.MS 998

11) Carter & Mears, s. 64

12) Helen McDonnell, England in Literature, Scott, Foresman & Co. , Illinois, 1987s. 63

13) aynı eser, s. 63

14) aynı eser, s. 117

KAYNAKÇA

1) Carter, E.H., Mears, R.A.F. (1960). *A History of Britain*. Londra: Oxford at the Clarendon Press.

2) MacDonnell, Helen (ed.) (1987). *England in Literature*. İllinois: Scot, Foresman & Co.

3) Ker, W.P. (1958). *The Dark Ages*. New York: The New American Library

4) *Britannia:www.britannia.com/history*.

Çalışmalarımızın tümünün bilinçli ve ısrarlı okuyucularla anlam kazandığının bilincindeyiz.
Okuyan, okutan, araştıran, sorgulayan, üreten, eleştiren; eğitimci, öğrenci, yazar, akademisyen, ana, baba, birey ve toplum temel özlemimizdir...

ANI yayıncılık
Aydınlanmada 12.Yıl

Anı Yayıncılık
Akademik Bir Yayınevidir.

ATATÜRK'Ü DOĞRU ANLAMAK

Yazar: Prof. Dr. Sezgin Kızılçelik

Yazar bu yapıda emperyalizmin hâkimiyetine ve Avrupa birliğine karşı yeniden kavgayı değil, yeniden kalkışla kullanıma Türkiye'nin batı dışı muazzam imkânlar bütünü zenginliğini tam tersine açıyor. Her düşüncede maddi bir temel fizyolojiden yükseldiği düşünüldüğünde Atatürk ve değerlendirmesi gereken bir şekilşeydir. Aynı zamanda Atatürk, Atatürkçülük, ulusal kurtuluş kavramlarını irdeleyen ve derinlemesine bir araştırma sonucu ortaya çıkan kitabın ait başlıkları da en az ortaya attığı fedar tadar geldiklir. Atatürk'ün hedeflerine ve emperyalizm ile ilgili düşüncelerinden, Atatürk'ün Türk ordusu ve yönetimiyle ilgili görüşlerine, gerçek Atatürkçülük adına son sune değişik düşünce odaklarının verdiği cevaba kadar bir çok soruya yanıt bulan kitap küreselleşme ve emperyalizm kavramlarına bir Atatürkçü, yazarın kendi deyimiyle radikal bir Atatürkçü gözüyle bakmanızı sağlıyor.

ZALİMLER VE MAZLUMLAR

Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK

Amerika, AB' yi de yanına alarak günümüzde kendi başına buyruk olarak, başta haydutluk olmak üzere, dilediği her şeyi yapıyor, çıkarlarına ters düşen ülkeleri zalimce yok etmeye çalışıyor. Barbarlığın yeni kalesi Amerika, dünyada en çok katliam yapan bir devletitir. Amerika, emperyalizmin yeni aletleri olan Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi ekonomik kurumlar; Birleşmiş Milletler gibi politik ve hukuki yapılar; NATO gibi askeri birlikler; Coca-Cola, McDonald's, Marlboro, CNN, Microsoft, Motorola, Yahoo, Amazon.com gibi kültürel ikonlar/ajandalar vasıtasıyla kendi imgesinde bir dünya yaratmıştır. Amerika, özellikle söz konusu aygıtlarıyla Batı-dışı mazlum toplumları, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel bakımdan abluka altına almış, onlara büyük bedeller ödetmiş, onların ekonomi politikalarını çökertmiş, her şeylerini mahvetmiş ve dünyayı adeta bir kan gölüne çevirmiştir.

AVRUPA BİRLİĞİ VE EĞİTİM

Yazar: Dr. Murat Gürkan Gölcan

Avrupa Birliği üyeleri arasında ortak bir eğitim politikası belirlenmiş olmakla birlikte, eğitim konusunda ortak ilkeler ve ortak değerler oluşturulmakta, bunları destekler nitelikte projeler uygulamaya konulmakta veya AB organlarınca bazı kararlar alınmaktadır. Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinde Türk Eğitim Sistemi'nin yapısal sorunları olarak ortaya çıkan konuların zaman içinde çözümlenebilmesi, söz konusu projelere katılmaya ve ortak değerlere dayalı eğitim politikaları geliştirmeye de bağlıdır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinde, pek çok konuda olduğu gibi eğitim konusunda da çalışmaların yoğunlaşmasına neden olmuştur. İşte bu kapsamda, yazarın ilgili de Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinde Türk Eğitim Sistemi'nin yapısal sorunlarında odaklaşmıştır. Kitap, birincisi Avrupa Birliği'ne Adaylık Sürecinde Türk Eğitim Sistemi'nin yapısal sorunları ve ikincisi ise Avrupa Birliği'ne Adaylık Sürecinde Türk Eğitim Sistemi Yapısal Uyum Modeli geliştirilmesi ve uygulayıcıların görüşlerine sunulması olmak üzere iki amaç üzerine kurulmuştur.

TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL SORUNLARI

Doç. Dr. Mustafa GÜNDÜZ

Türkiye, geçmişle kıyaslanmayacak ölçüde hızlı ve yoğun bir değişim sürecinden geçmektedir. Bu süreçte birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Sorunları ortaya çıkaran da, çözümlerini üretecek olan da kuşkusuz insanlardır. Bununla birlikte, sorunları belirleyecek ve olası çözümleri önerecek olanlar arasında özellikle toplum bilimcilere çok iş düşmektedir. Onların bu konuda söyleyecek sözleri her zaman olacaktır. Çünkü Türkiye'de sorunların önemli bir bölümü toplumsaldır. Toplumsal yapıdan bağımsız bir biçimde anlaşılıp açıklanamaz. Türkiye'nin toplumsal sorunlarının sıradan küçük bir bölümünü belirlemeye yönelen bu kitap, birbirinden bağımsız olarak farklı zamanlarda yapılmış çalışmalara dayanmaktadır. Bu çalışmalar arasındaki anlamlı ilişki hepsinin de Türkiye'nin toplumsal sorunu olmasıdır. Kaldı ki yazıların içeriğinin değiştirilmesine gerek duyulmamıştır. Çünkü bütün toplumsal sorunlarda olduğu gibi, bu kitaptaki çalışmalarda de ele alınan sorunlar taşıdıkları "toplumsal olgu" niteliğiyle geleceği kapsamaktadır. Türkiye'nin toplumsal sorunlarına duyarlı okuyucuların el altı kitabı olması dileğiyle okuyucunun dikkatine sunulmuştur.

YURTTAŞLIK BİLİNCİ

Doç. Dr. Mustafa GÜNDÜZ -
Yrd. Doç. Dr. Ferhan GÜNDÜZ

Devletlerin yaşadığı sorunların temelinde ve bu sorunların ortadan kaldırılmasında, yurttaşlığın önemi özerinde durulmuştur. Gerçekten toplumsal yaşamın hep daha iyi koşullarda sürdürebilmesinin ana yolu yurttaşlıktan geçmektedir. Yurttaşlık bilincinin temeli ise, hiç kuşkusuz, yurttaşlık, demokrasi, devlet, insan hakları, temel toplumsal kurumlar ve cumhuriyetin bilgisine sahip olmaya dayanmaktadır.

LOZAN'DAN SEVR'E TÜRKİYE

Turgut ÖZBAY

Bu kitap Türk insanın ulusal kurtuluş mücadelesi sonucu elde ettiği ve Lozan barış anlaşmasıyla tescil eden Türkiye Cumhuriyeti devletinin bir dönemine ve Osmanlı İmparatorluğunun ardından son yüzyılına eleştirel bir bakış açısıyla bakmasını sağlıyor. Kitapta Osmanlının gerileme ve parçalanma döneminden yönetim biçimleri ve batı emperyalizminin tutumunu görecekisiniz. Sevr anlaşmasıyla devletlerin sömürgeleştirme çalışmalarını ve Anadolu topraklarının açık işgalini detaylı biçimde inceleme fırsatınız olacak. Aynı zamanda bize ülkeyi yönetenlerin nasıl Sevr anlaşmasının benzeri yaşatan çıkardığı ve nerdeyse tüm dünyanın büyüklerinin her istediğine evet dediklerini görme fırsatı verecektir. Geçmişten öğrenerek geleceği kurma isteği olan tüm okuyucuların dikkatine sunulmuştur.

KÜRESELLEŞME VE SOSYAL BİLİMLER

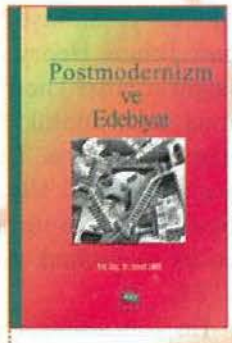
Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK

Kapitalizmin yeni bir adı ve ifadesi olan küreselleşme, sosyal bilimler üzerinde etkili olan bir süreçtir. Küreselleşme-sosyal bilimler ilişkisi ile kapitalizm-sosyal bilim ilişkisi aynıdır. Böylelikle sosyal bilimlerin varoluş nedenleri ve gerekçelerini küreselleşme ideolojisinin bağlamının dışında düşünmek güçtür. Çünkü sosyal bilimler ile küreselleşmenin tarihsel olarak inşa edilişi ve gelişim süreci koşuttur. Sosyal bilimlerin konu seçimi, teorisi, metodolojisi, epistemolojisi ve kavramlarının genelikle küreselleşmenin mantığını yansıttığı söylenebilir. Bu nedenle içinde yaşadığımız sosyal dünyayı anlamamız, açıklamamız ve yorumlamamız kısaca teorileştirme çabamızın esasını oluşturan sosyal bilimleri yeniden düşünmemiz gerekir. Bu kitap küreselleşmenin dünya düzeni üzerine etkisi ile birlikte sosyal bilimlerede etkisini tartışan temel bir kaynaktır.

POSTMODERNİZM VE EDEBİYAT

Yazar: Yrd. Doç. Dr. İsmet Emre

Edebiyat, postmodernizm ile olan ilişkisini, roman türünden hareketle belirleme girişimi olarak addedilmesi ereken bu çalışmanın temel amaçlarından biri de teorik bir çerçeve kurmasıdır. Doğrusunu söylemek gerekirse üzerinde ayrıntılarıyla durulmuş bir konu olmadığı için Postmodern anlayışın içine Postmodern Edebiyat yerleştirmekte bir hayli zorlanır. Henüz edebiyat tüm da konuyla ilgili geniş kapsamlı bir çalışma yoktur. Üstelik, Postmodernizmin Post Yapısalcılık adını verdikleri metodolojinin teorik terafıyla ilgili metinlere bağlılığına karşın, işin pratiğiyle ilgili bir çalışma bulunmaması da bu kitabın zorluklarından birini oluştu muştu . Kitabın bu eksikliği doldurması isteğiyle okuyucunun beğenisine sunulmuştur.

SOSYAL BİLİMLERİ YENİDEN YAPILANDIRMAK

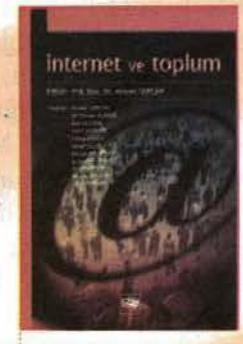
Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK

Bu yapıtla, sosyal bilimlerin neliği sorunsalını, onun ne olduğunu, ne işe yaradığını, sosyal yapılara ve hayatlara olan tesirlerini anlamaya çalıştık. Sosyal gerçekliği açıklama iddiasında olan sosyal bilimlerin, hakiki işlevlerini yerine getirmediğini, gittikçe kendisinin problemli bir vakaya dönüştüğünü ve adeta sosyal gerçekliğin anlaşılması için savaşım verdiğini kanıtlamaya çalıştık. Sosyal bilimlerin masum olmayan doğası ve mantığıyla yüzleştik ve çoğu kez de hesaplaştık.

İNTERNET VE TOPLUM

Editör : Yrd. Doç. Dr. Ahmet TARCAN

Eğitimden sağlığa ekonomiden kültüre kadar bir çok alanda internet toplumsal yapıya dahil olmuş ve etkilerini göstermeye başlamıştır. Yeni bir dünya yeni bir ilişkiler yumağı oluşturan internetl anlamak pek de kolay değil. Bu bağlamda Dicle Üniversitesinin seçkin akademisyenleri tarafından hazırlanan bu kitap okuyucuyu sanal dünya da var olan temel alanlarda bilgilendirecek ve internet konusunda Türkçe kaleme alınmış kaynak bir eser özelliğindedir.

Fevzi Çakmak 2.Sk. No:36/D Kızılay / ANK. Tel: (0312) 231 98 97 Fax:(0312) 232 17 78
www.aniyayincilik.com.tr * aniyayincilik-w@tr.net

18-24 Mayıs Müzecilik Haftası ve Türk Müzeciliği

"Müzecilerin görevi halkı eğitmektir"

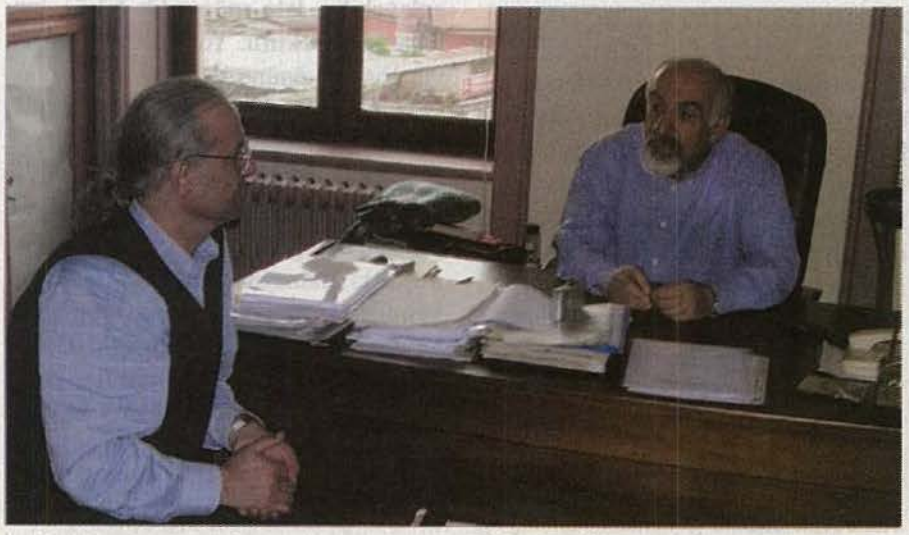
Müzecilik ve pedagoji eğitimi görmüş insanlar, müzede eğitim nasıl verilmelidir konusunda önce kendilerini yetiştirmeliler.
1960'lara kadar kendi halinde giden müzecilik, 1960'larda müze sayısı yönünden bir patlama yaptı.

Doç. Dr. Y. Sümer Atasoy ile söyleşi
(İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı)
Söyleşi: Erkan Ildız

- 18-24 Mayıs günlerinde Türkiye'de Müzecilik Haftası kutlanıyor. Bu yılın programında neler var?

- Uluslararası Müzeler Komitesi yani ICOM'un koyduğu bir kural vardır. Her sene Mayıs ayında bir hafta Müzecilik Haftası olarak kabul edilir ve bütün dünya ülkelerinde çeşitli etkinlikler yapılır. Yapılacaklar bir yıl önceden belli olur. Ancak Türkiye'de Müzecilik Haftası'nda neler yapılacağı genellikle önceden belli olmaz. Hangi müzeye sorsanız, hatta Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne sorsanız dahi bunun cevabını bugün almanız mümkün değildir. Bu işler maalesef biraz baştan savma yapılır. Müzecilik Haftası dediğiniz zaman her ilde bir-iki konferans verilir. O hafta boyunca müzelere giriş ücretsizdir. Akın akın öğrenciler öğretmenleriyle beraber müzelere gelirler, müzelerin kapısından sıra halinde girerler, tekrar kapıdan çıkarlar; itiş kakış, bağırış çağırış, ancak kimse yardımcı olmaz. Müzeler Haftası Türkiye'de böyle kutlanır. 1954'lerden bu yana doğru dürüst müzeler haftası kutlandığını ben bu yaşımda henüz maalesef göremedim. Türkiye'de müzecilik var mıdır, çağdaş standartlara uygun mudur? Bu sorunun cevabı bugün koskocaman bir hayırdır. Gerçi ödül kazanmış müzelerimiz vardır, sergileme alanında Avrupa Konseyi ödülü kazanmışlardır. Ama halkı eğiten bir müze kavramı henüz Türkiye'de gelişmemiştir.

Doç. Dr. Y. Sümer Atasoy 1966 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Prehistoria bölümünden mezun oldu. Aynı yıl İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde asistan olarak göreve başladı. 1973-74 yıllarında Londra Üniversitesi'ne devam etti ve British Museum'da müzecilik eğitimi aldı. 1977 yılında müzeden ayrıldı ve Turing ve Otomobil Kurumu'nda kültür müdürü olarak çalışmaya başladı. Bu arada müzecilik konusunda makaleler yazdı ve konferanslara katıldı. 1994 yılında İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nde öğretim üyesi oldu. "Antik Çağda Amisos (Samsun)" konulu teziyle doktor unvanı kazandı. 2001 yılında doçent oldu. Halen aynı bölümde arkeoloji ve müzecilik dersleri vermektedir.

Erkan Ildız ve Doç. Dr. Sümer Atasoy.

- Her yıl Eylül ayında Harbiye Askeri Müze'de düzenlenen bir de seminer var. Bu seminerler aslında müzecilik sorunlarının tartışıldığı verimli platformlar oldular sanırım.

- 6 tane müzecilik semineri yapıldı bugüne kadar. Ne yazık ki bunu da Kültür Bakanlığı yapmadı. Askeri Müze önayak oldu. Müzeciliğin çeşitli sorunları bu seminerlerde tartışıldı ve sunulan bildiriler kitap halinde çıkartıldı. Akademisyenler ve müzeciler burada çok faydalı konulara değindiler. Ancak şöyle bir eleştiri de getirebiliriz. Burada sunulan bildirilerden bazıları içerik açısından doyurucu olmuyor. Bu nedenle bildirilerin seçiminde biraz daha titiz davranılması gerekiyor. Türkiye'de müzecilik yoktur diyoruz ama müzecilikle ilgilenenler ise oldukça fazla. Avrupa'ya giden, bir müze dolaşıp birkaç fotoğraf çeken kişinin, ben müzeciliği biliyorum

anlamında bu seminerlerde bildiri vermeye kalkmasını doğru bulmuyorum.

Reklam yapılırsa insanlar müzeye koşup gidecekler

- Son yıllarda özel müze kuruluşlarında bir artış oldu. Bu gelişmeyi neye bağlıyorsunuz?

- Biraz medyanın şişirmesi oldu diyebiliriz. Doğrudur, İstanbul güzel bir Modern Sanat Müzesi kazanmıştır. Türkiye'de bu konuda öteden beri çabalar vardır. Modern Sanat Müzesi için bir vakıf kurulmuştu; yer ve para hatta müzede sergileyecek eser bulamadıklarından çok sıkıntı halindelerdi. Yıllarca mücadele ettiler ama Eczacıbaşı'nın başını çektiği bir grup, eski Salı Pazarı depolarını gayet modern bir şekilde düzenleyerek bir mekan kazandırdı. İyi de yaptılar. Medya biraz fazla üzerine düştü; bu arada Suna - İnan Kıraç Vakfı tarafından kurulmakta olan Tepebaşı'ndaki Pera adı verilen müze ile Osman Hamdi Bey'in meşhur Kaplumbağa Terbiyecisi tablosunu bir müzayedede satın almak yüzünden bir çekişmeye girdiler. Böylece büyük bir reklam oldu. Binlerce kişinin Modern Sanat Müzesi'ne geldiği, ziyaret ettiği söylendi. Bu da bize gösteriyor ki, reklam yapılırsa insanlar müzeye koşup gidecekler. Yalnız bu durum bizi aldatmasın. Müzeye binlerce insanın gelmesi neyi gösterir? Acaba bu müzeyi dolaşan insanlar ne öğrendiler, bu insanlara ne öğretildi? Çağdaş ya da modern sanat hakkında insanlar ne öğrendiler? Bunları eğitecek, öğretecek bilgi panoları, eğitmenler var mıydı? Bu sorulara herhalde olumlu cevap vermemiz mümkün değildi. Gerçi benim gözlemlediğim kadarıyla okullara, bilhassa da gruplara, bu müzede sergilenen çağdaş resimler hakkında bilgi verilmektedir. Bu konularda eğitilmiş gençler var. Ama bunlar, müze ve pedagoji eğitimi almamış insanların yapacağı işler değildir. Batı'da bu iş için müze eğitim merkezleri vardır. Bu merkezlerde, müzecilik ve pedagoji eğitimi görmüş insanlar önce kendilerini yetiştirirler ve sonra çeşitli yaş gruplarına göre dağılırlar; bu yaş gruplarına göre insanları müzede dolaştırarak, hangi konuda eğitim vereceklerse, ona göre aktiviteleri olur. Workshop çalışmaları vardır, yap bozları vardır, bulmacaları vardır, dramaları vardır. Gerçi bunlar Türkiye'de çeşitli müzelerde, bilhassa Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde de zaman zaman yapılmaktadır. Ama yine müze eğitimcisi olmadığı için bunlardan beklenen yararın, umulandan az olacağı kanısı taşımaktayım. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Müze Eğitimi diye bir bölümü var. Burada müze eğitimi yapılmaya başlanmıştır. Ancak bu eğitim kurumu müzecilerle işbirliği yapamadığı için pek verimli olamamıştır ama yine de olumlu bir girişimdir.

Müzelerde halkın ilgisini çekecek etkinlikler düzenlenmeli

- Müzeye gelen ziyaretçilerin müzede eğitiminin yanı sıra müze dışında da, devletin belki ilkokulda insanlara müze konusunda vereceği eğitim de olabilir. Çünkü insanlar kendi yaşadıkları kentteki müzeleri, tarihi mekanları merak etmiyorlar ama diyelim ki Ankara'ya gidiyorlar o zaman müzeye gitmeyi düşünüyorlar. Yani kendi yaşadığınız kenti tanımak konusunda pasifiz. Bunu neye bağlıyorsunuz?

- Çocuk yaştan itibaren insanların eğitilmesi lazım. Arkeoloji ve sanat tarihi eğitimi almış öğrencilerin arasında bir araştırma yapılırsa, onların da müzeleri dolaşmadıkları görülür. Müzeleri dolaşması gereken, bir kere değil birkaç kere gitmesi gereken öğrencilerin müzelere gitmediklerini maalesef görüyoruz. Dolayısıyla sadece müzecilik eğitimi ya da arkeoloji sanat tarihi eğitimi, mimarlık eğitimi, resim eğitimi alan insanların değil her yaştan - meslekten insanların gidip görmesi lazım müzeleri. Bu alışkanlığın kazandırılması ilkokuldan başlayan bir eğitimle mümkün. Batı'da çocuk çok küçük yaştan bunun eğitimini alıyor. Her çeşit müze var, sadece bizdeki gibi arkeoloji ağırlıklı değil. Eğleniyor insanlar, aileleriyle beraber gidiyorlar. Orada lokantalar var, kafetarya var, eğlence var, sinema var. Çoğu bedava bunların ama sadece oradaki etkinlikler paralı, oradan para kazanılıyor. Bizde de şimdi yeni bir müzecilik düzeni getirilmek isteniyor. Batı'daki gibi bir mütevelli heyeti, bir başkan, altında yardımcıları olacak ama para nereden bulunacak sorusunun cevabı hâlâ yok. İşletmecisi olması lazım müzenin; hem bir bilimsel tarafı hem de halkı çekecek bir takım faaliyetlerinin bulunması lazım. Siz eski bir eseri güzelce temizler onarırsınız, altına da bir "Arkaik Dönem" etiketi koyarsınız; kim ne kadar anlar bundan? Çünkü bugün için çok çözemeyeceğimiz, bilmediğimiz bir çağın ürünleridir bunlar. Bu ürünleri insanlara nasıl anlatacaksınız? Çizimle anlatabilirsiniz, canlandırma ile anlatabilirsiniz, video ile anlatabilirsiniz. "Arkaik bir stel" demeniz insanlara bir şey ifade etmez ama onların bir mezar taşı olduğunu, şu nedenle dikildiğini, o mezar taşında bulunan betimlerin şu anlama geldiğini eğer açıklayabilirseniz insanların daha çok hoşuna gidecektir. Çocukları eğlendireceksiniz, eğlendirirken öğreteceksiniz. Amerika'yı yeniden keşfetmenize lüzum yok. Bunun çok güzel örnekleri var. Size bir misal vereyim. Amerika'da uzay müzesi vardır. Orada Ay'a gitmiş bir kapsül vardır. Altında da bir yığın bilgi yazılıdır. Onları her yaştan insanlar okur ama hiçbir şey anlamazlar çünkü çok teknik terimlerdir. Ama her gün belli saatlerde onun önüne bir adam gelir, tiyatro ve pedagoji eğitimi almış bir genç üniversite öğrencisidir. O astronot gibi giyinir, etrafındaki insanlara bir astronotun o kapsüle nasıl girdiğini, nasıl uzaya çıkıp indiğini 15 dakika içinde o kadar güzel tiyatrovari şekilde anlatır ki, en küçük çocuktan en büyük yetişkine kadar herkes anlayabilir. İşte müzecilik böyle bir anlayışı gerektirir. Yoksa kapsülü koyup oraya, önüne de bilgi panosunu koyun, bir şey ifade etmez. Eğer müzecilik anlayışını böyle yapabiliyorsak, halkı eğitebiliyor ve eğlendirebiliyorsak insanlar da müzeye gelecektir. Zaten yapılan araştırmalar göstermiştir ki, müzeye ziyaretçi gelmiyorsa uygulanan programlarının yetersizliğindendir, halkı çekememiştir. Bunu uyguladığımız zaman, müzeleri ölü bir salon, fosillerin saklandığı bir salon, can sıkıcı bir yer olmaktan kurtardığımız zaman elbette insanlar gelecektir. Çevrenizdeki insanlara sorun ilkokulda, ortaokulda gelmiştir müze-

ye; ondan sonra bir daha uğramamıştır. Niye diye sorulduğunda, ben ondan bir şey anlamıyorum bi, diyecektir. O halde müzecilerin görevi halkı eğitmektir.

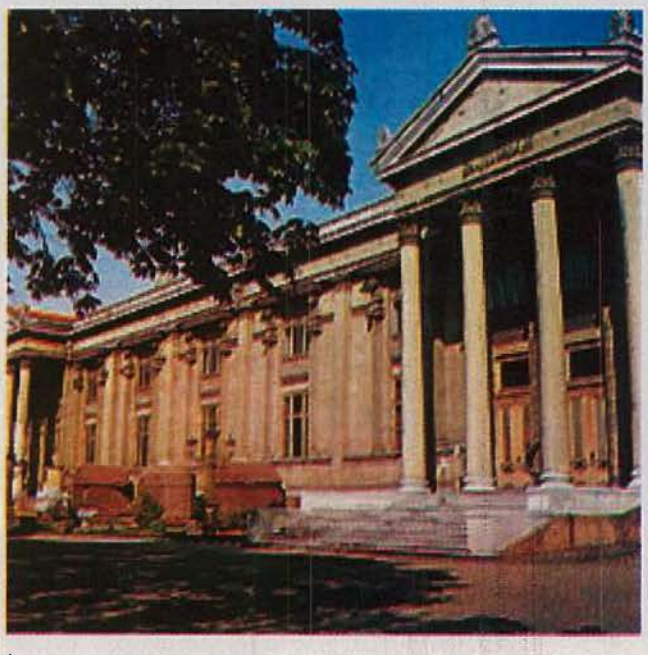
Çağdaş müzeciliği yakalamak için hem müzeciler hem de yetkililer eğitilmeli

- Müzelerin parasal açıdan kendi kendine yeterli hale gelmesi, sıkıntılardan kurtulması için alması gereken önlemler nelerdir?

- Türkiye'de yanlış bir uygulama vardır. Müzelerden toplanan giriş ücretleri maliyeye gitmektedir ve maliye de müzelerin ihtiyaçlarına göre para vermektedir. Ancak müzeler hiçbir zaman ihtiyaçları kadar parayı alamamaktadır. Ören yerleri için bir kanun çıkartıldı geçmiş yıllarda. Ören yerlerinden oranın belediyeleri para almaya başladı; hedef, toplanan paraların yine o ören yeri için harcanmasıydı. Fakat belediyeler ören yerlerinden kazandıkları paraları başka yerlere harcamaya başladılar. Bundan da vazgeçildi. Kültür, bütün dünyada pahalı bir iştir. Oradan kazanılan para ile bütün müzelerin donatılması, onarılması mümkün değildir. Türkiye geneline baktığımız zaman Efes, Mevlana, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ayasofya gibi müzelerin çok büyük gelirler elde ettiklerini görürüz. Ama onun yanında küçük müzeler, ziyaretçisi çok az olan müzelerin para kazanması söz konusu değildir. Müzelerin gelirleri müzeye kalsın, onlar idare etsin diye bir sistem yoktur. Ama Kültür Bakanlığı'nın bir bütçesi vardır. Kültür Bakanlığı Maliye'ye müraacat eder ve Maliye de bu paraları verir. Dolayısıyla Kültür Bakanlığı'nın bütçesi biraz fazla olsa ve Kültür Bakanlığı kendi bütçesinden müzelere daha büyük paylar ayırsa daha iyi olur ama bu Türkiye'de bugüne kadar gerçekleşmedi. Müzelerin onarılması, yenilenmesi, teknolojik donatımlarının yapılması oldukça pahalıdır. Aydınlatması, ısıtılması, depolanması hepsi maliyetli işlerdir. Türkiye'de müzelerin teknik donanımlı depoları dahi yoktur. Hepsi bodrum katında, nem içindedir. Türkiye'de yaklaşık 100 tane kazı yapılmaktadır, binlerce eser çıkmaktadır. O binlerce eser depolara kaldırılmakta ve kendi haline bırakılmaktadır. Sadece sergilenecek birkaç tane, onlarla ifade edeceğimiz sayıda eser sergilenebilmektedir. Geri kalanlar depolarda çürüyüp gitmektedir. Bunu önlemek için çok pahalı bir organizasyona ihtiyaç vadır. Müzelerde laboratuarlar, bilimsel araştırmalar için kütüphaneler kurulmalıdır. Fotoğrafçısı olmalıdır. Böyle donanımlı bir müze Türkiye'de hemen hemen yok gibidir. Sadece İstanbul Arkeoloji Müzeleri ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ni hariç tutabiliriz.

- Türkiye'de müzecilik yaklaşık 130 yıllık bir geçmişe sahip. Bu 130 yıllık geçmiş içinde bugünkü vardığımız noktayı nasıl buluyorsunuz ve günümüzün temel sorunları nelerdir?

- Türkiye'de müzecilik bir arpa boyu yol gitmiştir diye özetleyebiliriz. 1960'lara kadar müzecilik kendi halinde giderken 1960'larda bir patlama yaptı; turizm nedeniyle her kasabaya hatta her köye bir müze kurulmaya başlandı. Tabii bu müze binaları, eserler ve iklim koşulları göz önüne alınmadan, hep aynı tipte yapıldı. Ankara'da Müzeler Genel Müdürlüğü'nde yapılan tek tipte bir müze projesi uygulandı. 80 tane müze vardı o yıllarda ama bunların ışık meselesi nedeniyle damları camdı, oradan da yağmur suları sızardı. Antalya Arkeoloji Müzesi'nde heykeller çoğunluktaydı ancak duvar yoktu, yere kadar camdı; heykeller sergilenemedi doğru dürüst. Vitrinleri yetersizdi, müze salonlarının ortasında sütunlar vardı. Bunlar sergilemeyi görsel olarak kapatıyordu. Sonradan bundan vazgeçildi, yeni müze binaları kurulmaya başlandı. Bildiğiniz gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında camiler, medreseler, kiliseler müze olarak kullanılıyordu. 1960'lardan sonra başlayan ve 1980'lere kadar devam eden bu yeni müze binaları, sonunda parasızlık nedeniyle ortadan kalktı. Mevcut müze binalarının onarımları gerekti, onlar için de para bulunamadı. Müze mimarisinin yanında, içindeki sergileme düzeni de, vitrinler de, aydınlatma da, ısıtma konuları da maalesef çağdaş düzeyi yakalayamadı. Elbette parasızlık da bunda etken oldu. Bir müze, genel müdüründen para istediği zaman, "bizde para yok ama sponsor bul, yap" cevabını alıyor ve sponsor bulmak da Türkiye'de kolay olmadığından, birçok şey de yapılamıyor. Gerçi şimdi bir kolaylık yaptılar, sponsor olanları vergiden muaf tutuyorlar ama o da yeterli olamamaktadır. Eğer Türkiye'de çağdaş müzeciliği yakalamak istiyorsak, bu konuda hem müzecilerimizin hem de yetkili ve etkili kişilerin eğitilmesi gerekmektedir. Müzecilerimizin kendi başlarına yapacakları işler de vardır; en azından yıllardır değişmeyen sergilemeyi değiştirmeleri lazımdır. Müzelerdeki etiketleri yenilemeleri, güncel hale getirmeleri gerekir. Müzeci arkadaşlar bütün müze salonunu değil bir vitrini değiştirmekle işe başlasalar, pek çok yol alabilirler. Ama müzeci arkadaşlarımız da maalesef müzecilikten başka işlerde yoğunlaştıkları, bürokrasiye boğuldukları, çeşitli zorluklar ve yokluklarla karşılaştıkları için müzecilik görevlerini ikinci plana itmektedirler. Yani halkı eğitmek, eğitim programları yapmak konusunda maalesef yetersiz kalıyorlar.

İstanbul Arkeoloji Müzesi

Bize kulak verin...

www.yonfm.com.tr

"Türkülerin İnternetteki Adresi"

Yön FM

"Türkü Radyosu"

Türküler Artık Her Yerde !

-R-

RECURSIVE: (İng.ter.bilişim) BVTTS, Bilişim ve Telekomünikasyon Terimleri Sözlüğü, bir bilgisayar terimi olan "recursive" sözcüğünü şöyle açıklıyor: "Özyineleme, yinelemeli. Kendi kendini çağıran bir işlevi, yordamı veya işlem sırasını belirten bir deyim."

RÜYA MI HAKİKAT Mİ?: (Roman,1943) Yaşamı ve kişiliği hakkında geniş ve ayrıntılı bilgilere sahip olamadığımız Hataylı tıp doktoru Vedii Bilgin'in barışçı ve yarı mistik bilimge romanı. Dr. Bilgin, Türk edebiyatında hiç denecek kadar az bilimge romanının yayınlandığı bir dönemde kaleme aldığı, bilebildiğimiz bu tek yapıtında, Mars gezegenine yapılan düşsel bir yolculuğu ve orada gördüklerini yarı ütopik bir üslupla dile getirmiştir. Yazar, romanının girişine şu paragrafla başlar: *"Evvela okuyucularıma şunu arzetmek isterim ki ben bir heyetşinas değilim. Bu hususta fazla bilgim dahi yoktur. Yalnız eski idadi mekteplerinde tedris edilen Kozmoğrafya'yı okumuş ve bu dersten güçlükle sınıf geçmiştim. Bundan sonra da bir daha başımı çevirip gökyüzüne bir nazarı tecessüsle bile bakamamıştım. Ben doktorum; hayâlatla kat'iyyen uğraşmam ve bütün hayatım doktorluğa ait işlerle geçti. Ne olduğumu anlattım. Şimdi rüyamı dinleyiniz: 1935 senesi mayısının onbeşinci gecesi idi..."*

RH'yi bilimgesel kılan etmenlerin başında, yazarın bu geziyi uyku sırasında gördüğü bir düşmüş gibi yansıtmasının yanı sıra tıp ve sosyoloji gibi bilim dallarını, bir bilimge romanı çerçevesi içinde başarıyla kullanabilmiş olmasıdır. RH'yi barışçı kılan ise yapıtın şu sözlerle sona ermesi:

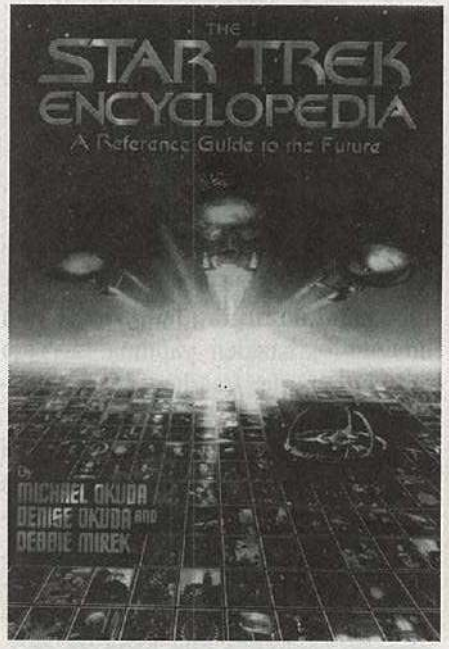
"Milletler arzularına yetişmek ve haklarını müdafaa edebilmek için kudretli, nüfuzlu ve tehdidini ikaa kadir bir adalet divanı, bir milletler cemiyeti kuramazlar mı!.. Harbi ortadan kaldırarak yoksuzluktan, sefaletten, işsizlikten ölen milyonlarca bedbahtı kurtaramazlar mı!.. Beşeriyete sevgi, merhamet ve muhabbet hisleri aşılıyarak içtimai hayatta yapılacak inkılaplarla kökünden halledemezler mi!.. Beşeriyet, bu sayıp döktüğüm hakikatleri bir gün idrak edecek, işte bu rüyamın o zaman tahakkuk edeceğine kanaatim vardır. Bunu biz göremeyeceğiz, bizden sonraki nesiller görürse ne mutlu.... Hatay 14/4/943"

Dr. V.Bilgin, 1944 yılında Mersin'de *"Cemiyet Çemberi"* adlı bir başka bilimge romanı yayınlayan İhsan Serim ile birlikte dönemin iki nadir Türk bilimge yazarından biridir. Bkz. BİLGİN; Dr Vedii, *"Rüya mı Hakikat mi?"*, Roman, Muallim Ahmed Halid Kitabevi Y.,Tecelli Matbaası, İstanbul, 1943, 118 sf. >>>Türk Bilimge Edebiyatı.

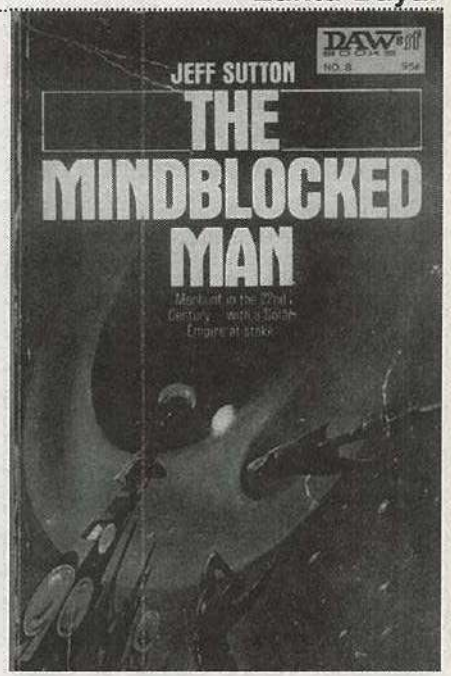
-S-

STAR TREK: >>> Uzay Yolu.

STAR TREK ENCYCLOPEDIA: Merkezi New York'ta bulunan *"Simon & Schuster"* ortaklığına bağlı *"Pocket Books"* tarafından "Paramount Pictures"ın verdiği imtiyazla yayınlanan ünlü *"Star Trek"* dizisinde geçen deyimler, terimler, kurumlar, kahraman ve karakterler, aksesuarlar, uzay gemi ve istasyonları ve amblemler ile ilgili her türlü bilginin ansiklopedik bir düzen içinde sunulduğu bilgi kitabı. STE, Michael Okuda, Denise Okuda ve Debbie Mirek tarafından yazılıp, basıma hazırlanmış. Kitapta yer alan çok sayıdaki s/b fotoğrafların çekim ve sağlanması da Doug Drexler tarafından gerçekleştirilmiştir. Büyük boy (22x28 cm.). "hard cover" ve şömizli olarak hazırlanan yapıt, Nisan 1994'te basılmış ve *"Star Trek"* dizisiyle ilgilenen araştırmacı ve fanlar için kaynak kitap niteliği kazanmıştır. Ansiklopedinin sonunda , basım tarihi olan 1994'e kadar gerçekleştirilen eski *"Uzay Yolu"* ile *"New Generation-Yeni Kuşak"* dizilerinde yer alan episodların eksiksiz bir de filmografisi verilmiştir. Ansiklopedide ayrıca *"Star Trek"*'in hazırlanış ve çekimi sırasında meydana gelen olayların kronolojik sıralamasını yapan bir de ilave bulunmaktadır. Bkz. Michael & Denise Okuda, Debbie Mirek, "The Star Trek Encyclopedia", Pocket Books, New York, 1994, Büyük Boy, 396 sf. Ciltli ve şömizli, çok sayıda s/b fotoğraf. ISBN: O-674-886843 >>> Uzay Yolu.

"Star Trek-Uzay Yolu" dizilerinde yer alan kahramanlar, kostümler ve aksesuarlar üstüne geniş bilgiler sergileyen "Star Trek Ansiklopedisi".

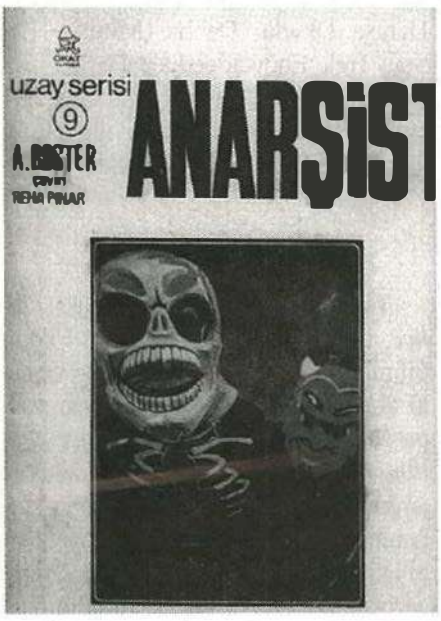

Parapsikolojik bilimgenin klasiklerinden, dilimize henüz çevrilmemiş olan Jeff Sutton'ın 1972 basımlı "The Mind Blocked Man-Belleği Kilitli Adam" adlı romanı.

-T-

TELEPATİ: (Gr. *tele*: uzak; *pathos*; duyu, his. Tr. uzaduyum) Pozitif bilimlerin de kısmen kabul ettiği ve hâlâ araştırma aşamasında bulunan telepati olayı; ESP (*extra-sensory perceptions*) adı altında bir bilimge edebiyatı jargonu olarak uzun yıllardan beri kullanılmaktadır. Telepatinin bilimge edebiyatında bu denli ciddiye alınmasının gerekçelerinden biri de 1959 yılının 25 Temmuz'u ile 10 Ağustos'u arasında ilk nükleer denizaltı *Nautilus* ile yapılan ve >>> *Zenner* kartlarının da kulla-

nıldığı ünlü telepati deneyidir. Bu deneyde, Duke Üniversitesi Parapsikoloji laboratuvarından Dr. Smith ile Donanmadan Yzb. Jones denek olarak kullanılmışlardır. Deneme sırasında bir odada kapalı olan Dr. Smith, önüne otomatik bir makineden restgele atılan Zenner kartlarına bakarak, telepatik beyin dalgaları gücüyle bu kartlardaki ideogramları 2100 kilometre uzaklıkta, Atlantik'in yüz metreyi aşkın bir derinliğinde seyretmekte olan *Nautilus*'taki Yzb. Jones'a göndermeye çalışıyordu. Deney sonucu Yzb. Jones'un parapsikoloji laboratuvarında bulunan Dr. Smith'e gönderdiği ideogramlardan yüzde yetmişini doğru olarak algıladığı saptandı. 2001 yılı Şubat ayında ise *Parma Üniversitesi*'nden İtalyan bilimadamları Vittorio Gallase ile Giacomo Rizzolatti ve asistanları, düşünceleri okuma bağlamında yürüttükleri çalışmalarda yepyeni bir nöron sınıfı tespit ettiler. Bu nöronların harekete geçmesi için kişinin spesifik bir işi gerçekleştirmesi gerekiyordu. Nöronlar, bir kişide, bir başkası da aynı işi yaptığı zaman harekete geçiyorlardı. Bilim adamları bu son özelliklerinden dolayı yeni keşfedilen nöronlara "*ayna nöronlar*" adını verdiler. Ayna nöronlar, diğer insanların davranışlarını olduğu gibi yansıtıyor veya tekrar edebiliyordu. Başkalarının aklından geçenleri bilebilen nöronların varlığı, telepatik araştırmalar konusundaki en son ve ciddi bu-

Parapsikilojik bilimgenin büyük klasiği, ilk Hugo Ödülü sahibi "The Demolished Man-Yıkılmış Adam"ın 1971'de "Anarşist" adıyla yapılan Türkiye basımı.

luş olarak kabul edilmektedir. Bilimge edebiyatı, özellikle psikolojik ya da parapsikolojik bilimge adı verilen türde telepatiyi esas alan sayısız roman üretmiştir. Ancak bunlar arasında, tutarlılığı ve bilimden uzaklaşmayışı ile ilgi çekenlerin sayısı iki elin on parmağını geçmez. Telepatinin konu alındığı, dilimize de çevrilmiş romanlar arasında Alfred Bester'ın "*The Demolished Man*-Yıkılmış Adam"ı, (Tr.çev."*Anarşist*", OYUS-9, 1971) ile henüz dilimize çevrilmemiş olan Jeff Sutton'ın "*The Mind Blocked Man*-Belleği Kilitli Adam"ı (Daw Books, New York, 1972) bilimge edebiyatı açısından son derece dikkate değerdir. 1953 yılında ilk >>> Hugo Ödülü'nü alan Bester'in romanında, gelecekte toplumun seçkin yönetici sınıfı olacağı düşünülen *Telepatlar Loncası*'nın serüvenleri anlatılır. Jeff Sutton'ın romanı ise ESP güçlere sahip bir ABD Başkanının, bu büyük gücün çevresindeki bürokratlar üzerinde doğurduğu büyük korku nedeniyle nasıl tıbbi müdahalelerle enterne edilişini ve başkanın da güçlerini kullanarak bu zor durumdan nasıl kurtulduğunu öyküler.

TELESCREEN: (İng. neolojik. Gr. *tele*: uzak. Eski İng. *scren*, Eski Fr. escran. Genel anlamda "perde" ve "koruyucu kalkan") İngiliz yazar Georges Orwell'ın Troçkist bilimge yazarı Yevgeni Ivanoviç Zamyatin'in "*Mıy-Bizler*" (1927, Tr. Ayrıntı,1988) adlı romanından esinlenerek yazdığı "1984" (1946, Tr. MEB, 1959) adlı klasik bilimge romanında kurguladığı, hem alıcı hem de verici görevlerini yerine getirebilen bir tür özel TV aygıtı. Romanda totaliter bir devlet olan Okyanusya, yurttaşlarını bu aygıt yardımıyla gözetler ve denetim altında tutar. YİZ ise "*Bizler*" adlı romanında, baskıcı devletin yurttaşlarını gözetleyebilmesi için duvarları kristalden yapılma, saydam evler ve daireler tasarlamıştır. >>> Dirac Com., vizifon, vidphone.

TRANSURANIC: (L. kökenli İng.) Amerikalı bilimge yazarı Leigh Brackett'ın >>> "*Uzayda Büyük Sıçrayış-The Big Jump*" (1956, Tr. OYUS, 1971) adlı romanında kurguladığı, yapısında biyolojikman ölmüş bir organizmayı canlıymış gibi harekete geçiren "*transuranic*" bir eleman bulunduran "transuranic gezegen" LB, yapıtında da *transuranic* hakkında roman kahramanlarından birinin ağzından şu açıklamayı yapar: "*Ballantyne öldüğü zaman vücuttaki hücrelerde normal metabolizma faaliyeti durdu. Fakat bazı artıklar var ki, canlılığını koruyor. Bizim için tamamen yeni bir şey. Hücrelerdeki canlılık, biyoşimik, metabolik enerji değil. Belirli transüranik elemanların verdiği bir canlılık gibi görünüyor. (.....) Transuranik elemanlar, radyoaktif etki yapmazlar, enerjiyi boşaltırlar.*" (sf.55-56)

TWELVE TO THE MOON: (Film, 1960) Yapımcı: Fred Gerbhardt, Yön. David Bradley, Senaryo: DeWitt Bodeen, Özel efektler: Howard Anderson Co. Oyn. Muzaffer Tema, Ken Clark, Tom Conway, Francis X Busman ve Mich Cobi. Columbia s/b 80 dk.

Filmin gösterime girmesinden bir yıl sonra asıl mesleği yazarlık olan yapımcı tarafından Robert A. Wise imzasıyla romanı da yayınlanan "12 to the Moon-Ay'a 12 Kişi" (Türkiye'de "Ay'a Seyahat" adıyla gösterildi) uyduya bir roketle yolculuk yapan uluslararası 12 astronotun serüvenlerini anlatır. Roketin adı "*Lunar Eagle-Ay Kartalı*"dır ve filmin çekiminden dokuz yıl sonra Ay'a yolculuk yapacak gerçek uzay gemisine de bu ad verilecektir. Farklı uluslardan gelen astronotlar arasında *Dr. Selim* adıyla bir de Türk bilimadamı bulunmaktadır. *Dr Selim* ile toplulukta bulunan tek kadın astronot arasında gelişen aşk serüveni, filmin romantik arkaplanını oluşturur. Astronotlar Ay'da korkunç uçurumlar, bir bataklık gibi insanı yutan gümüş renkli toz denizleri ve fokurdayan lavlarla karşılaşırlar. Bu arada astronotlardan biri, Ay'ın alçak ve çukur yerlerinde solunabilecek hava bulunduğunu keşfeder. Ancak araştırmacıları daha büyük bir sürpriz beklemektedir. Uydunun derinliklerinde H.G.Wells'in "*First Men in the Moon-Ay'da İlk İnsanlar*" (1901) adlı romanında olduğu gibi bilinçli canlılar yaşamaktadır. Filmde bu canlılar görünmezler ama astronotlar, Dünyalılar savaşçı ve düşman tavırlarına bir son vermezlerse, gezegenlerinin güçlü silahlarla ve içten dondurulacağına dair bir ultimatom alırlar. Film bu mesajıyla >>> II. Altın Çağ'ın ünlü klasiği "*The Day the Earth Stood Still-Dünya'nın Hareketsiz Kaldığı Gün*" (1951) adlı

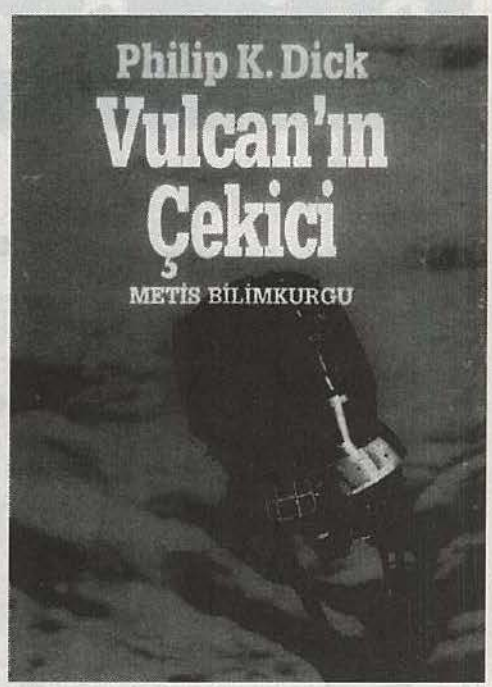
Epilogos

Mart 2003 tarihli 105. sayımızdan itibaren iki yılı aşkın bir zamandan beri yayınını tefrikalar halinde sürdürdüğümüz "Bilimge Ansiklopedisi" bu sayımızdaki "addendum" bölümüyle sona eriyor. Bu süre içinde ansiklopedide bini aşkın metin başlığının yanı sıra üçyüzden fazla da siyah beyaz ve renkli fotoğraf kullanıldı. Şimdi ansiklopedinin hacimli bir cilt halinde okura bir başvuru kitabı olarak sunulabilmesi için büyük yayınevleriyle yapmakta olduğumuz temaslar sürüyor. Türk bilimge edebiyatını da geniş bir kapsamda ele alan "Bilimge Ansiklopedisi" önümüzdeki yıl içinde ciltli ve şömizli, büyük bir kitap halinde okurun elinde olacak. Bu ansiklopedinin gerek yazımı ve gerekse yayım sırasında benden değerli yardımlarını esirgemeyen ve ansiklopediyi "Bilim ve Ütopya" dergisinde yayına değer bulan, başta derginin eski genel yayın yönetmeni Ender Helvacıoğlu ve dergi çalışanlarının yanısıra ansiklopedinin yazımına katkılarda bulunan Bilimge Tarihçisi Bülent Akkoç, Eleştirmen ve Çevirmen Dr.Sönmez Güven, Sinema Tarihçisi Giovanni Scognamillo, Karikatürist Metin Demirhan, Çağlayan Yayınları Kurucu ve Yönetmenleri Refik Erduran ile Kahraman Bapçum, Bilimge fanı Av. Filiz Güngörmüş ve değerli asistanım Türkolog Funda Zara'ya açık ve içten teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Zühtü Bayar
15 Nisan 2005, Cihangir

filmdeki galaktik elçi Klaatu'nun, Dünya'nın önde gelen bilimadamlarına verdiği, nükleer savaşlardan vazgeçilmesi gerektiği yolundaki ultimatomu anımsatır. TMTTM, yönetmen David Bradley'e göre film otoriteleri tarafından "Uzayda büyük otel" ifadesiyle nitelendirilmiştir. Senarist DeWit Bodeen, daha önce "The Cat People-Kedi İnsanlar" ve "Course of the Cat People-Kedi İnsanların Laneti" gibi çeşitli Val Lewton klasiklerine imza atmış bir yazardır. TMTTM, bilimge sineması eleştirmenleri tarafından "İçine azıcık duygusallık serpiştirilmiş sıradan bir bilimge filmi" olarak karşılanmıştır. >>> Wise, Robert A.

VONNEGUT, J. R Kurt: (1922--) Indianapolis doğumlu Amerikalı ana-akım ve bilimge yazarı. KVJR, II. Dünya Savaşı öncesi Almanya'nın Dresden kentinde bulunuyordu.Savaşın sonlarına doğru Almanya'dan ayrılan yazar, büyük bombardıman ve sonrası çıkan yangın sırasında Dresden'deydi. Daha sonra Tennesse ve Chicago üniversitelerinde öğrenim gören KVJR, ellili yılların başlarında yazı ve çalışmalarını çeşitli dergilerde yayınlamaya başladı. İlk bilimge öyküsü "Report on Barnhouse Effect-Barnhouse Etmeni Üstüne Rapor" 1950 yılında, bir bilimge dergisi olmayan "Collier's Weekly"de yayınlandı. İlk kez bir bilimge dergisinde görünmesi ise 1953 yılında gerçekleşti. KVJR'ı bir bilimge yazarı olarak düşünmek kolay değildir. Çünkü daha altmışlı yılların başlangıcında "Savaş sonrası Amerikan edebiyatı"nın ünlü yazarlarından biri olarak bütün dünya tarafından tanınıyordu. Bu yüzden KVJR'ın onu aşkın kitabı Türkçeye çevrilmiş olmasına rağmen, Türkiye'de bir bilimge yazarı olarak bilinmez. İlk romanı, aşırı otomasyonun getireceği toplumsal ve bireysel sorunları irdeleyen ve bir tür >>> distopya olarak kabul edilen "Player Piano-Piyanist"tir (1952, "Utopia-14" adıyla 1954 yılında yeniden yayınlandı) Bu roman, eleştirmenler tarafından bir tür kara mizah olarak nitelendirilmiştir. "The Sirens of Titan-Devin Çığlıkları",(1959) ve Dresden yangınını anlatan "The Slaughterhouse Five or the Children's Crusade-Mezbaha Beş ya da Çocukların Haçlı Seferi" (1969) Türkçeye "Mezbaha" adıyla çevrildi ve yayınlandı. "A Duty Dance With Death-Ölümle Zorunlu Dans" (1969) ve "Mother Night-Gece Ana" da (Çev. Aytunç Altındal, e Yayınları, 1975) Türkçeye çevrilmiş bulunan diğer önemli romanları arasında yer alırlar. Bkz. BAYAR, "İğneleyici,

Bilgisayarların, toplum üstündeki olası hegemonyasına 1960'lardan dramatik eleştiriler yollayan "Vulcan'ın Çekici"

Alaycı ve Acımasız", ("Gece Ana" Üstüne), Vatan, 31 Mayıs 1975

VULCAN'IN ÇEKİCİ: (Vulcan's Hammer,1960) Amerikalı bilimge azarı Philip K. Dick'in Tuba Çele tarafından Türkçeye aktarılan ve 1998 yılında İstanbul'da yanılanan romanı. PKD, bu yapıtında, bilinçsiz bir biçimde kendini bilgisayar denilen elektro-mekaniklere teslim eden insanlığın, daha sonra içine düştüğü bu kölelikten kurtulmak için giriştiği amansız savaşı anlatır. Roman bir bakıma, o yıllarda geleceğin egemen sınıfını oluşturacakları düşünülen "teknokratlar"ın, halkla ele ele vererek teknokrasiyi yıkışının öyküsüdür. Bkz. DICK, Philip K., "Vulcan'ın Çekici", Çev. T.Çele, Metis Bilimkurgu-22, İst.,1998,143 sf. ISBN: 975 -342-177-X

ZÜHRE OPERETİ: >>> "Merih'te Bir İnkılap"

ZENNER KARTLARI: Telepati konusunda araştırmalar yapan Dr.Zenner'in deneylerde kullanılmak üzere hazırladığı ve yalın işaretler taşıyan, iskambil kartlarına benzer kartlar. Beş tane olan bu kartların üstlerinde ayrı ayrı ve s/b olmak üzere, kare, artı işareti, yıldız, daire ve üçgen şeklinde toplam beş farklı ideogram bulunur. Daha sonraki yıllar, bu kartlardaki işaretlerin bazıları, insan beyninin algılamakta güçlük çekmediği kavuniçi ve yeşil renklerle boyanmıştır. Dr Zenner'in telepatik kartları, 1959'da Nautilus denizaltısında yapılan ünlü telepati deneylerinde kullanılmalarıyla ünlüdür. >>> Telepati

Doğu Perinçek'in yeni kitabı...

Orta Asya Uygarlığı,

Avrupa Merkezli Tarihçiliğin

Orta Asya'ya Tepeden

Bakışlarını Çürütüyor...

Kitapçılarda...

- Türk Adının Kökenindeki Uygarlık Devrimi...
- *Orta Asya'da Para ve Devlet; Göktürk Parasının Bulunuşu...*
- Turfan'daki 2 200 Yıllık Uygarlık Harikası Karız Kanalları...
- *Kaşgarlı Mahmut'taki Şaşzaman...*
- Osmanlı'ya Kalan Orta Asya Uygarlık Mirası...
- *Türklerin Uygarlık Mayası...*

KAYNAK YAYINLARI

Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 12 Kat: 3-4 34430 Galatasaray Beyoğlu/İstanbul
Tel: (0212) 252 21 56-252 21 99 Faks: (0212) 249 28 92 web: www.kaynakyayinlari.com e-posta: iletisim@kaynakyayinlari.com

Mustafa Saka

Bin yılların emeği matematik 04

Mustafa Uslu

Dünden yararlanmak, dünden bugüne bir şeyler aktarmak, geleceğin önünü açmak istiyoruz. Wussing'i yol gösterici seçmemiz de bu nedenle. Wussing de "Matematiğin bin yıllar boyu gelişiminin her evresini önde gelen matematikçilerin düşünce ve sunu biçimleri ile öne çıkarmak" istiyor; "Marksist matematik tarihçiliğinin yöntemde tarihi ve diyalektik materyalizme dayandığı"nı ,"Matematiğin de toplumsal bilincin özel bir formunu oluşturduğu, bağımsız bir alan olmadığı, toplumsal yaşamın materyalist ve idealist temellerinin oluşturulması ve dönüştürülmesi ile karşılıklı etkileşim içinde bulunduğu"nu,"üretim güçlerinin gelişiminin sonuçta insan toplumlarının gelişimi ve böylece bilimlerin gelişimi için de etkin itici güç oluşturduğu"nu söylüyor; "Önde gelen bilim insanlarının da et ve kemikten oluşan insanlar olduğu"nu, "-uygun veya uygunsuz- somut yaşam koşullarında yaşadıkları"nı, "belirli politik görüşleri temsil ettikleri"ni, "belirli amaçları izleyip belirli fikirlere ve dünya görüşlerine sahip oldukları"nı ekliyor; özellikle Avrupa merkezli matematik tarihçiliğini eleştiriyor. Kitap boyunca da toplumsal değişimlerin matematiğin gelişimine etkileri, (Euklid, Archimedes, Newton, Leibniz, Euler, Gauss, Cantor gibi) büyük matematikçilerin geleceği etkileyen çabaları, (fonksiyon, uzay, limit, integral, grup, cisim, olasılık, sayı gibi) kavramlar üzerinde önemle duruluyor; okuyucuda "toplumcu bir bilinç"in gelişmesi amaçlanıyor. Tüm bu olumlu niteliklerine rağmen biz Wussing ile yetinemiyoruz. Bir şeyden söz ediyorsak o şeyi bizim önceden iyice özümlemiş; değerlendirebilecek, eleştirebilecek, okurlarımızca kolayca izlenebilir biçimde sunabilecek kadar öğrenmiş olmak istiyoruz. Bunun sonucu Wussing'i izliyoruz ama ara ara ondan ayrılıyoruz.

Wussing'in "Matematik Tarihi Üzere Akademik Söyleşiler"i 15 söyleşiden oluşuyor. İlk söyleşi olan "Matematik tarihine giriş"ten bazı alıntılar yaptık. İkinci söyleşi "Mısır ve Mezopotamya matematiği"ni aktardık. Üçüncü söyleşi ise "İyon ve Atina evresi"; biz buradan yalnız geometriyi seçtik, sonra da Archimedes'in çalışmalarını tanıtmaya çalıştık. Dördüncü söyleşi üçüncünün devamı olan "Helen evresi". Beşinci söyleşi "Avrupa ve Avrupa dışı feodal evre" ve altıncı söyleşi "Rönesans: Trigonometri, Hesap yöntemleri, cebirselleştirme". Beşinci ve altıncı söyleşiden biz yalnız Aritmetik ve Cebir'in oluşturulmasını seçtik; bazen Wussing'i izleyerek, sık sık ondan ayrılarak.

Coss, öncesi ve sonrası veya aritmetik ve cebirin oluşumu

Coss'u sonra anlatacağız ama oluşumunu sistemli sunabilmek için önce aritmetik ve cebiri belirlememiz, tanımlamamız gerekli.

Aritmetik özel sayı bilgisi. Yani sayılar (sayma sayıları, tam sayılar, rasyonel sayılar, gerçel sayılar), bu sayılarla yapılan işlemler (toplama, çarpma, üs alma, çıkarma, bölme, kök alma, logaritma, faktoriyel, binom katsayısı. Yani "amal-i arbaa: dört işlem" değil, dokuz işlem) ve bağıntılar (eşitlik ve eşitsizlik). Ne yok? Modüler aritmetik ve asal sayılarla ilgili bilgiler yani "sayılar teorisi" yok. Karmaşık sayılar ve karmaşık hesabın özel sayı bilgisi yok.

Cebir genel sayı bilgisi, yani x'in bilgisi ama x'in her üç kullanımıyla, yani özdeşlikler, fonksiyonlar, denklemler. Ne yok? Önce geometri ile eşlemeler (yani analitik geometri, grafik bilgisi, trigonometri ve ölçüm bilgisi) yok. Analiz yani dx yok, sonsuz yok. Sayı çoklukları (yani karmaşık sayılar gibi özel sayı ikilileri, sayı kolonları (vektörler), sayı tabloları (matrisler) yok. İşlem ve bağıntı kavramlarının genel irdelemesi (bunu lineer cebir mi, gruplar teorisi diye mi adlandırırsınız?) yok.)

Wussing'e göre Eski Çağ uygarlıklarının ortadan kalkması ve Grek-Yunan matematiğinin gerilemesinden sonra matematiğin gelişmesi Uzak, Orta ve Yakın Doğu'da sürdü. Bu kültür merkezlerinde bugünümüzün matematiğine altyapı oluşturan bazı önemli ve genel matematiksel bilgi ve yöntemler bulundu. Şimdi buradan bazı notlar çıkaralım:

- Çinliler en geç 13. yüzyılda ondalık kesir kavramını kullanmış yani (yaklaşık da olsa) her sayı (her miktarı) belirleyebilmiş. Arap-İslam dünyasına bunu Al Kasi 15. yüzyılda, Avrupa'ya Hollandalı matematikçi S. Stevin 16. yüzyılda tanıtmış. Yani ilk önce Çinliler,

  $5 / 7 = (5 \bullet 10) / (7 \bullet 10) = (50 / 7) / 10 = (7 + 1/7) / 10 = 0,7 + 1/70$

  diye düşünmüş ve Babillilerin,

  $\sqrt{n} = (1 / 2) (a + n / a)$

  yaklaşımını kullanmış (a, karesi n'den küçük en büyük tam sayı).

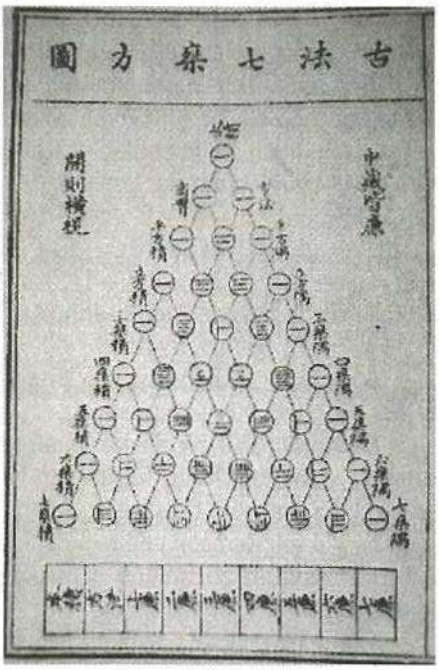
- Suanpan (özel bir abaküs) kullanımını, çubukçuklarla hesaplamayı çok eskilerden beri (başlangıcı bilinmiyor), yüksek dereceli cebirsel denklemlerin sayısal çözümünü yapacak kadar beceriyle yapıyorlarmış.

- Çinlilerin "Dokuz Kitapta Matematik"inin (matematik bilgilerinin toplu halde derlenmesinin) -300'e kadar gittiği söyleniyor: Liu Hui'nin 263'te yazdığı Dokuz Kitapta Matematik bugüne kalmış. Dokuz Kitapta Matematik 656'da yüksek dereceli memurların resmi öğretim kitabı olmuş ve iyi matematik bilmeyene yüksek memur olma yolu kapanmış.

- Dokuz Kitapta Matematik sürekli geliştirilmiş. Arazi ölçümü, kanal, gölet, taşıyıcı duvar, ulaşım yolları, sulama ağı yapımı, üretim ve vergi hesapları gibi uygulama bilgileri yanında doğrusal sınırlı düzlemsel alan hesabı, pi karşılığı 3+3/8, Pisagor bağıntısı, kare ve denklem sistemleri çözümü gibi soyut matematiksel çalışmalar da yapılmış.

- Biz, 15. yüzyıl öncesi Çin matematiği ve matematikçileri hakkında bir şey bilmiyoruz. Ancak Wussing'den öğreniyoruz ki 11. yüzyılda gelişmeye başlayan Çin matematiği, 13. yüzyılda Quin Jiu-Shao, Li Ye, Yang Hui, Zhu Shi-Jie gibi matematikçilerin çabalarıyla doruk noktasına ulaşmış. Bu Çin cebircileri "Horner Yöntemi"ne benzer bir yöntemle yüksek dereceli, tam sayı katsayılı denklemlerin sayısal çözümlerini bulmuş; doğrusal olmayan denklem sistemlerini irdelemiş; sıfırı kullanmış; sonradan "Pascal üçgeni" diye adlandırdığımız binom katsayılarını birbirinden türetmeyi belirlemiş; interpolasyon yöntemini geliştirmiş.

- Çinlilerin Suanpan'ı (hesap tahtası, abaküsü) Orta Çağ sonlarına doğru Soraban adını alarak Japonya'ya geç-

Eski Çin elyazması: Binom katsayıları

miş; Çinlilerin matematiğinin büyük kısmı da. Bununla Japonların matematiğe katkıları başlamış. Wussing'e göre Japon matematikçisi Seki Shinsuke Kowa 1683'te sonsuz küçüklerle oldukça ileri bir hesap yöntemi geliştirmiş ve Çinlilerin denklem sistemlerini irdelemelerini bugünün determinant ve matris çözümlerine benzer bir biçimde sistemleştirmiştir.

- Wussing Hindistan'da ondalık sistem kullanımının çok eskilere gittiğini belirtiyor. 320 yılında orta ve kuzey Hindistan'da kurulan Gupta yönetimi sırasında [ortaçağın Avrupa üniversiteleri benzeri] bilim merkezleri kuruldu. Bunların en tanınanı olan Nalanda'ya Asya'nın her köşesinden (tüm Hindistan'dan, Çin'den, Tibet'ten, Moğolistan'dan, Japonya ve Kore'den) öğrenciler geldi. Hintli astronomlar dünyanın küreselliğini biliyordu. Yılı 30 günlük 12 aya bölüyor ve artık yılla ayarlama yapıyordu. Matematik Hindistan'da eskiden beri önem verilen bir bilgiydi. Buddha da sekiz yaşındayken okuma yazma ve hesap dersleri almış, damat adaylığında bir milde kaç atom olduğunu bulması istenmiş ve bir sayı dizisi yardımıyla (bizim yazımımızla) 3 • 27 • 713 diye yanıt vermişti.

- N. Bourbaki "Matematik Tarihinin Ögeleri"nde Hindistan'da 3. yüzyılda yazılan matematiğe övgüyü şöyle aktarıyor: "Hesap, dünya işlerinde de din işlerinde de yararlıdır. Hesap bilimin, aşkın ve zenginliğin öğreniminde, müzikte, dramada, mutfak sanatında, tıpta, mimaride, hece ölçümünde, şiir sanatında, mantık ve dilbilgisinde ve diğer işlerde çok önemlidir ve önemsenmektedir. Güneşin ve diğer uzay kütlelerinin hareketiyle ilgili, karanlıkla, gezegenlerin ilişkileriyle ilgili, yön, konum ve zamanla, ayın yolu ile ilgili hep hesap bilimi kullanılmaktadır. Adaların, okyanusların, dağların sayıları, çapları, çevreleri, yerleşimi ve binaların, dünyanın konuklarının, dünyalar arası alanların, ışığın dünyasının, tanrıların dünyasının ve cehennemin konuklarının büyüklükleri ve diğer birçok karmaşık ölçüm matematik yardımıyla gerçekleşmektedir."

- 1150'de matematikçi ve astronom Bhâskara II tarafından yazılan ve aritmetik, geometri, cebir ve astronomi üzere dört bölümden oluşan "siddhânta-siromani" (Bilimlerin Çelengi) yüzyıllar boyu Hindistan'da tüm matematik çalışmalarının temeli sayılarak bundan sonraki çalışmalar bunun devamı kabul edilmiştir. Bunlara bir örnek, 16. yüzyılda Nilakantha Samasutvan'ın derlediği ve infinitesimal matematiğin başlangıçlarını (polinomik açılımları) içeren "Tantrasamgraha"dır (Bilimsel toplu eser).

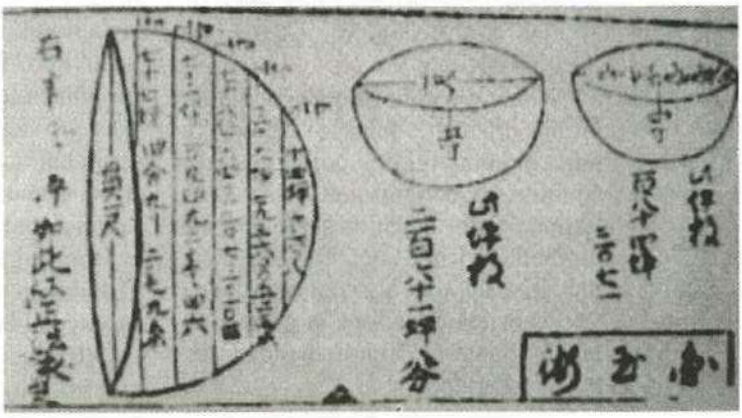
- Hint matematikçilerinin en büyük katkısı aritmetik ve cebirde olmuş. Sıfırı tüm aritmetik özellikleriyle biliyorlarmış; bugün kullandığımız rakamlar ve ondalık sistem onların mirası; eksi sayıları ve kesirleri sistemli kullanmışlar; cebirin aritmetiğin genellemesi, üst yapısı olduğunu kavramışlar. Örneğin Bhâskara II bunu şöyle açıklamış: "Bilinmeyenlerle hesap bilgisi, bilinenlerle hesap bilgisi için bir kaynaktır" ve "Matematikçiler, cebirin, ispatı da içeren hesaplama biçimi olduğunu açıklarlar; yoksa aritmetik ve cebir arasında fark kalmazdı". Narayana'nın yazdıkları daha da ilginç: "Nasıl bu tüm görünen ve sonsuz dünya Brahma'dan filizleniyorsa sonsuz açınımlarıyla aritmetik de aynı şekilde cebirden türemektedir."

- Hintlilerin II için buldukları yaklaşık değer 104348 / 33215 [= 3,141592654] de ileri düzeylerinin bir örneği.

Wussing'den aktardıklarımız bu kadar. Sanırız (ekonomipolitik yapıya bağlı) her topluluğun matematik gibi en genel, en soyut bilim dalında bile ne denli ileri gidebileceğini, bunun ne bir ırka ne bir uygarlık kümesine özgü olmadığını örnekleyebildik. Tabii (daha özgün kaynaklardan yararlanıp) daha somut örnekleri de irdelemek isterdik.

Wussing Çin ve Hindistan'dan İslam ülkelerine geçiyor. Özellikle Bağdat'ta kurulan "Bayt al-hikma" (Bilgeliğin evi) adı verilen kütüphaneli, gözlemevli akademiden, Arapların hem eski Grek-Helen, hem de İran, Hindistan ve Mısır yazılı kaynaklarını dillerine kazandırdıklarından söz ediyor. Sonra da bazı İslam matematikçilerinin çalışmalarını anlatıyor. Burada yalnız bu matematikçilerin en önde geleni Harizmi'yi ele alacağız.

(Ebu Abdullah Muhammed bin Musa) Al Harizmi (780-850) matematikçi, astronom, coğrafyacı. Doğum yeri Özbekistan; Hive yakınları. Bayt al-Hikma'da "Hıfz-ı Kütüp" (Kütüphaneci). Bizi ilgilendiren ana kitabı "Al-Kitap al-muhtasar fi hisab al-Cabr wa-l-mukabala" yani "Aktarınalı ve dengelemeli hesap üzerine özet kitap". Al-Cabr: yerine koyma (aslında bir tıp terimi). Tüm dillerdeki genel sayı bilgisi olan Cebir adı bu terimden türetme. Almukabala: her iki taraftan aynı terimi atma, karşılaştırma, dengeleme. Logaritma ve algoritma terimlerinin kökeni de Harizmi'nin Hint matematiği üzere yazdığı kitabının Latince çevirisi "Algoritmi de Numero

Japonya'daki İntegral hesabın öncülü

İnderim". Bu kitabın Latince çevirileri yanında Arapça el yazmaları da günümüze kalmış. 1342 tarihli bir tanesi Oxford kitaplığındaymış. Bu kısa cebir kitabında Harizmi ne yapmış?

- Aritmetikte en basit ve en yararlı olanı, her tür uygulamada (miras paylaşımında, ticarette, arazi ölçümünde, geometrik yapılarda) kullanılanı anlatacağını söylemiş.

- Birinci ve ikinci derece eşitliklerin genel çözümlerini vermiş. Bunu yaparken simge kullanmamış, hep sözlü anlatmış. x yerine "kök", x^2 yerine "kare" demiş.

- Tüm katsayıların artı olmasını gerekli gördüğünden $ax + b = 0$ ve $ax^2 + bx + c = 0$ gibi genel formlardan başlayamamış; önce altı normal form yazmış çünkü hep geometrik düşünmüş.

1) Kare köke eşit. $ax^2 = bx$

2) Kare bir sayıya eşit. $ax^2 = c$

3) Kök bir sayıya eşit. $ax = c$

4) Kare ve kök bir sayıya eşit. $ax^2 + bx = c$

5) Kare ve bir sayı köke eşit. $ax^2 + c = bx$

6) Kök ve bir sayı kareye eşit. $bx + c = ax^2$

Bu bilgileri Juschkewitsch'den aldık. A. P. Juschkewitsch – Geschichte der Mathematik im Mittelalter (Rusça'dan çeviri). Juschkewitsch, Harizmi'nin kendi örneklerini verdiğini söylüyor. Biz de (anlamayı kolaylaştırmak için biraz değiştirerek Juschkewitsch'den aktarına) Harizmi'nin kendi diliyle devam ede-lim.

Denklem normal forma getirilir. $x^2 + (10 - x)^2 = 58 \rhd 2x^2 + 100 - 20x = 58 \rhd 2x^2 + 100 = 58 + 20x$ [al-cabr] $\rhd x^2 + 50 = 29 + 10x \rhd x^2 + 21 = 10x$ [al-mukabala]

Kökün ikiye bölümü 5 olur. 10 / 2 = 5

Kendisiyle çarp, 25 bulursun. 52 = 25

Bundan kareye ek 21'i çıkar, 4 kalır. 25 - 21 = 4

Bunun kökünü al, 2 olur. $\sqrt{4} = 2$

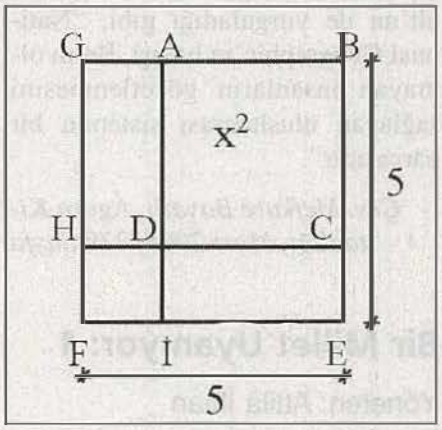
Bunu kökün yarısı 5'ten çıkar, 3 kalır. 5 - 2 =3

Bu aradığın karenin kökü, kare de 9 olur. $x = 3$, $x^2 = 9$

İstersen 2'yi kökün yarısına ekle, 7 olur. 5 + 2 = 7

Bu aradığın karenin kökü, kare de 49 olur. $x = 7$, $x^2 = 49$

Harizmi bu altı formun genel çözüm yöntemini hep geometrik irdelemeyle oluşturmuş. Örneğin yukarıdaki formda, x^2'yi temsilen bir ABCD karesi çizer, bunun kenarlarını aşağı ve sola doğru uzatırsak 52'yi elde ederiz; [BEFG]

A(BCHG) + A(BEİA) = 5x + 5x = 10x olacağından A(BEİDHG) = 10x – x^2'dir. Bunun da 25'e tamamlanması için A(DİFH) = 25 – 21 = 4 olmalıdır. Çünkü $10x - x^2 = 21$. Böylece u(AG) = 2, u(AB) = x = 5 – 2 = 3, $x^2 = 9$ bulunur. İkinci kökü bulmak için 5'yi x^2'nin içinde oluşturmamız gerekir. Diğer formlar için de buradakine benzer, uygun kare ve dikdörtgen alanlar oluşturulmuş. Harizmi'nin $x2 + 10x = 39$ örneğiyle dördüncü formun çözümü aşağıdaki şekilde:

Coss, öncesi ve sonrası dedik ama Coss'a gelmeden bu yazımızı bitireceğiz. Ama sanırız burada önemli bazı bilgiler aktardık. 1) Asya matematiğinin, Avrupa'nınkinin önünde olduğu bir dönemden bazı şeyler sunduk. 2) Harizmi gibi (G.Cardano'nun dünyanın en büyük 12 düşünürü arasında saydığı) bir matematikçiyle herkesin kendisi için örnek alabileceği bir kişiyi ve onun en önemli, en ilginç çalışmasını aktardık.

- Harizmi, matematikçi, astronom ve coğrafyacı (ama bizce en önemlisi) aynı zamanda Bayt al Hikma'da kütüphaneci. Yani o zamanın en ileri bilim yazıtları onun elinde ve o, zamanın en ileri bilim insanları ile birlikte.

- Birinci ve ikinci derece denklemleri çözerken Babil ve Hint aritmetik-cebir bilgilerine de sahip, Grek-Helen bilgilerine de. Somut, toplumsal bir amacı da var: çok farklı alanlardaki somut problemlerin çözümünde gerekli bazı genel çözümlere ulaşmak.

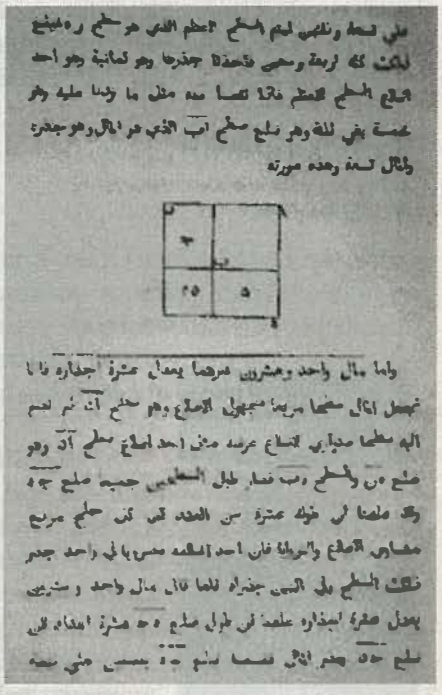
- (Zamanının gereği) bilinmeyene x; bilinenlere a, b, c diyememiş. $ax^2 + bx + c = 0 \rhd x^2 + px + q = 0 \rhd (x - r)^2 - s^2 = (x - r + s)(x - r - s) = 0$

diye en genelde çözüme ulaşamamış. Çünkü bu soyutluğa, bu genelliğe ulaşabilmek ve problemi en genelde ve bu denli kolay çözebilmek için yüzyılların geçmesi gerekliymiş. Çözüme geometriden ulaşması bunu önlemiş. Ama şaşırmayalun; bugün bile kaç matematik profesörümüz özdeşliklerin denklem çözümünde kullanımını eksiksiz anlatabilir? Üçüncü ve dördüncü derece polinomik denklemlerin çözümünü kaç kişi biliyor? Ama Harizmi yılmamış; büyük olasılıkla çok çalışmış, altı normal forma ayırmış. Aslında bu hususta pek emin değiliz. Juschewitsch böyle diyor ama bu irdelemeleri yapabilen Harizmi'nin birinci, ikinci, üçüncü formların özel veya basit hal olduğunu görmemiş olması olanaksız; geometrik irdeleme dördüncü ve beşinci hallerde yararlı.

- Harizmi çözümle de yetinmemiş; çözülebilirliği de irdelemiş (beşinci form için)

"Ayrıca bil ki kökün yarısını kendisiyle çarparsak ve bu çarpım dirhamdan (sağdaki sabit sayıdan) küçükse çözüm yoktur. $x^2 + px = q$'da $(p / 2)^2 < q$. Eğer dirhama eşitse karenin kökü, kökün yarısına eşittir, hiçbir şey eklemeden veya çıkarmadan. $x = p / 2$"

Acaba örnek alabilir miyiz?

Harizmi'nin $x^2 + 10x = 39$ çözümü

"National Geographic"i Doğru Okumak

Catherine A. Lutz,
Jane L. Collins

Aylık okur sayısının 40 milyon civarında olduğu tahmin edilen National Geographic dergisini yayınlayan National Geographic Society, hükümet yetkilileri ve büyük şirketlerin çıkar odaklarıyla yakın bağlarını sürekli geliştirmektedir. Ülke içindeki itibarını, önemli Amerikan değerlerini ve geleneklerini kollamasına borçludur. Özellikle dünyanın egzotik bölgelerinde çekilmiş harika fotoğraflarıyla iletmeye çalıştığı mesaj, "eğitimli, hayırsever, dost Amerikalı"nın Üçüncü Dünyalıya tepeden bakışıdır. Çekilen yüzlerce fotoğraf, inceden inceye elden geçirilerek, "kurum"un bakışını yansıtan görüntüler ve pozlarla, bu bakışı destekleyen altyazılarla okura sunulur. Michel Foucault'un de vurguladığı gibi, "National Geographic'in bakışı, Batılı olmayan insanların gözetlenmesini sağlayan uluslararası sistemin bir parçasıdır".

Çev. Mefkure Bayatlı, Agora Kitaplığı, Mart 2005, 279 Sayfa

Bir Millet Uyanıyor: 1

Yöneten: Attilâ İlhan

Bu eser ve onu izleyecek olan diğerleri, Bilgi Yayınevi tarafından içinde yaşadığımız "bu ahval ve şerait içinde dahi, Türk İstiklali'ni ve Türk Cumhuriyeti'ni muhafaza ve müdafaa etmek" azmindeki okurlar için bir kültür hizmeti olarak sunuluyor. Bu eserde değerli yazarların kalemlerinden çıkmış yazılar, ulusal kalelerimizi düşürmeye çalışanlara karşı halkı bir araya getirmek, ortak bir direnişe yöneltmek ve millet olarak uyanmalarını sağlamak amacını güdüyor. Ve "dip dalgası"nın öncüleri, "millet kürsüsü"nde söz alıyor. Önsözünü Attilâ İlhan'ın yazığı bu kitapta sırasıyla, Cüneyt Akalın, Sina Akşin, Necla Arat, Ataol Behramoğlu, Arslan Bulut, Tevfik Çavdar, Barış Doster, Alparslan Işıklı, Halit Kakınç, Yıldırım Koç, Erol Manisalı, Mehmet B. Perinçek, Vural Savaş, Necdet Sevinç, Sadi Somuncuoğlu ve A. Altay Ünaltay'ın yazıları yer alıyor. Parola: Vatan, İşareti: Namus

Bilgi Yayınevi, Mart 2005, 278 Sayfa

Yeniden Orhan Kemal

Yaşam mücadelesiyle çok genç yaşta tanışan Orhan Kemal, yüreğinde iz bırakan her şeyi edebiyata aktardı. Yaşadıkları, tanık olup gözlemledikleri, kaleminin ucunda bir öyküye, bir romana, bir oyuna ve şiire dönüştü. Bize hayatı çok yalın bir dille anlattı. Türk edebiyatına damgasını vurmuş olan Orhan Kemal'in kitapları uzun zamandan beri yeni basım yapılmıyordu. Uzunca bir aradan sonra Epsilon Yayıncılık Orhan Kemal kitaplarını yayımlamaya başladı. Şimdiye kadar Cemile, Eskici Dükkânı, Evlerden Biri, Sarhoşlar, Vukuat Var, Baba Evi ve Avare Yıllar olmak üzere yedi kitap yayımlandı. Yayınevi önümüzdeki dönemde de Orhan Kemal'in eserlerini yayımlamaya devam edecek.

Eskici Dükkânı

Orhan Kemal

"Eskici Dükkânı"nda Orhan Kemal, ırgatlık ve el işçiliğinden fabrika işçiliği ve makineleşmeye doğru yol almakta olan toplumda, gitgide yoksullaşan bir ailedeki kuşak çatışmalarını ve bireyin sıkıntılarını birkaç katmanda anlatıyor.

Yaşlı, küfürbaz Topal Eskici, el bebek gül bebek büyütülmüş bir ağa torunuyken savaşa gitmiş, Trablus'tan bir bacağını kaybetmiş olarak döndüğünde, hayata çok aşağılardan başlamak zorunda kalmıştır. Öfkeli ve uyumsuz baba çocuklarını sürekli itip kakarak, çözülmeye doğru giden ailesini bir arada tutmak kaygısıyla, üç kuruş kazanmak için didinip durmaktadır. Orhan Kemal kitabında "kara gün kararıp gitmez" sözünün aksine umut ışığını bir yerlerden sızdırıyor.

Epsilon Yayınevi, 373 Sayfa

Vukuat Var

Orhan Kemal

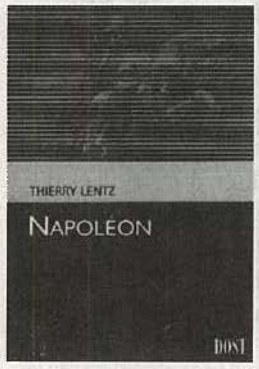
"Vukuat Var", emek-üretim ilişkilerinin henüz bir çözüme ulaşamadığı, güçlünün zayıfı ezdiği, paranın gücü temsil ettiği, küçük insanların çoğunlukla hayal kırıklığına mahkum oldu-

Napoléon

Thierry Lentz

Devrim Generali, Birinci Konsül ve İmparator olarak Fransa tarihine damgasını vuran Napoléon, Avrupa ve dünya tarihini de biçimleyen kapsayıcı bir etki yaratmıştır. Korsikalı küçük bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Napoléon, tüm çağdaşlarını gölgede bırakan bir hükümdar niteliğiyle bugün de dünya tarihinin en çok tartışılan figürlerinden biri olmayı sürdürmektedir. Bu tarihsel kişilik üzerine kaleme alınan bu kitapta, Thierry Lentz , basit bir biyografik çalışmanın ötesine geçen, yalın ve gerçekçi bir Napoléon imgesi yaratıyor.

Çev. İdil Engindeniz, Dost Kitabevi, Kültür Kitaplığı, 2005, 126 Sayfa

Sokrates

Louis-André Dorion

Sokrates felsefenin kurucusu olmasa da babası olarak bilinen büyük bir düşünürdür. Günümüzde tek bir yazılı yapıtı bile bulunmayan Sokrates, Platon'un aktardığı diyaloglar aracılığıyla, felsefi düşünme pratiğini doğadan insan ilişkilerine yönlendiren, çığır açıcı bir felsefe adamı olarak karşımıza çıkar.

Bu kitapta genel hatlarıyla ortaya konan Sokrates portresi, Ploton ve Ksenophon'un tanıklıklarından Aristophanes'in "Bulutlar" başlıklı oyununa dek bütünlüklü bir çerçevede ele alınmaktadır. Felsefe tarihinin ilk şehidi olarak bilinen bu büyük düşünür üzerine kaleme alınmış özlü bir kılavuz.

Çev. M. Nedim Demirtaş, Dost Kitabevi, Kültür Kitaplığı, 2005, 119 Sayfa

Bilim-Kurgu

Jacques Baudou

Bir edebi tür olarak bilim-kurgu hakkında sahip olunan kanıların ve türü tanımlama girişimlerinin yetersizliği üzerine odaklanan bu kitap, bilim-kurguya edebiyat tarihinde hak ettiği yeri vermeyi amaçlayan bir kılavuz olarak okunmalıdır.

Şimdiye kadar bu tür hakkında ortaya konan basmakalıp yargıların geçersizliğini gösteren Jacques Baudou bilim kurgunun öncülerinden, türün 21. yüzyıldaki âkıbetine kadar

ğu adaletsiz bir dünyada, aşka sığınarak teselli bulmaya çalışan iki gencin hikayesi. Romanın arka planında Orhan Kemal'in pek çok kitabında gördüğümüz üç kuruşa ırgat çalıştırılan pamuk tarlaları, emeğin sömürüldüğü çırçır fabrikaları, kir pas içindeki sokaklara sıralanmış pis, bakımsız evleri ve yakıcı sıcağıyla 1950'lerin Adana'sı var.

Epsilon Yayınevi, 415 Sayfa

Evlerden Biri

Orhan Kemal

"Evlerden Biri", Devlet Demiryolları'ndan emekli Sadi Bey'in emekli ikramiyesiyle aldığı ufacık evde yaşanan dramı anlatırken, aşağılık duygusu altında ezilen küçük memurları, işçi kızları, zor koşullarda okuyan beş parasız üniversite öğrencilerini, hayallerine yapışarak yaşama sevincini yakalamaya çalışan küçük insanların mücadelesini hikaye ediyor.

Epsilon Yayınevi, 261 Sayfa

Sarhoşlar

Orhan Kemal

"Sarhoşlar", hayatın acılarını Orhan Kemal'e özgü, sevecen, mizahi dokunuşlarla hicveden bir öykü kitabı. Yoksulluktan kurtulma fırsatını kaçırma pahasına anasını bırakıp gidemeyen; sevdiği yemeği yemeyi bile mutluluk sayan; parasızlık tuzağında çaresiz, ama umut etmekten vazgeçmeyen insanları anlatırken, zenginle yoksulu karşı karşıya getirip, mutluluk elinde olmayana kavuşma özlemi midir, diye de sorabilen kısa öykülerden oluşuyor.

Epsilon Yayınevi, 143 Sayfa

Baba Evi

Orhan Kemal

Kurtuluş Savaşı'na gönüllü olarak katılmış olan hukukçu baba, savaştan sonra iktidarla çatışınca, kalabalık ailesiyle birlikte Beyrut'a kaçmak zorunda kalmıştır.

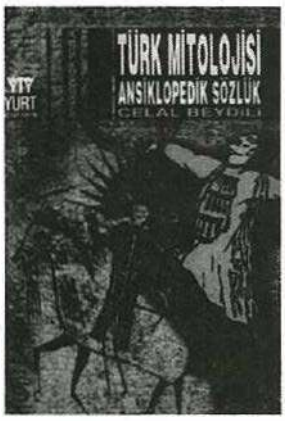
bütünlüklü bir çerçeve sunuyor.

Çev. İpek Bülbüloğlu, Dost Kitabevi, Kültür Kitaplığı, 2005, 127 Sayfa

Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük

Celal Beydili

Türkiye'de araştırma yapanların çoğunlukla ikinci elden kullandığı Rusça kaynaklar mitolojik geçmişimiz açısından büyük önem taşır. "Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük" her şeyden önce bu kaynaklara ve Türk dünyasında yapılmış alan araştırmalarından elde edilen sonuçlara dayanarak hazırlanmış. Bu bakımdan konu üzerinde uzmanlaşmayı amaçlayanlar için önemli bir kaynak özelliği taşıyor.

Kitapta yer alan madde başlıkları aynı zamanda Türk mitolojisinin alt çalışma alanlarını ve problemlerini göstermesi bakımından da yol gösterici. Ayrıca, Türk Mitolojisine ait verilerin bir sözlük sistematiğinde sunulmuş olması, konunun uzmanı olmayan okuyucunun da sıkılmadan, istediği maddeden derli toplu bilgi alabilmesini kolaylaştırıyor.

Yurt Kitap-Yayın, 2005, 640 Sayfa

Atçalı Kel Mehmet İsyanı: Aydın İhtilâli (1829-1830)

Ali Haydar Avcı

Toplumsal dönüşüm anlık bir olay değildir. Tarihle beraber değerlendirilecek kesintisiz bir süreçtir. "Aydın İhtilâli" de bu süreç içerisinde değerlendirilmesi gereken toplumsal devinimlerin ortaya çıktığı etkili bir harekettir. Tüm bu etkinliğin yanında, bütün yöreyi kapsayacak biçimde halkın aktif olarak eyleme geçemeyişinin, hareketin nispeten hızlı ve daha kolay geriletilmesine ve ezilmesine yol açtığı söylenebilir. Ancak Ege Bölgesi'nde Aydın İhtilâli sonrası bu boyutta yeni bir hareketin de çıkmadığı bir gerçektir.

Kitapta, Atçalı Kel Mehmet İsyanı'nı her kesimden halkın katıldığı, hak ve özgürlükler mücadelesi doğrultusunda harekete geçen ve yönetimi hedefleyen toplumsal bir hareket, Atçalı Kel Mehmet'i de o dönemin devrimcisi olarak okuyoruz.

Orada ufak bir lokanta açar ve iki oğluyla birlikte çalışmaya başlar. Ancak işler kötü gider ve aile geçinemez duruma gelir, üstelik baba ağır bir hastalığa yakalanmıştır. Aile çocukların kazandığı üç beş kuruşla hayatını sürdürmeye çalışırken, babayı ikna ederek Adana'ya dönerler. Küçük kardeş futbolda başarı kazanır ve hayatı değişir. Tıkanmış yaşamlarında bireysel çıkış arayan küçük insanları anlatan "Küçük Adam'ın Romanı" dizisinin birinci kitabı olan "Baba Evi", Orhan Kemal'in yokluk içinde, aile baskısıyla geçen çocukluğunun, ilkgençliğinin öyküsü.

Epsilon Yayınevi, 104 Sayfa

Avare Yıllar

Orhan Kemal

"Avare Yıllar", Orhan Kemal'in "Baba Evi" ile başlayıp "Cemile" ile tamamlanan "Küçük Adam'ın Romanı" dizisinin ikinci kitabı. Yazar, yine kendi yaşamöyküsü çerçevesinde, genç bir cyin, sorunları olan bir toplumda , düzensiz bir aile içinde, yoksulluk ve acıyla geçen çocukluğunu geride bırakarak bilinçlenmesinin ve kaderinin yönünü değiştirip yaşama sevincini yakalamak için verdiği mücadelenin öyküsünü anlatıyor.

Epsilon Yayınevi, 128 Sayfa

Cemile

Orhan Kemal

"Cemile" Orhan Kemal'in hayatından satırlara taşan bir roman. Arka planında 1934 Adana'sındaki yoksul bir işçi mahallesinin ve işçilerin ekmek parası için verdikleri mücadelenin anlatıldığı, güzel Boşnak kızı işçi Cemile ile 24 lira 95 kuruş aylığa mahkum Katip Necati'nin aşk öyküsü. Orhan Kemal kahramanlarını ve yaşadıkları çevreyi o kendine özgü gerçekçiliğiyle resmederken, yaşanan onca yoksulluğun yanında, düşmanlıklara, ilkesizliğe, toplumun duyarsızlığına karşı, insanları ayakta tutan dayanışma ve dostluk bağlarının gücünü vurguluyor. "Cemile", "Küçük Adam'ın Romanı" dizisinin son kitabı.

Epsilon Yayınevi, 152 Sayfa

E Yayınları, Birinci Basım Mayıs 2004, 160 Sayfa

İstanbul'dan Geçen Ruslar

Orhan Uravelli

Coğrafya ulusların kaderiyse, görünen o ki, tarih süreci içinde Rusların da bir İstanbul'u vardır. Rusların "Çar kenti" (Tsarigrad) dedikleri İstanbul, Puşkin'in dizelerinden tutun da Boğazlar Meselesi'ne kadar birçok bağlamda Rusya açısından "kader kenti" haline gelmiştir.

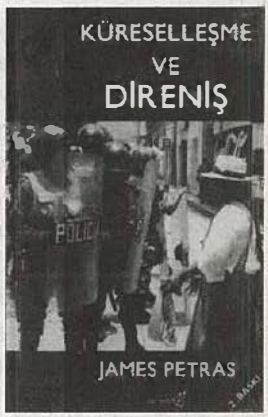
Bu derleme için "Rusların gözüyle İstanbul" denebilir. Kitapta yer alan yazılar bu gerçekten hareket edilerek seçilmiş. İlgiyle okunabilecek, neredeyse tarihi roman niteliğinde bir derleme.

Derleyen ve Rusça'dan çeviren: Orhan Uravelli,Ümit Yayıncılık, 2005, 202 Sayfa

Küreselleşme ve Direniş

James Petras

Bu kitap şu anda Türkiye'de bir dizi önemli mesele üzerinde sürmekte olan siyasi tartışmalara katkıda bulunabilmeyi amaçlıyor. Kitaptaki denemeler, başlıca dört konuyu ele alıyor: Uluslararası siyasal iktisat teorisi; emperyalizm ve emperyalist savaşlar; sınıfsal ve ulusal mücadelelerin doğası; başarılı sosyo-politik hareketler ve "Sivil Toplum Kuruluşları"na verilen rol ile devrimci siyasetin güncel önemi. Kitabın yazarı Petras kitaptaki tezini çağımızın "küreselleşme" çağı değil "emperyalizm" çağı olarak açıklıyor.

Çev. Ali Ekber, Mephisto Kitabevi, 2. Basım Aralık 2004, 426 Sayfa

Aksak Demir'in Devlet Politikası: Timurlenk Üzerine İnceleme

Mahmut Esat Bozkurt

Mahmut Esat Bozkurt, bu kitapta Timur'u "Dünyayı yenmiş bu Türk oğlu Türk'ü içyüzüyle, gerçek çehresiyle" tanıtmaya çalıştığını söylüyor. Timur, bazı tarihçilerin yazdığı gibi "dünyayı ateşe veren bir kan dökücü" değil, "politikalarını ahlaka dayandıran bir cihan fatihidir"; hayatını bir halk çocuğu olarak geçirmiş ve bununla övünmüştür". Mührünü de şöyle kazdırmıştır: "Men Timur, Tanrı kulu."

Bozkurt, kitabında Timur'un lider kişiliğini ve devlet yönetme anlayışını ayrıntılarıyla ele alıyor. Timur'dan kalkarak Kemalizmin devlet teorisinin ve devlet yönetiminin inşası ve açıklaması yapılıyor, hatta bazen eleştirilere yanıt veriliyor. Osmanlı ile Timur'un karşıtlığı çizilerek farklar vurgulanıyor. Yazar, Atatürk ve Timur arasında benzerlik görmektedir. Çünkü, "Timur da, Atatürk de yoktan devlet kuran Türk çocuklarıdır."

Yayına Hazırlayan: Atatürk'ün Bütün Eserleri çalışma grubu, Kaynak Yayınları, 2005, 87 Sayfa

Dün, Bugün, Yarın

Isaac Asimov

Dünyanın en ünlü bilim yorumcularından biri olan Isaac Asimov'un makalelerinden oluşan bu kitapta, yazarın bilimsel değerlendirmelerden hayal gücüne, geçmişin incelenmesinden geleceğin yorumuna dek pek çok ilginç konu yer alıyor. Asimov kitabında, dünün en tartışmalı konusu Yıldız Savaşları Projesi'ni, günümüzün en tartışmalı konularından nükleer enerji ve yaradılış-evrim tartışmasını, milyonlarca okuyucuyu etkileyen akıcı üslubu, coşkusu ve ustalığıyla ele alıyor. Zevkle okunan, yalın bir dile sahip olan "Dün, Bugün, Yarın"da Asimov'un bazı makaleleri ilk kez yayımlanıyor.

Çev. Fethi Aytuna, Güncel Yayıncılık, Mart 2005, 478 Sayfa

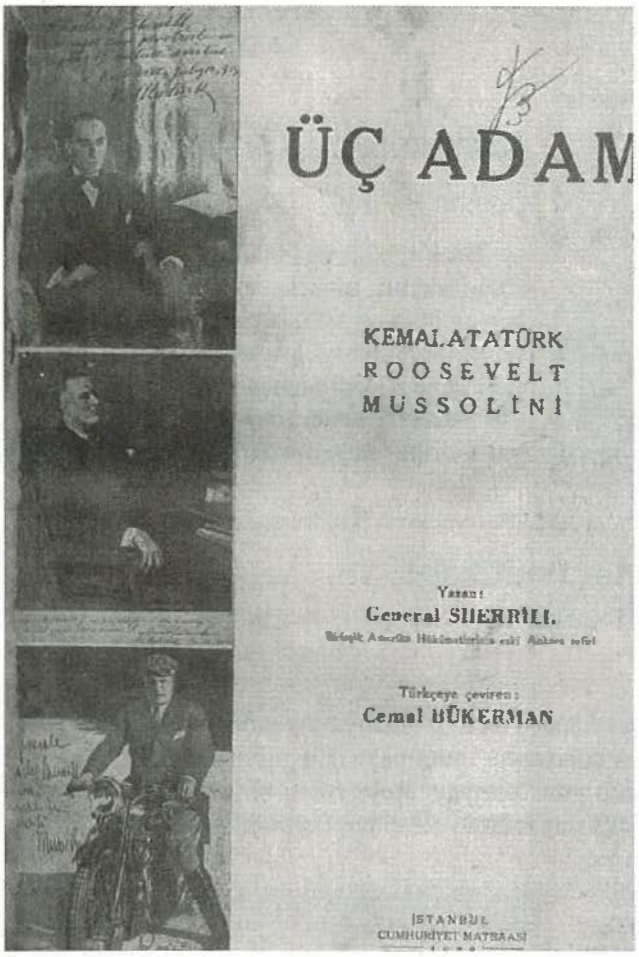
Yılmaz Gruda

Dante "Nel mezzo del cammin di nostra vita!" , yani "Ömrümüzün orta yerinde" diyerek başladığı ünlü başyapıtı "Cehennem"i yayımladığı vakit, "*o zamanki Floransalıları o kadar korkuttu, onlar üzerinde o derece derin tesir yaptı ki, kendisinin hakikaten anlattığı yeraltı derinliklerinden geldiğini düşündüler! 'Ne fevkalade macera' diye hayret ettiler! Fakat nasıl avdet etti? Yolunu nasıl bulabildi? Bu mücadele Dante'nin karakteri üzerinde ne gibi tesirler husule getirdi? Burada, bu kitapta tetkik edilen üç hükümet adamı, 14. yüzyıl Floransalıları, Dante'nin yendiğini tahayyül ettikleri müşküllerden aşağı kalmayan zorluklarla çarpışmaya mecbur kaldılar! Bu zorlu tecrübe onları nasıl buldu ve onlar bunu nasıl karşılayabildiler? İşte kitabımızın mevzuu budur!*"

"Başlangıç"tan yaptığım bu alıntılarla karşınıza çıkardığım kitabın yazarı hakkında, bir dizi el-altı ansiklopedisinde, hiç bir bilgiye rastlayamadım! Oysa, yazarımız bir general ve Amerika hükümetlerinin Ankara eski Sefiri! Adı da Charles H. Sherill. Üstelik, 1932-33 yılları arasında, Türkiye nezdinde "sefirlik" yapan bu zat, Gazi Mustafa Kemal'in biyografisini de yazmış! Ardından "Bismarck ve Mussolini" isimli eseri kaleme almış! Derken, Kemal Atatürk, Roosevelt ve Mussolini'yi, çeşitli alanlar ve konular çerçevesinde kıyaslamalarla irdeleyen "Üç Adam" başlıklı kitabı yayımlamış! Tekraren söyleyelim: Ne kendisinden, ne de kitabından yana ses var!

1937 yılında İstanbul Cumhuriyet Matbaası tarafından basılan kitabı, Cemal Bükerman çevirmiş Türkçeye. Ne var ki, çevirisi, fena halde Osmanlıca duruyor! "Yüksek seviye"li Osmanlıca sözcüklerle oluşturulan bu duruş; bu "retorik" tmılı dil yaklaşımı, kitabın sahaflık özelliğine çok katkı sağlamış! Bol bol, okunuşlarıyla kullanılan Fransızca sözcükler de bu özelliği pekiştirmiş! Hemen bir gerçeği yeniden vurgulayalım! Aslında kitap, bu ögelerden önce, üç adam ile, (halkın deyimini kullanalım) "diz be diz: yüz be yüz" yaşanmışlığın ve yapılan sohbetlerin ördüğü içerik ile sahaflık!

Bu bağlamda, şimdiye kadar okuduğum Mustafa Kemal biyografilerinde görmediğim (belki sizin de görmediğiniz), kimi ilginç gözlemlerle yüklü! Bunlardan biri de şu: "*Eğer Kemal'in simâsında en mes'ut ifadenin tebârüz etmesini isterseniz, yani, gri renkte gözlerinin mavileşmesini arzu ederseniz, ona, masasının yerleştirilmiş bulunduğu iki pencere arasında, duvara çerçeveleterek astırmış bulunduğu bir vesikanın ne olduğunu sorunuz. Sualiniz karşısında simâsında husule gelecek olan ışığa hayret edeceksiniz. Dünyada bu vesikaya benzer bir şey daha mevcut değildir. Altından bir çerçeve içinde, muntazam surette sıralanmış olarak, som altından Latin harfleri, eski Arap yazısının yerine ikâme etmiş olduğu yeni Türk alfabesi, bu vesikada, açık renkli bir zemin üzerinde tezâhür etmektedir!*" Bu vesika "*Büyük Dâhi Gazi Mustafa Kemal'e, Büyük Millet Meclisi tarafından, 1928 yılında, 'yapmış olduğu on üç inkılâptan yedincisinin 'nişane'si olarak sunulmuştur!*"

"Üç Adam – Kemal Atatürk, Roosevelt, Mussolini", General Sherrill, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, 1938

Edindiğim bir başka bilgi de, Mustafa Kemal'in yaralanmasına ilişkin sözleri! Biliyorsunuz Mustafa Kemal, "*Sakarya savaşının hazırlıkları sırasında, Kara Dağ'a, atla tırmandıktan sonra, kıt'alarının almış oldukları mevkileri tetkik etmek üzere atından inmişti. Yeniden binip döneceği sırada bir sigara yaktı; kibritin âni alevinden ürkmüş olan at, birden bire geriye çekildi ve kantarmaları koluna takmış bulunan Kemal, sol tarafı yere gelmek üzere, şiddetle yere yuvarlandı! Ne var ki, büyük bir ehemmiyet vermeyerek atına atlayıp, Polatlı'daki karargaha ulaştı! Kaburgalarının kırılmış olduğunun ancak orada farkına varmış oldu! İşin fenası, kaburgalardan biri, akciğerin üzerine o derece kuvvetle basıyordu ki, Kemal'in ses çıkarmasına imkan vermiyordu! Doktorlar 'Eğer akciğerinizi tazyik eden bu kırık kaburga ile faaliyetinize devam ederseniz ölürsünüz!' dediler. Bu yenilmez asker ise onlara verdiği cevapta 'Muharebeden sonra iyi olacağım!' diyordu! Sakarya Meydan Muharebesi tam 22 gün, 22 gece devam etti!*"

Mustafa Kemalci, dolayısıyla bencil bir tutumla sunduğum bu kitap, Roosevelt ile Mussolini'ye - özellikle faşizmin doğuşuna- ilişkin ilginç gözlemler, olaylar da içeriyor!

Umarım ki "Üç Adam" başlığını taşıyan bu değerli kitap, bir "kitaphane" tarafından çevrilmiş ve meraklıların bilgi dağarına sunulmuştur!

Dr. Murat Akdağ

Bu yıl içinde gerek Türkiye Şampiyonası, gerekse Türkiye Satranç Ligleri'nin oluş şekli ile ilgili olarak geçen senelerle kıyaslayacak olursak oldukça sevindirici gelişmelere şahit olmaktayız. Özellikle Süper Lig'de mücadele eden takımlarda, yurtdışından yapılan takviyelerle ciddi bir kuvvet artışı gözlenmekte. Bu konuda emeği geçen kulüp yöneticileri ve teknik kuruldaki arkadaşlarımızı tebrik ediyoruz. Şimdi Türkiye Şampiyonası Seçmeleri ile Süper Lig'in Antalya'da oynanan 1. etabındaki gelişmelere bakalım.

2005 Türkiye Satranç Şampiyonası Seçmeleri

2005 Türkiye Satranç Şampiyonasma katılacak 14 oyuncuyu belirlemek için 24 Mart - 3 Nisan 2005 tarihleri arasında İstanbul-Şile'de 58 oyuncunun katılımı ile İsviçre yöntemiyle 11 tur üzerinden bir seçme turnuvası yapıldı. Bu turnuvada dereceye girerek Türkiye Şampiyonası'nda oynamaya hak kazanan oyuncular ise şunlar oldu:

1. FM Yakup Erturan (2265) 8p. 2. IM Umut Atakişi (2370) 7,5 p. 3. Doğan Reyhan (2243) 7,5 p. 4. IM Kıvanç Haznedaroğlu (2426) 7,5 p. 5. IM Mert Erdoğdu (2402) 7,5 p. 6. FM Selim Çıtak (2302) 7 p. 7. FM Hakan Erdoğan (2237) 7 p. 8. Barış Esen (2279) 7 p. 9.FM Alper Olcayöz (2276) 7 p. 10. Serkan Yeke (2266) 7 p. 11. Emrah Yağız (2157) 7 p. 12. Görkem Sivri (2183) 7 p. 13. FM Tolga Demircl (2260) 6,5 p. 14. Aydın Duman (2219) 6.5 p.

Bu yıl yapılacak olan Türkiye Şampiyonası satranç tarihimizde ilk ulusal boyuttaki IM normu veren şampiyona olması açısından da ayrı bir önem taşıyor. Oyun kalitesi açısından da güzel partilere sahne olan seçme turnuvasındaki bazı oyunlara bakalım.

İlk oyunumuzda Hakan Erdoğan peş peşe 3 kötü hamle yapınca (bxc4-h4-h5) yenilgi kaçınılmaz oluyor.

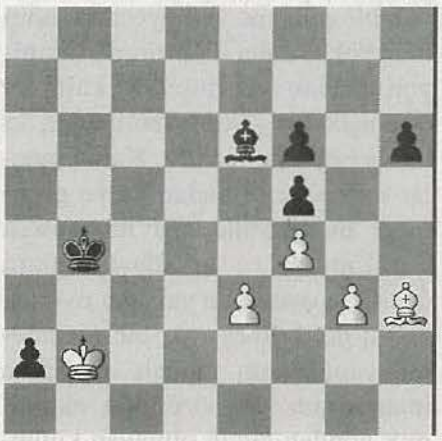
BEYAZ: Hakan Erdoğan (2237)

SİYAH: Doğan Reyhan (2243)

Türkiye Seçmeleri-Şile - 02.04.2005

D34: Tarrasch Savunması

1.d4 d5 2.c4 c6 3.Ac3 c5 4.cxd5 exd5 5.Af3 Ac6 6.g3 Af6 7.Fg2 Fe7 8.00 00 9.Fg5 c4 10.Ae5 Fe6 11.Axc6 bxc6 12.b3 Va5 13.Aa4 Kfd8 14.Vc2 Kac8 15.Kfdl c5 16.Axc5 Fxc5 17.dxc5 Vxc5 18.Fxf6 gxf6 (Buraya kadar teorik) 19.bxc4 ? (Hakan teoriden yanlış hamle yaparak çıkıyor.Siyaha c hattında geçer er bırakmak ciddi bir pozisyonel hata.Normal devam yolu 19.e3.) 19...dxc4 20.h4 ?! (20.Fe4 daha iyi.) 20...c3! 21.h5 ? (21...Kacl daha dirençli) 21...Kxdl+ 22.Kxdl Vxh5 (Siyah için bundan sonrası teknik) 23.Fe4 Va5 24.a4 Kc4 25.Fd3 Kxa4 26.Kcl Kal 27.Şg2 Kxcl 28.Vxcl Şg7 29.Fbl Vd5+ 30.f3 Vd2 31.Vxd2 cxd2 32.Fc2 a5 33.Şf2 Fd7 34.Şe3 a4 35.Şxd2 a3 36.Şc3 f5 37.e3 Fe6 38.Fd3 Şf6 39.f4 Şe7 40.Fe2 Şd6 41.Ffl Şc5 42.Fg2 a2 43.Şb2 h6 44.Ff3 f6 45.Fg2 Şb4 46.Fh3

46...al=V+ !

47.Şxal Şc3 48.Şbl Şd3 49.Şcl Şxe3 50.Şdl Şf2 51.Terk 0 – 1

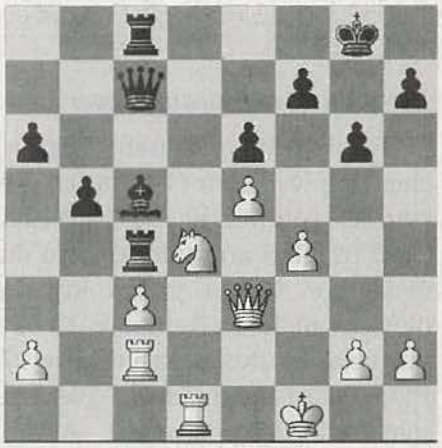
BEYAZ: Tolga Demirel (2260)

SİYAH: Umut Atakişi (2370)

Türkiye Seçmeleri - Şile – 31 Mart 2005

D87: Grünfeld

1.d4 Af6 2.c4 g6 3.Ac3 d5 4.cxd5 Axd5 5.e4 Axc3 6.bxc3 Fg7 7.Fc4 c5 8.Ae2 00 9.00 Ac6 10.Fe3 Fd7 11.a6 12.dxc5 Aa5 13.Fd5 Vc7 14.Ad4 (Burada daha sıklıkla oynanan hamle 14.Ff4) 14...e6 15.Fb3 Kfd8 16.Fg5 Ke8 17.Fa4 ? (Pozisyonel hata.17.Vf3 daha iyi) 17...Fxa4 18.Vxa4 Vxc5 19.Fe3 Vc7 20.Vb4 b5 21.Vb2?! (21.a4) 21... Ac4 22.Ve2 Kec8 23.Kbcl Axe3 24.Vxe3 Va5 25.Kc2 Kc4 26.Kfcl Kac8 27.e5 Vc7 28.f4 Ff8 29.Şfl Fc5 30.Kdl

30...b4!

31.Kd3 Va7?! (31...Kd8 hemen bitirir.) 32.Kcd2 bxc3 33.Kxc3 Fxd4 34.Kxd4 Kxc3 35.Kd8+ Kxd8 36.Vxa7 Kd2 37.Vb8+ Şg7 38.Şel Kxa2 39.Şdl Kd3+ 40.Şel Kdd2 41.f5 Kdb2 42.f6+ Şh6 43.Vf8+ Şg5 44.Terk 0-1

28 Mart 2005 Pazartesi günü satranç tanrıçası Caissa, Şile'de Emrah Yağız'ın yanında Turhan Yılmaz'a karşı Emrah'ın kulağına hamle söylemekle meşgul idi. 22. hamleden partinin bitimi olan 33. hamleye kadar her pozisyonu ayrı birer diyagrama konu olacak olan bu mükemmel partinin bence başka bir açıklaması yok! Partiyi yorumsuz olarak sunuyorum. Aksi halde bana ayrılan sayfalara sığmaz!!

BEYAZ: Emrah YAĞIZ (2157)

SİYAH: Turhan YILMAZ

(2364)

Türkiye seçmeleri - Şile – 28 Mart 2005

E07: Katalan

1.Af3 Af6 2.c4 e6 3.g3 d5 4.Fg2 Fe7 5.00 00 6.d4 c6 7.b3 Abd7 8.Fb2 b6 9.Abd2 Fb7 10.Ae5 c5 11.cxd5 exd5 12.e3 Kc8 13.Kc1 Kc7 14.Kc2 Fd6 15.Va1 Fe7 16.Kd1 Va8 17.Fh3 Ab8 18.Ab1 Aa6 19.Ac3 cxd4 20.Kxd4 Ae4 21.Ad7 Kfc8 22.Axe4 (Show başlıyor!!) 22...Kxc2 23.Aef6+ Şh8 24.Kh4 h6 25.Kxh6+ gxh6 26.Ah5+ Şg8 27.Fa3 K8c3 28.Vd1 Kc6 29.Vd4 Kc1+ 30.Şg2 Kg6 31.Fb2 Şh7 32.Ff5 Vg8 33.Adf6+ , Terk 1 – 0

2005 Türkiye Satranç Süper Ligi

Türkiye Süper Satranç Ligi 1. etap karşılaşmaları (1-6. turlar) 19 takımın katılımı ile 22-24 Nisan 2005 tarihleri arasında Antalya'da oynanıyor. Geçen yıllara kıyasla oldukça güçlenen ligimizde 12 büyük usta, 14 uluslararası usta ve 17 Fide ustası takımlarının başarısı için mücadele etmekte. Antalya'daki turlar sonucunda 1. Eczacıbaşı, 2. Beşiktaş, 3. İTÜ şeklinde sıralandı.

En yüksek ELO'lu 8 oyuncusunun ortalaması göz önüne alındığında en güçlü 5 takımın sıralaması şu şekilde:

1. Marmaris Bel. S. K.: 2448
2. Eczacıbaşı S. K.: 2440
3. Beşiktaş Jimnastik K.: 2375
4. TED Ankara Kolejliler: 2169
5. İTÜ S. K.: 2144

Antalya'da yapılan 6 tur sonucunda, daha geride 13 tur olmasına rağmen şampiyon olacak takım hemen hemen belli oldu. Eğer büyük bir sürpriz olmazsa 2005 Türkiye Şampiyonu Eczacıbaşı S.K. olacak. Çünkü Eczacıbaşı yukarıdaki takımlardan Marmaris'i 5-3 , Beşiktaş'ı 7-1 , TED Ankara Kolejliler'i 6.5-1.5 ve İTÜ'yü'de 6.5-1.5 yenme başarısını gösterdi. Dolayısıyla Eczacıbaşı'nın bundan sonraki maçları rakiplerinin güçleri göz önüne alınacak olursa formaliteden öteye geçmeyecek. Ben şahsen Eczacıbaşı'nı şimdiden kutluyorum. Bu başarının kanaatimce en büyük mimarı Eczacıbaşı S. K.'nın başkanı Sayın Reşat Alatalı'dır. Kendisi uzun yıllar Eczacıbaşı şirketinde üst düzey yöneticilik yaptıktan sonra Eczacıbaşı'nı Türk satrancına kazandırmıştır. Bünyesinde yer alan dünyaca tanınmış ustaları sayesinde Türk oyuncularının deneyimleri oldukça artmıştır.

Beşiktaş gibi köklü bir camianın satranç şubesini açtırmak suretiyle Türk satrancına kazandıran fanatik Beşiktaşlı milli oyuncumuz IM Umut Atakişi'yi de bu gayretlerinden dolayı kutluyorum.

Emektar oyuncuları sayesinde (Doğan Reyhan, İsmail Doğantuğ, Tuncay Meriç) büyük bir takım ruhuyla geçen sene Avrupa Kulüpler Şampiyonası'nda ülkemizi başarıyla temsil eden Marmaris Belediyesi'nin bu yıl aldığı ciddi destek sonucunda ligimizin en yüksek ELO ortalamasına sahip takımı olduğunu görüyoruz. Ümit ederiz, diğer takımlarımız da kendilerini destekleyecek güçlü satrançsever sponsorlara kavuşurlar. Ancak bu şekilde ligimiz sonuna kadar büyük bir çekişme ve heyecana sahip olur.Yoksa daha ilk turlarda şampiyon olacak ve düşecek kulüpler çok açık bir şekilde belli olur, ki bu da heyecanı azaltır. Kalan maçlar formalite olmadan öteye geçemez. Bu nedenle TSF'nin yetkili kurullardaki arkadaşlarımızın özellikle oynatılan yabancı oyuncu sayısı ile ilgili olarak, bir düzenleme yapmasının faydalı olacağına inanıyorum. Bu özellikle ekonomik yönden güçlü olmayan kulüplerimiz inde haklarının korunması açısından önemli bir adım olur.

Şimdi Süper Ligimizin en yüksek ELO ortalamasına sahip iki takımı olan Marmaris-Eczacıbaşı arasındaki 6. tur karşılaşmasının 2. masasındaki oyuna bakalım. Eski Milli Takım Antrenörümüz 72 yaşındaki Vasiukov, Marmaris'in 19 yaşındaki 2602'lik GM'i Inarkiev'i açılışta ders niteliğinde bir oyunla bozguna uğratıyor.

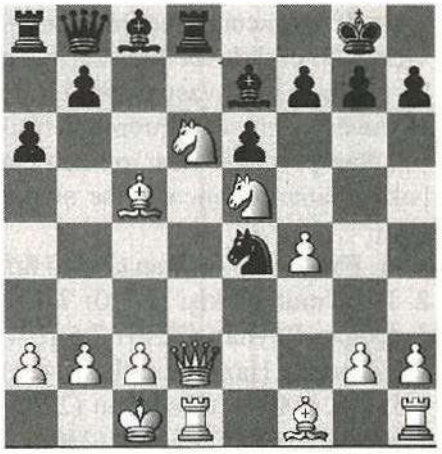
BEYAZ: GM VASIUKOV, Evgeny (2499-Eczacıbaşı)

SİYAH: GM INARKIEV,Ernesto (2602-Marmaris)

2005 Türkiye Süper Ligi 6. Tur – 10.04.2005 Antalya

B50: Sicilya

1.e4 e5 2.Af3 d6 3.Ac3 Af6 4.e5 dxe5 5.Axe5 Abd7 6.d4 e6 7.Fe3 Fe7 (7... cxd4 8.Fxd4 Fe7 9.f4 00 Vasiukov-Polugaevsky, 1968 Alma-Ata) 8.f4 Vb6 9.Vd2 00 10.000 Kd8? (10...Vc7 daha iyi) 11.dxc5 Va5 12.Ac4 Vc7 13.Ab5 Vb8 14.Ae5 a6? (14...Ae4 15.Vb4 Aef6) 15.Ad6 Axc5 16.Fxc5 Ae4

17.Axe4!! +--

17...Kxd2 18.Kxd2 Fxc5 19.Axc5 Vc7 20.Fc4 h6 21.Acd7 b5 22.Fb3 a5 23.a4 bxa4 24.Fxa4 Fb7 25.Khd1 Fe4 26.Kd4 Fxg2 27.Kg1 Va7 28.c3 Kc8 29.Fc2 Vb7 30.Ac5 ?! (30.f5! hemen bitirir.) 30...Va8 31.Acd7 Vb7 32.Kd2 Fc6 33.Af6+ Şf8 34.Afd7+ Şg8 35.f5 exf5 36.Fxf5 Fxd7 37.Axd7 Şh8 38.Ac5 Vc6 39.Fxc8 (Bundan sonrası formalite) 39...Vxc8 40.Ae4 Ve6 41.Ad6 a4 42.Kg3 f5 43.c4 f4 44.Kc3 Vd7 45.c5 Vc6 46.Şb1 g5 47.Af7+ Şg7 48.Ad8 Ve4+ 49.Şa2 f3 50.c6 f2 51.Kxf2 Vd5+ 52.Şb1 Vd1+ 53.Kc1 Vd3+ 54.Kfc2 Vxd8 55.c7 Vc8 56.Kd1, Terk 1 - 0

El no 25:

♠ D7	G	B	K	D
♥ A95	1♥	Pas	2♦	Pas
♦ AR954	2NT	Pas	3♦	Pas
♣ 763	Pas	Pas	3NT	Pas
	-	-	2K	Pas

Atak →

Pik V

B K G D

♠ AR5
♥ 10832
♦ 2
♣ A9854

1) Enver Köksoy: Kesin lövelerimiz kaç tane?

3 tane pik + 1 tane kör + 2 tane karo + 1 tane trefl = 7 löve

2) E.K Hangi renklerden kayıp 2 löveyi çıkarabiliriz?

Karo renginden renk 4-3 dağılsa bile 2 el verip 1 el alabiliriz. Kör renginden ise renk 3-3 dağılsa bile 2 el verip 1 el alırız. Trefl renginden ise 2 el verip 2 el alabiliriz.

3) E.K Trefl renginden 2 el verinceye kadar ne olur?

Pikten batmayız. 3 defa durduruyoruz. Kör ve karo renklerinden ise 2 elden fazla vermeyiz. Yani en fazla 2 trefl+2 kırmızı veririz.

4) E.K Trefl rengi için elde yeterli antreler var mı?

Hayır. O yüzden 2 defa trefl rengini küçük oynamak gerekiyor.

Löve 1 = Pik D

Tümdağılım

	♠ D7 ♥ A95 ♦ AR954 ♣ 763	
♠ V10963 ♥ D6 ♦ V83 ♣ RDV	B K G D	♠ 842 ♥ RV74 ♦ D1076 ♣ 102
	♠ AR5 ♥ 10832 ♦ 2 ♣ A9854	

Dip-Not: Sağlanması gereken ellerde yeterli antre yoksa 2 elden birden ufak oynanır. Bu aynı zamanda defansın atak mantığıdır.

a)Axxxx	xxx	
b)ARxxx	xx	
c)ARDxxx	xx	(garantili oyun)
d)Axxxx	xx	

El no 26:

♠ 8754	G	B	K	D
♥ AD	1NT	Pas	2♣	Pas
♦ R6532	2♦	Pas	3NT	Pas
♣ D3	Pas	Pas		Pas

Atak →

Kör 2

B K G D

♠ A63
♥ R7
♦ A84
♣ AV652

1) Enver Köksoy: Kesin lövelerimiz kaç tane?

1 tane pik+2 tane kör+2 tane karo + 1 tane trefl=6 löve

2) E.K Hangi renklerde şansımız var?

Karolar 5-0 dağıldığı için en ufak şans yok. Trefler'den 1 el verip 3 el arttırmalıyız.

3) E.K Treflerden 5 el yapma şansı varmı?

10'lu 9'lu 8'li yok mümkün değil. Eğer 3-3 dağılmışsa 4 el veya doğru tekniği biliyorsam ve şanslıysam 4-2 dağılsa bile 4 el alırım. Yere doğru ufak trefl oynamalıyım.

Tümdağılım

	♠ 8754 ♥ AD ♦ R6532 ♣ D3	
♠ V2 ♥ 10943 ♦ DV1097 ♣ R8	B K G D	♠ RD109 ♥ V8652 ♦ - ♣ 10974
	♠ A63 ♥ R7 ♦ A84 ♣ AV652	

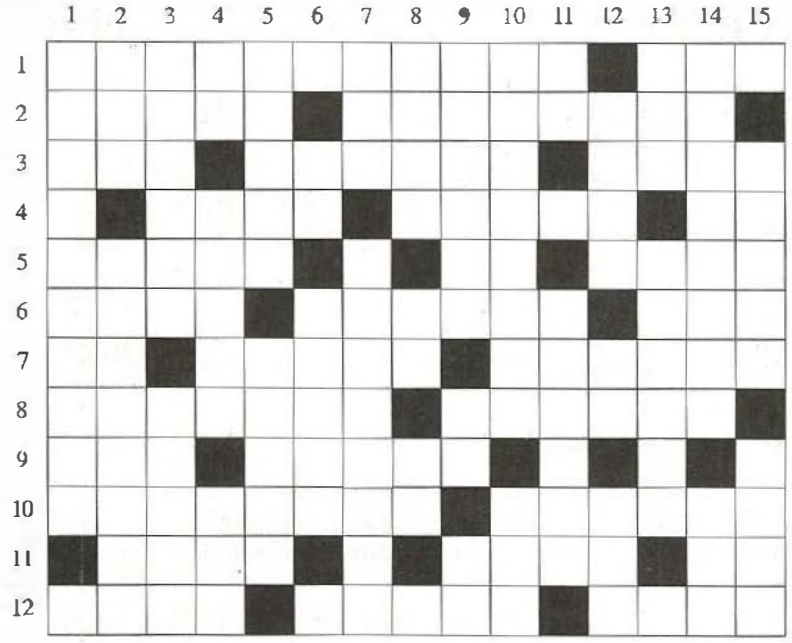
Dip-Not: Ara markalar olmadığı zaman empas genellikle çözüm değildir. Eğer rakibe 1 el vermeye tahammülümüz varsa, kısa taraftaki önöre doğru küçük oynarız.

a)Dx	AVxxx
b)Vx	ADxx
c)Vx	ARxxx
d)Dxx	AVxx

Ödüllü Sözcük Bulmacası

Semra Larçın

Nisan ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Şali Özer (Bursa), Selçuk Özkan (Samsun) ve Serap Tunay (Antalya) bizden kitap kazandı. Mayıs ayı bulmacasını doğru yanıtlayan okurlarımız arasından kurayla belirleyeceğimiz üç kişi Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Ulaş Kipal ve Özgür Uyanık'ın Türkiye Milli İktisat Tarihi adlı kitabını kazanacak.

Soldan sağa

1) Kumru ile Kumru adlı betiğinde "Alacak uzaktan kumandayı eline, dünyalara kumanda ettiğini düşünecek, gerçekte uzaktan kumandanın ona kumanda ettiğini, kendisinin uzaktan kumandaya çalıştığını hiçbir zaman bilemeyecek, herkes gibi" diyen, 1933 doğumlu, "Mutfak Çıkmazı", "Peygamberin Son Beş Günü", "Yalan" betiklerini de üretmiş günümüz yazarı. - Belli bir amaca erişmek, belli bir eyleme girişmek için duyumsanan güçlü ve sürekli, dayanılmaz tepi.

2) Bıkma duygusu, bıkkınlık. - Tıpta, gözün ışığı kırma yeteneğinin bozulmasına verilen ad.

3) Müslüman ülkelerde oturan Yunan asıllı kimselere verilen ad. – İbranca ile İspanyolcanın karışımı dil, İspanyol İbrancası. - İskoç erkeklerinin giydiği etek.

4) " ... Harikalar Diyarında" (Lewis Carroll'un masal kitabı). - Çöl bölgelerinde bazı çukurların tabanını kaplayan tuzlu ve killi toprak. - Eski Mısır'da insanoğlunun hayati dayanağı olan üretici güç.

5) Bir şeyin olabileceğini sanmak. - Zirkonyum'un simgesi. - Doğu Anadolu'da bir göl.

6) Eski dilde yemek, yiyecek. - Akdeniz'in batısında İspanya'ya bağlı takımada. - Bir ağacın dalına yada gövdesine, aynı familyanın daha iyi bir türünden alınan dal, göz, tomurcuk gibi bir parçayı kaynaştırma işi.

7) Telli bir çalgı. - "Savaş ... "(Martin Booth'un bir betiği). - "... Kocanın Kurnaz Karısı" (Haldun Taner'in bir oyunu).

8) Bir şeyi bir yere dokunur duruma getirme, dayama. - Pasif, sakin.

9) Divit, yazı hokkası. - Sporun herhangi bir dalında erişilmiş derecelerin en üstünü.

10) Akla dayanan, ölçülü, ussal. - Avrupa'nın güneybatısında düz tepeli masifler ve kıvrımlı sıradağlardan oluşan dağ zinciri.

11) Muğla ilinde antik bir kent. - "Hadi ... " (Geometrik soyut anlayışta yapıtlar üreten heykelcimiz). - "Kırmızı bir ... oluyor soluğum / Yüzümün yanmasından ağlıyorum"(Cemal Süreya).

12) Ürem. - Taştan yada ağaçtan yapılmış, genellikle tahılın kabuğunu ayıklamada, tahıl ve benzeri şeyleri ezmede yararlanılan büyük havan. - "Can kulağıdır işiten / Bu aşıklar ... sini" (Yunus Emre).

Yukarıdan aşağıya

1) "Kayayı Delen İncir", "Büyük Saat" ve "Her Pazartesi" adlı şiir kitaplarını üretmiş günümüz şairi.

2) Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın bir şiir kitabı. - Başı ve boynu oldukça uzun olan, Güney Amerika, Yeni Gine ve Avustralya'da yayılış gösteren kaplumbağa türü.

3) " ... giren terler"(Bir işe girişen, o işin güçlüklerini veya masraflarını göze almalıdır). – "Çok ... Toplum" (Melih Cevdet Anday'ın bir betiği).

4) Kalay'ın simgesi. - Mikroskop camı. - Doğada bulunduğu gibi kalmış.

5) Halk dilinde iç gömleği. - Trakya'nın güneybatısında bir körfez.

6) Bir takımın gözde oyuncusu. - ".....Şen" (Ermeni asıllı besteci; "Sun da içsin yar elinden aşıkın, peymaneyi – Segah)

7) " ... eller aldı beni" (Sadettin Kaynak'ın Hicaz makamındaki bestesi). - " ..., Ak kedi" (Emir Kusturica'nın bir filmi).

8) "Ahmet ... " ("Kar Kokusu", "Aşk Köpekliktir" betiklerinin yazarı). - Lityum'un simgesi. - " ... kadar har koştular ki asiyab-ı devlete / Çiğnemekten birbirin dolab-ı devlet dönmüyor" (Neyzen Tevfik).

9) "Dört Nikah Bir ....."(Mike Newell'in yönetmenliğini yaptığı romantik-komedi film). - Akademik bir ünvanın kısa yazılışı. - "Elif dedim.....dedim / Kız ben sana ne dedim" (Türkü).

10) Aktöreye bağlı yönetim biçimi. - Temiz.

11) Lavrensiyum'un simgesi. - Portre ve figür çalışmalarıyla tanınmış Fransız ressam.

12) Halk dilinde, zayıf hayvanların derilerinin altında yaşayan ve hastalanmalarına neden olan bir çeşit kurt. - Gine'nin plaka imi. - Nazım Hikmet'in soyadı.

13) Uluslararası Basın Enstitüsü'nün kısa yazılışı. - Eski dilde tören.

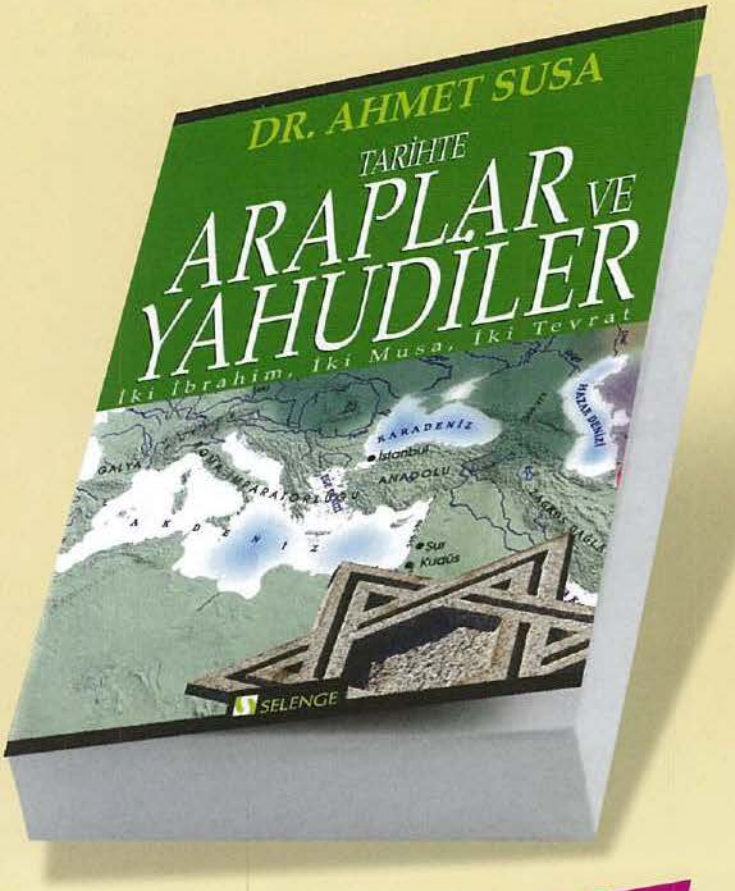
14) Meyveleri olgunlaştığında siyah olan, çok yıllık, dalları yeşil renkli ve dikenli, genç sürgünleri sebze ve salata olarak yenen bir bitki. - "Sıcak ... "(Cemal Süreya'nın şiir kitabı).

15) Bir kavramın, bir sözcüğün ne anlama geldiğini, özel ve başlıca niteliklerini belirterek anlatma, açıklama. - Yağlı hamurdan yapılan ve külde pişirilen çörek.

Nisan bulmacasının yanıtı

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	P	A	U	L	O	C	O	E	L	H	O	■	E	S	E
2	R	İ	M	İ	N	İ	■	U	T	A	R	İ	T	■	M
3	E	D	A	T	■	M	A	R	■	T	A	R	İ	H	I
4	H	A	R	E	M	■	R	O	B	İ	N	■	K	O	■
5	İ	T	■	R	E	S	İ	M	A	L	T	I	■	N	Ü
6	S	■	S	A	R	I	■	O	■	A	I	■	E	A	■
7	T	A	N	T	A	■	A	S	K	■	L	A	K	■	F
8	O	R	■	Ü	M	E	K	■	A	C	I	Ç	A	Ç	A
9	R	U	H	R	■	F	İ	K	İ	R	■	A	B	İ	S
10	Y	O	K	■	T	E	R	İ	M	■	E	L	İ	T	■
11	A	B	■	T	O	K	A	Y	■	B	A	Y	R	A	M
12	■	A	K	O	R	T	■	A	R	O	M	A	■	K	A

İki İbrahim, iki Musa ve iki Tevrat; birisi gerçek, diğeri sahte!

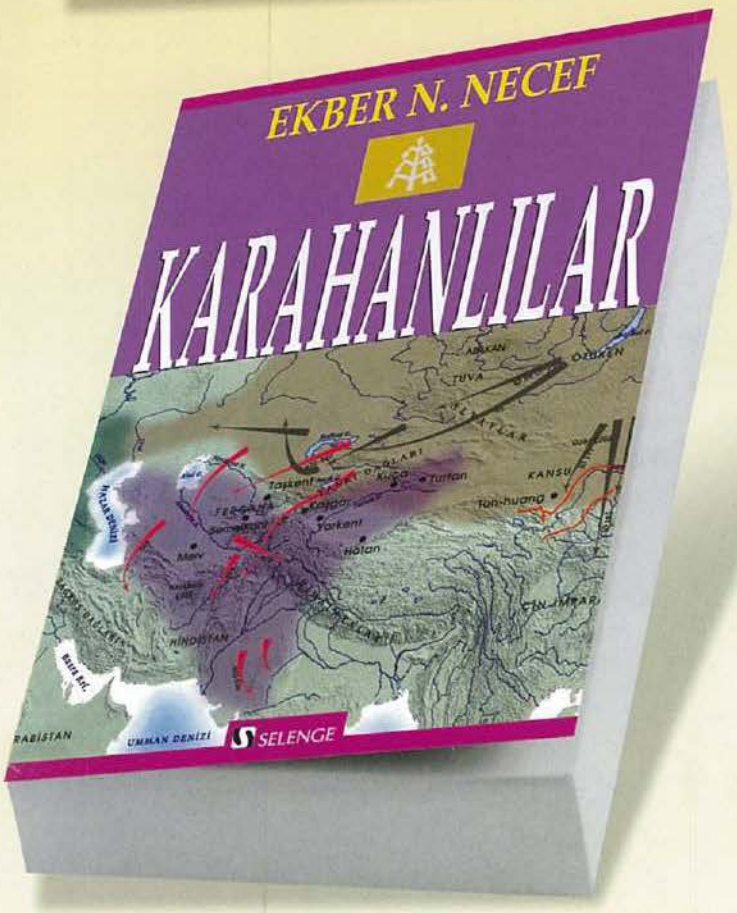

İbranice MÖ. VI-IV Yüzyıllarda oluşmuştur. Musa ise bebek olarak geldiği firavun sarayında Kıptice konuşarak büyüdü. İbranice de bilmezdi, Aramice de!

Yahudiler'in tanrısı Yahve, aslında Medyan'da yaşayan Arap kabilesi Kayniler'in büyük tanrısının adıydı.

Kur'an'da sözü edilen İsrail oğulları ile şu anki Yahudiler ayrı ayrı halklardır. İsrail oğulları Heksoslardan, Mısırlı askerlerden ve kaçak kölelerden meydana gelmişti.

Gerçek Samiler Araplardır, Yahudilerin Sami halklarla hiçbir ilgisi yoktur. Sanıldığı gibi Yahudiler ve Araplar **"amcaoğulları"** değildir. Bu kitabı okuyunca bugüne kadar çarpıtılmış bir tarih okuduğunuzu anlayacaksınız.

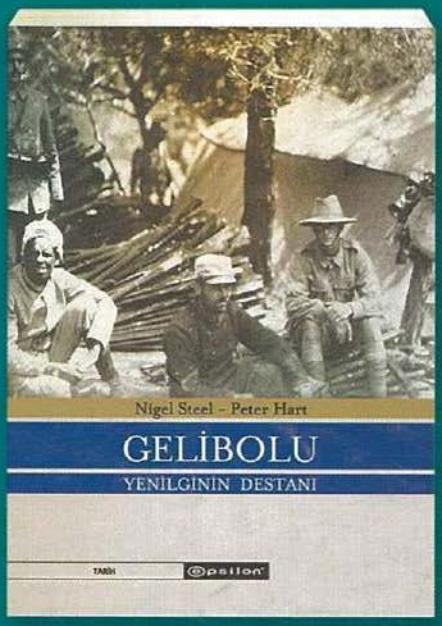

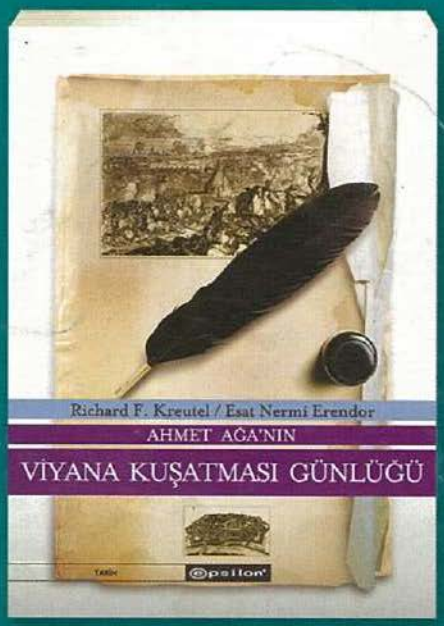
Göktürkler'in gerçek varisleri kimdir? Bugünkü Tuvalılar, Göktürkler'in gerçek varisleri ve devamı olduklarını ileri sürüyorlar. Ama onlardan önce Karahanlılar aynı iddiada bulunmuşlar ve Karahanlı Devleti'nin Göktürkler'in devamı olduğunu belirtmişlerdi.
Ya peki biz kimiz? Kimin devamı, kimin mirasçısıyız.

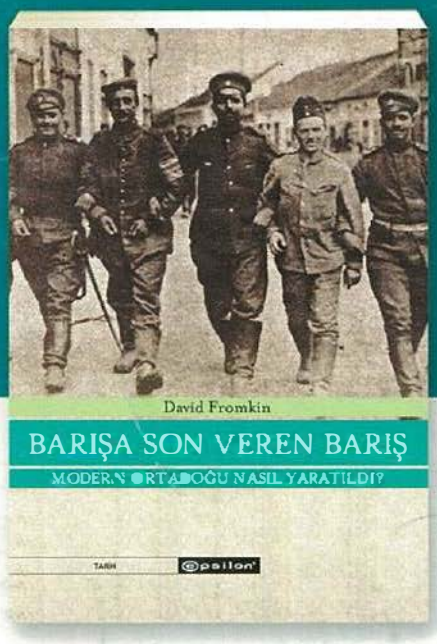
Türk tarihine ilgi duyanların kütüphanesinde mutlaka bulunması gereken bir eser.

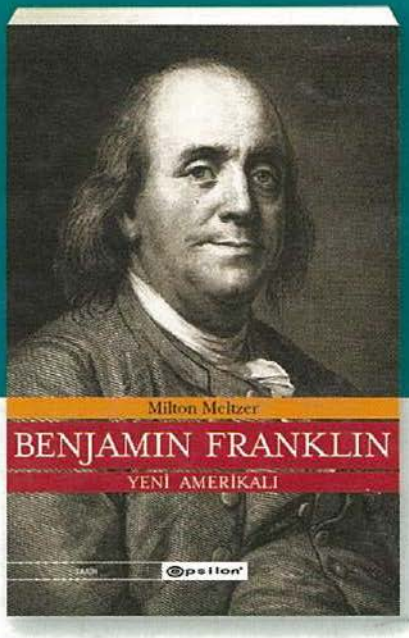
SELENGE
Ticarethane Sk. Tevfik Kuşoğlu İşhanı No: 41/24
Tel: 0212 514 45 73 Fax: 511 09 35 Cağaloğlu-İstanbul
www.selenge.com.tr e-mail: selenge@selenge.com.tr

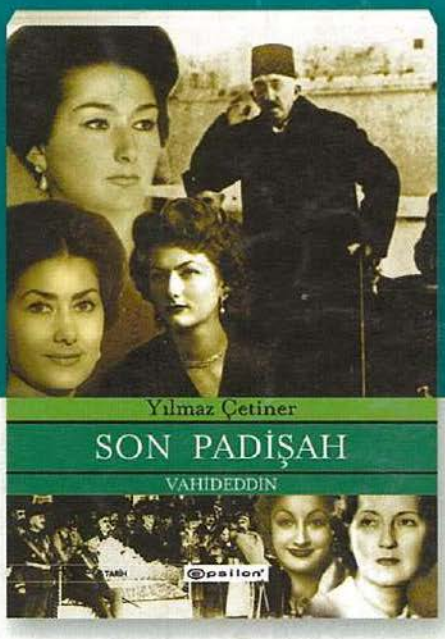
Epsilon Tarihe Işık Tutuyor

epsilon®

Yeni Çizgi

Genel Dağıtım: **Yeni Çizgi Yayın Dağıtım Tic. ve San. Ltd. Şti.**
Tel: 0.212.220 57 70 (pbx) Faks: 0.212.222 61 55

yenisayfa.com.tr
online alışveriş için